

T.C.

Ardahan Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı

ÂŞIK DERTLİ DİVANİ'NİN TASAVVUF KONULU ŞİİRLERİNDE YAPI VE İZLEK

Güldane SORAN

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Yüksek Lisans Tezi

Ardahan, 2023

**ÂŞIK DERTLİ DİVANİ'NİN TASAVVUF KONULU ŞİİRLERİNDE
YAPI VE İZLEK**

Güldane SORAN

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ardahan, 2023

KABUL VE ONAY

Güldane SORAN tarafından hazırlanan “Âşık Dertli Divanı’nın Tasavvuf Konulu Şiirlerinde Yapı ve İzlek” başlıklı bu çalışma, 18.01.2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Abanoz KÜÇÜK (Başkan)

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK (Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi Serkan BALCI (Üye)

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Mustafa ŞENEL
Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Ardahan Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / Ardahan Üniversitesi Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

18/01/2024

Güldane SORAN

“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) *Madde 6. 1. Lisansüstü tezle ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.*
- (2) *Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.*
- (3) *Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.*

Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

** Tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** tarafından karar verilir.*

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlâk kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Tez Danışmanının **Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Güldane SORAN

ADAMA

Hafif hırıltılı bir radyodan kulağıma çalınan ilk seslerden biriydi âşıkların teline vurdukça süzülen o avazlar büyüdüğüm müddetçe hep çaldılar ve beni dünyalarının içine çektiler. O günden bugüne aşığıyım ben de âşıkların. Her dinledikçe mest olur; her sözünden de nasibimi alırdım kendimce. Peki, bana bu yolu yordam eden kimdi? Kimdi bana hayatımın manevi yorganını ayaklarıma kadar örten? Benim canım babam, canımın canı babam. O'na çok şey borçluyum, ona yolumu borçluyum. Minnetimin ne kadarını karşılar bilmiyorum ama üzerimde çok emeği geçen babama, canım babam Kazim Taş'a göz nuru döktüğüm, gecelerimi feda edip de sonucunu bağladığım bu kıymetli tezi (Âşık Dertli Divani'nin Tasavvuf Konulu Şiirlerinde Yapı ve İzlek) adıyorum. Aşk ile!

Güldane SORAN

ÖN SÖZ

Konu bahsi “Yaşayan İnsan Hazinesi” Âşık Dertli Divanı’ye yoğun programları olmasına rağmen kıymetli vaktini bana ayırdığı için çok teşekkür ederim. Bana bu yola çıkarken “Engin ol ki engin konuş, bilgin yoksa var öğren” diyerek sayısız kapı aralayan ve tezimle ilgili birçok kaynak temin etmeme yardımcı olan, her türlü sıkıntıma sabırla tahammül eden, emeği üzerimde tüten değerli hocam, danışmanım Prof. Dr. Erdoğan Altınkaynak’a, sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Desteklerini hiç esirgemeyen canım aileme, özellikle içlerinden kahrımı çeken canım eşim Serkan Soran’a, eğitim hayatım boyunca beni hep yüreklendiren, gölgesini ardımda hissettiğim can yarım ağabeyim İnan Taş’a minnetle teşekkür ederim. Akademik bilgisine hayran kaldığım ve benim doğru şekilde çalışmam noktasında her zaman bilgilendiren Sayın Necdet Kurt’a teşekkürü bir borç bilirim. Yine bu yolda düşe kalka ilerlerken her düştüğümde beni kaldıran, tecrübesiyle yoluma ışık tutan değerli arkadaşım, dostum Okan Daşdemir’e ayrıca ve özellikle teşekkür ederim.

Güldane SORAN

Mardin-2023

ÖZET

SORAN, Güldane, *Âşık Dertli Divani'nin Tasavvuf Konulu Şiirlerinde Yapı ve İzlek*, Yüksek Lisans Tezi, Ardahan, 2023.

Türkiye’de âşıklık geleneğinin yoğun olarak sürdürüldüğü yerlerden olan Şanlıurfa’nın Kısas Mahallesi bu anlamda çok önemli âşıklar yetiştirmiştir. Kısas Mahallesi’nde doğmuş ve günümüzde âşıklık geleneğini halen devam ettiren âşıklardan biri de asıl adı Veli Aykut olan Dertli Divani'dir. Saz ve söz şairi olan Dertli Divani, ozanlığın vermiş olduğu çalıp söyleme geleneği ile yeni eserler ortaya koymuş olmasının yanı sıra, derlemeci ve besteci özelliği ile de Türk halk müziğine katkı sağlamıştır. Âşık, 2010 yılında UNESCO tarafından “Âşıklık ve Zakirlik” alanında ‘Yaşayan İnsan Hazinesi’ ödülüne layık görülmüştür. Günümüz âşık edebiyatı alanında giderek azalan âşıkların yerinin doldurulması, âşıklık geleneğinin unutulmaması adına çaba veren Âşık Dertli Divani çeşitli yerlerde ve zamanlarda çalışmalar yürütmekte, düzenlenen konferans ve dinletilere katılmaktadır. Yine bu doğrultuda 2012 yılında Türkiye’de ve yurtdışında başlattığı “Mekteb-i İrfan Sohbetleri” ile âşıklık geleneğine ait bilgi, birikimini geniş kitlelere ulaştırmaya çalışmış ve bu topluluk sayesinde binlerce insana ulaşmıştır. Türk halk müziğinin tanıtılması ve yaşatılması hususunda etkin rol almış olan Divani’nin, halen bu hedef doğrultusunda büyük emek ve çaba sarf ettiği görülmektedir. Âşık Dertli Divani, sade türkçesi, samimi üslubuyla ve kendine has edasıyla âşıklık geleneğinin XXI. yüzyıldaki önemli temsilcilerindendir. Hakkında daha önce ciddi bir inceleme yapılmamış olan Dertli Divani âşıklık geleneği içerisinde kendisine önemli bir konum kazandırmış otodidakt bir âşıktır. Başlattığımız bu çalışmada onun eserleri (toplamda 7 albüm ve çeşitli dergi ve makalelerde yayımlanmış şiirler) hem izlek (tema) olarak hem vermek istediği ana mesajlar ve aynı zamanda yapısal analizleri de yapılarak sunulmuştur. Âşığın son çıkardığı tekli çalışma (Unutma Halkım) da tez konusuna dâhil edilmiştir. Tez çalışmamız, altı bölüm halinde ele alınmıştır. Birinci bölümde saha araştırmasının tanıtılmasıyla başlayıp Dertli Divani’nin doğduğu yer olan Kısas köyü çeşitli yönleriyle tanıtılmıştır. İkinci bölüm âşığın hayatı, sanatı ve eserlerine ayrılmış olup bu bölümde âşığın doğumu, çocukluğu, eğitimi, gençliği ve ailesi hakkında bilgilere yer verilmiştir. Üçüncü bölümde âşığın bağlı olduğu Alevi inancı doğrultusunda Aleviliğin ne olduğu

tanımlanmış, Kısas Mahallesi'nde Alevi inanç geleneğinin üzerinde durulmuştur. Dördüncü bölümde Dertli Divani'nin şiirlerinde tasavvufi temaların tespiti yapılarak bâtınilik-zahirilik felsefesi çerçevesinde incelenmiştir. Beşinci bölümde âşığın şiirlerinde kullandığı dil ve üslup incelenmiş olup altıncı ve son bölümde ise âşığın şiirleri yapısı yönünden incelenip tahlil edilmiştir. Genel olarak metin çalışması yapılan bu tezin odak noktası âşığın şiirlerinin felsefi açıdan yorumlanması, kendi poetik bakış açısının ne olduğunun belirlenmesi, ilhamını ve bilgi birikimini kullanarak ürettiği şiirlerinde tasavvufi temaların neler olduğu ve buna bağlı alt unsurları tespit etmektir. Tezin sonunda kendisiyle yapılmış olan röportaj metni ve albümlerinin içeriği ek halinde sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler:

Halk Bilimi, Şiir, Âşık-Âşıklık Geleneği, Bâtınilik-Zahirilik, Yapı, İzlek, Dertli Divani

ABSTRACT

SORAN, Güldane, *Structure and Theme in Âşık Dertli Divani's Poems on Sufism*, Master's Thesis, Ardahan, 2023.

Kıyas District of Şanlıurfa, which is one of the places where the minstrel tradition is intensely maintained in Turkey, has raised very important minstrels in this sense. One of the minstrels who was born in Kıyas neighborhood and still continues the tradition of minstrelsy today is Dertli Divani, whose real name is Veli Aykut. Dertli Divani, an instrumental and spoken word poet, not only created new works with the tradition of playing and singing as a bard, but also contributed to Turkish Folk Music as a compiler and composer. Minstrel was awarded the "Living Human Treasure" award by UNESCO in the field of Minstrelsy and Chanting in 2010. Ashik Dertli Divani, who strives to fill the place of the decreasing number of minstrels in today's minstrel literature and to ensure that the minstrel tradition is not forgotten, carries out studies in various places and times, and participates in conferences and concerts. In this direction, he tried to convey the knowledge and experience of the minstrelsy tradition to large masses with the "Mekteb-i İrfan Conversations" he started in Turkey and abroad in 2012, and thanks to this community, he reached thousands of people. It is seen that Divani, who has played an active role in promoting and keeping Turkish Folk Music alive, still makes great efforts towards this goal. Ashik Dertli Divani, with its simple Turkish, sincere style and unique style, is a part of the XXI tradition of minstrelsy. He is one of the important representatives of the century. Dertli Divani, who has not been seriously studied before, is an autodidact minstrel who has gained an important position for himself within the minstrelsy tradition. In this study we have initiated, her works (7 albums in total and poems published in various magazines and articles) are presented both as a theme and the main messages she wants to give, and also by structural analysis. Minstrel's latest single work (Don't Forget My People) is also included in the thesis topic. Our thesis study is discussed in six chapters. In the first chapter, starting with the introduction of the field research, the village of Kıyas, the birthplace of Dertli Divani, is introduced in various aspects. The second chapter is devoted to the life, art and works of the minstrel, and in this section, information about the minstrel's birth, childhood, education, youth and

family is included. In the third chapter, what Alevism is is defined in line with the Alevi belief to which the minstrel adheres, and the Alevi belief tradition in Kısas neighborhood is emphasized. In the fourth chapter, Sufi themes in Dertli Divani's poems were identified and examined within the framework of esoteric-exoteric philosophy. In the fifth chapter, the language and style used by the minstrel in her poems were examined, and in the sixth and last chapter, the poet's poems were examined and analyzed in terms of their structure. The focus of this thesis, which is generally a text study, is to interpret the poet's poems from a philosophical perspective, to determine what his own poetic perspective is, to identify the Sufi themes and related sub-elements in the poems he produced using his inspiration and knowledge. At the end of the thesis, the text of the interview with him and the content of his albums are presented as an appendix.

Keywords:

Folklore, Poetry, Minstrel-Minstrelsy Tradition, esotericism- exotericism, structure, theme, Dertli, Divani

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iv
ADAMA.....	v
ÖN SÖZ.....	vi
ÖZET.....	vii
ABSTRACT	ix
İÇİNDEKİLER.....	xi
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	xv
ŞEKİLLER DİZİNİ	xvi
GİRİŞ.....	1
1.BÖLÜM.....	6
ARAŞTIRMA SAHASININ TANITILMASI.....	6
1.1. ŞANLIURFA TARİHİ	6
1.1.1. İslamiyet Döneminde Şanlıurfa.....	6
1.1.2. Emeviler Dönemi.....	6
1.1.3. Hamdani, Nümejr, Mervaniler, Bizans İmparatorluğu Dönemi.....	7
1.1.4. Büyük Selçuklu Dönemi	7
1.1.5. Suriye Selçuklu Dönemi	8
1.1.6. Ermeni Thoros, Urfa Haçlı Kontluğu	8
1.1.7. Zengiler, Eyyubiler, Memlükler	8
1.1.8.Timur Devleti, Döğerler, Akkoyunlular, Dulkadir Beyliği, Safevi Devleti.....	9
1.1.9. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi	10
1.1.10. Cumhuriyet Dönemi Şanlıurfa.....	11
1.2. COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ	11
1.3. MİMARİ VE SANAT ÖZELLİKLERİ	12
1.4.ŞANLIURFA’NIN KISAS MAHALLESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER	13

1.5. KISAS MAHALLESİ'NDE İCRA EDİLEN ALEVİ MÜZİĞİ'NİN GENEL ÖZELLİKLERİ.....	14
1.5.1. Şanlıurfa'nın Kısas Mahallesi'nde Âşıklık Geleneği.....	15
1.5.2. Âşıklar Diyarı Kısas.....	16
1.5.2.1. Kısas'ta Yetişmiş Âşıklar.....	16
2. BÖLÜM.....	25
ÂŞIK DERTLİ DİVANİ'NİN HAYATI, EDEBİ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ....	25
2.1. HAYATI.....	25
2.1.1. Dertli Divani'nin Babalık Yönü	26
2.2. DİNİ EĞİTİMİ VE SANATI.....	27
2.2.1. Dertli Divani'nin Mahlası	32
2.2.2. Yaşayan İnsan Hazinesi Ödülü.....	33
2.2.3. Dertli Divani'nin Albümleri.....	34
3. BÖLÜM.....	35
ŞİİRLERİNİN İZLEKSEL YÖNDEN İNCELENMESİ.....	35
3.1. KAVRAMSAL TANIM VE AÇIKLAMALAR.....	35
3.1.1. Alevilik Nedir?	35
3.1.2. Alevilik-Tasavvuf ve Bâtınlık İlişkisi.....	36
3.2. ÂŞIK DERTLİ DİVANİ'NİN ŞİİRLERİNDEKİ TASAVVUFİ TEMALARIN BÂTİN-ZAHİR EKSENİNDE ANALİZİ.....	39
3.2.1. Vahdet-i Mevcut ve Vahdet-i Vücut Düşüncesi.....	39
3.2.2. Hz. Muhammed ve Hz. Ali Sevgisi	44
3.2.3. Ehlibeyt ve On İki İmam Sevgisi.....	47
3.2.4. Dini Yol Büyükleri: Hacı Bektaş Veli	49
3.2.5. Manevi Şahsiyetler ve İnanç Önderleri.....	51
3.2.5.1. Manevi Değer ve Şahsiyet Tanımı	51
3.2.5.1.1. Fuzûlî	52
3.2.5.1.2. Yunus Emre	54
3.2.5.1.3. Âşık Dertli	55
3.2.5.1.4. Kul Nesimi	57
3.2.5.1.5. Sadık Baba.....	62
3.2.5.1.6. Âşık Daimî	63

3.2.5.1.7. Âşık Hüdâî (1940-2001)	66
3.2.5.1.8. Güzide Ana	67
3.2.5.1.9. Ahmet Cemâllettin Çelebi	69
3.2.5.1.10. Âşık Doksandaon	71
3.2.5.1.11. Şâhi	72
3.2.5.1.12. Pir Sultan Abdal	78
3.2.6. Ferdi Ahlâk ve Toplum Ahlâkı	82
3.2.6.1. Benlik (Kibir, gurur, ego)	84
3.2.6.2. Nefis ve Hevâ	86
3.2.6.3. Toplumsal Düzen ve Etik	89
3.2.7. Miraç ve Kırklar Meclisi	93
3.2.8. Felek (Dünya, âlem, kader, talih, ölüm)	101
3.2.9. Telli Kur'an	105
3.2.10. Devir Nazariyesi	108
3.2.11. Turna	111
3.2.12. Aşk (Muhabbet)	114
3.3. ÂŞIK DERTLİ DİVANININ ÇEŞİTLİ DERGİ VE İNTERNET SİTELERİNDE YER VERDİĞİ ÂŞIKLAR VE ŞİİRLERİNİN BÂTINI YORUMLARI	119
3.3.1. Sıdkî Baba	119
3.3.2. Deli Boran-Mersiye	127
3.3.3. Şükrü Metin Dede-Hızır İnancı	129
3.3.4. Vahdetname- Edip Harabi	135
3.3.5. Şathiye/Şathiyat	142
3.3.6. Naciye Bacı	144
3.3.7. Âşık Ali Cemâl	147
3.3.8. Bir Saki'den İçtik Şarap - Yunus Emre	149
3.3.9. Âşık İbreti	151
3.3.10. Âşık Melulî (1892-1989)	152
3.3.11. Âşık Veli	154
4. BÖLÜM	158
DİL VE ÜSLUP	158

4.1. DİL.....	158
4.1.1. Şiir Dili ve Üslubu	158
4.2. KONUŞMA DİLİ VE MAHALLİ SÖYLEYİŞLER.....	161
5. BÖLÜM.....	166
ŞİİRLERİNİN YAPI BAKIMINDAN İNCELENMESİ	166
5.1. NAZIM BİRİMİ.....	166
5.1.1. Dörtlük	166
5.1.2. Beyit	166
5.2. ŞİİRDE UYUM VE AHENK UNSURLARI	167
5.2.1. Ölçü ve Duraklar.....	167
5.2.2. Kafiye ve Redif.....	168
SONUÇ.....	172
EKLER.....	178
EK 1. ÂŞIK DERTLİ DİVANİ İLE HAYATI, SANATI VE ÂŞIKLIK GELENEĞİ ÜZERİNE BİR SÖYLEŞİ.....	178
EK 2. ÂŞIK DERTLİ DİVANİ İLE RÖPORTAJA DAİR GÖRSELLER....	190
EK 3. ÂŞIK DERTLİ DİVANİ'YE AİT ALBÜM METİNLERİ:.....	193
EK 4. ORJİNALLİK RAPORU FORMU.....	228
EK 5. ETİK KURUL MUAFİYET FORMU.....	229
SÖZLÜK.....	230
KAYNAKÇA.....	247
ÖZ GEÇMİŞ	252

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

VB	Ve Benzeri
VS	Vesaire
BG	Bunun Gibi
ED	Editör
YY	Yüzyıl
BK	Bakınız
HAZ	Hazırlayan
ÇEV	Çeviren
YAY	Yayımları
TRT	Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu
TDK	Türk Dil Kurumu
UNESCO	United Nations Educational Scientific And Cultural
İST	İstanbul
ANK	Ankara
S	Sayfa
S	Sayı
C	Cilt
Y	Yıl

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Dertli Divani ile 26 Ekim 2019 tarihinde İzmir/Bergama’da Dinleti ve Muhabbet Birlik Cemi öncesi çekilmiş bir fotoğraf. (Röportaj için randevunun alındığı gün) ...	190
Şekil 2. Dertli Divani ile 1 Kasım 2019 tarihinde İzmir/Bergama’da saat 18.00 sularında gerçekleştirilmiş röportaja ait bir görsel.	191
Şekil 3. Dertli Divani ile 8 Ağustos 2023 tarihinde gerçekleştirilmiş olan çevrimiçi röportaja ait bir görsel.	192

GİRİŞ

Âşıklık geleneği Türk toplumu ve halk musikisinin yapıtaşlarından birisidir. Kökleri uzun bir geçmişe dayanan bu gelenek içerisinde birçok ortak ürün ve düşünce barınmaktadır. Bu gelenek yaşanması ve yaşatılması gereken bir değerdir (Altınkaynak, 2015, s.24). Günümüze kadar gelmesinde ise bu geleneği taşımada köprü rolü taşıyan âşıklar adeta bu kültürü yoğurarak geniş yelpazede sunmuşlardır. Âşıklar toplumun duyan kulağı, gören gözü, düşünen beynidir. Aynı zamanda fonksiyonları itibariyle, geleneği yaşatmak, geçmişî hatırlamak ve hafızalarda canlı tutmak, hoşça vakit geçirmeyi sağlamak ve gördükleri aksaklıkları dile getirerek protestolarını gerçekleştirmek zorundadırlar (Altınkaynak, 2015, s.24). Âşık ve âşıklık geleneği birbirinin tamamlayıcısıdır. Biri diğerinden ayrı düşünülemez. Bu noktada Artun, (2019, 19,2) Âşık ve âşıklık geleneğini şöyle tanımlar.

Âşıklık geleneği, Türk kültüründe önemli bir yer tutmaktadır. Âşık, bulunduğu toplumun sözcüsüdür. Âşıklık geleneği, yüzyılların deneyimlerinden süzülerek biçimlenmiş, belirli kuralları olan, şiirin kalıcı ve etkileyici özelliğinden yararlanarak kuşaktan kuşağa aktarılan bir değerler bütünüdür. Âşık edebiyatı sözlü gelenekte yaşatılan bütün ürünlerle beslenir. Âşık şiirinin özünde bağlı bulunduğu kültüre ait örnek değerler ve ahlâk anlayışı yatar. Din, gelenek ve güncel yaşam, âşık edebiyatını besleyen diğer kaynaklardır. Âşıklar, sazlı (telden), sazsız (dilden), doğaçlama yoluyla, kalemle (yazarak) veya birkaç özelliği birden taşıyan geleneğe bağlı olarak şiir söyleyenlere "âşık", bu söyleme türüne "âşıklık-âşıklama", âşıkları yönlendiren kurallar bütününe de "âşıklık geleneği" adını veriyorlar (Artun, 2019, s.2).

Âşık edebiyatı içinde kendine özel bir yer edinmiş olan âşık-âşıklık geleneği tarih olarak çok eskiye dayanmaktadır. Çok önceleri ata mirası denilen kopuzla destanlar anlatıp, yiğitlik-kahramanlık şarkıları, şiirler ve türküler söyleyen Türk ozanlarının devamı niteliğinde olan bu gelenek halk şairlerimiz tarafından halen sürdürülmektedir. Türk destancılığı olarak başlayan ve epik anlatımlarla 15.yy'a kadar süregelen âşıklık geleneğinin kendi özünü bulması bir yüzyıl daha sürmüş ve 16 yy' da ozanlıktan evrilerek âşıklığa dönüşmüştür. Tarih boyunca çeşitli dönemlerden geçmiş olan âşık edebiyatı çevresel koşullardan, değişen yaşam şartlarından, değer yargılarından olumsuz anlamda etkilense de günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Sözlü bir edebiyat olması, zamanla

etkisinin azalmasına neden olsa da kültürün önemli bir parçası olma özelliğini hiç kaybetmemiştir. Zaman süzgecinden geçerken çeşitli yeniliklere uğrasa da âşık ve âşıklık geleneği birbirini besleyerek var olmanın yolunu her zaman bulmuştur. Âşık denilen kavram elbette ‘saz çalıp söyleyen’ kalıbına sığdırılmamalıdır. Âşıklık geleneği kendi içerisinde birçok tanım barındırır. Birçok özelliğin bir arada olduğu bu gelenek ile ilgili Artun (2009, s.55) ; *Âşıklık geleneğindeki tanımlamaya göre âşıklar; saz çalıp çalamama, atışma, karşılaşma yapıp yapamama, doğaçlama şiir söyleyip söyleyememe, usta-çırak ilişkisi içinde yetişip yetişememe vb.* gibi geleneksel ölçülerle birbirlerinden ayrılırlar. Âşıklık geleneğinin oluşmasında ve bu gelenek içinde yetişen âşıkların şekillenmesinde geçmişten günümüze kalan tarihi ve kültürel mirasın önemli bir rolü vardır (Artun, 2009, s.55).

Âşık/Ozan mesleğini taşımak için belirli bir süreçten geçmek gereklidir. Bu mesleği kabul ediş, geçmişten gelen âşıklık geleneği kurallarını iyi bilmeye ve bunları kabul etmeye bağlıdır. Artun (2009, s.55) bu konu hakkında şunları söyler: “Âşık adaylarının kuşaktan kuşağa aktarılan âşıklık geleneğinin kabulleri çerçevesinde âşıklığa yönelmesi, başlaması ve yetişmesi usta çırak ilişkisi içerisinde bir eğitim süreci gerektirir” (Artun, 2009, s.55). Artun’a göre (2009, s.35-39) âşıklık geleneğini oluşturan kurumlar şu şekildedir: Medreseler, tekkeler, hanlar-kervansaraylar, kahvehaneler, konaklar-köy odaları, diğer toplantılar (Artun, 2009, s.35-39). Yine Artun (2009, s.25-26) daha da kapsamlı olarak *Âşıklık geleneği yalnızca çalıp söylemeğe dayanmayan, bir usta tarafından öğretilmesi gereken bir iştir. Anadolu’da oluşan eski esnaf teşkilatlarının hepsinde olduğu gibi âşıklıkta da çırak yetiştirmek bir gelenektir.* Bir kişinin âşık olarak nitelenebilmesi için çağlar boyu gelişen geleneğe uyması gerekir. Usta âşık, saza ve söze yeteneği olan bir genci çırak edinir, yanında gezdirir. Çırak ustasının ölümünden sonra meclislerde, sohbetlerde, onun şiirleriyle söze başlar, adını yaşatır, izinden gider. Yahut âşık olmak isteyen kişi, usta bir âşık yanına çırak olarak verilir. Buna "kapılanma" denir. Usta, çırağa meydan açmayı, geleneğin gereklerini, divana çıkmayı, yarışmayı, hikâye anlatmayı, ayak kurallarını ve âşık makamlarını öğretir. Çırak ustasıyla birlikte gezerek diğer âşıkları tanır. Onların bilgilerinden yararlanır. Bu devre çırağın yeteneğine göre sürer. Çırağın yetiştiğine inanan ustası ona, "icazet" vererek tek başına mesleği sürdürmesine izin verir (Artun, 2009, s.25-26). Buna ‘mahlas alma veya mahlas tapşırma’ denilmektedir. Şair veya yazarlar, şiirlerini yazarken isimlerinin yerine bazı takma adlar kullanırlar. Mahlas

tanımına karşılık gelen bu kavram âşıklara da çeşitli yöntemlerle verilmiştir. Bazı âşıklar, rüyasında bâde içerek mahlas alırken; bazı âşıklar, önemli âşıklardan veya dini yol büyüklerinden mahlaslarını almışlardır. Âşıkların bir kısmı da kendi mahlaslarını kendileri vermişlerdir.

Artun (2019, s.11-12) âşıkları yetiştikleri döneme göre şöyle sınıflandırmaktadır:

Birinci dönem (12. yy.- 15. yy. sonu): 15.yy da dini-tasavvufi halk edebiyatı yüksek zümre edebiyatından henüz ayrılmamıştır. Bu bakımdan bu yüzyıl, 15. yüzyılın ve Yunus Emre geleneğinin devamı sayılır. Âşık edebiyatı 16. yüzyıldan itibaren yazılı kaynaklara aktarılmaya başlanmıştır. Anadolu’da Ozan-baksı geleneğinin âşık edebiyatı başlayana kadar sürdüğü kabul edilmektedir. Ozan-baksı geleneğinin Anadolu’daki örnekleri tespit edilememiştir. Âşık edebiyatın ilk örnekleri hakkında yeterli bilginiz yoktur. 16. yüzyıl sonlarına doğru yazıldığını sandığımız örnekler, ilk örnekler olarak niteleyemeyeceğimiz olgunlaşmış örneklerdir.

İkinci Dönem (16. yy.- 17. yy. sonu): 16.yy da Osmanlı-Türk kültürü ilerlemiş, Anadolu Türkçesi işlek bir dil olmuştu. Kültürhayatı, ülkenin bütün büyük şehirlerinde geliyordu. 16. yüzyıla damgasını vurmuş âşıklarımıza konu olmuştur. Bunları destanlarda görebiliriz. Bu yüzyılda divan şairlerinin büyük merkezlerde toplanmalarına karşılık âşıklar, Anadolu ve Rumeli’den başka Mısır, Suriye, Kuzey Afrika gibi imparatorluğun uzaklardaki topraklarına kadar yayılmışlardır. Bu âşıkların büyük bölümü yeniçeri ve sipahi âşıklarıdır.

Üçüncü Dönem (18yy sonu-Günümüz): 18.yüzyılın âşıkları siyasal tarihimizde çok önemli olaylar olmasına rağmen 17. yüzyılda yetişen usta âşıkların gücüne ulaşamamışlardır. Âşık edebiyatı gerilemeye başlamıştır. Buna rağmen âşıklar, divan şairlerine göre daha canlı daha hayati konulara yönelen şiirler yazmışlardır. 19.yüzyıldan itibaren âşıkların ordudaki görevlerine son verilmesi ve tekkelerin kapatılmasıyla, âşıklar koruyucularını kaybetmişlerdir. Bu nedenle âşık edebiyatı, bu yüzyılda gerileme süreci içine girmiştir. Sosyal değişim sonucu âşık şiiri de en belirgin özelliklerini kaybetmeye başlamıştır. Âşık şiiri, büyük ölçüde sözlü yaratılar olmaktan ve sözle yayılır olmaktan çıkmıştır.

Günümüzde doğaçlama şiir söyleyen âşıklar olmakla beraber, saz eşliğinde topluluk karşısında doğmaca şiirler söyleyen âşık tipinin yerini yazan, saz çalmayı biliyorsa yazdığı şiiri sazla söyleyen âşık tipi almaya başlamıştır. Bir topluluğunun kültürü, dünya

görüşü ve buna bağlı olarak davranışlarıyla zaman boyutundaki sürekli oluşumdur, statik değil dinamiktir. Bu da bize bir kültürde oluşan eserlerin çağın ve seslendikleri kitlenin kültür anlayışı ve beğenisine göre nasıl şekillendiğini gösteriyor. Âşık tarzı edebiyat, halkın edebiyatı olduğuna göre âşıklar halktaki gelişimi ve değişimi yakaladıklarında, yeni özü ve türüyle gelenek yaşamaya devam edecektir. Her ne kadar gelişme olarak gerilemeler yaşansa da bazı yörelerde bu gelenek halen aynı canlılığıyla devam etmektedir. Bir usta-çırak bağlamı içerisinde yürütülen ve âşıklık geleneğinin günümüze kadar devam ettirilen önemli yerlerden birisi de Şanlıurfa'nın Kısas Mahallesi'dir. Burada, çok fazla âşık yetişmiş ve günümüzde de halen sürdürülmektedir. Bu geleneği günümüzde halen yaşatmaya devam eden Kısaslı âşıklardan biri de asıl adı Veli Aykut olan Dertli Divani'dir.

Araştırmanın Konusu

Âşık Dertli Divani'nin şiirlerinin izleksel (tema yönüyle) ve yapısal açıdan analiz edilmesi, bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Araştırmanın Önemi

Literatür taramasında Dertli Divani'nin şiirlerinin izleksel (tema olarak) yorumu hakkında geniş bir çalışmaya rastlanmamıştır. Türk dünyasının kültürel varlığına katkı sunan unsurlarından biri âşıklık geleneğidir. Bu gelenek Türk Cumhuriyetlerinde ortak bir mirastır. Bu mirası en iyi şekilde anlamak ve yorumlamak gerekir. Dolayısıyla bu gelenek üzerine çeşitli araştırmalar, incelemeler yapma zorunluluğu doğmuştur. XXI. yüzyılda âşıklık geleneğinin önemli temsilcilerinden biri olan Âşık Dertli Divani'nin bu amaçla tanıtılması, akademik camia açısından hem ilham kaynağı hem de önemli bir geleneğin devam ettirilmesine ön ayak olacağı düşünülmüştür. Yine bu alanda çalışmak isteyenler için önemli bir referans kaynağı olacağı beklentisini de içinde barındırmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada asıl adı Veli Aykut olan Urfalı Âşık Dertli Divani'nin genelde hayatı, sanatı ve şiirlerinden örneklere yer verilmiş olup özelde ise şiirleri izleksel analizleri ile bâtinilik ve zahirilik yönünden incelenmiştir. İnceleme konusu olan âşığın şiirleri bâtinilik-zahirilik felsefesi çerçevesinde ne ölçüde yansıtılmış veya yansıtılmış mı? Bunun tespiti yapıldıktan sonra sonuç verilerini akademik camiaya duyurmak bu tezin temel amacıdır. Yine bu noktada Âşık Dertli Divani'yi tüm yönleriyle tanıtip geleceğe doğru bir şekilde

nakletmek çalışma amaçları arasındadır.

Çalışmanın Sınırlılıkları

Dertli Divani'nin, bugüne kadar çıkarmış olduğu 7 albümü ve 1 adet tekli çalışması vardır. Bu albümlerde, toplam 89 eser bulunmaktadır. Bu eserlerin 33 tanesinin ise söz ve müziği Dertli Divani 'ye aittir. Dertli Divani ile 30.yıl albümünde daha önceki albümlerden seçilmiş 11 tane eser çeşitli sanatçılar tarafından seslendirilmiştir. 3 eser ise Dertli Divani'nin yeni ortaya koyduğu eserlerdendir. Albümde böylece 14 esere yer verilmiştir. Bu çalışma, Dertli Divani'ye ait olan ve yine derlemiş olduğu tasavvufi şiirlerden seçili 40 eserle sınırlandırılmıştır. Tezin kapsamı dâhilinde Divani'nin diğer dergi ve internet sitelerinde yayınlanmış çeşitli âşıklara ve Alevilik kültürüne ait kavramların bâtını yorumlarını içeren makaleler önem derecesi de dikkate alınarak verilmiştir.

Yöntem

Bu çalışmada, Betimsel Araştırma Yöntemi dâhilinde, Literatür taraması ve inceleme yapılmıştır. Belgesel Çalışma Yöntemi ile konu ile ilgili birçok belge, kayıt taranmış ve gerekli görülen bilgiler incelenmiştir. Karasar, Belgesel Taramayı: “Var olan kayıt ve belgeleri inceleyerek veri toplamaya belgesel tarama denir.” olarak açıklamaktadır (Karasar, 1994, s.183). Ayrıca, çalışmanın konusunu oluşturan Dertli Divani ile saha araştırması yöntemi ile bir röportaj (görüşme) yapılmış, röportaj metni çalışma sonuna eklenmiştir.

Evren ve Örneklem

Söz ve müziği Âşık Dertli Divani'ye ait olan ve aynı zamanda derlediklerinden seçili şiirler, araştırmanın evrenini; bu eserlerden elimizde bulunan 40 şiir ise araştırmanın örneklemine oluşturmaktadır.

Verilerin Analizi

Kayıtlardan ve belgelerden elde edilen 40 şiirin yapısal ve izleksel analizleri yapılarak sunulmuştur.

1. BÖLÜM

ARAŞTIRMA SAHASININ TANITILMASI

1.1. ŞANLIURFA TARİHİ

1.1.1. İslamiyet Döneminde Şanlıurfa

Hız. Ömer'in başa getirdiği Şam Ordusu'nun Komutanı İyadh B. Ganem, El-Cezire'ye 639 yılında gönderildi. İyadh, Ağustos ayında ordusuyla, Rakka'yı ele geçirmek için yola çıktılar. Rakka halkı vergi vermeyi kabul ederek kurtuldular. Şam ordusunun öncü kolları Harran'a geldi ve Harran halkı orduya önce Urfa'ya gitmelerini, Urfa halkı hangi şartlarla barışı kabul ederse Harran halkının da o şartları kabul edeceklerini söylediler. Urfa halkı dirense de çok geçmeden barış ve aman isteğinde bulundular. İyadh, onlarla vergi vermek şartıyla anlaşma yaptı¹ (Yağcı, 2020, s.6). Hristiyanlığın devlet dini olmasından sonra, Diyar-ı Mudar bölgesinin hem idare hem dini merkezi olduğu bilinen kentin, İslam fethiyle bu özelliklerini yitirdiği söylenebilir (Yağcı, 2020, s.6).

1.1.2. Emeviler Dönemi

Şanlıurfa (Eski adıyla Er-Ruha veya Edessa) tarih olarak dünyanın en eski kenti kabul edilir. İlk çağlardan bu yana birçok medeniyetin uğrak yeri olmuş bu Saklıkent 11.500 yıllık bir geçmişe sahiptir. Tarih boyunca birden çok uygarlığın egemenliğinde yaşamış olan Urfa tarihi, arkeolojik bulgulardan yola çıkınca Neolitik döneme kadar (tarım dönemi) uzanmaktadır. Konum olarak geçiş bağlantıları noktasında bulunan Urfa coğrafi anlamda sayısız uygarlığa ev sahipliği yapmış önemli bir kendir. Bu uygarlıklardan bazıları: Ebla, Sümer, Babil, Akkad, Arami, Asur, Hitit, Bizans, Selevkoslar, Makedonya, Pers, Hurri-Mitanni, vb. Bunca yıllık geçmişi olan bu kenti kısaca tanıtmak yerine İlkçağ Dönemi, Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyet Dönemi Şanlıurfa olarak bölümlere ayırma ihtiyacı doğmuştur.

¹ Konu ile ilgili detaylı bilgi için bk. Selahattin E. Güler, "Tarih İçinde Şanlıurfa". Şanlıurfa. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997.

661 yılında, Hz. Ali'nin bir harici tarafından öldürülmesinden sonra, Muaviye'nin liderliğini yaptığı Emevi Devleti kurulmuş ve El Cezireyi² de hâkimiyeti altına almıştır (Yağcı, 2020, s.6). Emevi halifelerinden olan II. Mervan (744-750), Şam'da olan hilafet merkezini Harran'a getirmiştir. II. Mervan, bu tarihi kentte 10 milyon dirhem altın harcayarak bir hükümet sarayı yaptırmıştır. Kentte bulunan Ulu Cami'yi yenilemiştir (Yağcı, 2020, s.6). Doğuda ortaya çıkan Abbasi ihtilali ile devletler sarsılmış, Abbasiler ise İran ve Mezopotamya'nın büyük bir bölümünü ele geçirmişlerdir. Bunun üzerine II. Mervan, 750 yılında ordusuyla Abbasileri büyük Zap ırmağı kıyısında karşılamış ve bu büyük savaşta II. Mervan yenilerek El Cezire'nin tümünü Abbasîlere bırakmıştır (Yağcı, 2020, s.6).

1.1.3. Hamdani, Nümeyr, Mervaniler, Bizans İmparatorluğu Dönemi

Hamdani, Nümeyr, Mervani ve Ukayli gibi hanedanlar Abbasilere bağlı olarak ortaya çıkmışlardır (Yağcı, 2020, s.7). Harran'da bazı hâkimiyet savaşları ortaya çıkmış ve sonunda Harran'da Hamdani hâkimiyeti sona ermiştir. Böylece Urfa, Halep sahibi olan Sadüddeve'nin hâkimiyeti altına girmiştir. Halep'in yanı sıra Diyar-ı Mudar da hâkimiyeti altına alan Sadüddeve'nin 991 yılında öldürülmesiyle, Hamdaniler'e bağlı olan valiler özgürlüklerini ilan etmişlerdir. Bu sırada Harran valisi olan Vessab b. Sabık el-Nümeyr de özgürlüğünü ilan etmiştir (Yağcı, 2020, s.7). Urfa bölgesi, 416 (1025) yılına kadar Nümeyr hanedanlığının reisi olan Utayr'ın naibi Ahmed b. Muhammed'in kontrolünde kaldı. Fakat Naibi'nin Utayr'ı öldürtmesine sinirlenen halk idareyi Mervanilerden olan Nasrüddevle'ye teslim etti. Nasrüddevle de kumandanı olan Ebül-Haris Zengi b. Evan sayesinde burayı kontrol altına aldı. Ancak Zengi'nin 418 (1027) yılında ölümüyle gelişen olaylar sonucunda Urfa bölgesi, Bizans kumandanı olan Georgios Maniakes'e bırakıldı. Bunun sonucunda, Georgios Maniakes 1030-1031 yılında Urfa'nın hâkimiyetini ele geçirmiştir (Yağcı, 2020, s.7).

1.1.4. Büyük Selçuklu Dönemi

² El- Cezire bölgesi, coğrafik olarak Dicle ve Fırat nehirleri arasında kalan yere denilmektedir. Eski Yunanlılar ve bugünkü Avrupalılar buraya Mezopotamya, Araplar ise El -Cezire demişlerdir (Koyuncu, 2008: s.132).

1087 yılında, Sultan Alp Arslan'ın oğlu olan Melihşah Halep'e giderken, Harran'a da uğramış, Emir bozan isimli komutanını Urfa'ya yollamıştır. Emir Bozan, 3 aylık kuşatmadan sonra Urfa'yı 1087 yılının Mart-Nisan ayında ele geçirmiştir. Böylece Harran 1093 yılında Emir Bozan'a teslim edilmiştir (Yağcı, 2020, s.7).

1.1.5. Suriye Selçuklu Dönemi

487 (1094) yılında, Emir Bozan'ı Melik Tutuş'un öldürmesiyle Urfa, Suriye Selçuklularının eline geçmiştir. Söylenene göre Tutuş, kenti kendisine bağlı kalması şartıyla Ermeni asıllı olan Thoros'a bırakmıştır. Thoros'un Urfa'yı Emir Bozan'dan devraldığı da rivayet edilir (Yağcı, 2020, s.7).

1.1.6. Ermeni Thoros, Urfa Haçlı Kontluğu

1095 yılında Thoros, Melik Tutuş'un ölümünü fırsat görerek Urfa'nın tümüne sahip olmuştur (Yağcı, 2020, s.8). 1092 yılında, Melih Şah'ın ölümüyle iç karışıklıklar başlamıştır. Bunun akabinde, Baudouin de Boulogne, Urfa'da bulunan yerli Ermeni halkının çağrısı üzerine Urfa'ya gelmiştir (Yağcı, 2020, s.8). Bir diğer kaynağa göre Urfa'nın başında bulunan Thoros, Tel Başı'ı işgal eden Haçlı kontu Baudouin de Boulogne'yi düşmanlarına karşı birlikte savaşmak için Urfa'ya davet etmiştir. Boudouin Urfa'ya geldikten sonra Thoros öldürülmüş ve 10 Mart 1098 yılında Baudouin, şehre hâkim olup Urfa Haçlı Kontluğu'nu kurmuştur (Yağcı, 2020, s.8).

1.1.7. Zengiler, Eyyubiler, Memlükler

Musul ve Halep'te hüküm süren İmâdüddün Zengi, Urfa ve Antakya'daki haçlı hükümdarlarının aralarındaki anlaşmazlığın hüküm sürdüğü zamanlarda, Haçlı Kontu II. Joscelin'in şehirden ayrılmasını fırsat görerek Urfa'ya gelmiştir ve Zengi, surların önünde teslim olma teklifi yapmıştır. Bu teklif Süryani ve Ermeni ruhani liderleri tarafından reddedilince, surlar mancınıklarla dövülmüş ve dört hafta süren kuşatmanın ardından Türkler Cemâziyelahir 539/ 24 Aralık 1144 yılında Urfa'ya girmişlerdir (Yağcı, 2020: s.8). İmâdüddin Zengi'nin oğlu olan Nurettin Mahmud Zengi'nin, 15 Mayıs 1174 yılından ölmesinden sonra Musul hükümdarı olan II. Seyfeddin Gazi, sırayla Harran, Urfa, Rakka ve Suruc'u ele geçirmiştir (Yağcı, 2020, s.8).

Zengiler döneminden sonra, Anadolu Selçukluları ve Eyyubiler Urfa için hâkimiyet

savaşı içine girmiştir. Bu sırada, 632/1235 yılında I. Alaeddin Keykubat Urfa'yı ele geçirmiştir ancak Eyyubiler, dört ay sonra şehri yeniden hâkimiyetleri altına almışlardır. Bunun akabinde Harizmliler, Siverek ve Samsat'ı yağmalayıp Urfa, Harran ve Suruç'u ele geçirdiler. 638/1241 yılında şehir tekrar Eyyubilerin hâkimiyetine geçmiştir. 649/1251 yılında Urfa ve çevresini Moğollar yağmaladı. Moğollar'ın liderliğini yapan Hülagu, 658/1260 yılında Urfa bölgesinin hâkimiyetini ele geçirdi. Hülagu'nun bu 9 bölgedeki hâkimiyeti, Aynicalut Savaşı'nda Memlûklüler tarafından yenilinceye kadar sürmüştür (Yağcı, 2020, s.9). Urfa'da dâhil olmak üzere el- Cezire bölgesinin büyük bir kısmı, 1300'lü yıllarda Mısır Memlûklüleri'nin hâkimiyeti altına geçmiştir. 1365-1370 yılları arasında Urfa Memlûklülerin hâkimiyeti altında kalmıştır. XIV. yüzyılın ikinci yarısında ve XV. yüzyılın başlarında Urfa bölgesi, Memlûklüler, Karakoyunlar ve Akkoyunlar'ın birbirleriyle mücadeleleri sırasında devamlı olarak el değiştirmiştir. Bu dönemlerde Memlûkler, Harran kalesinde bazı onarım çalışmaları yapmışlardır (Yağcı, 2020, s.9).

1.1.8. Timur Devleti, Döğerler, Akkoyunlular, Dulkadir Beyliği, Safevi Devleti

1394 yılının Ocak ayında, Timur Mardin'den sonra Ceylanpınar'a gelmiştir. Ceylanpınar askerler tarafından yağmalandı ve Timur'un, sonrasında Urfa'ya gelip 19 gün kaldığı görülmektedir. Bu arada, Urfa Timur'un hâkimiyetine girdikten sonra, Urfa'nın ileri gelenleri Timur'a bağlılıklarını sunmuşlardır (Yağcı, 2020, s.9). Timur, doğuya döndükten sonra, 1403-1404 yılları arasında Döğerlerin reisi olan Dımaşk Hoca Urfa bölgesine hâkim oldu (Yağcı, 2020, s.9). 1404 yılında Nuayr b. Hayyar'ın, Dımaşk Hoca'yı öldürmesi ile bölgeye yeniden Memlûkler hâkim oldu Urfa, 1453-1478 yıllarında Akkoyunlu hükümdarı olan Uzun Hasan, Urfa'da bulunan kardeşlerini yenerek 1456 yılında kenti hâkimiyeti altına almıştır (Yağcı, 2020, s.9). 1504 yılında ise Urfa Dulkadir Beyliği'nin eline geçmiştir (Yağcı, 2020, s.9).

Urfa bölgesi 1429 ve 1480 yıllarında Memlûklülerin tahrip ve yağmasına maruz kalmış, sonrasında Şah İsmail ortaya çıkmış ve Doğu Anadolu'da yayılmıştır. Urfa, 1514'e kadar Akkoyunlu emirlerin kendi aralarında hâkimiyet mücadelelerine tanık olmuştur ve Memlûklüler'in Urfa'da etkisi artmıştır. Urfa, bu son tarihte Safeviler'in hâkimiyeti altına girmiş ve burası Safevi Devleti için müstahkem sınır kalesi mahiyetini kazanmıştır.

Safeviler, Akkoyunlu Yakup Bey'in oğlu olan Yakup Bey'le yapılan savaşın sonrasında Urfa'yı Kaçarlar'ın idaresine bırakmışlardır (Yağcı, 2020, s.9).

1.1.9. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi

10 922/1516 yılında, Safeviler ve Osmanlılar arasında geçen Dede Gargın Muharebesi ve ardından 1517 yılında alınan sonuçla, önce Mardin ve sonrasında Urfa olmak üzere, Osmanlı topraklarına karışmıştır. Bu toprakların Osmanlı'nın kontrolü altına girmesiyle, Ruha adıyla Osmanlı sancağı altında Diyarbekir eyaletine bağlanmış ve buranın idaresi Baltaoğlu Piri Bey'e verilmiştir (Yağcı, 2020, s.10). Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın oğlu olan İbrahim Paşa, 1839 yılında Urfa'yı kısa süreliğine kontrolü altına almış ve sonrasında İngilizler Mart 1919 yılında, Fransızlar ise 1919 yılında yedi ay kadar bir süreyle burayı işgal altına almıştır.

Bu işgaller neticesinde, 7 Şubat 1920 yılında halk ayaklanmıştır. İşgale yapılan bu direniş neticesinde Fransızlar, 10 Nisan 1920 yılında anlaşma koşulu ile Urfa'yı boşaltmayı kabul etmişler ve hemen ertesi gün Urfa'yı terk etmişlerdir. Urfa, 20 Nisan 1924 yılı Cumhuriyet Döneminde, vilayet merkezi olarak kabul edilmiştir (Yağcı, 2020, s.10).

Şanlıurfa'nın yukarıda da belirtildiği gibi birçok devlete ev sahipliği yaptığı görülmektedir. Bu uzun tarihli şehre her devlet kendi kültürünü bırakmış ve Urfa'nın kültürel anlamda ne kadar geniş bir çerçevesi olduğu gözler önüne serilmiştir. Yapılan araştırmalar neticesinde Urfa'nın tarihte birçok isimle anıldığı görülmektedir. İslam Ansiklopedisi'nde bu konu şu şekilde açıklanmaktadır: "Bilinen fakat kısa süre kullanılan en eski adı Edessa, Selevkoslar dönemine uzanmaktadır ve eski Makedonya krallık merkezi Selevkoçya isminden alınmıştır. Urfa kelimesinin menşei ise tartışmalıdır. Süryanice Orhai'den (Urhay) geldiği, bu ismin Arapça 'suyu bol' anlamındaki 'Veriha'dan kaynaklandığı ileri sürülmektedir. Bir başka görüş Yunanca Osrhoene, Latince Orrpei'ye dayandığı yolundadır. Bu dillerdeki anlamı Kale veya Pınar'dır. Fakat bu görüşlerin doğru olmadığını söyleyenler de vardır. Türkler döneminde yazılı kaynaklar vasıtasıyla yaygınlaşan Ruha kullanımı şehrin Arapça adı olan Ruha'dan gelmiştir. Meşrutiyet'e kadar Osmanlı döneminde böyle kullanılmış, daha sonra muhtemelen şifahi Türkçe söylenişi kabul görerek Urfa'ya dönüşmüştür. 1984 yılında, Milli Mücadele dönemindeki önemine işaret etmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi kararıyla şehre Şanlıurfa adı verilmiştir" (Yağcı, 2020, s.10).

1.1.10. Cumhuriyet Dönemi Şanlıurfa

1.Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin yaşadığı mağlubiyet sırasında Urfa bağımsız bir eyaletti. 24 Mart 1919' da İngilizler tarafından işgal edilmişti. 80.000 nüfuslu bir kent olan Urfa ikinci kez Fransızlar tarafından işgal edildi. Tahriklerden beslenen ve işgale destek veren Ermeni Hristiyanların bir bölümü de dâhil olmak üzere büyük savaşlar neticesinde 11 Nisan 1920' de işgalcilerden tamamen temizlendi ve 1924'te Türkiye Cumhuriyeti'ne il olarak bağlandı. Şehirdeki Hristiyan kesim ise Suriye'ye göç etmiştir. Urfa ilinin adı, 22 Haziran 1984 tarih ve 18439 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 3020 sayılı kanunla Şanlıurfa olarak değiştirilmiştir. 2016 yılında ise Şanlıurfa halkının Türk Kurtuluş Savaşı'nda gösterdiği kahramanlıktan dolayı TBMM tarafından bu kente İstiklal Madalyası verilmiştir.

Yukarıda anlatılanlar ışığında da görülüyor ki Urfa kenti birçok medeniyetin durak noktası olmuş, en önemli güzergâhlarda konumlanmış coğrafyasıyla birden fazla beyliğin, uygarlığın mirasından izler taşımaktadır. Kültürel anlamda geniş yelpazeli etnografik bir birikime sahiptir.

1.2. COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ

Şanlıurfa ili Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunur. Kordinat olarak 36-38 boylam dereceleri arasındadır. Urfa, doğuda Mardin, batıda Gaziantep, kuzeybatıda Adıyaman, kuzeyinde ise Diyarbakır ile çevrilidir (Yağcı, 2020, s.11). İl idari alanı içinde Şanlıurfa, kuzeyden Hilvan, kuzeydoğudan Siverek, kuzeybatıdan Bozova, güneyden Harran ve Akçakale, Batıdan Suruç ve doğudan Viranşehir ilçeleriyle çevrili olup, merkez ilçede bulunmaktadır (Yağcı, 2020, s.11).

1921 yılında Ankara Antlaşması ile çizilen 223 km'lik Suriye sınırı ise Urfa'nın güneyinde bulunmaktadır (Yağcı, 2020: s.11). En yüksek noktasını Karacadağ oluşturur. Güneyinde ovalar yer alır. Etrafında çok sayıda mağara, sarnıç, polye ve dolin bulunur. Batıdan doğuya doğru en önemli ovaları: Suruç, Harran, Viranşehir-Ceylanpınar, Halfeti, Hilvan ve Bozovadır. En önemli dağları: Karacadağ, Tektek, Takırtukur, Susuz, Germuş, Nemrut, Şebeke, Arat dağlarıdır. En önemli nehirleri: Fırat Nehri, Culap Suyu, Habur Nehridir. En önemli gölleri: Atatürk Baraj Gölü, Halil-ür Rahman Gölü, Aynzeliha Gölüdür.

Şanlıurfa iklimi karasal iklim özelliği gösterir. Yazları çok sıcak ve kurak; kışları bol yağışlı ve nispeten ılıman geçmektedir. Şanlıurfa dünyanın ve Türkiye'nin en önemli projesi olan GAP'a (Güneydoğu Anadolu Projesi) sahiptir. Şanlıurfa il nüfusu: 2.170.110 (2022 sonu). İlin yüzölçümü 19.242 km²'dir. İlde km²'ye 113 kişi düşmektedir. (Yoğunluğun en fazla olduğu ilçe: 241 kişi ile Eyyübiye'dir) İlde yıllık nüfus artış oranı % 1.26 olmuştur. Nüfus artış oranı en yüksek ve en düşük ilçeler: Karaköprü (% 4,98)- Bozova (-% 2,25) 06 Şubat 2023 TÜİK verilerine göre 13 İlçe ve belediye, bu belediyelerde toplam 1438 mahalle bulunmaktadır. (TÜİK 6 Şubat 2023 verileri) Şanlıurfa'nın 13 İlçesi, 1 Büyükşehir Belediyesi olmak üzere toplam 14 belediyesi 1439 mahalle yerleşim yeri bulunmaktadır.

1.3. MİMARİ VE SANAT ÖZELLİKLERİ

Şanlıurfa, tarih boyunca zengin kültürlerle ev sahipliği yapmış ve bu kültürlerle harman olmuştur. Günümüzdeki tarihi evleriyle, sokaklarıyla, hanlarıyla, hamamlarıyla, camileriyle, çeşmeleriyle, köprüleriyle, kapalı çarşılarıyla, geleneksel el sanatlarıyla âdeta bir açık hava müzesi görünümündedir. Bu özellikleriyle Şanlıurfa “Müze Şehir” olarak da tanımlanmaktadır 3 (Yağcı, 2020, s.12).

Dünya'da tarihiyle, kültürüyle, mimarisiyle, sanatıyla, gelenek ve görenekleriyle, bağrında yetiştirdiği bilim ve sanat insanlarıyla büyük yankı uyandırmış kadim şehirler vardır. Mezopotamya'nın kalbi olan kadim kent Şanlıurfa, Ortadoğu'ya açılan önemli bir kapı olmuş ve sahip olduğu eşsiz değerleri ile tarihte olduğu gibi bugün de stratejik önemini korumuştur. Birçok medeniyete beşiklik eden bu kadim kent, kültür ve medeniyetlerin buluştuğu, birbirinden farklı dinlerin, ırkların kaynaştığı bir hoşgörü şehri olmuştur. (Urfa Mimarisinde Kabaltılar, Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, 2016)

Urfa'nın mimari olarak çeşitlilik barındırması bağlı bulunduğu inanç, aile yapısı, gelenek ve görenekler, iklim ve coğrafi konumundan kaynaklanmaktadır. Mezopotamya'nın kalbi olan kadim kent Şanlıurfa, Ortadoğu'ya açılan önemli bir kapı olmuş ve sahip olduğu eşsiz değerleri ile tarihte olduğu gibi bugün de stratejik önemini korumuştur. Birçok medeniyete beşiklik eden bu kadim kent, kültür ve medeniyetlerin buluştuğu, birbirinden

³ Tezin amacı gereği bu konuyu detaylandırma gereği görülmemektedir. Detaylı bilgi için bk. Kürkçüoğlu, A. Cihat. “Şanlıurfa Mimari Eserleri”. Şanlıurfa. Seyfi Başkan. 55-99. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Basım, 1997.

farklı dinlerin, ırkların kaynaştığı bir hoşgörü şehri olmuştur. (Urfa Mimarisinde Kabaltılar, Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, 2016)

1.4. ŞANLIURFA’NIN KISAS MAHALLESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Şanlıurfa’ya bağlı Kısas ⁴ adına 11. yüzyıldan bu yana birçok kaynaktan rastlanmaktadır: “Kısas adının geçtiği en eski kaynaktan; 1035 yılında Arapların hâkimiyetindeki Kısas’a Urfa’daki Bizanslıların akınlar yaptığı bahsedilmektedir” (Kürkçüoğlu ve Akbıyık, 2011: s.32). Kısas, Şanlıurfa’nın 12 km güneydoğusunda, Tektek Dağları’na giden yolun üzerinde ve Harran Ovası’nın başlangıcında yer almaktadır. Gelenek-göreneklere, dili ve yaşam türü bakımından çevresinde bulunan köylere tam olarak benzemese de, Şanlıurfa’nın şehir merkezi ile kültürel benzerlikler gösteren bir Alevi köyü olup, 1992 yılında belde olmuştur (Aslan, 2014).

Kısas; Harran Ovası’nda çöle düşmüş bir damla su, yeşile olan hasretin kaynağı, üzüm bağlarıyla çevrili, geçmişte pehlivan ve Arap atlarıyla ün yapan, her hanesinde bağlama asılı olan âşıkların otağı bir beldedir. Beldenin dili Türkçedir. Harran Ovası’nın tek Türkmen beldesidir. Nüfusun çoğunluğu Alevi-Bektaşî, beşte biri sünnidir (Atılman ve Acet, 2001, s.3). Kısas’tan başka, Akpınar ve Sırrın adlı köylerde de Aleviler mevcuttur. Bu Alevi inancındaki insanların tamamı Kısas’tan ayrılıp buralara yerleştikleri için ayrı bir sosyal-kültürel farklılıkları bulunmamaktadır (Taştan, 1992, s.19). Ekonomik durumları orta düzeyde olan Kısaslılar, tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır (Kürkçüoğlu ve Akbıyık, 2002, s.363).

Kısas Mahallesi’nde yapılan ibadetler (Cemler) vardır. Yılda bir defa Görgü-sorgu kurbanı yapılır. Cuma akşamları Cemevi’nde yapılan toplantıya “Halka Namazı veya Kırklar Namazı” denilmektedir. Cem’e herkes lokmasıyla gelir. Adabına göre yapılan sohbetten sonra namaza geçilir (Atılman ve Acet, 2001, s.4). Kısastaki âşıklar deyişlerini Cemlerde, Odalarda, Aşure Şenlikleri’nde ve başta Hacıbektaş olmak üzere yurt içi ve yurt dışı davet edildikleri törenlerde icra etmektedirler (Akbıyık, 2012, s.42).

Kısas isminin nereden geldiği konusuyla ilgili köyün âşıklarından olan Âşık Sefai: “Emeviler ve Abbasiler arasında yapılan savaşlarda tarafların ‘Kısasa Kısas’ davranışlarından geldiğini” söylemektedir (Atılman ve Acet, 2001, s.16). Kısas ismiyle

⁴ Kısas eskiden köy, sonrasında belde, günümüzde ise Mahalle’dir.

alakalı bir diğer bilgiyi Güngör (Yağcı, 2020, s.23-24). Bize şu şekilde aktarmaktadır: “Kısas adının kaynağı hususunda çeşitli görüşler bulunmakla birlikte, konunun uzmanları arasında kabul görmüş olan en yaygın fikir, bu ismin Antik Helen Uygarlığı’nın Anadolu’da yaratmış olduğu etkileşim sonucunda ortaya çıkmış olduğu yönündedir. Bununla birlikte, Kısas adının kaynağı hususunda birçok söylence ve varsayım da mevcuttur. Kısas Beldesi’nin tarihi ve kuruluşu hakkında da kesin bir bilgi yoktur. Uzmanların büyük bir çoğunluğuna göre; 24 mevcut yazılı kaynaklar arasında Kısas adının yer aldığı en eski eser, 11. ve 12. yüzyıllarda Anadolu’da yaşamış olduğu bilinen Ermeni tarihçi Urfalı Mateos’un “Vekayi-Name” adlı tarih günlüğüdür” (Yağcı, 2020, s.23-24)

1.5. KISAS MAHALLESİ’NDE İCRA EDİLEN ALEVİ MÜZİĞİ’NİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Dünya üzerindeki sözlü kültürlerin en önemli gereçlerinden biri müziktir. Müzik ve özellikle de rituel müzikleri, bir toplumun somut olmayan kültürünü bellekte depolamanın en önemli gereçlerinden biridir. Bu nedenle rituele yönelik bu tür müzikleri estetik bir amaç değil kültürel bir gereç olarak düşünmek yerinde olur. Bu gerçek, Alevi müzikleri için de fazlasıyla geçerlidir. Özellikle dinsel nitelik taşıyan Alevi müzikleri, kültürü bellekte tutma ve kulaktan kulağa aktarma içinde kullanılan bir gereçtir.

Alevilikte bu müziklerin kültürle birlikte icra edilmesinde de devreye giren temel toplumsal kurumlar âşıklık, zakirlik ve dedeliktir (Dönmez, 2010, s.35-37). Bu durum, bir Alevi bölgesi olan Kısas için de geçerlidir. Şanlıurfa’nın Müze Şehir, Peygamberler şehri ve Musiki şehri olarak adlandırılmasının kültürel değerinin ne kadar yüksek ve önemli olduğunu gösterir. Tarih öncesine dayanan bu kültürel öz yıllar boyu aynı heyecan ve birikimle günümüze kadar gelmiştir. Yine “Âşıklar Diyarı” olarak bilinen Kısas köyü Şanlıurfa müzik mozağını yansıtan ürünleriyle, elliden fazla âşığın yetişmiş olduğu ve her evde mutlaka bir bağlamanın asılı olduğu gerçeğiyle müzik cephesinde hatırı bilinir bir ad bırakmıştır.

Alevi-Bektaşî geleneğinin devam ettiği bu bölgede özellikle Cemevleri’nde icra edilen Âşık edebiyatı türlerinden Deme, Deyiş, Devriye, Nefes gibi türler zakirler tarafından seslendirilmiş ve müzik kültürü içinde hâsıl olmuştur. İcralar ve ifadeler sözlü olarak aktarılmış birer usta-çırak geleneği düzleminde sürdürülmüştür.

Şanlıurfa merkez ve mahallelerine bakıldığında müzik türleri ve icrası anlamında bariz farklılıklar bulunmamaktadır. Kısas bölgesi alevileri, Urfa'dan 'Gazel ve Gazelhanlık', 'Cezayir Havası', 'Türkmeni' ve 'Hoyrat' gibi pek çok türü kendi kültürlerine adapte ederek içselleştirmişlerdir. Aynı zamanda Urfa'da aktif olarak kullanılan kemani, Cem çalgısı olan bağlamayla birlikte icra etme yoluna gitmişlerdir. Yine, Urfa sıra gecelerine hâkim olan müzik geleneğinin etkisiyle, zaman zaman Cem müziklerini hep birlikte icra etme yoluna gitmişlerdir (Dönmez, 2010).

1.5.1. Şanlıurfa'nın Kısas Mahallesi'nde Âşıklık Geleneği

"Âşıklar Diyarı" olarak bilinen Kısas köyü âşık tarzı şiir geleneğini sürdüren ve elli civarında saz şairinin yetiştiği ulvi bir köydür. Burada âşıklar kendi ürettikleri eserleri veya usta malı eserleri seslendirir, sözlü olarak geleceğe taşıma gayesi içinde olurlar. Sürekli üreten ve ürettiklerini bağlama ile çalıp söyleyen âşıklar birlik ve beraberlik ruhunun da birer temsilcisi görevindedirler. Sade, yalın, hece vezniyle, halkın anlayabileceği ve halkın içinden seçtikleri konularla oluşturdukları ürünler her zaman bir tema ve mesaj içermektedir. Böylece halkı aydınlatma ve bilgilendirme görevini de yerine getirmiş olurlar.

Âşıkların şiirleri daha çok yöreye hâkim Alevi-Bektaşî felsefesi motiflerini taşıyan deyişler, duaz-ı imamlar, nefesler deme ve devriyeler ile bütünleşmiştir. Genellikle Alevi inanç ve ibadetleri icra ortamı olan Cemevleri'nde çalınıp söylenen bu türler Cem âşıklığı kavramını akla getirir. Bu kavram âşık olma sürecinde önemli bir basamaktır. Bununla ilgili düşüncelerini Güngör şöyle anlatmaktadır. "Kısas yöresindeki âşık tiplerinin yetişme süreci "Cem Âşıklığı" geleneği içerisinde çeşitli merhalelerden geçerek gerçekleşmektedir. Bu merhalelerden ilki; âşık tiplerinin "Cem" ibadetlerinde belli bir süre zakirlik yapmalarıdır.

Yörede yapılan alan çalışmasında zakirlik ile âşıklık makamının birbirinden farklı olduğu ve bir kişinin âşık olarak kabul edilebilmesi için öncelikli olarak zakirlik sürecini tamamlaması gerektiği tespit edilmiştir. Bir çeşit ekol/okul olan bu kurumsal yapı, sadece gelenek icra üsluplarının usta-çırak ilişkisi ile öğrenildiği bir zemin değil, aynı zamanda belli inanç değerlerinin de özümsemek durumunda olduğu meşakkatli bir eğitim sürecinin yüzyıllar boyunca öncülüğünü yapmıştır.

Geleneksel unsurların ve inanç değerlerinin geçmişten günümüze taşınması noktasında,

tarihin derinliklerinden günümüze atılmış bir köprü vazifesi yapmış olan Kısas yöresindeki “Cem Âşıklığı” geleneği, bugünkü mevcudiyetini Kısas yöresi özelinde devam ettirmektedir” (Güngör, 2011, s.79-80).

Kimi yurtiçinde kimisi yurtdışında çeşitli âşıklar ürettikleri eserleri bir gelenek içerisinde halen sürdürmektedir. Eser muhtevasında çeşitli inançlara dayalı motifler, gelenekler, görenekler, atasözleri ve deyimler, özlü sözler vb. görülürken diğer taraftan sosyal yaşamdaki değişiklikler de kendince yer bulur. Kısas yöresindeki âşıklar kendi eserlerinin yanında usta malı eserleri de çalıp söylemişlerdir bunlardan Sadık Baba, Sıdkî Baba, Edip Harabi, Dertli, Virani, Kul Hüseyin, Kul Himmet, Seyit Nesimi, Şah Hatayi ve Pir Sultan Abdal önem arz etmektedir.

1.5.2. Âşıklar Diyarı Kısas

Kısas: Harran Ovası’nda “çöle düşmüş bir damla su” yeşile olan hasretin kaynağı, üzüm bağlarıyla çevrili, her hanesinde bağlama asılı, âşıklar otağı bir köyümüzdür. Çevre köylere göre, ekonomik ve kültürel bakımdan daha da gelişmiş olan Kısas’ta, Tarım Kredi Kooperatifi, Sağlık Ocağı, İlk ve Ortaokul, Üç kahvehane, iki fırın, sekiz bakkal dükkânı, telefon, PTT acentalığı, bulgur ve un değirmenleri, ziraat teknisyenliği bulunmaktadır. Köyde çağın getirdiği iletişim araçları (TV, Radyo vb.) her evde mevcut. Yenilikler Kısaslıların da birtakım geleneklerini almış götürmüş (düğün, giyim, kuşam gibi). Fakat bunun yanında âşıklık geleneği en iyi şekilde muhafaza edilmekte, bağlamaya karşı rağbet de oldukça fazla. Bağlama çalanlar deyişlerini “bağlama düzeni”nde çalıp söylemektedirler (Atılğan, 1992, s.17-19).

1.5.2.1. Kısas’ta Yetişmiş Âşıklar

Köyün âşıklarından olan Âşık Sefai ’nin köyün yaşlılarından öğrendiğine göre Kısas tarihinin bilinen en eski âşığı 1750’li yıllarda yaşamış olan Âşık Hüseyin ve oğlu Âşık Mustafa’dır. Bu âşıklardan sonra geleneği Âşık Bektaş, Seyit Halil Çavuş, Hoca Bakır ve Çulha Yahya gibi önemli bir yere sahip olan âşıklar Cem törenlerinde devam ettirmişlerdir (Yağcı, 2020, s.28). Kısasta tespit edilen 63 âşık vardır (Yağcı, 2020, s.28). Bu âşıkların isimleri alfabetik sıraya göre şunlardır:

Ahmet Erden, Abbas Aşan, Ali Narin (Can Ali), Amşe Göncü, Âşık Berdari (İ. Halil Elveren), Âşık Büryânî (Hamdullah Aykut) (Vefat Etmiş), Âşık Celali (Veli Göncü). Âşık

Ceylani (Mustafa Uğur), Âşık Dertli Divani (Veli Aykut), Âşık Devrani (Cuma Azbay), Âşık Diyari (Ali Asa) (Vefat Etmiş), Âşık Doksandaon (İsmail Kondu) (Vefat Etmiş), Âşık Engini (Hürrü Demirkol), Âşık Fedai (Cuma Aran), Âşık Halit Aşan, Âşık Halimi (İsa Özbay), Âşık Helali (İmam Polat) (Vefat Etmiş), Âşık Hürremi (Emine Uğur), Âşık Hüseyin (Vefat Etmiş), Âşık İkrari (Mehmet Uğur) (Vefat Etmiş), Âşık Kul Biçare (Abdurrahman Türkmen) (Vefat Etmiş), Âşık Meftuni (Mehmet Bakındı), Âşık Mustafa (Âşık Mıço) (Vefat Etmiş), Âşık Sabri (Sabri Çuban), Âşık Sefai (Mehmet Acet), Âşık Yarani (Hasan Polat) (Vefat Etmiş), Aşir Kayabaşı, Aşir Türkmen (Vefat Etmiş), Culha Yahya Baba (Vefat Etmiş), Cuma Güleç, Dertli Rabia (Rabia Uğur), Feyzullah Ürer, Hüseyin Öztürk, Hüseyin Öztürkmen, Hoca Bakır (Vefat Etmiş), Kilo Bektaş (Nakla Bektaş) (Vefat Etmiş), Köçek Ahmet (Vefat Etmiş), Kul Ahmet (Ahmet Aykut), Kul Bakır (Bakır Erdem), Kul Bektaş (Bektaş Yıldırım), Kul Bektaş (Bektaş Bulut), Kul Haydar (Haydar Polat), Kul İhsan (İhsan Doğan), Kul Kemâl (Kemâl Burhan), Kul Şükrü (Şükrü Doğru), Kul Yahya (Yahya Kondu), Mehmet Erdem, Mehmet Eyüp (Vefat Etmiş), Muhammed Çavuş (Vefat Etmiş), Sadık Aşan, Seyyit Halil Çavuş (Vefat Etmiş), Seyyit İbrahim Çavuş (Vefat Etmiş), Veli Ertenler (Vefat Etmiş), Yoksul Azbay (Abdurrahman Azbay), Yusuf Aşan, Yusuf Tugay. Genç Âşıklardan; A. Coşkun Bozkurt, Barış Acet, M. Ali Aşan, Cemâl Güleç, Haydar Acet, Hüseyin Karabulut, Orhan Bozkurt (Yağcı, 2020, s.28).

Âşıklık geleneğini sürdürmüş veya sürdüren Kısaslı âşıklarımızı ulaştığımız kaynakların ışığında kısaca tanıtmak gerekir. Aşağıda bazı Kısaslı âşıklara değinilmiştir.

Âşık Büryânî (Hamdullah Aykut)

1926 doğumlu olan Âşık Büryânî 13 yaşında aynı köyden 1926 doğumlu Übeyit kızı Fatıma'yla evlenir. 11 çocuklu olan âşığın babası Ahmet, annesi Meryem'dir. Köyde çiftçilikle uğraşan ve kitap okumayı çok seven biridir. Bektaşî babası olduğundan deyişlerini genelde Cemlerde irticali olarak söylemiş. Bu deyişlerde de didaktik hakîmiyet görülmektedir. Bir ara Cemevi sahipliği de yapmıştır. Daha önce Hamdullah, sonra Kemteri mahlasıyla şiirlerini yazan Âşık Büryânî şiirlerini kendi el yazısıyla yazdığı iki defterde toplamıştır. Cumhuriyet tarihinde yeni yazıyla Kısas köyü'nde ilk okuyup yazanlardandır (Atılğan, 1992, s.23-25).

Âşık Büryânî, Şeriat, Tarikat, Marifet, Hakikat, Dört Kapı ve Kırk Makam hakkında geniş bir bilgiye sahip olup tasavvufi düşünce sistemini fevkalâde kavramış, okumayı çok

seven, sevgiye, saygıya, kültüre değer veren, çok güzel cura çalan bir âşık (Atılğan, 1992, s.25). Özellikle okuma konusunda oldukça gayretli, kitaplığına baktığımızda Nabi, Ziya Gökalp, Kerbelâ, Urfa'nın Tarihçesi, Namık Kemâl, Öldükten Sonra Yaşayanlar, Hacı Bektaş-ı Veli, Kul Himmet, Şah İsmail, Ömer Hayyam, Yedi Ulular, İncil, Tevrat, Zebur, Kur'an, Faziletname, Hüsniye, Kumru, Bektaşiliğin İç Yüzü hemen göze çarpanlar arasındadır. Âşık Büryânî'nin kitaplığını gördükten sonra onun ne derece kitap okumaya meraklı olduğunu kolaylıkla anlamak mümkün (Atılğan, 1992, s.25).

Âşık Dertli Divani de babası Büryânî hakkında şunları anlatır:

“Babam 1926 yılında dünyaya gelmiş, 1990 yılında da Hakk’a yürüdü. İlkokulu üçüncü sınıfa kadar okumuş ama hem Farsça hem Arapça’yı Türkçe kadar iyi bilirdi. Alevi-Bektaşî inancında ve bütün bâtinî inançlardaki “Dört Kapı Kırk Makam” kavramını çağın dilini kullanarak çok iyi anlatan ve deyim yerindeyse muhabbette olan bütün insanların, canların beynine nakşedebilecek seviyede anlatırdı. Ben de bu ortamda büyüdüm dolayısıyla hem atam hem de ustamdır” (Çevrimiçi Görüşme, 8 Ağustos 2023).

Kısas'ın güçlü âşıklarından olan Âşık Büryânî'nin, eski ve yeni yazıyı okuduğu, ileri görüşlü bir âşık olduğu bilinmektedir. Büryânî, 7.11.1990 tarihinde vefat etmiştir (Atılğan & Acet, 2001, s.114).

“Der Büryânî En-el Hakk

Hakk âdemdedir mutlak

Eğer inanmaz isen

Gel Kelamullah’a bak.”

Âşık Hüseyin (Kul Hüseyin)

Doğum tarihi bilinmemektedir. Adı bilinen en eski âşıklardandır. Kısas Cem'inde yer alan semah ve deyişlerin müzikleri ona aittir. Kul Hüseyin mahlasıyla Kısas'ta bilinen deyişlerin ona ait olduğu sanılmaktadır (Kürkçüoğlu & Akbıyık, 2002, s.366).

Âşık Mustafa (Âşık Mıço)

Doğum tarihi bilinmemektedir. Âşık Hüseyin'in oğludur. Ancak 1910 yılında öldüğü söyleniyor. Âşık Halit Aşan'ın dedesidir. Usta malı söyleyen, bağlama çalan ancak kendi deyişlerinin olup olmadığı bilinmeyen bir âşıkmış. Günümüze kadar gelen Kısas semahlarında okunan deyişlerin müziklerinin ona ait olduğu söylenmektedir. Âşık Mıço ile ilgili anlatılan bir hikâyecik şöyledir:

Bir gün Âşık Mıço'nun köyde bağlaması kırılıyor. O zaman Urfa'da bir saz bulamayınca

bir kış günü Antep'e gitmeye karar veriyor. O tarihlerde vasıta bulunmadığı için Antep'e yürüyerek gidiyor ve oradan bir bağlama alıp geliyor.

Âşık Kul Biçâre (Abdurrahman Türkmen)

1840 yılında doğduğu sanılan Kul Biçare'nin asıl adı Abdurrahman olup Bedirhanoğulları sülalesindendir. Rüyasında âşığa "Kul Biçare" mahlası verilerek bâde ikram edilir. Pir elinden bâde içerken gaipten bir el elindeki doluyu yere düşürür. Kul Biçare dökülen bâdenin bulaşığını yalar. Bâdeyi içemeyip bulaşığı yaladığı için "Ben âşık değil bulaşığım." Diyerek hayıflandığı söylenmektedir. Babasının adı Bedir'dir. Ondan geriye 5 şiir kalmıştır. Usta malı ve kendi deyişlerini okumuştur. Evli olup 2 çocuk babası olan Kul Biçare söylenilene göre Cumhuriyetin ilanından önce 1922 yılında vefat etmiştir.

"Kâmil olan söyler doğru sözünü

Mürşid-i kâmilden aldık iznini

Kul Biçare Hakk'a sürdü yüzünü

İndirip özünü süren eyvallah" (Atılğan, 1992, s.123-127).

Köçek Ahmet

Doğum tarihi bilinmemektedir. Kendi deyişi bulunmayıp usta malı okumuş. Kurtuluş savaşına katıldığı bilinmektedir. Savaştan kısa bir süre sonra öldüğü söylenmektedir. Köçek lakabını alması konusunda ise, Alevi-Bektaşî tarikatına girenlere "Hacı Bektaş Veli Köçeği" denildiği için bu lakabı aldığı söylenilmektedir (Atılğan & Acet, 2001, s.112).

Kılo Bektaş (Nakla Bektaş)

Âşık Mıço'nun amcasının oğludur. Cem'e katılan âşıklardandır. Usta malı çalıp söylemiştir. 70 yaşlarındayken 1945 yılında vefat etmiştir.

Muhammed Çavuş

1840 yılında doğduğu söyleniyor. Makama vakıf iyi bir okuyucudur. Mukim Tahir'in sık sık ziyaret ettiği ve çok beğendiği bir usta olduğu söylenir. Askerde bando çavuşluğu da yapmış. 1948 yılında vefat etmiştir.

Culha Yahya Baba

1880 yılında doğmuştur. Cemevi sahipliği yapmıştır. Kısas'taki Alevi-Bektaşîlerin babasıdır. İyi cura çalan, deyiş ve makamları çok iyi bilen birisidir. 1962 yılında vefat etmiştir.

Mehmet Eyyüp

1880 yılında doğduğu söylenmektedir. İyi bir keman ustasıdır. Usta malı çalır okur. Cemevi'ne katılan âşıklardandır. 1936 yılında vefat etmiştir.

Hoca Bakır

1885 doğumludur. İstiklâl Savaşı gazilerindendir. Kurtuluş Savaşı'nda Mustafa Kemal ile aynı cephede savaşmış ve bazı anıları olmuştur. Dini konularda çok bilgili, aynı zamanda köyün imamıdır. Cura ve bağlama çalmada ustadır. 1972 yılında vefat etmiştir.

Seyyit Halil Çavuş

1900 yılında doğduğu söylenmektedir. Bağlama ve keman çalmada ustadır. Kendi deyişi bulunmayıp usta malı okumuştur. 1969 yılında vefat etmiştir.

Seyyit İbrahim Çavuş

1905 yılında doğduğu söylenmektedir. Halil Çavuş'un kardeşi olup, iyi bir okuyucudur. Türkü, Hoyrat ve Gazelleri çok güzel okur. 1952 yılında bir trafik kazasında vefat etmiştir.

Âşık Halit Aşan

1928 yılında Kısas'ta dünyaya gelen Âşık Halit, Kılolar sülalesinden olup, babasının adı Hüseyin, annesi ise Köçek Ahmet'in kızı Fatma'dır. 1944 yılında amcasının kızı Aynizeliha ile evlenir, evliliklerinden 6 çocuk dünyaya gelir. 1964-1974 yılları arasında Almanya'da çalışmıştır. Yöre üslûbuna ve semah töresine hâkim, coşkuyla çalar söyler. Kendine has deyişleri bulunmamasına rağmen usta malı okumakta ve bağlama çalmaktadır. İyi bir kaynak kişi özelliklerine sahip olan âşık bağlama çalmasını amcasının oğlu Kılı Bektaş'tan öğrenir. 26 Ocak 2013 tarihinde vefat etmiştir.

Âşık Celali (Veli Göncü)

1931 yılında Kısas'ta doğan âşığın babası Ahmet, annesi Aynur'dur. Haydar kızı Hatice ile evli olup 7 çocukludur. Çiftçilikle uğraşmaktadır. Kuvvetli bir sese ve çok saf bir Türkmen üslubuna sahiptir. Urfa şehir merkezindeki geleneksel Urfa müziğini bilmektedir. Kürdi ve Araban gibi mahalli makamları icra edebilmektedir. Bağlama, Kaval ve Cümbüş çalabilmektedir. Âşıklığının yanı sıra mahalli sanatçı özelliğine de sahip. Urfa Hoyrat ve Gazellerini, iyi icra etmekte, geleneksel Urfa müziğini bilmektedir.

“Şaştım ya ilahi şaştım

Bu ataşa nasıl düştüm

Aşkın badesinden içtim

CELALİ'ye sunar gördüm” (Atılğan, 1992, s.45-46).

Âşık Diyarî (Ali Asa)

1933 Kısas doğumludur. Babası Veli, annesi Zeynep'tir. İlkokul mezunudur. 1964 yılından beri Hollanda'da işçi olarak çalışmaktadır. 200'ün üzerinde şiiri bulunmaktadır.

Âşık Helali (İmam Polat)

1937 Kısas doğumludur. Babası Hasan, annesi Güllü'dür. 1995 yılında vefat etmiştir. 50 civarında şiiri bulunmaktadır. İki evliliği olup 17 çocuğu vardır.

Âşık Doksandaon (İsmail Kondu)

1938 doğumludur. Babası Halil, Annesi Aynur'dur. Evli olup 6 çocukludur. Köyde hayvancılıkla uğraşmaktadır. İlkokul mezunudur. Sazı zayıf, sözü kuvvetli bir âşıktır. 300'e yakın şiiri vardır. Şiirlerinin bir kısmı bestelenmiştir. Mahlasının neden Doksandaon olduğunu Soranlar için kendisinin tamam olmadığını, ancak Doksanda on olabildiğini, tamam olabilmesi için daha 80 olması gerektiğini, eksikliğini ancak böyle ifade edebildiğini belirtir.” *Doksandaon'am, yüze layık değilem / İçmişem kevserden ayık değilem.*” Diyerek de bu eksikliğini mısralarıyla bütünleştirmiştir.

Aşir Türkmen

1938 Kısas doğumludur. Babası Derde, annesi Hedle'dir. Âşık Kul Biçâre'nin torunudur. Evli üç çocuk babasıdır. Usta malı okur, ayrıca Urfa havalarını bilir ve iyi gazel okur. Bankadan emekli olup 1998 yılında vefat etmiştir.

Âşık İkrari (Mehmet Uğur)

1941 Kısas doğumludur. Babası Mustafa, annesi Zöhre'dir. İlkokul mezunudur. 10 yıl kadar Almanya'da çalışmıştır. Birçok şiiri bulunmaktadır. 1997 yılında vefat etmiştir.

Âşık Fedâî (Cuma Aran)

1944 Kısas doğumludur. Babası Abit, annesi Medine'dir. İlkokul mezunudur. 200'ün üstünde şiiri bulunmakta, aynı zamanda köyün hocasıdır.

Âşık Hürremî (Emine Uğur)

1950 Kısas doğumludur. Köyün kadın âşıklarındandır. Okuryazardır. 100'ün üstünde şiiri bulunmakta ve bağlama çalmaktadır.

Aşir Kayabaşı

1952 Kısas doğumludur. Babası Şeyho, annesi Fatma'dır. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi mezunudur. Hem deyiş türü hem de serbest şiirler yazmaktadır.

Âşık Sefâî (Mehmet Acet)

Mehmet (Kısas köyünde Şah Muhammed ve kız kardeşi Fatime'nin türbesi bulunmaktadır. Bir gün Sefayi'nin annesi rüyasında türbede yatan zatlari görür. Önlerinden geçmek istemez. Buna rağmen Şah Muhammed çağırır. Anne Şah'ın elini öper. Şah Muhammed "senin bir oğlun olacak, adını Mehmet koyacaksın yoksa seni bağışlamam" der. Sefayi dünyaya geldiğinde Adını Mehmet koyarlar) 1954 Kısas doğumludur. Babası Sefer, annesi Fatime'dir. Evli ve 3 çocuk babasıdır. 100'ün üstünde şiiri, 30 civarında bestesi bulunmaktadır. Bağlama çalmakta hem kendi deyişlerini hem de usta malı okumaktadır. Hâlihazırda belli bir işi olmayan Âşık Sefayi'nin tek sermayesi bağlaması, bütün geçimi, evinin idaresi ona bağlı. Her yıl Hacı Bektaş-ı Veli'yi anma törenlerine de katılan Sefayi 1983 yılında köyün samah ekibini kurarak, Kısas Samahlarını Anadolu'ya tanıtmıştır. Âşık Sefayi yurt içinde ve yurt dışında çeşitli halk konserlerine katılmasına rağmen Konya Âşıklar Bayramı'na hiç katılmamıştır. Sadece Sefayi değil Kısaslı âşıkların, âşıklar bayramına katılmayışı oldukça dikkat çekicidir.

"Kim siler SEFAYİ kara yazısın

Yoksulluk elinden çektim acısın

Hele görsen bir fakirin ölüsün

Mezarı kazılmaz paran olmazsa" (Atılğan, 1992, s.58-59).

Âşık Devrâni (Cuma Azbay)

1954 Kısas doğumludur. Babası Mehmet, Annesi Elif'tir. Aşur kızı Elif ile 1977 yılında evlenir. 4 çocuğu vardır. Köyde günlük işlerle uğraşmaktadır. Sakin, kendi hâlinde, hiç kimseyi incitmeyen, herkese iyilik yapan hayatının yoksulluklarla geçmesine rağmen şükür etmesini bilen Cuma Azbay Kısaslı âşıkların içinde en garibanıdır.

"Uçup rüzgâr gibi savrulup giden

Bazan gül olurum bazan da diken

Her dem çileliyim çok cefa çeken

Acı kaderime darılan benim" (Atılğan, 1992, s.58-59).

Âşık Yarâni (Hasan Polat)

1955 Kısas doğumludur. Babası İmam (Âşık Helali), annesi Fatma'dır. İlkokul mezunudur. 1987 yılında çok genç yaşta ölen âşığın 100'ün üstünde şiiri bulunmaktadır.

Kul Bektaş (Bektaş Bulut)

1958 Kısas doğumludur. Babası Haydar, annesi Zöhre'dir. İlkokul mezunudur. 100'ün üzerinde şiiri bulunmaktadır.

Hüseyin Öztürk

1959 Kısas doğumludur. Babası Hasan, annesi Zeliha'dır. Ortaokulu Kısas'ta bitirdikten sonra tahsiline Almanya'da devam etti. Güzel bağlama çalmakta, besteleri ve şiirleri bulunmaktadır. Halen Almanya'nın Göttingen şehrinde valilik ve belediye bünyesinde müzik kursları vermektedir.

Kul İhsan (İhsan Doğan)

1960 Kısas doğumludur. Babası Bakır (Culha Bakır), annesi Rabia'dır. Öğretmen Lisesi mezunudur. Deyişleri bulunmakta ve bağlama çalmaktadır.

Ahmet Erdem

1963 Kısas doğumludur. Babası Mehmet, annesi Fatma'dır. Maliye Yüksek Okulu mezunudur. Suruç Maliyesi'nde çalışmaktadır. Deyiş ve serbest şiirler yazmaktadır.

Âşık Meftûni (Mehmet Bakındı)

1964 doğumludur. Babası Hüseyin, annesi Zeliha'dır. Lise mezunudur. Bağlama çalıp okumaktadır. Çok sayıda şiiri bulunmaktadır. "Meftuni" mahlası Hacı Bektaş Veli evlâtlarından Cevat Ulusoy tarafından verilmiştir. En büyük arzusu şu zamana kadar yazdığı tüm şiirlerini bir kitapta toplamaktır.

"Gel Meftuni sözün burda noktala

Menzil ırak elbet köre topala

Er olan bağlanmaz çürük bir dala

Akıt gözyaşını çoşkun sel eyle." (Atılğan, 1992, s.139-144).

Âşık Halimi (İsa Özbay)

1966 Kısas doğumludur. Babası Halil, annesi Bedriye'dir. Lise mezunudur. Halen polis olarak görev yapmaktadır. Şiirleri bulunmakta ve bağlama çalmaktadır.

Kul Ahmet (Ahmet Aykut)

1967 Kısas doğumludur. Babası Hamdullah (Âşık Büryânî), Annesi Fatma'dır. Lise mezunudur. Bağlama çalmakta ve 50'den fazla şiiri bulunmaktadır.

Âşık Kul Halil (İ.Halil Elveren)

1968 doğumludur. Babası Bektaş, annesi Fadime'dir. Lise mezunudur. Bağlama çalmakta ve güzel bir sese sahiptir. Okuduğu şiirler kendisininidir. Ankara'da ikamet etmektedir.

Çankaya Belediyesi'nde çalışmaktadır. Kul Halil saz çalıp türkü söylemenin yanı sıra köydeki ağaç işlerini ücretsiz olarak yapmakta, flüt çalıp evlenen arkadaşlarının düğünlerine bağlamasıyla renk katmaktadır. *“Kul Halil yolumuz pirlar yoludur/Sazımız bir kovan sözde balıdır/İnsanı sevdiren bil ahlâkıdır/Desem sana bilmem inanır mısın?”* Diyen âşık, konuşmayı sevdiği kadar dinlemeyi; yalnız yaşamayı sevdiği kadar insanlarla iç içe olmayı da sevmektedir.

Ali Narin (Can Ali)

1969 Kısas doğumludur. Babası Halil, annesi Gülçin'dir. Ortaokul mezunudur. Köyün en genç âşıklarındandır. Değişler yazmakta ve bağlama çalmaktadır.

Âşık Ceylâni (Mustafa Uğur)

1969 Almanya doğumludur. Babası Mehmet, annesi Emine'dir. Tıp Doktorudur. Çok iyi bağlama çalmakta ve şiirleri bulunmaktadır. Diyarbakır'da ikâmet etmektedir.

Yusuf Aşan

1970 Akpınar Köyü doğumludur. Babası Abbas, annesi Sultan'dır. Ortaokul mezunudur. Bağlama çalmada oldukça ustadır. Şiirleri bulunmakta ayrıca usta malı okuyup çalmaktadır.

Sadık Aşan

1971 Kısas doğumludur. Babası Hüseyin, annesi Hamide'dir. Lise mezunudur. Bağlama çalmakta ve şiirleri bulunmaktadır. Âşık Halit Aşan'ın torunudur.

Yusuf Tugay

1976 Almanya doğumludur. Babası Hüseyin, annesi Zöhre'dir. Lise mezunudur. Bağlamada oldukça usta olup şiirleri de bulunmaktadır.

2. BÖLÜM

ÂŞIK DERTLİ DİVANI'NİN HAYATI, EDEBİ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

2.1. HAYATI

Asıl adı Veli Aykut olan Dertli Divani, 15.01.1962 tarihinde Şanlıurfa'nın Harran ilçesine bağlı Kısas Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Divani'nin annesinin adı Fatma, babasının adı Hamdullah'tır. Babası aynı zamanda bir âşıktır ve mahlası “Büryânî'dir”. Âşık Büryânî, tahsili itibariyle ilkokul mezunudur. Arapça diline hâkimdir ve en az Türkçe kadar güzel okuyup yazabilmektedir (Çevrimiçi Görüşme, 8 Ağustos 2023). Âşık Dertli Divani'nin babası 1965-1974 yılları arasında köyün muhtarlığını yapmıştır. Daha sonra Hacı Bektaş dergâhından icazetli mürşit vekili olarak gelen dedelerin akabinde 1978 yılında Malatya civarında Hacım Sultan evlâtlarından Ali Onbaşı'nın (Ali Ülger) ölümünden sonra o yörenin Görgü cemlerini yapmak üzere babası mürşit vekili olarak görevlendirilmiştir. 1990 yılına kadar bu görevi sürdürmüştür. 7 Kasım 1990'da vefat etmiştir (Erdem, 2010, s.213). Dertli Divani, babasının âşıklık yönünün yanında, tasavvuf ve batînilîği derin bir şekilde yaşadığını ve bunları hayatına uyguladığını söylemiştir. Âşığın annesi olan Fatma Hanım ise okuryazar değildir ama çeşitli sohbetler aracılığı ile kendini iyi yetiştirmiştir (Çevrimiçi Görüşme, 8 Ağustos 2023).

Dertli Divani toplamda sekiz kardeştir. Bunlardan ikisi kız, altısı ise erkektir. Kardeşleri de ablaları dışında müzikle doğrudan veya dolaylı olarak ilgilenmektedir (Çevrimiçi Görüşme, 8 Ağustos 2023). Divani, ilkokulu ve ortaokulu Kısas'ta bulunduğu mahallede okumuş, lise eğitimini Şanlıurfa Ticaret Lisesi'nde almıştır. Üniversiteyi ise sonraki yıllarda Anadolu Üniversitesi İşletme Fakültesi'nde okumuş ve bu eğitimini dışardan tamamlamıştır (Çevrimiçi Görüşme, 8 Ağustos 2023). 1994 yılında Biyoloji öğretmeni Canan Uyar ile evlenmiştir. Bu evlilikten Cemre ve Can isimli iki çocuk dünyaya gelmiştir. Veli Aykut evlendikten bir zaman sonra Ankara'ya yerleşmiş ve halen orada ikâmet etmektedir. Yurtdışı gezilerinde daha çok halk konserleri, çeşitli dinletiler, seminerler, festivaller, uluslararası etnik müzik festivalleri vasıtasıyla dünyanın neredeyse birçok ülkesine gitmiştir (Telefon Görüşmesi, 9 Ağustos 2023). Bütün geçim

kaynağı âşıklık olan bir kişi yoktur. Âşıklar, âşıklık mesleğini ek iş veya yan alan olarak sürdürmektedirler. Ancak asıl meslekleri sürekli ve düzenli bir kazanç sağlayan (aylık maaşlı) olmayabilir. Bazılarının ticarethaneleri, bazılarının yürüttüğü bir meslekleri vardır (Altınkaynak, 2015, s.18)

Veli Aykut da ozanlığının yanı sıra gelir kalemi olarak uzun yıllar devlet görevinde bulunmuştur. Şanlıurfa Köy Hizmetleri Araştırma Enstitüsü'nde çalıştıktan sonra Ankara'da Tarım Bakanlığı'na bağlı Toprak, Gübre ve Su Kaynakları Araştırma Enstitüsü'nde döner sermayede, muhasebe elemanı olarak görev almıştır. Kamuda toplamda 25 yıl görev yapmış olan Divani, 2010 senesinde emekli olmuştur. Eşinin Biyoloji öğretmeni olması ve hâlihazırda görevini sürdürdüğünü söyleyen Divani bunun yanında yaptığı albüm çalışmaları, üretmiş olduğu eserlerin Mesam ve Muyorbir tarafından sağlanan telif hakları ile maddi anlamda geçim kaynağına ufak da olsa bir katkısının olduğunu söylemektedir (Telefon Görüşmesi, 9 Ağustos 2023).

2.1.1. Dertli Divani'nin Babalık Yönü

8 Ağustos 2023 tarihinde yapılan Çevrimiçi görüşme neticesinde Dertli Divani yapmış olduğu dedelik/babalık ile ilgili şunları söylemiştir:

28 yaşımdayken babalık yapmaya babamın o sıralarda hasta olması sebebiyle ilk iki yıl vekâleten başlamıştım. Daha sonra Hacı Bektaş Dergâhı tarafından bağlı bulunduğumuz yörede (Urfa, Adıyaman, Gaziantep, Kahramanmaraş-Nurhak) İkrar ve Görgü cemleri yürütmeye başladım. Şu an ise Kahramanmaraş-Nurhak, Konya-Beyşehir, Alanya, Hollanda, Norveç gibi belirli noktalarda halen her yıl İkrar ve Görgü cemlerini yürütmekteyim.”

Divani, Hacı Bektaş Veli Dergâhına bağlı olan yörenin genel olarak talepleri üzerine yol hizmetini halen sürdürmektedir. Ocak kavramını ve belli bir ocağa bağlı olmayı ise şu şekilde açıklamaktadır:

Bizde Anadolu'daki Hacım Sultan Ocağı, Baba Mansur, Kazak Abdal Ocağı gibi ocaklardan gelme bir dedelik yok. Biz Hacı Bektaş Veli dergâhı Serçeşme diye bildiğimiz Çelebiler süreğine bağlıyız. Toplumun da rızalığı alınarak dergâha bağlı olan yörelerin talep olunan yerlerde her türlü İkrar, Görgü, Müsâhip gibi Yol ve Cem erkânları hizmetlerini yapmaya yetkiliyiz. Dedem Ahmet Baba, Cumhuriyet döneminin ilk Postnişini Veliyettin Çelebi'nin döneminden bu yana Dergâhın vekili sıfatıyla belli bir

dönem yapmış. Sıdkî Babayı da görmüş, Sıdkî Baba⁵'yla aynı muhabbet ortamında bulunmuştur. Benim küçük kardeşim de şu an halen Kısas'ta oranın Babalık/Dedelik hizmetlerini yürütmektedir.

Anadolu-Alevi-Bektaşî-Kızılbaş geleneğinde Babagan/Dedegan/Çelebi kolu olarak adlandırdığımız üç ana sürekle vardır. Babagan kolu kendilerini sadece Bektaşî diye tanımlayan bugün baktığımızda Makedonya'da, Arnavutluk'ta, Yunanistan'da, Bulgaristan'da, Trakya Bölgesi'nde, Ege Bölgesi'nde bir topluluk olarak yaşamaktadırlar. Dedegan denilen sürekle ise Anadolu'da Hacı Bektaş-ı Veli'nin uyandırdığı ocaklara bağlı olup Hünkârdan aldıkları nasibe göre yol hizmetini yerine getirenler denilirdi. Çelebi süreğine baktığımızda hem babagan hem dedegan süreği ile çok fazla ortak yönleri var ama daha çok dedegan dediğimiz soy itibarıyla Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli ile bağlantılı Musa-yı Kâzım'dan geldiğine inanılır. Dolayısıyla bir ocaktan gelme esaslı yol hizmetini yerine getiren Çelebi süreği soy evlâdı olarak bilinir ve Hacı Bektaş-ı Veli'nin görevini vekâleten yerine getirir. Her ne kadar toplum tarafından bir ocak gözüyle bakılsa da bizim açımızdan esas olan yola hizmet etmektir ve “Yol da Cümleden Uludur”. Hiçbir zaman için kendimi dedeyim, babayım, pirim diye tanımlamadım. Bu bir hizmettir ve layığıyla yerine getirmeye çalışıyorum. Bu konuda sanatçı yönüm, ozanlık vasfım daha öndedir ve önemlidir (Çevrimiçi Görüşme, 8 Ağustos 2023).

Dedemin 1962'de Hakk'a yürümesinden sonra, babam da aynı şekilde dergâhın izni icazetiyle, Hacı Bektaş Veli Dergâhına bağlı olan bizim o yörede Adıyaman, Antep, Malatya civarlarında hizmetler yaptı. Yine çok daha önceleri dedem Maraş, Kayseri hatta Suriye'ye Halep'e kadar gitmiş. Babam Büryânî'nin 1990 yılında bu dünyadan göçmesinden sonra bu hizmeti Halk Ozanlığı ve sanat çalışmalarımın dışında ayrıca bir hizmet olarak yapıyorum. 1990 yılından beri bu saydığım yörelerde canların yıllık İkrar Görgü erkânlarını da halen yürütmekteyim (Çevrimiçi Görüşme, 8 Ağustos 2023).

2.2. DİNİ EĞİTİMİ VE SANATI

Dertli Divani, kendisinin tasavvufla ilgilenmesinde ve müziğe ilgi duymasında en büyük etmen olarak babasını işaret eder. Müziğin içine doğan Divani, küçük

⁵ Alevi-Bektaşî Ozanı 1895-1928 (Özmen, 1995, s.543)

yaşlardayken Şanlıurfa Kısastaki Cem törenlerinde ve muhabbet ortamlarında bulunduğunu ve burada usta âşıkların, ozanların saz çalarken el ve parmak hareketlerini takip edip onları içselleştirdikten sonra zamanla kendi kendine çalabilecek seviyeye geldiğini söyler (Çevrimiçi Görüşme, 8 Ağustos 2023). Yine küçük yaşlarda iken babası Âşık Büryânî'nin cura sazını alıp öğrenmeye çalıştığını söyleyen Divani, Cem Erdem'le 2006 yılında Ankara'da yaptığı görüşmede saz çalmaya karşı olan tutkusunu şu şekilde ifade etmiştir:

“Gündüz hayalimde gece düşümde, diye bir söz vardır. Temmuz ayında yazın sıcağında susamış bir insanın suya olan isteği neyse benim de âşık olmaya, iyi saz çalmaya olan isteğim; suya olan hasret gibiydi. Çocukken Âşık Veysel'i, Nesimi Çimen'i, Davut Sulari'yi, Mahsuni Şerif'i, Âşık Daimi'yi, Âşık Ali Metin'i gibi âşıkları o dönemin şartları gereği halk programları yapan çeşitli radyolarda (Sofya Radyosu)⁶ dinlediğim zaman, keşke bu âşıkların yarısı kadar, dörtte biri kadar saz çalmayı bilseydim de tek gözüm kör olsaydı, derdim. Gece uyuduğum zaman rüyamda saz çaldığımı görürdüm, sevinirdim. Sabahleyin kalkar bakardım ki çalamıyorum, üzülürdüm ağlardım.” (Erdem, 2010, s.214).

Bu kadar büyük sevgi ve istek içinde olan Divani, 12 yaşındayken babasının cura sazıyla muhabbet ortamlarında icra edilen iki deyişi çalabilecek seviyeye gelmiştir. İlk şiirini ise 16 yaşında yazmıştır. Müzik eğitimi açısından hiçbir akademik eğitim almayan Aykut, bulunmuş olduğu muhabbet ortamlarının etkisiyle müziğe ilgi duymuş ve böylece müzik hayatına başlamıştır. Bu süreçte babası Âşık Büryânî'nin, Dertli Divani'ye âşıklık anlamında hiçbir baskısı veya yönlendirmesi olmamış, Divani tamamıyla kendi ilgi ve isteği üzerine ozanlık mesleğine yönelmiştir (Telefon Görüşmesi, 9 Ağustos 2023). Âşığın çocukluk yıllarında, Âşık Doksandaon, Âşık Bakırkondu, Âşık Bakır Polat gibi zakirlerin (bir kısmı saz çalarken bir kısmı çalamayan) İkrar, Görgü erkânlarını yürüttüğünü ve kendisinin de bu ortamlarda bulunarak zamanla olgunlaşıp kendini bulduğunu ifade eder (Telefon Görüşmesi, 9 Ağustos 2023).

Zakirliğin belli başlı kurallarının olduğunu söyleyen Aykut, icrası yapılan deyişlerin bilinmesinin gerektiğini bununla da yetinilmeyip bu eserlerin belleğe kaydedilmesi gerektiğini ve kişinin yaşantısına da bunları uyarlamasının zorunlu olduğunu

⁶ Bulgaristan Ulusal Radyosu (BNR), 10 Eylül 1996'da yayımlanan Radyo ve Televizyon Yasası uyarınca ulusal özerk bir bilgi ve kültür enstitüsüdür.

söylemektedir. Toplum içerisinde sevilen, sayılan bir insan olmanın yanında insanların da rızasının olmasını zakirliğin şartlarından olduğunu söyler. Divani, usta-çırak ilişkisi içerisinde yetişmiş ve tüm bu şartları sağlayan kişiye bir usta Zakir veya bir usta Âşık: “Bu canımız artık bu hizmeti yapabilecek donanımdadır” diyerek icazet verirse o kişi artık Cemlerde zakirlik hizmetini yerine getirebilir demektir (Telefon Görüşmesi, 9 Ağustos 2023).

Divani’yi sonraki yaşantısında derinlemesine etkileyen iki değerli isim vardır. Bunlar geçmişte yaşamış ama etkisi günümüze kadar gelen Yunus Emre ve Pir Sultan Abdal’dır. Bu iki isim Dertli Divani için çok ayrı bir değer teşkil etmektedir. Yunus Emre konusunda derin ve sonsuz bir sevgisinin, hoşgörüsünün olduğundan; Pir Sultan Abdal için ise nerede bir haksızlık olursa her zaman karşısında dimdik durmasından çok etkilendiğini söyler. Yakın tarihimize baktığımızda ise âşığı etkileyen iki değerli ozan daha vardır. Bunlardan biri Âşık Daimi, diğeri ise Âşık Mahsuni Şerif’tir. Hepsinin ayrı bir renginin, ayrı bir kokusunun olduğunu söyleyen Divani onları aynı bahçenin has gülleri olarak niteler ve onları, benim manevi anlamda kendime rehber edindiğim ozanlık sürecimde beslendiğim ulu ozanlardır diye tarif eder (Telefon Görüşmesi, 9 Ağustos 2023).

Dertli Divani, dinletilerinde bu ve buna benzer değerli ozanların şiirlerinden örnekler verir, bu şiirlerin deruni anlamına ve önemine değinmektedir. Divani, küçük yaşlardan itibaren muhabbet ortamlarında bulunmuştur. Burada öğrendiklerinin yanı sıra, âşıklığa olan ilgisi nedeniyle kendi kendini tasavvufi ve müzikal açıdan yetiştirip, üretmeye başlamış ve daha sonraları bu muhabbetlere katılım sağlayarak aktif rol almıştır. Dertli Divani, 2010 yılında UNESCO⁷ tarafından kendisine Âşıklık ve Zakirlik⁸ alanında “Yaşayan İnsan Hazinesi” ödülü verildikten sonra üzerine büyük bir yükün bindiğini, bu birikimlerini, deneyimlerini paylaşmak ve kendisinden sonraki kuşaklara aktarmak gerektiğini düşünmüş ve böylece 2012 yılında ilk olarak Ankara’da 19 gençle bir araya gelerek muhabbetler düzenlemiştir. Bu muhabbetler; Âşıkların ve Zakirlerin yapması gereken hizmetlerin derli toplu olması, yol hizmetlerinin daha disiplinli bir şekilde yapılması ve bu alanlardaki eğitimini amaçlamıştır. Düzenlenen bu sohbet meclislerinde

⁷ Eğitim, sanat, bilim ve kültür alanlarında uluslararası iş birliği yoluyla dünya barışını ve güvenliğini koruma amacını güden bir Birleşmiş Milletler kurumudur.

⁸ Cem ayini boyunca çalgı eşliğinde nefes, deyiş, düvaz, miraçlama, semah gibi türleri icra eden bir ozan tipine karşılık gelen kelimedir.

yol hizmet ve erkânlarının üzerinde durulmasına çalışılmış diğer taraftan da okunan nefes, deyiş, deme, devriye, mersiye, methiye, duaz vb türlerin açıklanması ve öğretimi yapılmıştır. Her defasında üç deyişin icra edilip bunların bâtını (iç mana) olarak yorumlanması çalışmaları yapılmış, böylece oradaki gençlerin yetiştirilmesine katkı sağlamak, onları yol hizmetleri konusunda bilinçli ve duyarlı hale getirmek amaçlanmıştır (Çevrimiçi Görüşme, 8 Ağustos 2023).

Veli Aykut 7 yıl boyunca Türkiye ve Avrupa’da 69 noktada gerçekleşen Mekteb-i İrfan Muhabbetleri ile toplamda 5.000 gence ulaştığını söyler ve bu kişilerden; 300’den fazlası çok iyi saz çalmakta der. 70’e yakınının zakirlik yapabilecek durumda olduğunu, 8-10 kişinin ise İkrar, Görgü ve Hakk’a Yürüme hizmetlerini yapabilecek seviyede olduğunu söylemektedir (Çevrimiçi Görüşme, 8 Ağustos 2023). Mekteb-i İrfan Muhabbetleri hâlihazırda halen aktif olarak devam etmektedir. Tüm bu muhabbetlerin yegâne amacının Seyit Nesimi’den günümüze kadar süregelen âşıklık ve ozanlık geleneğinin gelecekteki nesillere doğru aktarılması olduğunu söyleyen Divani, yok olmaya başlamış bu kültürel değerlerin tekrar canlandırılması için mücadele verdiğini söylemektedir.

Âşık Dertli Divani, Amerika, Kanada, Avustralya ve bütün Avrupa ülkelerine gidip buralarda konserler ve muhabbetler düzenlediğini söylemektedir (Telefon Görüşmesi, 9 Ağustos 2023). Yurt içinde de çeşitli şehirlerde konserler veren Divani Türk halk müziği’ni Uluslararası Müzik Festivalleri’nde, çeşitli federasyonlarda da icra etmekte ve bu müziği büyük kitlelere ulaştırıp tanıtmaktadır. Âşık Dertli Divani, sanata bakış açısını şöyle ifade etmektedir (Telefon Görüşmesi, 9 Ağustos 2023):

Sanat, birikiminizi, hünerinizi emek vererek ve olgunlaştırarak ortaya çıkarma sürecinizi ifade eden bir durumdur diye düşünüyorum. Herkes sanatçı değildir, olamaz. Bazı müzisyenler vardır, sesiyle ya da hangi çalgı aletini çalıyorsa o çerçeve içinde yoluna devam eder. Ama biz her saz çalana, sesi güzel olana da sanatçı diyoruz. Sanatçı, bir şeyi ortaya çıkaran ya da ileriye taşıyabilendir. Adı üzerinde sanatkâr! Birçok terimler de vardır ki aslında birbirine karışmış durumda. Örneğin ben kendime hiçbir zaman için sanatçıyım, ozanım, âşığım demedim ve bu şekilde tanımlamadım. Evet, birtakım yeteneklerim var, bunları ortaya çıkarmaya çalışıyorum. Ortada görünüyor ve biliniyorum ama ancak görüldüğüm yere layık olmaya çalıştığımı söyleyebilirim, Yazıyorum, üretiyorum, eserlerim var, sözlerim var, müziklerim var ama oldum mu? İşte onu bilemiyorum.

Sanatçı üretmelidir diyen Divani, Türk halk müziği'nin geçmiş ve günümüz olarak değerlendirilmesi konusunda, her alanda bir bozulma olduğu gibi bu alanda da bozulmalar ve yozlaşmalar olduğunu söylemekte ama bu kültürü geleceğe taşıma gayreti içerisinde bulunan kişilerin de var olduğunu, hiçbir zaman umutsuz olmadığını belirtmektedir (Çevrimiçi Görüşme, 8 Ağustos 2023). Günümüzde bu kültürü devam ettiren sanatçılara bakıldığında Arif Sağ, Erdal Erzincan gibi saz ustalarını görürüz. Bunun dışında kendi emsali olan Âşık Ayhani, Esrari, Hasan Kaplani, gibi söz ustalarının da var olduğunu söyleyen Divani, yakın tarihte de yine Âşık Sefil Selimi, Âşık Hüdai, Âşık Daimi, Âşık Veysel, Âşık Davut Sulari gibi bu kültürü devam ettirmiş olan ozanlarımızın da varlığından bahsetmiştir (Çevrimiçi Görüşme, 8 Ağustos 2023).

Dertli Divani, şiirlerinde temiz, duru bir Türkçe kullanmasının yanında, Arapça ve Farsça kelimeleri de kullanmaktadır. Divani, Arapça ve Farsça kelimelerin anlamlarını nasıl öğrendiğini şöyle açıklamaktadır (Çevrimiçi Görüşme, 8 Ağustos 2023):

Muhabbet ortamlarında kendimi bildim bileli âşıklar icra ettiği deyişleri daha sonra muhabbet konusu yaparlardı. Her kelimenin anlamını açıklarlar ve o kelimenin deyiş içerisinde ne anlam ifade ettiğini söylerlerdi. Bütün kelimeleri, şifreleri bu şekilde çözdük, bu kavramları bu yolla öğrendik der. Dertli Divani, Arapça ve Farsça kelimeleri eserlerinde kullanmasının sebebini ise şu şekilde dile getirir (Telefon Görüşmesi, 9 Ağustos 2023):

Bâtını inançlar geleneğinde ve tasavvufi anlayışlarda, zaten “Yol dili” diye tanımlanan bir dil vardır. Hem divan şairlerinin hem halk edebiyatı'nın şiir dilinde bazı terimler vardır ki onları başka türlü ifade edemezsiniz. Örneğin: Künt-ü Kenz, Ayn-el Yakın, İlme-el Yakın, Hakk-el Yakın” gibi bazı kavramlar vardır ve bunların açılımı şiir dili dediğimiz içerisinde çoğunlukla Farsça, Arapça terimler Anadolu'da yaşayan atalarımızın geldikleri Orta Asya coğrafyasındaki insanların kullandığı terimlerdir. Bu bir anlamda ortak dildir. Bunların şiirlere yansması normaldir ve de her coğrafyanın kendine özgü tarihi süreç içerisinde kullandığı birtakım terminolojisi var. Bunlar da bir türüyle şiirlere yansıyor. Eğer siz bu geleneği devam ettiren bir kişi olarak kendinizi görüyorsanız her yüzyılda yaşayan ozanların da şiirlerini bilmek, o şiirlerde geçen sözcükleri anlamak gibi bir göreviniz vardır.

Ben bugün Farsça'yı, Arapça'yı ayrıca bir dil kursuna gidip öğrendiğimi söyleyemem ama içerisinde tek bir kelime Türkçe olmayan bir divan şiirini bana verirseniz günümüz

türkçesine çevirebilir ve onu mana olarak yorumlayabilirim. İşte bu şekilde yol dili dediğimiz deyişlerde geçen belli kavramları muhabbet ortamlarında öğreniyor ve kavırıyoruz (Çevrimiçi Görüşme, 8 Ağustos 2023).

2.2.1. Dertli Divani'nin Mahlası

Âşıklık geleneği içinde rüya motifinin oldukça etkili bir yolu vardır diyen Prof. Dr. Erdoğan Altınkaynak'a göre rüyalarında Hızır veya Pir elinden bâde içen âşıklar kendilerini diğer âşıklardan ayırırlar (Altınkaynak, 2019, s.34). Âşık olma yollarından biri olan “Bâde içme” (rüya sonrası âşık olma) konusuna değinen Veli Aykut (Dertli Divani) “gündüz hayalimde, gece düşümde” gibi ilahi bir inanışın olduğunu söyler. Bu bir gelenek icabıdır ve bu şekilde mahlas alıp yeteneklerini icra eden âşıklar vardır der. Bunu söylerken kendisinin ise bu yolla âşık olmadığını bildirir (Telefon Görüşmesi, 9 Ağustos 2023).

Ozan Veli Aykut (Dertli Divani) iki mahlas sahibidir. Bu mahlasları kimin verdiği veya nasıl aldığıyla ilgili yapılan görüşmede şunları dile getirir: “16 yaşımıydım. 1978 senesinde Şubat ayının 21'nde şu an Hakk'a yürümüş Hacı Bektaş-ı Veli evlâtlarından Emrullah Ulusoy⁹ bizim eve mihman (misafir) olmuştu. O gelince, bütün köy halkı da bizde toplandı. Âşıklar saz çalıp deyiş, duaz söylediler. Benim de o zamanlar yavaş yavaş babamın curasını çalmaya başladığım dönemdi. Hacı Bektaş-ı Veli evlâtlarından Emrullah Efendi, ”Hele sazı Veli'ye verin” dedi. Babamın curasını alıp arka arkaya birkaç deyiş okudum. Bunlardan bir tanesinin son dörtlüğü şöyle bitiyordu:

Hakkın âşıklara cevri-ü cefası

Âşık olan neyler dünya sefası

Dinle canım cananımın sevdası

DERTLİ'yi eyledi DİVANE gönül

Ben bu deyişin daha başındayken senin adın (mahlasın) “Dertli” olsun dedi. Böylece ilk mahlasımı bu şekilde almış oldum. Yine aynı sene içerisinde 12 Mayıs günü bu defa da Hacı Bektaş-ı Veli evlâtlarından Bektaş Ulusoy bize misafir olmuştu. O gün yine bana bağlamayı verdiler, çalıp söyledim. Bektaş Ulusoy bana dönerek “Sana bir mahlas da ben vereceğim” dedi. O da “Divani” mahlasını verdi. Böylece mahlasım “Dertli Divani” oldu.

⁹ Çoğu kimselerce Ulusoy (Eski soy ismi ile Çelebi) ailesi, Hacı Bektaş Veli soyunun devamı olarak kabul edilmektedir.

Ben bu mahlasları şiirlerimin kafiyesine göre ya tek başına “Divani” , “Dertli” ya da “Dertli Divani” şeklinde her ikisini de kullanıyorum (Telefon Görüşmesi, 9 Ağustos 2023).

Günümüz âşıklarından olan Dertli Divani, âşıklığın verdiği sorumlulukları kendine görev sayarak yeni ürünler ortaya koymak; şiirler yazıp bestelemek, hâlihazırdaki deyiş, deme, duaz, semah gibi Türk Halk Müziği türlerini derlemek, ulu ozanların ve âşıkların, sadıkların şiirlerini bestelemek gibi ulvi işler ile insanlara ulaşmakta ve ozanlık gayesini her defasında perçinlemektedir. Tüm bu çabalar neticesinde olsa gerek kendisine verilmiş iki mahlasa gönül bağıyla bağlanmış ve ayrılmaz bir bütünlük sağlamıştır.

2.2.2.Yaşayan İnsan Hazinesi Ödülü

Dertli Divani, “Sanatını usta-çırak ilişkisiyle yaşatıp devam ettiren, kendi alanında ender bulunan, birikimlerini gelecek nesillere aktarmada başarılı olan” sıfatlarından ötürü “Âşıklık ve Zakirlik” alanında 26 Kasım 2010 tarihinde UNESCO tarafından “Yaşayan İnsan Hazinesi” ödülüne layık görülmüştür. Dertli Divani, bu ödülün önemini şöyle ifade etmektedir (Çevrimiçi Görüşme, 8 Ağustos 2023):

Âşık-Zakir: Saz eşliğinde Cem’de deyiş, deme, nefes, duaz, semah, tevhit okuyan kişidir. Bu On İki Hizmet’lerden birisidir ve Alevi-Bektaşî-Kızılbaş inancının günümüze kadar gelmesinde en etkin rolü olandır. Bu alanda verilen bir ödül Alevi-Bektaşî-Kızılbaş inancının da bir nevi kabulü anlamına geliyor. Bu ödülün bence en önemli tarafı da budur. Tarihte yaşamış, gelmiş, geçmiş birçok âşığın, sadığın, ozanın olduğunu söyleyen Divani her biri için bir okyanus misali olduklarını belirtirken kendisinin ise onların yanında birer damla olduğunu söyler ve bu ödülün kendisinde tecelli ettiğinin ama aslında onlara ait olduğunu, onlara verildiğini dile getirir (Çevrimiçi Görüşme, 8 Ağustos 2023).

Bu ödülün başka 2019 yılında Avrupa Alevi Gençler Birliği tarafından kendisine “Deyişlerin Ustası” adlı bir ödülün daha verildiğini söyleyen Divani seneler içerisinde yine çeşitli konserlerde ve Uluslararası festivallerde pek çok plâket aldığını söylemektedir. Tüm bu ödüllerin yanında Dertli Divani, en büyük ödülün insanların gönlünde bir yer edinebilmek olduğunu söyler. Görev ve sorumluluklarını hakkıyla yerine getirmenin sonucunda halkın da ona karşı beslediği sevgi ve saygının bir ödülün çok daha önemli olduğunu belirtir (Çevrimiçi Görüşme, 8 Ağustos 2023).

2.2.3.Dertli Divani'nin Albümleri

Dertli Divani'nin toplamda 7 tane albümü ve en son çıkardığı tekli çalışması vardır. Albümlerini kronolojik bir sırayla gösterecek olursak;

1989 yılında Divane Gönül (14 tane eser) bulunmaktadır. 1992 yılında Diktiğimiz Fidanlar (12 tane eser), 1995 yılında Duvaz-ı İmam (9 tane eser) , 2000 yılında Serçeşme (12 tane eser), 2005 yılında Hasbihâl (14 tane eser) , 2014 yılında Hâkisar (13 tane eser) , 2022 yılında Dertli Divani ile 30.Yıl albümü (14 tane eser) , 2023 yılında tekli çalışması “Unutma Halkım” adlı çalışmalarıdır.

Dertli Divani'nin bizlerle buluşturduğu 7 albüm ve tekli çalışma ile toplamda 89 eser sahibidir. Âşık, kendi albümlerinden ayrı olarak 13-14 tane karma albümde de yer aldığını söylemiştir. Ozanlar Ölmez, Bir Deste Gül, Sularice, Hayal Perdesi, Vedat Gündoğdu Türküleri, Alevilere kalan II, Kızılbaş, Telden dile 2, Gül Türküleri, Akarsu Türküleri bu karma albümlerden bazılarıdır (Telefon Görüşmesi, 9 Ağustos 2023).

Dertli Divani, günümüz Türk halk müziği sanatçıları arasında önemli bir noktada yer almaktadır. Yazıp söylediği veya derlemesini yaptığı eserler, kendisinin dışında birçok halk müziği sanatçısı tarafından da çeşitli platformlarda ve kayıtlarda söylenmektedir.

Divani'nin eserlerini seslendiren sanatçılardan bazıları ise şunlardır: Zülfü Livaneli, Arif Sağ, Belkıs Akkale, Musa Eroğlu, Sabahat Akkiraz, İlyas Salman, Gülcihan Koç, Güler Duman, Deste Günaydın, Erdal Erzincan, Tolga Sağ, Cengiz Özkan, İlkay Akkaya, Erkan Oğur, Ali Özütemiz (Kıvırcık Ali), Özlem Özdil (Telefon Görüşmesi, 9 Ağustos 2023).

3. BÖLÜM

ŞİİRLERİNİN İZLEKSEL YÖNDEN İNCELENMESİ

3.1. KAVRAMSAL TANIM VE AÇIKLAMALAR

3.1.1. Alevilik Nedir?

Alevilik kavramı senkretik yapısı gereği çok köklü bir geçmişe dayanır. Yüzyıllar boyunca çeşitli şekillerde açıklanan bu kavramın kaynağı 1200lü yıllarda yaşamış olan Hacı Bektaş-ı Veli'ye kadar uzanmaktadır. Alevilik etnik bir topluluk olarak tarihsel süreçte birçok isimle anılmıştır. Bunlar 13. yüzyıla baktığımızda Bektaşilik, Kızılbaşlık ve 19. yüzyıldan sonra ise Alevilik olarak bilinen heterodoks inanç türünü ifade etmektedir. Arapça'da "Ali'ye mensup, Ali'ye ait" anlamına gelen "Alevi" kavramının bilim adamlarınca, Hz. Ali'ye taraftar olma, onun yolundan gitme anlamlarında kullanıldığı ifade edilmektedir (Yaman, s.49). Sözlük anlamına göre Alevi, "Hz. Ali'ye bağlı ve ondan yana olan kimse" demektir.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'ne göre ise Alevilik: Hz. Ali'ye bağlılık noktasında birleşen çeşitli dini ve siyasi gruplar için kullanılan bir terimdir. İslam dininin doğuşundan, özellikle Peygamber'in ölümüyle başlayan "Halife Seçiminden sonra ortaya çıkan bir inanç yoludur Alevilik". Halife Ali'nin adına dayanan, "Ali'yi tutan," "Ali'nin yolunda giden", "Ali'ye bağlanan bg. Türlü anlamlara gelen "Alevi ya da "Alevilik" daha sonraları bir inanç akımı niteliği kazanmış, belli bir topluluğun görüşlerini dile getiren özel bir kavram olarak anlaşılmıştır ¹⁰Eyüboğlu, 1979, s.19).

Çeşitli tanımlara açık bir kavram olan "Alevi" kelimesi Sönmez Kutlu'ya göre de şöyle açıklanmaktadır: Arapça bir sözcük olan Alevi, sözlükte " Ali'ye mensup, Ali taraftarı, Ali'yi seven, sayan ve ona bağlı olan, Ali'ye ait ve Ali'nin soyundan gelen" gibi çeşitli anlamlara gelmektedir. Sözcüğün terim anlamına gelince, herkesin kabul edeceği ağıyarını mâni efradını cami bir tanımını yapmak mümkün değildir. Çünkü tarih boyunca dildiler, tarihçiler, şairler, edebiyatçılar, fırka ve mezhepleri inceleyen Makâlât yazarları kavrama

¹⁰ Konu ile ilgili detaylı bilgi için bk. Eyüboğlu, İsmet Zeki, Alevilik-Sünnilik, Hürriyet Yayınları, 1979.

farklı anlamlar yüklemişlerdir. Örneğin Tasavvuf'ta tarikat silsilesi Hz. Ali kanalıyla Hz. Peygamber'e ulaşan Kadiri, Mevlevi, Bektaşî ve benzeri tarikatlara Alevi denilirken İslam Mezhepleri Tarihi'nde Alevi adı, çok genel bir anlamda, Şia ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Buna göre Alevi, Hz. Ali'nin Hz. Muhammed'den sonra devlet başkanlığına Allah ve Hz. Peygamber tarafından tayin edildiğine inanan ve imametın kıyamete kadar Fatıma'dan olan soyunda olduğunu savunan toplulukların müşterek adı olmuştur. Hatta zamanla, Hz. Ali'yi sevmeye ve ona saygı göstermenin ötesinde onun adı veya soyu etrafındaki siyasi-dini zümreleşmelerin genel ismi olmuştur. Dolayısıyla Şia'nın Zeydiyye, İsmailiyye, On iki İmamîyye, Nusayriyye ve diğer Şii gruplar için bu anlamda Alevi denmektedir. Bu topluluklar için kullanılan Alevilik, bulunduğu coğrafyaya, topluluğa ve siyasi ortama göre farklı algılanmıştır. Örneğin bugün İranlılar, Ali soyundan gelenlere Alevi demektedirler.

Yine Sönmez Kutlu¹¹'ya göre Alevi ismi, Türk ve batılı araştırmacılar arasında 19. asırdan itibaren Anadolu ve Balkanlar'da yaşayan önceleri Kızılbaş, Işıklar, Abdallar, Torlaklar, Hurufiler, daha genel anlamda da Kalenderî ve Bektaşî adıyla bilinen dini-mistik topluluklar için yaygın bir kullanım kazanmıştır.

Alevilik konusunda çok geniş bir perspektif ve bir o kadar çok yaklaşımın olması, kavramı tek bir tanıma sığdırmaya engel oluşturmıştır. Bu metodolojik farklılık ve yöntem değişkenliği ise Aleviliğin ne olduğuyla ilgili birçok öznel yoruma sebep olmuştur. Tezimizin çerçevesi gereği bu konuyu detaylandırmaya gerek görülmemiştir.

3.1.2. Alevilik-Tasavvuf ve Bâtınlık İlişkisi

Bâtınlığın doğuşu konusunda tam bir zaman tanımı yoktur. Çeşitli fikirler öne sürülse de tamamen üzerinde anlaşılmış ortak bir 'ortaya çıkış zaman' tanımı henüz yapılmamıştır. Bu konuda bilgi veren kaynaklar da son derece azdır. Bâtını düşüncenin ve dolayısıyla Bâtıniye'nin menşei konusunda ileri sürülen farklı görüşleri ise üç noktada toplamak mümkündür (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Bâtıniye):

1. Bâtını yazarlara göre bâtını davet Ca'fer es-Sadık zamanında ve bizzat onun tarafından başlatılmış, daha sonra onun belirlediği esaslar çerçevesinde oğlu İsmail tarafından devam ettirilmiştir (Mustafa Gâlib, s. 22, 23).

¹¹ Konu ile ilgili detaylı bilgi için bk. Kutlu, Sönmez, , Alevilik- Bektaşilik Yazıları, Ankara Okulu Yayınları, 2006.

2. Ehl-i sünnet ve Mu‘tezile âlimlerine göre Bâtıniye’nin menşei Mecûsîlik, Sâbiîlik, Yahudilik gibi eski din ve kültürlerdir. Bâtıniye bunların karışımından oluşmuş İslâm dışı bir inanç karışımı ve hatta yeni bir dindir.

3. Çağdaş bazı araştırmacılara göre Bâtıniye’nin kaynağı Yeni Eflâtunculuk, Yeni Pisagorculuk gibi gnostik felsefî akımlardır. İlk defa yahudi filozof Philon bu felsefî görüşlerden faydalanarak bâtını te’vili Tevrat’a uygulamış, daha sonra da bu metot Bâtıniye ile irtibatlı olan İsmâiliyye’nin önemli kaynaklarından *Resâ’ilü İhväni’s-Şafâ*’da aynen taklit edilmiştir (Ali Sâmî en-Neşşâr, II, 289-291; M. Ahmed el-Hatîb, s. 31, 34, 48).

Bâtın ve Zahir ikisi de Arapça kavramlardır. Kelime anlamı olarak bâtın bir şeyin iç yüzü, görünmeyen, içte kalan; zahir ise dış yüzü, görünen taraf, bilinendir. Başka ilimlerde farklı anlamlarda da kullanılan bu iki kavram bazen birlikte bazen de ayrı kullanılabilir. Kelâm olarak bâtın: “Gizli olmak, bir şeyin iç yüzünü bilmek” anlamındaki batn veya butûn kökünden türeyen bâtın kelimesine nisbet ekinin eklenmesiyle oluşmuş bir terimdir. Buna göre bâtıniye “gizli olanı ve bir şeyin iç yüzünü bilenler” anlamına gelir (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Bâtıniye).

Zahir-bâtın kelimeleri, bizzat Kur’ân’da geçer. Mesela, Allah Teâlâ’nın, “ez-Zahir” ve “el-Bâtın” (Hadid 57/3) isimleri buna bir örnektir. Ayetlerde ayrıca, zahiri ve bâtını nimet (Lokman 31/20), zahir ve bâtını günah (Enâm 6/120, 151); dünyanın zahiri (Rum 30/7) gibi ifadeler kullanılır.

Tasavvufta, sufiler, zahir- bâtın tabirini genellikle birlikte kullanırlar. Mesela, zahir ve bâtını ilim, zahir ve bâtını düşman, zahir ve bâtını nimet, zahir ve bâtını göz, zahir ve bâtını âlem gibi (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Bâtıniye).

Türk Dil Kurumunun tanımına da göz atacak olursak, Bâtın; İç, gizli, görünmeyen, karnı, kuşak. Zahir ise; apaçık ortada olan, dış görünüş anlamına gelmektedir. İsmailiyye’nin özel isimlerinden birisi olarak da ifade edilen Bâtınilik kavramı, “bâtın” kavramından türemiş olup sözlük anlamı, iç taraf, görünenin/zahirin zıttı, gizli olan demektir. Aynı zamanda halkın nazarında ve zihninde örtülü olan gizli olan demektir (İbn Manzur, Lisanü'l-Arab, Beyrut 1968, c.13, s.54-55).

Bâtıniye ¹² ıstılahi açıdan, her zahirin bâtını bir anlamı olduğunu savunan ve bu sebeple

¹² Konu ile ilgili detaylı bilgi için bk. Bahadınlı, Yusuf Ziya, Anadolu Alevîliği Bâtınilik, Yazılama Yayınevi, 2018.

Tanrı tarafından görevlendirilmiş masum imamların bu bâtını bilgiye sahip olabileceğini savunulara verilen isimdir. Aynı zamanda Bâtıniyye, nasları zahir-bâtın olarak ayırıp te'viller yaparak, İslam'ın inanç esaslarını farklı yorumlayıp inkâr eden gizli bir şekilde teşkilatlanmış ve merkezi otoriteye karşı isyan girişimlerinde bulunanların başında gelen siyasi gruplar için de kullanılmıştır. Bu durumda Bâtıniyye kavramı sadece İsmailiyye ile sınırlı kalmamış zamanla bu çerçeveyi aşarak çatı bir kavrama dönüşmüştür (Uslu, 2019, s.10).

Bâtıniyye, İran, Irak, Horasan, Suriye, Hindistan, Bahreyn ve birçok İslâm şehrinde, farklı zamanlarda, farklı dillerde, farklı isimlerle ortaya çıkmıştır. Yukarıda zikredilen İsmaili, Seb'iyye, Ta'lîmiyye isimlerinin yanı sıra, dinin haram saydığı konuları helâl sayanlardan bahsedilmiştir. Bunlar İbâhiyye, İran' da mal ve kadında ortaklığı uygun gören Mazdek ile Bâbek'in yolundan gittiklerinden Mazdekiyye, Bâbekiyye ve Babiler", İslâmın inanç esaslarına ters düşen ulûhiyyet öğretisine sahip olduklarından Zenâdika, "Nâsırıyye", "Nusayriyye", "Dürziyye" ve "Sabbâhiyye", Bâbek zamanında kırmızı elbise giydiklerinden "Muhammire", Rey şehrinin Hürrem bölgesinde bulunduklarından dolayı da "Hürremiyye" , Mısır'da "Ubeydiler", Yemen'de Yam kabilesine nisbetle "Yamiler", Anadolu'da "Bektaşiler ve Kızılbaşlar", diye adlandırılmışlardır (Uslu, 2019, s.10).

Konu ile ilgili Orhan Hançerlioğlu'nun İslâm İnançları Sözlüğü 'ne bakıldığında bâtın kelimesinin tanımını şöyle vermektedir:

Tanrının sırları, iç yan anlamına gelen Arapça batn sözcüğünden yapılan Arapça bâtın terimi, Tanrı'nın açıkça söyledikleri anlamında zahir teriminin karşıtıdır ve Tanrı'nın asıl söylemek istedikleri anlamını dile getirir. Bununla ilintili olan Bâtıniliği de; Kur'an ve hadislerin dış anlamlarının altında bir de iç anlamları bulunduğunu ve bunların ancak yorumlamayla anlaşılacaklarını ileri sürenlerin genel adı olarak tanımlar (Hançerlioğlu, 1984-2011, s.36).

Âşık Dertli Divani'nin Bâtınlık konusunda görüşleri ise şu şekildedir: *Bâtın kelime anlamıyla "iç" yani mana boyutu görünen taraf değil görünmeyen yani madde âlemi değil mana âlemi, zahir değil bâtın anlamındadır. Yani o dizedeki asıl ifade edilen neyse onu anlamaktır. Özünü anlamaktır. "Aslına ermektir hüner beş vakitle avunmayız" diyor ya Hüdai işte bu bir bâtını ifadedir. Yani beş vakit namaz kılmakla, abdest almakla yunup arınmıyorsun, arınamazsın diyor ama gönül'ü arındırırsan kin, kibir, buğz, adavet,*

tamah, öfke, maskaralık gibi olumsuz davranış biçimlerinden, duygularından öz benliğini arındırırsan işte işin aslı budur diyor. Bâtınlık böyle bir şeydir. Vahdet-i Vücut bir vücut anlamındadır vahdet bir demektir, vahdet-i vücut da bir vücut demek. Bâtınlık açısından değerlendirdiğimiz zaman neyi ifade ediyor? 4 kapı 40 makam aşamasından geçip tekâmüle eren yani kendini tamamlayan olgun ve kâmil insan mertebesine erişmiş olanlar Hakk ile Hakk oluyor yani hakkın varlığında vücut buluyor. Buna bâtınlıkta Fenafillah denir. Fenafillah nedir? Varlık içerisinde eriyip yok olma işte Seyit Nesimi'nin, Hallacı Mansur'un dizelerinde En-el Hakk! Ben Hakkım, Hakk bende manasında olan işte bu vahdet-i vücuttur, kişinin Hakk ile Hakk olması yani yağmur damlasının okyanusa düşüp bütünleşmesine ise canın gerçeği hakikate ermiş olanın Hakk ile Hakk olması budur, biz buna Vahdet-i Vücut diyoruz en kısa yoldan. Vahdet-i Mevcut ise varlığın birliğini ifade ediyor varlığın birliği yani bu varlık âlemi, evren, kâinat ve bunun tamamı aslında başlangıçta bir nesneden bir potadan bir zerreden bilimsel olarak işte büyük patlamadan bahsediliyor. Başlangıçta bir bütündü, çözüldü, değişiyor hâlâ büyümeye devam ediyor. Ama bütün bu varlık âlemi başlangıçta bir bütündü, bir ana kütleydi çözüldü, çoğaldı ve biz de bu varlık âleminin içerisinde küçük bir noktayız. Varlığın birliği inancı bu varlık sonsuz güzellik hakkın kendisidir yani Tanrı, Rab, Elif, Allah, Cabbar, Settar, Hüda, binbir isimle yâd ediliyor ama biz âşıkların nazarında bütün bâtını inançlarda bu hususun kendisi hakkın birliğidir (Çevrimiçi Görüşme, 08 Ağustos 2023).

3.2. ÂŞIK DERTLİ DİVANİ'NİN ŞİİRLERİNDEKİ TASAVVUFİ TEMALARIN BÂTİN-ZAHİR EKSENİNDE ANALİZİ

3.2.1. Vahdet-i Mevcut ve Vahdet-i Vücut Düşüncesi

Tasavvufta Vahdet-i Mevcut ve Vahdet-i Vücut düşüncesi Alevilik inancının temel bileşenlerinden birisidir. İnancı bu doğrultuda şekillenen Dertli Divani bu kavramların bâtını yorumunu ifade ederken: “Tasavvufta insan-ı kâmil olma yolunun dört kapı kırk makamdan geçtiğini söyler. “*Dört kapı, kırk makam cümlesi hak'tır/Var ilet özünü Şahıhuban'a* “ derken bu kapılardan geçip tekâmüle erebilmenin çok önemli olduğunu hatırlatır.

Dört kapı birincisi: Şeriat kapısı, ikincisi: Tarikat kapısı üçüncüsü: Marifet kapısı; dördüncüsü: Hakikat kapısıdır. Mevlevilikte ise marifet ile Hakikat yer değiştirmiştir.

Marifetullah olarak erişilen son kapı olan marifet kapısı Hakikat kapısının tam merkezinde yer alır. Bu merkezde yer alan ve dört mertebenin de özünü taşıyan bu merhale tasavvur edilebilecek bir noktadadır. Hanyalı Nûrî Osman'ın “Anka *isen Hakkîkat ile Nûriya olur/Menzilgehin vücudda ol Kâf-ı ma'rifet* “ bir örneği verilen bu beyitinde, Ey Nuri! Eğer hakikate ulaştıysan, artık Anka kuşu olup marifet dağındaki menziline konma vaktidir denilerek görüldüğü üzere Marifet kapısı son aşama olarak vurgulanmıştır.

Şeriat olgunlaşmamış “*ham ervah*” dediği insanların kendilerini kontrol edebilmelerini sağlar diyen Divani, Tarikat için “Yol” tanımını kullanır ve kişinin kendi özgür iradesiyle yola girip o yolu bilen kişiye bağlanması şeklinde açıklar. Marifet kişinin kendisini bilmesiyle başlar hem ilahi hem de evrene ait sırları bilmeye sonlanır. İlk makamı edep olup son makamı arifliktir. Hakikat 'in ise ilk makamı tevazu son makamı fenafillah'tır. Varlık içinde eriyip yok olmadır. Bir damlanın okyanusa düşüp onunla bütünleşmesi gibidir. “*Erdim kaşın mi'racına kim(ki) kab-ı kavseyn ol dürür/Vuslat şebinde gör beni, ser tâ kadem nur olmuşam*” deyişinde madde âleminden çıkıp manaya eriştiğim, Hakk ile Hakk olup, O'na/Hakk'a kavuştuğum gün beni baştan ayağa nur olmuş göreceksiniz” diyerek Hakikat kapısının son makamı olan fenafillaha atıfta bulunur. Tasavvuf terminolojisinde buna “Vahdet-i Vücut” da denir. Divani, babası âşık Büryânî'ye ait seslendirdiği bir şiirde “*Der Büryânî Enel Hakk/Hakk âdemdedir mutlak*” dizeleriyle Hakk ile dolu olmayı Hallac-ı Mansur'un ve Seyyîd Nesimi'nin ‘Ene'l Hakk’ dediği makamı hatırlatarak yaratan ile yaratılan arasındaki perdenin kalktığından ve gerçek varlığın birliğine ulaşıldığından dem vurur. İnançlarda evren yaratan ve yaratılan şeklinde varken bâtinilikte tektir, birdir.

Vahdet-i Mevcut ise, mevcutun birliği anlamındadır. Evren, kâinat oluşmadan önce bir bütün halindeydi daha sonra çözülerek zerrelere ayrıştırıldı. Biz bu ayrışmanın birer parçasıyız, varlık âlemini oluşturan kütlenin yanında bir noktayız diyen Divani'nin “*Bir kün emri ile halk 'oldu dünya/Bu kadar mevcudat bu kadar eşya*” dizelerinde varlık âleminden görünenlere (zahir) bakılırsa bir yaradılışın kıssası vardır. “Kün emriyle halk oldu dünya” derken de Allah'ın “ol” emriyle meydana gelen bir dünyadan bahsedilmektedir. Bu dünyada her şey canlıdır. Taş, toprak, su, ağaç gibi nesneler mevcudatın birer parçası ve aynı zamanda bütünü kendisidir. Hurufi bakış açısından incelendiğinde de sesin söze dönüştüğü vurgusu vardır. İki şeyi birbirine vurduğumuzda

ses çıkarması sesin canlı olduğuna işarettir. Alevi Cem Ayinleri'nde "Dar'ı Mansur" kavramı vardır. Dede karşısında duran Can'ın dizüstü durmasının bir adıdır. Yolu uğruna ölümü pahasına da olsa "dimdik" duruşun bir simgesi ve Hallacı Mansur'a bir saygıdır. "Dâr" , Farsça 'da "ağaç" anlamına gelir. Mansur'un asıldığı dâr'ağacı da ağaçtandır.

Nefhatü min ruhi dedikte Mevla/Âdem'in şekline girenlerdeniz "Nefhatü min ruhi" yani Allah'ın "Ben size kendi ruhumdan üfledim" ayetinden bir parçası verilen bu dizelerden de görüldüğü üzere insanın hakiki yönünün ilahi bir üflemeyle onun zatında vücut bulduğu anlaşılmaktadır. Bununla; Yaratılanın, yaratanın özünden çıktığı kastedilmektedir. Allah'ın varlığı ve birliğinin âdemde tecelli ettiğinin, âdemin aslında Allah'ın bir parçası olduğu vurgulanmaktadır.

"Ben sizin rabbiniz değil miyim?" diye seslenilen ruhların ise hep birlikte "belâ"(evet) dediği sohbet meclisinde yapılan ahitte Allah'ın âdemi yaratırken kıyamete kadar gelen bütün insanları onun sırtından veya sulbünden zerrelere halinde çıkarttığı şeklinde bir rivayet vardır. Allah bu zerrelere ruh ve şekil verip onları konuşturmuş, sonra kendilerini şahit tutmuştur. Tüm bu zahiri manaların yanında te'vil yorumuna bakılacak olursa Allah âdemi yaratırken onun akli ve kalbi fonksiyonlarını kendini anlayabilecek şekilde ruhi muhtevasına uygun ve masivada kendini kanıtlayacak varlığını, birliğini tamamlayacak delillerle yaratmıştır. Tüm bu bilgilerin ışığında Dertli Divani "*Hitab-ı eleste bezm-i ezelde/Sadakatla İkrar verenlerdeniz/Gönül gezdirmeyiz gayri güzelde/Biz Cemâlü'llah'ı görenlerdeniz*" diyerek Vahdet-i Vücut anlayışında Allah'ın varlığı ve birliği dünyada onun Cemâlü'llahı üzerine kuruludur şiarını bir nevi kanıtlamaktadır. Bu sûret tıpkı bir ayna gibi yansımıştır. İnsan kendi aynasına bakarsa onu görebilir. Varlığın tekliği ve birliği beraberinde tenasüh ve hulul inancını da getirir. İslamiyette kabul görmeyen bu inanç ve fikir şekli büyük ihtimalle Budizmden gelmektedir ki tasavvufun kökenlerinde bir katman olarak Budizmin varlığı bilinmektedir (Altınkaynak, 2019, s.54).

Tenasüh inancına göre insan ölümden sonra yaşamını başka bir bedende sürdürebilmekte, hulûl'e göre ise Tanrı insan bedeninde görülebilmektedir. Vahdet-i Mevcut yapısı ile Tanrı'nın bu özelliklere istinaden insan yapısı içinde görünebilmesi mümkün olabilmekte (Güray, 2012, s. 189). İnsan Hakta Hakk insanda deyişi âşığın "*Ara kendinde Hakkı bul*" deyişiyle aynıdır.

Kâinatın başlangıcına dair inanç ve anlatılara bakıldığında Âdem'(AS)in varlığı dikkat çekicidir ve hakkı kavramak için gerekli bir boyuttur. Yaradılış esnasında Âdem'(AS)

in tüm fiziki yapısı tamamlandıktan sonra Allah ona kendi ruhundan üflemiştir. “*Nefhatu min ruhi dedikte Mevla/Âdem'in şekline girenlerdeniz*“ dizelerinden Divani'nin bu yaratılış hadisesine dikkat çektiği görülmektedir. Burada Hakkın “Ben size kendi ruhumdan üfledim” sözüyle kasıt onu cansızken canlı hale getirmesi, hayat sahibi, nefes alıp verebilen bir hale büründürmesidir. Aynı zamanda düşünen, idrak edebilen, bir nefse sahip ve onu istediği gibi düzenleyebilen yetiye sahip kılmıştır. Dertli Divani'ye göre “insan etrafına dahi baksa ilahi yaratılışa delil olabilecek birçok nesneyi görebilir.” Onun “*Her nesnede Hakk eseri gören canlara aşk olsun*” deyişi bu bağlamda mâsivayı bilmek Hakkı bilmektir anlayışını yansıtır. Evreni sadece beş duyu organıyla (Zahiri) algılamak yetmez bunun manevi boyutları vardır, gören insanla görmeyen insan arasında fark vardır der ve kâmil insana işaret eder. Ona göre kâmil insan: Madde âlemi ile manevi âlemi fark eyleyen bu dünyanın sadece görüntü ve hayalden ibaret olup asıl olanın Allah olduğunu, onun tek ve yüce olması ondan başka hiçbir şeyin olmadığını, kendini bilen Hakkı bileceğini ve her nereye bakılsa ona dair bir izin varlığını bilen insandır, demektedir.

“*Âdem'de Hakk'ı bulmuşam/Bahri ummana dalmışam/Vahdeti ahed olmuşam/Sanma ki âdemden yâdem* “ diyerek insanın yaratılış doğasında Allahtan izler taşıdığını, insanın Hakktan ayrı düşünülmemeyeceğini, varlığın özünün kendisinde saklı olduğunu, Hakk ile dolu olmayı ve bunun tecelli ettiği noktaların birinin doğa (mâsiva) birinin ise âdem olduğunu söylemektedir.

Alevilik inancı Anadolu'da yüzyıllarca ontolojik ve epistemolojik temellerle yol ehline bağlı âşıkların, sadıkların nefesleri, deyiş duazları, mersiyeleri, kelimeleriyle kendini ifade etmiştir. Anadolu'ya Hz. Muhammed'den başlayıp onun Ehl-i Beyti, on iki imamlardan Hoca Ahmed Yesevi'ye ve Hacı Bektaş-ı Veli tarafından taşınan bu kültürel miras, bu düşünceye sahip ve bu yolu sürenlerce farklı coğrafyalara ulaştırılmıştır. Âşıkların söz ve muhabbetleri bu inanca temel oluşturmuştur.

Kâinat yokken varlığını yüzeyden değil derin (iç mana) şeklinde yorumlayan bu inanç ehline göre Tasavvufun en önemli konusu “Vahdet-i Vücut” tur. Bu, “Tek Varlık” anlamındadır. Mutasavvıflara göre, canlı, cansız yaratıklar aslında “Tek Varlık” ın yansımalarıdır. Ondandır ayrılmış birer zerredir. “Vücut-ı Mutlak” da denilen bu “Tek Varlık”ın Tanrı olduğu aşikârdır.

“Devir” kuramının tasavvuftaki tanımına bakılırsa “Gayb Âlemi” ne, yani madde âlemine düşen varlık, önce Cemat (cansızlar), sonra bitki, daha sonra hayvan, en sonra da insan

türünde zuhur eder. Bu dört ögeden geçen insan, asıl gerçeğinden haberli olmak ve aslına kavuşma isteğinde bulunur. Daha sonra kademe kademe yükselerek Hakk'a yani Tanrı'ya ulaşır. Kavuşmadan önce son aşama, “İnsan-ı Kâmil” yani “En olgun insanlık” aşamasıdır. Ondan sonra yeniden özüne kavuşur. Bu, bir çeşit “İniş ve çıkış” tır. “*Bir çıkışın vardır bir de inişi/Sırrı sır eylemek kâmilin işi*” Divani'nin bu dizisinde devir kuramının açık bir örneği vardır. Burada olgun ve kâmil olmanın bazı evrelerinin olduğunu belirtir, bunların son durağı olan Hakikat kapısında kişi artık tamamlanmış ve olgunlaşmıştır der. Hakk ile Hakk olunan bu kapıda hakikat sırrına da erişildiğini söyleyen Divani, bu sırrın nâdâna söylenmemesi gerektiğini bunun ancak ehline söylenebileceğinin altını çizer.

Birçok şiirinde yer verdiği -devir- kuramı anasır-ı erba'a (toprak, hava, su ve ateş) olarak kendine yer bulur.” *Dertli Divani'yiz meydan içinde/Dört nesneden gezer devran içinde*“ dizelerinde kişi, insan suretine dönüşmeden önce birçok ayrı yere dağılmış haldedir. Onu bir araya getiren, toparlayan dört evre vardır. Her bir zerresinin bir varlıkta bulunduğu insan tüm bu evrelerden geçerek kendi olma arzusuyla dolar. Kendi gerçekliğini arayan insan olgunlaşma yolunda ilerleyerek zamanla Hakk ile bütünleşir ve tamamlanmış olur. “*Nar ü bad ü ab ü hakten Âdem'de tek mil vücut/Cihanda her ne var ise bil ki Âdem'de mevcut/Âdem'de mevcut olmayan cihanda var olamaz*” Dertli Divani burada bu yolculuktan dem vürmüş ve cihan ile insanın birbirini tamamladığından, birbirinin devamı ve parçası olduğunu vurgulayarak masivadan ayrı düşünülmemeyeceğini bildirmiştir. Tanrıyı tek düşünmek yanlıştır. Tanrı mevcut varlık ile vardır. Çünkü mevcut evren yok olduğunda Tanrı da yok olacaktır. Sonuçta varoluş, varlık, düzen Tanrı demektir. Buna “Mevcut Birliği” denir. Diğer bâtını tarikat ve cemaatlerde olduğu gibi, Alevi-Bektaşî düşünce tarzına göre de Tanrı kendi güzelliğini göstermek için kâinatı yaratmıştır. Yaratılış tecelli yoluyla gerçekleşmiştir yani bir yansımadır. Yaratılışın veya yansımanın son aşaması ise insandır. İnsanın özü Tanrı'dan bir parçadır ve her şey aslına rücu edecek, dönecektir (Altınkaynak, 2019, s.54). Bu nedenle insan yaratılmadan önce veya kendisini tanıyıp takdis edecek, kutsayacak bir varlık olmadan önce varlık yoktur. Varlık bütünden bir parça ise bütünün eylemine ortaktır. Harabî'nin “Daha Allah ile cihan yok iken” sözleri küfrü ve inkârı değil özellikle bütünün bir parçası olarak eylemin başlangıcını ifade etmektedir. Bütünün bir parçası olarak insan yaratılmış ve yaratılan insan bütünü tasdik etmiştir. Kalb ile tasdik, dil ile ikrar etmek iman etmektir ki bu da bir

ilandır.”Biz O’nu var ettik ilan eyledik” derken bunu ifade etmektedir (Altınkaynak, 2019, s.54).

Âşık Dertli Divani’ye göre Tasavvuf yoluna bağlı olanlar tasavvuf ehlidirler ve onlar Hakkın varlığını bir bütün halinde kabul ederler. Hakk mutlak ve tektir. Ona ulaşmak için çeşitli savaşlar verilmeli, çetrefilli yollardan geçilmeli ve dünya nimetlerinden olduğunca uzaklaşılmalıdır. Tüm nefis fiilerinden tamamen kurtulmuş insan “Arınmış, duru, temiz” insandır ve insan-ı kâmil olma yolundadır. Divani, *“Güftumu güşüne mengüş eyleyegör ey ihvan/Ağyâre meyil edenin arzusu yar olamaz.”* Diyerek bu yolun ne kadar zor ve müşkül olduğunu, bu yola çıkmadan önce nefis-û hevadan kurtulmak gerektiğini söyler.

Allahtan başka hiçbir şeye dönüp bakmayan, itimat etmeyen kişi türlü cefalardan geçse de sonunda ona ulaşacaktır. Allah insanı yaratırken en güzel, en güzide biçimde ve şereflice yaratmıştır. Öyle ki yaratılana kendi suretinden birer suret vermiştir. *“Cemâinden Cemâl vermiş sana hazreti süphan/Na Hakk’taysa gözün çün gördüğün didar olamaz.”* Divani’nin bu dizeleri tasavvuf düşüncesinde insan hulâsa-i kâinat (Kâinatın özü) ve halifetullah (Hakkın mahlûkat içindeki halifesi) olması nedeniyle en mükemmel, en muhteşem ve ilahi tecellinin en somut örneği olarak metafizik bir çerçevede âdemde vücut bulmuştur. Hakikat-ı ilahiye onda tecelli etmiştir.

3.2.2. Hz. Muhammed ve Hz. Ali Sevgisi

Alevi-Bektaşî inancına bağlı olan Âşık Dertli Divani’nin sanat anlayışı da bu yörüngede şekillenmiştir. Özellikle Alevi-Bektaşî inancında merak edilen en önemli konu cihan yaratılırken zuhur eden ilk şeyin ne olduğuna yöneliktir. Bu noktada yine Muhammed-Ali bütünlüğü ya da daha doğru tabirle Muhammed-Ali nuru göze çarpmaktadır. İkisinin tek bir vücutta birleşmiş hali ve yaratılıştaki vuku bulan ilk belirme olarak geçmeleri Muhammed-Ali nuru olarak yansımıştır. *“Çün lahma ke lahmi buyurdu Ahmet/Neslim bakidir ta ruzu kıyamet”* Divani’nin bu dizelerindeki iç manaya bakarsak; Ta Âdem’den bu yana süregelen peygamberlik vasıflarının en önemli kavramı olan nuru rahman en sonunda Hz. Muhammed’de şekil bulur. Hz. Muhammed’in *“Şüphesiz Ali bendendir, ben Ali’denim, ikimiz aynı nurdanız, o benden bir parçadır, benden sonra o tüm müminlerin velisidir”* deyimi Hz. Ali’yi de kapsamış ve ikisi ayrılmaz bir bütün olarak kabul görmüştür.

Onun “*Sahibi mürüvvet şefî ümmet/Birisi Muhammed biri Ali’dir.*” Deyişindeki velayet makamı sahibi Hz. Ali kendisinde haşrolan birçok vasfa sahiptir. Hz. Muhammed’in sahip olduğu tüm güzelliklere de sahiptir böylece ikisi bir bütünden birer parçadır.

Âşığımızın birçok dizesinde geçen ve her defasında dile getirdiği bu bütünlük onun düşünce dünyasında ayrı bir öneme sahiptir. Alevilikte çokça önemli bir konu olan ve aleviliğin temel taşlarından birini oluşturan Muhammed-Ali sevgisi Dertli Divani’de de aynı öneme haizdir. Ona göre içinde Ali sevgisi olmayan kuru bir kalbe sahiptir ve şeytandan daha alt bir konumdadır. “*Şu dünyada benim gönül verdiğim/Birisi Muhammed birisi Ali’dir/Adına şanına kurban olduğum/Birisi Muhammed birisi Ali’dir.*” Diyerek bu sevgiyi yürek hanesine ilmek ilmek işlemiştir.

Alevi toplumunda şiir rolü 'kutsal' alanının ötesine uzanır. Şiir, aralarında sınırlar çizmeden kutsal ve sayısız temaları kapsar. Yüzeysel olarak çeşitli anlamlar ilk bakışta kendini ele verse de asıl anlam şiirin kendi iç dokusunda görünmeyen tarafındadır. Bir şifre çözümlemeye veya bir sorunun cevabına giden ipucunu bulmaya benzer. Doğru yorumlandığında, bütünü oluşturan parçalar bir bir işlendiğinde metnin asıl anlamı da ortaya çıkmış olacaktır. Bu çerçevede Âşık Dertli Divani, Muhammed-Ali sevgisini anlatırken sadece görünen boyutlarıyla değil daha deruni bir bakışla “Sırrı Hakikat”ı ortaya çıkarmaya çalışmıştır. “*Güzel Hakk’ın bin bir ismi bu anla/Birisi Muhammed biri Ali’dir.*” Divani’nin bu şiirinden Allah’ın bin bir isimlerinden birinin Muhammed ve birinin Ali olduğu anlaşılıyor. Bunun yanında bu isimlerin mahiyeti ve manasını da ayrı düşünmemek gerekir.

“*Küntü kenzullah’da var olan imla/Birisi Muhammed biri Ali’dir.*” her şeyin sırrı, hayatın anlamı, varlığın bilgisi kelime anlamıyla karşımıza çıkan bu terimde anlatılmak istenen bâtını düşünce; Allah, gizli bir hazine idi ve bilinmek istediği için âlemi yarattı böylece zâtını bilinir kıldı. Yine bu düşünceye göre Tanrı önce “Işık” donunda ortaya çıkmıştır. Bu ışık nûr-u kadim olup iki renkten oluşur: Beyaz renk Muhammed’i ve yeşil renk de Ali’yi simgeler. Böylece tüm kâinat bu nurun tezahüründen meydana gelmiş olur. Usta âşığımızın Ehl-i Beyt sevgisi burada Alevi inancının da ötesinde kendi manevi dünyasında daha mistik bir hâle dönüşmüştür. Onun için Muhammed ve Ali her iki cihanın da manevi padişahları sayılmıştır. “*Dertlî Divani’nin hem penagâhı/Hemi secdegahı hem kiblegahı/Dü cihan mülkünün hem padişahı/Birisi Muhammed biri Ali’dir.*”

Alevi ve Bektaşî Cemleri'nde ibadet rituellere olarak icra edilen şiirlerinde özellikle duaz-ı imamlarda Âşık Dertli Divani'nin Hz. Muhammed ve Hz. Ali sevgisini bir kural mahiyetinde görmekteyiz. *“Eğer bizden sual sormak istersen/Muhammed-Ali'ye bağlı özümüz/Hidayet nurunu görmek istersen/Hasan Mücteba'ya bağlı özümüz.”* diyerek onlara olan bağlılığını temel bir esasa ve değişmez bir kaideye bağlamıştır.

Divani, Alevi ve Bektaşî inancındaki Muhammed-Ali döngüsünü birbirinin yerine geçebilecek şekilde eşit bir biçimde tanımlamış ve bunları değişmez bir kural halinde devam ettirmiştir. *“Muhammed Ali Nurundur/Bektaş-ı Veli Sırrındır/Bu senin gizli varındır/Gördük didarı Cemâlin.”* Bu özdeşlik iki varlığın tek varlık olarak görülmesini içerir. Varlığın dış kısmı Muhammed'i yani nübüvveti (Şeriat); iç kısmı ise Ali'yi yani velayeti (hakikat) temsil etmiştir.

Tasavvufta “Hakikat-ı Muhammed” diye bir kavram vardır. Bu kavrama göre Hz. Muhammed varlık olarak zahiri tecelliye ait ilk mertebedir. Hakk ve hakikat onunla başlamıştır ve hakikatı konuşmak için de onun nübüvvetine (Şeriat) iman gereklidir. *“Gel bire Dertli Dîvani/Gerçek ol ki gerçek konuş/Gerçeğin hulku Muhammed”* dizelerinde de anlaşılacağı üzere Divani bu gerçeklikten bahsederek mana âleminde kemâle ermek için bu gerçeği bilip kavramayı arzu edilen ideale götürecek bir şart olarak koşmuştur.

Son dizede geçen *“Şit'dendir mayası kardaş”* ile Divani, İslam kaynaklarında geçen Şit'in hayatına telmihte bulunur. Buna göre Şit'in hayatı Mekke ve çevresinde geçmiştir. Habil'in çocuğu yoktur ve Kabil'inkiler de Tufan'da kaybolmuştur. Böylece insanlığın soyu tekrar ondan türemiştir. İnsanoğlu Şit Peygamberle nasıl üreyip, çoğaldıysa; hakikat de Hz. Muhammed ile cereyan etmiştir. Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi kaynağına göre de Âdem'e vahyedilen gizli ve kutsal öğretinin Şit'e de nakledildiği vurgulanır. Ayrıca kutsal bilgiye sahip olan ve kurtuluşa eren insanlar (gnostikler) *“Şit'in nesli”* diye tanıtılır.

Kenz-i mahfiden (gizli hazineden) âlemin zuhuru besmelenin ba'sının altındaki noktadan zahirdir. Şeyh Şibbi'ye *“Senin hakikatin nedir?”* dendiğinde cevaben *“Besmelenin altındaki noktayım”* buyurmuştur. Hz. Ali' (kv) de *“Ben Ba'nın altındaki noktayım”* buyurarak bu hakikati açmıştır (Erişim Adresi: <https://www.mehmetizzetaslin.com/?pnum=389&pt=H.%20%C5%9E.%2066.Fatiha>).

Alevi-Bektaşî inancında Hz. Ali'ye atfedilen “Nokta” sırrı tasavvufta çok önemli bir yer kaplar. Noktaya ulaşan hakikat-ı ilahiye ve marifet sırlarına ulaşip ârifibillah vasfı

kazanmış olur. Nokta ilmi aynı zamanda ilm-i ledün denilen ve Allah katından bağışlanan ilimle yakınlık yönünden birbiriyle ilişkilidir. İndinde sayısız noktalar-anlar ve o noktalardan meydana gelen açılar içinde sayısız evren içre evrenler yaratan varlığa işaret amacıyla kullanılan Allah ismidir (Erişim Adresi: <https://www.ahmedhulusi.org/tr/kitap/hz-muhammedin-acikladigi-allah/nokta-ilmi>).

Noktaya ulaşan da bu ilmi ondan alır. Bu kapsamdan bakılınca Hz. Ali, Alevi ve Bektaşî inancında “Nokta“ olarak sembolize edilir. Zira Hz. Ali şöyle buyurmuştur: “İlahi kitapların sırrı Kur’an’da, Kur’an sırrı ve özeti Fatiha’da, Fatiha’nın sırrı ve özeti Besmelede, Bismelenin sırrı ve özeti “Ba” harfinde, onun da sırrı, özeti altındaki noktadadır. O nokta da benim.” Âşık Dertli Divanı’de bu kavram sufiyane bir tabirle Hz. Ali’nin tasavvuf içerisindeki makamını göstermek için ona atfedilen sembollerden biri olarak kullanılmıştır. “*Hazine-i dil-in esrar-ı yekta/Dest-i derunumuz daman-ı Hakk’ta/Hanenizde mihman be ‘deki nokta/Cuş edip çağlayan bahrin gölüyüz.*” Böylelikle Âşık Dertli Divanı; Alevi ve Bektaşîlik inancında müstesna bir mevkiide olan Hz. Ali’yi hem görünen (zahir) hem de görünmeyen (bâtın) yönden idrak edip anlamının önemini vurgulamıştır.

3.2.3. Ehlibeyt ve On İki İmam Sevgisi

İslami yazınındaki ehlibeyt tanımına bakarsak İslam’ın Anayasası olarak kabul edilen Kur’an’da bu terim üç yerde geçmektedir. Bunların ilkinde Hz. İbrahim’e, ikincisinde Hz. Musa’ya, üçüncüsü de Hz. Muhammed’in ev halkına işaret edilmiştir. Hz. Muhammed’in ehlibeytini işaret eden ayetin mealinde; “*Evlerinizde oturun, eski cahiliye âdetinde olduğu gibi açılıp saçılmayın, namazı kılın, zekâtı verin, Allah’a ve Resul’üne itaat edin. Ey ehlibeyt! Allah sizden, sadece günahı gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor* denilmiştir.” Âşığımız, ehlibeytin kültürel ve felsefî yapısını yansıtan pek çok konuyu ve kavramı şiirlerinde ele almaktadır. “*Evladı Ali’ye secde/Kılmayan misli şeytan’dır/Onu bu girdaba atan/Hava vü havâsa kardaş.*” bu şiirde dikkat çeken maddelerden biri, Divanı’nin ehlibeytin hizmetkârı olmakla övünmesi ve onları “Hakikat erenleri” olarak tanımlayıp ehlibeytin yolundan asla sapmayacağını ifade etmesidir. “*Neler etti Şimir Mervan-ı lain/Ehli beyt’e zulüm eyledi hain/Kerbelâ’da şehit oldu Hüseyin/İmam-ı Zeynel’e bağlı özümüz.*” Dertli Divanı, ürettiği şiirlerinde özellikle duaz-ı imamlarda kendisiyle özdeşleşen ve bir kimlik haline bürüdüğü inancına dayanarak

ehlibeyt ve on iki imam sevgisini çokça ele almıştır. Bu şiirlerde Alevi ve Bektaşî inancının temel düsturlarını oluşturan tevella¹³ ve teberra¹⁴ yı ayrılmaz bir bütün olarak karşımıza çıkarmaktadır. Öyle ki aynı dördlüğe ait ilk iki mısrayı teberra diğer iki mısrayı ise tevella ile ilişkilendirmiştir.

“Münafiktır Ehli Beyt’e zulmeden/Set hazeren lanet okuruz dilden/İnanıp sevmişiz can-ı gönülden/Musa-yı Kazım’a bağlı, özümüz.” Tevella ve teberra inanç evrenseli olarak bir bütündür. Âşık Dertli Divani, bu bütünlüğü çeşitli anlatım biçimleriyle tekrarlayıp dile getirmektedir.

On İki İmamlar, Hz. Muhammed’in vefatı sonrasında ona manevi anlamda önderlik eden kişiler olarak tanınır. Alevilere göre ise dini korumak ve dinin hükümlerini yerine getirmek için vardılar. Hz. Peygamber’e de halife ve aynı zamanda vâris olduklarına inanılan on iki kişiden oluşurlar. İlk imam Hz. Ali son İmam ise gayb’a (sır) karışan ve bir gün döndüğünde selâmetin geleceğine, insanlığın kurtulacağına inanılan Hz. Mehdi’dir. Aşığın yazdığı şiirlere bakıldığında, çoğunda on iki imam temi işlenmiştir.

“Sundular da aşkın meyinden içtim/Ol demde ak ile kara’yı seçtim/On iki imam aşkına serimden geçtim/Ene’l-Hakk Mansur’un gün bu darım var.” Bir örneğini gördüğümüz bu dördlükte Divani On İki İmam sevgisini anlatırken madde âleminden olabildiğince uzaklaşmıştır. Bu “Fenâ Mülkü” nden geçen canlar can’ı baş’ı feda edip meydana gelir edâsıyla hareket eden âşığa göre aşk meyinden içip ak ile karayı seçmeye başlayanlar; On İki İmam aşkı için de canlarından vazgeçmelidir zira aşk dolusu onlara gerçeği görme gücü vermektedir.

Cüneyd-i Bağdadi’ye göre; Tanrı buyruğunu bağlanmadan tasavvuf yoluna girilemeyeceğidir. Arada hiçbir bağ olmadan Tanrı ile bir olmalıdır. Tanrı akılla kavranamaz, akıl ancak sonlu olan nesneleri algılayabilir. Tanrı ise sonsuzdur, aklın kavrayış gücünü aşar. Öte yandan Tanrı “Madde” olmadığından, mantık yoluyla da bilinemez. Akıl tanrısal ışıkla aydınlandığı zaman, Tanrı’yı kavrama olanağı doğar, bu da kişinin özünü Tanrı’ya vermesiyle olabilir (Yıldırım, Cengiz: 21). Aşk tasavvuf evreninde ilk kez ıstırap ve keder çizgisinde yorumlayan Hallâc-ı Mansûr’a göre sevgi,

¹³ Tevella: Arapça bir sözcüktür. Vela sözcüğünden türemiştir. Birini dost tutma, dost edinme, sevgi duyma anlamındadır. Hz. Ali ve soyunu dost sayanlara bir başka ifadeyle Ehl-i Beyte sevgi duyanlara yakınlık anlamına gelen tevella sözcüğü kullanılır.

¹⁴ Teberra: Uzaklaşma, uzak durma, çekilme, sevmeyip yüz çevirme anlamlarına geldiği gibi temizlenme, arınma, duruluk, neşe, sevinç anlamlarına da gelir. Hz. Ali’ye uymayanlardan yüz çevirme anlamında kullanılır.

öncesi olmayan bir alâmet ve yardımdır. Eğer ki bu böyle olmasaydı insan ne iman ne de Kur'an'ı tanıyıp fark edebilirdi. O, ilahi aşktan bahsederken onu pervane ve mum ışığı Metaforuyla anlatır. Buna göre pervane âşığı simgelerken mum ışığı hakikatin ilmini, sıcaklığı hakikatin hakikatini, alevinin içine dalmaksa hakikatin hakkını sembolize etmektedir. Bir diğer deyişle pervanenin ışığı görmesi “İlme’l- yakın”, ışığın hararetini hissetmesi kendisini ateşin içine atıp yanıp kül olması “Hakke’l-yakın”dır (Erdem, 2020, s. 357).

Aşkın en son merhalesi olan bu hali anlayıp kavramak zordur. Hallâc aşk kavramına ilk defa kanı karıştıran sufidir. İlahi aşk yolunda benliğinden geçip “Ene’l-Hakk” dediği için idam edilirken elleri kesildiği zaman âşıkların rengi olduğu gerekçesiyle yüzünü kana bulamış, kollarına kan sürerek abdestini tamamladığını söylemiştir. “Bu ne biçim abdest?” diye sebebi sorulunca, ‘Aşk ile iki rekât namazın abdesti kanla alınmazsa sahih olmaz’ cevabını vermiştir. Ona göre bu hareket, aşktaki samimiyetin ve doğruluğun göstergesidir (Erdem, 2020, s. 357).

Divani, bu yaklaşımla hareket etmiş ve her gönül Mansur’un darına ererek gerçek aşkla buluşmalıdır demiştir. Yine Hakikat-i ilahiyi açıkça söylememeyi yani “sırı sır eylemenin” gerekliliğini vurgulamaktadır. “*Sakın ol Hakk sırrın farş eyleme ki/Özüne hırs nefsi baş eyleme ki/Kem elinden bade nûş eyleme ki/Eresin Mansur’un darına gönül.*” İlk ve son mısra arasında Hallâc-ı Mansûr’u ifade etmesi bakımından birliktelik kurulmuştur. Burada Tanrı’dan ve tanrısal sevgiden yoksun kalmaya işaret eden Divani, bunun sonuçları üzerinde durmuş; hırs ve şehvetten uzak, nefis ve hevâdan arınmış, kemrâh dost tutmayan gönüllerin dar-ı meydanda merdan olacağı aksi halde ise halk mahkemesinde ehl-i inkâr sıfatını yaşadıkları sürece cism ü cânında taşıyacaklarını ifade etmiştir.

3.2.4. Dini Yol Büyükleri: Hacı Bektaş Veli

Dertli Divani, beslendiği coğrafyanın kültürel zenginliği ve Alevi-Bektaşî geleneğine olan bağlılığı hasebiyle ilim heybesini demâdem doldurmuş biri olarak tarikat adabına da haiz bir âşıktır. Bu nedenle şiirlerinde dini yol büyüklerine yer vermiş ve “*Serçeşme*” olarak nitelendirdiği Hacı Bektaş Veli’ye büyük bir muhabbetle bağlı olup ona aidiyet hissetmektedir. “*Dün gece seyrimde bâtın yüzümde, bâtın yüzünde/Hünkâr Hacı Bektaş Veli’yi gördüm/Erenler serveri gerçekler eri/Hünkâr Hacı Bektaş Veli’yi*

gördüm, Veli'yi gördüm. ”

Divani, Pek çok şiirinde serçeşmeye, Hünkâr evlâtlarına bağlılığını dile getirmiştir. Bir şiirinde bu düşüncüyü şu şekilde belirtmektedir. *‘Cihanın ahiri hem de evveli, Evlâd-ı Hünkâr’a bağlı özümüz’* (Erdem, 2020, s.358).

Dertli Divani’nin şiirlerinde yol büyükleri olarak gördüğü birçok ismin yer aldığını görmekteyiz. *”Fazlullah’tan dersin alan özünü تنها kıldı/Âşık-ı sadık olanlar tevhid-i Hakk’a daldı/Bir dilbere meyleyledim aklımı baştan aldı/Sert esen bin bir bad ile Mansûru dar olamaz.”* Bunlardan bazıları: Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre, Kalender Çelebi, Kızıldeli Sultan, Seyyid Feyzullah, Fazullah Hurufi ve Hallacı Mansûr genelde bahsettiği dini yol büyükleri arasındadır. *“Der Dertli Divanî sözün tamamı/Kalmada, gönlümün zerrece gamı/Bu devri zamanın kutbü imamı/Seyyit Feyzullah’a bağlı özümüz”* Divani bu örnekte zamanın en mükemmel mütevekkili olan ve tevekkül ehli dediği Seyyit Feyzullah’ı anmış, ona bağlılık göstermiştir.

Âşık Dertli Divani, inanç ekseninde ehemmiyet verdiği Hacı Bektaş Veli dergâhının tanınması gerektiğini bildirmektedir. Âşık, hem Ayin-i Cemlerde Dedelik hem de Zakirlik hizmetlerini Serçeşme’ye bağlı olarak yürütmektedir. Divani’nin gelenek içerisinde mahlas alması da Serçeşme olarak belirttiği yol büyükleri vesilesiyle gerçekleşmiştir. *“Arif ol mananın bil iç yüzünü/Anla Dertli Divanî ‘nin sözünü/Tanımalı Serçeşmenin gözünü/Muhammed Feyzullah Kutbu pirim var.* Âşık Dertli Divani bu dörtlükte de görüldüğü gibi Hacı Bektaş Veli dergâhında hizmetleri yürüten Muhammed Feyzullah’ı da kendi piri olarak tanımlamaktadır.

Âşık, Alevi ve Bektaşî inancında önemli bir yere sahip olan Kızıl Deli; Kalender Çelebi, Hünkâr Hacı Bektaş Veli ve Piri Sani (ikinci pir) olarak tanımlanan Balım Sultan’ı hep birlikte dillendirmektedir. *“Güzelse Muhammed Ali güzeldir/Hünkâr Hacı Bektaş Veli güzeldir/Balım Sultan Kızıl Deli güzeldir/Nihayet cümlesi oldu bir güzel.”*

Âşık Dertli Divani, kendisini düşünsel ve edebi yönden etkileyen özellikle iki isim üzerinde durmaktadır: Yunus Emre ve Pir Sultan Abdal. Pir Sultan Abdal’ın tek başına da kalsa, yiğitçe mertçe doğru bildiklerinden taviz vermeden zorluklara göğüs germesi, ezilen halkın yanında olmasının adeta iliklerine kadar işlediğini belirtmektedir. Yunus Emre’nin ise canlı ve cansız varlıklara karşı duymuş olduğu sevgi, ırk, din, dil gözetmeksizin yaklaşımı beni derinden etkilemiştir” demektedir (Erdem, 2020: s.359-360). *“Bektaşî Veli ‘ye yüzünü süren/Taptuk dergâhından hizmetin gören/Dört kapı kırk*

makam sırrına eren/Gerçek âşık gerçek er Yunus Emre.” dizelerinde bu kavrayışı ortaya sermiştir.

3.2.5. Manevi Şahsiyetler ve İnanç Önderleri

3.2.5.1. Manevi Değer ve Şahsiyet Tanımı

İnsanoğlunun ruhi gereksinimlerini karşılayan en başat ihtiyaçlar: Sevgi, saygı, merhamet, cömertlik vb ‘dir. Bunları içinde taşıyan yüksek ve yararlı nitelik gösteren her ne varsa manevi değer anlamı taşır. Manevi şahsiyetin oluşabilmesi için ise maddi dünyanın geçici olduğuna ve bundan dolayı da önemsiz olduğuna inanmak gerektiğini belirten sûfi algı, kalıcı olana yönelmenin önemini vurgular (Işıtan, 2016, s.1702). Fikri ve zihni çabasını manevi yola girmek için harcayan kişiler öncelikli olarak alt benliklerinden soyutlanmalıdırlar. Bunu yaparak kâinatın sadece olgunlaşma amacıyla halk olunan bir yer olduğunu ve burada “Âlem-i Ervah”tan geçip asıl içlerindeki Hakk’a visal olacaklardır. “Âlem âdem içinde, âdem âlem içindedir.” Diyen Bektaş Veli, evrenin bir bütün olduğunu, her zerrenin bütünü aradığını, damlanın ummana düşmeyi arzu ettiğini dile getirirken aslında yaratan ve yaratılan diye ayırıcı bir özelliğin bulunmadığını bunun yerine kâinatın bir ve iç içe geçmiş olduğunu düşünür. Yani âleme dalıyorsunuz âdeme ulaşıyorsunuz, âdemin içine dalıyorsunuz âleme açılıyorsunuz demektedir. Mikro güçteki âdemin içine Makro güçteki âlem yerleştirilmiş bu demektir ki âdemde öyle bir cevher var ki âlemin sonsuzluğu âdemin sonsuzluğuna emanet edilmiştir.

Anadolu erenlerinin ¹⁵(manevi şahsiyetlerin) yaşayış ve felsefesini kendine referans alan Dertli Divani, bu konuyla ilgili şunları dile getirmektedir: *“Alevi ve Bektaşî inanç sisteminde âşıklar, kendilerinde ilahi sırları açığa çıkarma ve bunları açıklama görevleri üstlenmişlerdir. Öyle ki kullandıkları müzik çalgısı (saz veya bağlama), inanç sistemi içerisinde “Telli Kur’an” olarak isimlendirilmiştir. Âşıklar, sadıklar, ulular bu şiirlerde kullandıkları müzik aleti ile birlikte çeşitli sırları farş eylemekte ve Kur’an’ın bu şekilde bâtını yorumlarını hedef kitleye aktarmaya çalışmışlardır.”* Âşığımız, bu inanç sistemi içerisindeki manevi şahsiyetlerin Kur’an’ı ve ilahi sırları şiirlerinde nasıl ele aldıklarıyla ilgili çalışmalarda bulunmuş ve onların şiirlerini bestelemiştir. İnceleme alanı

¹⁵ Bu temada Âşık Dertli Divani’nin çeşitli âşıklardan, Anadolu Erenleri’nden derlemiş olduğu şiirlerin bâtını yorumlarına yer verilmiştir.

bulduğumuz Divani'nin şiir repertuvarında manevi şahsiyetlere ait 31 şiir tespit edilmiştir. Aşağıda sırasıyla yer vereceğimiz bu kişilerden şiirlerini bâtinî yönden değerlendirebildiğimiz 12 kişi ele alınmıştır.

3.2.5.1.1. Fuzûlî

Sırat-ı Müstakim (dosdoğru yol) olarak tarif ettiği değerler sisteminde yer verdiği şahsiyetlerden ilki yedi ulu ozanlardan biri olan Fuzûlî, Divani'yi felsefî görüşü ve anlayışıyla etkilemiş önemli bir şairdir. Fuzûlî, şiirlerinde tek varlık görüşünü en fazla işleyen şairdir. Onda "Visal" (Allah'a kavuşma) isteği kuvvetlidir. Ama vuslat yoktur. Tasavvuf onda yaşı ve sanatı ilerledikçe koyulaşmıştır. Divan edebiyatında ilah-i aşkı en fazla işleyen şairdir. Bu durum ondaki ideal aşkı gösterir (Erişim Adresi: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Fuz%C3%BB1%C3%AE>). Bunun yanında yaşadığı coğrafyanın etkisi netice olarak şiirlerine de yansımıştır. O çölde yaşamıştır; çöl kimsesizliktir, hasrettir ve hüzündür. Fuzûlî bu unsurları şiirlerinde adeta yoğurmuştur. Beşeri zevkleri bir kenara bırakarak giriştiği tasavvufî aşk, Hz. Peygamber'in ehlibeytine duyduğu özlem, firak-aşk (ayrılık acısı) gibi konular üzerinde durmuştur.

Divani, Fuzûlî'ye ait "*Bâd-ı Sabâdan Gayri*" adlı şiirde geçen '*Hâsılüm yoh ser-i kûyunda beladan gayri/Garazım yoh reh-i ışkında fenadan gayri.*' Dizelerinde beşeri aşktan ilahi aşka bir dönüşümün olduğunu belirtirken bunu dizeleri şerh ederek şöyle yorumlamaktadır: Senin köyünün, bulunduğun yerin sokağının başında beladan başka elde ettiğim bir şey yok. Aşkın yolunda yok olmaktan (ölmekten) başka bir amacım yok. Dünyevi zevk ve zenginliklerinin boş olduğunu, gelip geçici dünyanın nimetlerine aldanmamak gerektiğinden dem vuran Divani, Fuzûlî'deki cismanî aşkın en nihayetinde sufiyâne bir hâl aldığını vurgular. Bu Allah'a ulaşma çabasıdır. Onun benliğinde yok olup kendini bulma amacıdır. Tek varlık vardır ve o da Haktır ona giden yollarda elem, keder, acı vardır ama şair bunlara razıdır.

Bir diğer dizede geçen "*Ney-i bezm-i gamem ey ah ne bulursan yele ver/Od'a yanmış kuru cismümde hevadan gayri.*" Dizelerinde tüm bu çabayı görmekteyiz diyen Divani, şiirin çevirisini şöyle yapar: Ey ah! Gam/Hüzün meclisinin ney'iyim, Ateşe yanmış kuru vücudumdan başka ne bulursan yele ver/savur/dağıt. Burada dikkat çeken ilk şey "Ney" motifidir. Denilir ki Ney; insan vücudunu, üflenene nefes ise Hakk tarafından üflenene ruh anlamındadır. Bu bağlamda insan bedeni bu dünyada huzur bulamayarak tekrar içindeki nefese, Hakk tarafından emanet edilen ruha

(öze) dönmek isteyecektir. Bu da dünyalık zevk-û sefayı bırakıp, cezbedici işlerden arınmayı gerektirir. İnsanlar asıl varlığa erişebilmek için bir pişme, olgunlaşma devresi geçirirler. Daha sonra sevdalısı oldukları güzelin, güzelliğinin geldiği asıl varlığa erişmeye uğraşırlar. Burada yaşanan değil ideal edilen bir aşk vardır ki bu aşk aşkın tekâmülüdür (Altınkaynak,2019, s.13). Divani tam da bu noktada şairin yaşadığı elemi, acıyı, kederi gösterir ve bir vakit Hakkı nisyâna düşmüş olsa da /veyahut maddi âleme itimat etse de tekrar onu bulacak olmanın narıyla yanıp kavrulmuştur. Yine birinci ve ikinci dizede gamlı ve hüznü insanların gözü, kulağı, dili, yani halkın tercümanı olduğunu söyleyip bunu da ney aracılığıyla ortaya döktüğünü, ateşe yanan, dertten gamdan yıpranan, kuru vücudundan başka bulduğun ne varsa yele savur ve dağıt demektedir.

“Perde çek dideme hicran günü ey kanlı yaşım/Ki gözüm görmeye ol mah-likadan gayri/Ne yanar kimse mene ateş-i dilden özge/Ne açar kimse kapım bad-ı sabadan gayri.”

Zahir manada beyit: “Gözüm perde ol ayrılık günü, kanlı yaşım. Ki gözüm görmesin ay yüzlümden başkasını. Bana ne gönül ateşinden başka kimse yanar, ne de sabah rüzgârından başka kimse kapımı açar.” şeklinde izah edilirken âşığa göre bânîni boyutunda şair döktüğü gözyaşına seslenmekte ve kanlı yaşım dostlardan ayrılık günü gözüm perde ol ki ay yüzlümden başkasını görmeyeyim demektedir. Buradaki ay yüzlü Hakk’tır ve duygularını açığa vurmamayı, aynı zamanda Hakk’tan başka kimseyi görmemeyi dilemektedir. Gönlündeki ateşten başka kendisine yananın olmadığını söyleyen şair rüzgârdan başka kapısını açıp gelen gerçek bir dost bulamadığını da sözlerine eklemektedir.

“Bozma ey mevc gözüm yaşı habâb’ın ki bu seyl/Koymadı hiç imaret bu binadan gayri/Bezm-i ışk içre Fuzulî nice ah eylemeyüm/Ne temettü bulunur ney’de sadâdan gayri.” Burada yine açık anlamına baktığımızda beyitte: Ey dalga, gözüm yaşının üzerindeki hava kabarcıklarını bozma ki onun sel gibi akışı bu gözden başka hiç bir şeyi sağlam bırakmadı. Fuzulî aşk meclisinde nasıl olur da ah etmeyeyim, Ney’in sestinden başka ne kârı/kazancı olabilir ki? Denmekte ve âşık bunu da sel gibi akan gözyaşlarının oluşturduğu hava kabarcıklarını dalga bozmasın yani duygularıma kimse dokunmasın diyerek mutlak varlığın, birlik denizinin Hakk’ın aşkı vücudumda gözümden başka sağlam bir yer bırakmadı ki böyle ağlamaktayım der. Aşk meclisinde, muhabbet ortamında nasıl ah, feryat etmeyeyim ki, sesimi duyurmaktan, derdimi söylemekten başka bir sermayem kazancım yok diyor.

3.2.5.1.2. Yunus Emre

Âşık Dertli Divani'yi edebi ve düşünsel yönden etkileyen önemli isimlerden birinin Yunus Emre olduğunu daha önce belirtmiştik. Yunus Emre için söylenecek pekçok söz vardır fakat onu tamamıyla anlatmak için tesir derecesi güçlü sözler midir bilinmez. Eski zamanlarda kam denilen kişiler nasıl toplum önderliği yapmışsa Yunus Emre de İslamlaşmış Türklere tasavvuf çizgisinde bilgelik yapmıştır. “Sevgi bizim dinimizdir” şiarını taşıyan Alevi-Bektaşî inancındaki bu sözün anlam ve tesiri Yunus Emre'nin *“Gökyüzünde isa ile Tur dağında Musa ile/Elimdeki asâ ile çağırayım Mevlâm seni/ Derdi öküş Eyyup ile gözü yaşlı Yakup ile/ Ol Muhammed-i mahbub ile çağırayım Mevlâm seni.”* Bu dizelerindeki sevgi ve hoşgörüyle aynı değer ve aynı çizgidedir. İnsan sevgisinin temelini Allah sevgisine dayandıran Yunus'un bu düşüncesi Hakk'ın yeryüzündeki insanları kendi suretinden bir can olarak yarattığı eşref-i mahlûkatlar olmalarından ileri gelmektedir.

Âşığımız, Yunus Emre'nin *“Bir kez gönül yıktın ise”* adlı ilahiye ait *“Bir kez gönül yıktın ise/Bu kıldığın namaz değil.”* bu dizelerde Yunus'un denge unsurunu gündelik hayatta ve ibadet açısından birbiriyle kurduğu ilişki üzerinden yorumlar. Ona göre Yunus Emre, Elest Bezmi'nden bu yana süregelen İslami geleneğe adeta bir projeksiyon geliştirmiş ve ibadetin aynı oranda ahlâki bir hayat sürdürmekle kendi ağırlığını koruyabileceğini söylemiştir. Tasavvuf anlayışına göre Tanrı hiçbir mekâna sığmaz, insan gönlünden başka... Gönül ise sınırları olmayan muhayyel bir âlemdir. Tarikatte gönül kırmak Tanrı'nın mekânına saygısızlık etmek olarak değerlendirilir. Yunus Emre bunu *“İki cihan bedbahtı, kim gönül yıkar ise; Yüz Kâbe'den yeğrekdir bir gönül ziyareti; Bin Kâbe'den yeğrekdir bir gönül al çağında”* mısraları ile dile getirir (Altınkaynak, 2019, s.55). Divani ise Yunus için o sevgi ummanına dalmış bir gönül dostudur der. Onun insanda değer verdiği en önemli şey gönüldür. Bunun içindir ki gönül yıkmayı büyük bir günah sayar. *“Yetmiş iki millet dahi/Elin yüzün yumaz değil.”* Divani, gönül kırmanın ne kadar büyük bir kötülük olduğunu yine Yunus Emre'nin *“Bir gönül yapmak, yüz kâbeyi yapmaktan iyidir.”* Sözleriyle hafıza-i beşere anlatmaya çalışmaktadır. Âşığa göre bu öyle bir kusurdur ki insanlık içinde bir değer kalmaz, yetmiş iki millet bir araya gelse bile bu kusuru telafi edemez. Kırk gece kırk ayrı gölde yıkansan bu kir-û pas sökülemez cesedinden. Kumaşını bez, hâlini ni'c edersin demektedir. Tabii bu durum Yunus

Emre'nin hoşgörüyü ve insan sevgisine ne kadar önem verdiğini de gözler önüne sermektedir. Onun “*Sevelim sevilelim/kam alalım dünyadan/ bu dünya kimseye kalmaz*” sözleri insanoğlunun bu dünyadaki varlığını, var oluşunu sorgulaması açısından iyi bir örnektir.

3.2.5.1.3. Âşık Dertli

Asıl adı İbrahim olan âşık, ilk dönem şiiirlerinde Lütî daha sonrakilerde ise Dertli mahlasını kullanmıştır. Bolu'nun Gerede ilçesinin eski adı Yeniçağa olan Reşadiye nahiyesinin Şahnalar köyünde 1772 yılında dünyaya gelmiştir. 19. yüzyılın önemli kültür merkezlerinde bulunarak, şairliğe yatkın olan tabiatı ve zekâsı sayesinde kendisini geliştiren Dertli, bu yüzyıla damgasını vurmuş, kendisini kanıtlamış, kendisinden sonra gelen saz şairlerine üstat olmuş ve kendi ismiyle bilinen bir âşık kolunun oluşmasına öncülük etmiştir. Bolu, Kastamonu, Çankırı yörelerinde etkili olan bu kol içerisinde Dertli, onun çırağı Figânî, Figânî'nin çırakları Çankırlı Pinhanî, Kastamonulu Cudi, Ilgazlı Nâilî ve onun çırağı Yorgansız Hakkı yer alır (Erişim adresi: <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/dertli-ibrahim> madde yazarı: Dr. Öğr. Üyesi Recep Tek).

Dertli'nin Kızılbaş/Alevi kökenli olmamasına rağmen önce Halvetî tarikatına, ardından da Bektaşiliğe yöneldiği söylenmektedir. Bu durum onun kaleme aldığı şiiirlerinde açıkça yansımakta, bu şiiirlerde dönemlere göre mensup olduğu tasavvufi aidiyeti açıkça anlaşılmaktadır (Bulut, 2014, s. 102).

Fuad Köprülü, Dertli'nin o dönemdeki ruh halini açıklarken Bektaşî tekkelerinde öğrendiği kaba ve basit bir panteizm telakkisinin, onu, işret ve sefahat âlemlerinin sefih ve geçici heveslerine cezbedtiğini belirtir. Bu bilgileri doğrulayacak belgeler bulunmamakla birlikte şairin şiiirlerinde ele aldığı konular, belli bir tasavvuf birikimine sahip olduğunu gösterir. Devriye içeriğine sahip bir şiiirinin “*Dertli, Hakk'tan nutuk geldi dilime/ Tarîkatten bir yol geçti elime/ Hakikatten su bağlandı gönlüme/Katre idim bir ummâna yetiştim.*” biçimindeki son dörtlüğünde bir tarikata mensup olduğu izlenimi edinilse de bunun müntesiplik düzeyinde olmadığı, genel anlamda bir tasavvuf eğilimini ortaya koyduğu kabul edilmektedir.

Şiiirlerinde bariz bir şekilde ortaya çıkan Ehl-i Beyt sevgisi, Kerbelâ acısı ve Yezid karşıtlığı, şairin Bektaşî çevreleriyle yoğun temas halinde olduğunu gösterir. Ancak bu

şairlerin söyleniş gerekçeleri ve icra bağlamları hakkında kesin bilgilere sahip olmadığımız için bu anlayışın nasıl geliştiği, boyutlarının ne olduğu gibi sorular cevapsız kalmaktadır (Bulut, 2014, s. 102-103).

Dertli Divani'nin şiir repertuvarında yer verdiği Âşık Dertli çok iyi bir eğitim görmese de tasavvuf inceliklerini iyi bilen bir âşıktır. Divani, Âşık Dertli'yi, Alevi-Bektaşî-Kızılbaş inancının ve on dokuzuncu yüzyıl Halk edebiyatı'nın önde gelen ozanlarından biri olarak tanımlamaktadır. Saz ve söz ustalığı olan âşığın ünü Anadolu coğrafyasında geniş bir alanda duyulmuştur. Ehlibeyt, Kerbelâ acısı, yezide olan karşıtlığı gibi konularda çokça yazan âşığın bu coğrafyada yaptığı temaslar neticesinde etkilendiği durumları derin bir tasavvufi bilgiyle aktardığı görülmektedir. Özellikle Devir Nazarriyesi ve Vahdet-i Vücut temaları üzerine çeşitli manzumeler yazmıştır. Onun Şiirlerinde zaman zaman ayet, hadis ve kelam-ı kibar iktibaslarına da rastlanır.

Divani'ye göre Âşık Dertli bir gönül eridir. Meşakkatli bir hayat sürmüş, ıstırap çekmiş ve çile doldurmuş, acı çekerek olgunlaşmıştır. Yaşadıklarının mihnetini tasavvufa sığınarak telkin ve teskin etmiştir. Allah'a her zaman hamd ve sena eder, kendisine Hakk tarafından şairlik yeteneği verilmiştir ve o her fırsatta bunun için Hakk'a duacıdır. Bu şükür ve teşekkürü şiirlerinde adeta tefsir etmiştir.

Dertli Divani'nin Urfa/Kıyas-Sırrın-Akpınar yöresinde derlediği Dertli'ye ait "Ervahlar Ezelden" adlı şiirde geçen "*Ruhlar aşk meyinden oldu mestâne/Kimi küfre daldı, kimi îmâna /Saf be saf olarak durduk dîvâna/Münkirler lâ dedi, ben illâ dedim.*" Bu dizelere görüldüğü gibi bir "Tevhid İnancı" kodlanmıştır. Divani, bu şiirdeki iç manayı verirken Kelime-i Tevhid'i hatırlatarak başlar. Birinci kısmı olan Lâ ilahe, (Allah yoktur) diyen kâfirlere inkârcılara rağmen Âşık Dertli'nin; "Ben orada kalmadım, durmadım. İllâ Allah (sadece Allah vardır) dedim. Diyerek Dertli'nin tevhit inancını şiirsel olarak nasıl ortaya koyduğunu açıklamıştır. Divani şiiri şöyle şerh etmektedir: Aşk meyinden içip mest olanların, Hakk'ın sevdasına düşenlerin, Hakk'ın varlığından var olanların kimi şüphede kaldı, kimi Hakk'a inandı. Hakk'ın divanında saf tutulduğunda inkâr edenler lâ (hayır), ben illâ (aksini-evet) dedim (Erişim Adresi : http://www.asikremzani.net/makale/Deyislerin_dili_14.html Madde Yazarı: Âşık Dertli Divani).

Âşığın özellikle ayet ve hadisleri şiirlerinde kullandığını söyleyen Divani bunların onun için birer ilham kaynağı olduğunun da altını çizer.

Dertli'nin şiirlerinde en çok kullandığı ayetlerden bir diğeri de yaratılış kıssasındaki ilk aşama olan Elest Bezmi'dir. Olayın geçtiği “Ben sizin rabbiniz değil miyim? (Onlar da) Evet (buna şahit olduk) dediler.” (7/A'raf-172) ayetidir. Pek çok şiirinde bu ayeti yorum ölçüsünde kullanmıştır. Bunlardan birisi: “*Ervah-ı ezelde evvelki safta/Elestü hitabında Belâ dedim/Koyma beni anasırda hilafta (galatta)/Canım Cemâline mübtela dedim.*” İslami kabullere önem veren âşık yukarıda tevhit inancıyla karşımıza çıkarken bu örnekte ise tevhit ile vahdet anlayışını birleştirip ortak bir potada eritmiştir. Âşığımız bu dizelerde Dertli'nin henüz kâinatın oluşmadığı zamanlarda Hakk kendi varlığından oluşturduğu ruhlara ben sizin var oluşunuzun nedeni ve rabbiniz değil miyim diye sorduğu vakit “Evet ” dediğini aktarır. Dört ana unsur olan toprak, hava, su ve ateşten cümle canlılar nasıl vücut bulduysa ben de öyle vücuda geldim dediğini ve elest hitabında verdiği ikrardan beni ayırma diye söylendiğini, ben senin müptelanım, sana tutkun ve âşığım deyişini de aktararak bâtından zahire dönüşün bir öyküsünü verir bize. Nitekim Tanrı gizli bir hazineydi, bilinmek istedi ve insanı yarattı böyle olunca bilinmekliğini zahir kıldı.

“*Ne çare kün emri zuhura geldi/Eşya ve mahlûkat hep zahir oldu/Her ervâh kendini bir yolda buldu/İmanım ikrarım ben sana dedim.*” Yukarıda bahsettiğimiz yaratılış serüveni bu dizelerde tamamen açık halde verilmiştir. Âşığa göre; Evren bir ışık ya da enerji külesinden ibaretti. Bir patlama sonrasında dört ana elementten bütün varlıklar evrimleşerek var oldu. İnançlarda Tanrı, kün (ol) dedi böylece bütün varlıklar oluverdi, zuhura geldi yani görünür oldu. Her ervah/can kendine bir yol seçti. Bu yollar inkâr yolu da olabilir fakat ben ise sana bağlandım, inandım diyerek Hakk birliğini (tevhit) ve vahdet anlayışını aynı anda vererek ikrarını tekrarlamıştır.

Şiirin son dörtlüğünde geçen : “*Dertli çok hikmetten irşad olmadı/Sensiz mahşer yeri gûşad olmadı/Çok nebiye vardım imdat olmadı/Şefaât kânısın Mustafa dedim.*” Dertli Divani, âşığın bu dizelerde bağlı bulunduğu inanca nasıl karar verdiğini şöyle anlatır: Dertli pek çok hikmetlerden/hikmetlere nasip aldım/oldum, fakat doğru yolumu bulamadım. Mahşer yeri/Dâr/Hakk-Muhammed-Ali Meydanı sen olmadan açılmadı. Çok yol göstericiye/nebi/ yalvaç/peygâmbere vardım/farklı inançları tuttum, inandım ama mutlu olamadım. Yardımcılar yardımcısı Muhammed Mustafa'dır dedim, Hakk-Muhammed-Ali yoluna inandım ve en sonunda karar kıldım.

3.2.5.1.4. Kul Nesimi

Kul Nesimi'nin hayatı hakkındaki mevcut bilgiler ona ait olduğu düşünülen şiirlerinden çıkarılmaktadır. “Nesimi, Seyyid Nesimi, Kul Nesimi, Seyyid” mahlaslarını kullanan şairi, Bağdatlı Nesimi’den ayırmak için Cahit Öztelli bu şaire “Kul Nesimi” demiştir. Aslında sadece bir-iki şiirinde bu mahlası kullanmaktadır. Asıl adı, Ali’dir. Ceddinin ve büyük dedesinin Said Emre olduğunu söylemektedir. Bilindiği gibi Hacı Bektaş *Menâkıbnâmesi*’nde ismi Molla Sadeddin olarak geçen bu kişi, Aksaray doğumludur ve xiv. Yüzyılda yaşamıştır. Yunus Emre’nin Anadolu’daki en eski takipçilerinden olup Hacı Bektaş ve onun halifesi Hacim Sultan’ın yanında bulunmuştur. Hacı Bektaş’ın *Makalât* isimli eserini Arapça’dan Türkçe’ye çevirmiştir. Kendisinin bugüne kadar on dokuz şiiri bulunmuştur. Görüldüğü gibi köklü ve tekke geleneğinin içinde yer alan bir aileye mensup olan Kul Nesimi’nin, şiirlerinden kuvvetli bir eğitim aldığı ve Arapça bildiği anlaşılmaktadır.

Soyunun bağlı bulunduğu Bektaşî yoluna girmiş, ayrıca Hurufilikte de çağdaşlarından ileri bir merhaleye varmıştır. Kul Nesimi’nin şiirlerinde işlediği temalara bakıldığında eldeki şiirlerinin büyük kısmının Alevî yoluna dair olanlar olduğu görülmektedir. Bu durumla ilgili iki husus söz konusu edilebilir: İlk olarak Nesimi’nin bu tarz şiirleri daha fazla söylediği; ikinci olarak da sözlü ortamda Nesimi’nin şiirlerinden seçme yaparak cönklerine kaydedenlerin Alevî yoluyla ilgili nefesleri kaydetmeyi tercih etmiş olmaları. Şairin şiirlerinin Ayin-i Cemlerde zevkle okunduğu, hatta Bağdatlı Nesimi’yle karışmış hâlde Alevî muhitlerinde yedi ulu şairden biri olarak kabul edildiği düşünüldüğünde ikinci şıkkın kuvvet kazandığı görülmektedir.

Şairin eldeki şiirlerinde Ehl-i beyt ve On İki İmam muhabbeti, Tevella-Teberra anlayışı, buna bağlı olarak Ali yolundakilerin sonunda yezitlere galip geleceği gibi konular işlenmiştir. Aynı zamanda, ahir zamanda Mehdi’nin ortaya çıkacağı, Yol’da Mürşit’in önemi, Pirlere, Üçler-Yediler-Kırklar adı verilen evliya hiyerarşisine inanmanın gerekliliği, insan yüzünün ve vücudunun harflerin sembollerini taşıdığı, bunların da Kur’an-ı Kerim’deki bazı surelere karşılık geldiği, Vahdet-i Vücut anlayışı, Devir inancı ilk olarak göze çarpan hususlardır (Erişim Adresi: <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/kul-nesimi-ali> Madde Yazarı: Dr. Gürol Pehlivan).

Yukarıda bilgilerini geniş ölçüde vermiş olduğumuz Kul Nesimi Âşık Dertli Divani’nin şiir repertuvarında iki şiirine yer verdiği önemli bir şahsiyettir. Kul Nesimi ‘yi Dertli Divani şöyle tanımlamaktadır: Asıl adı Ali olan Kul Nesimi’nin, 1417 yılında Halep’te

derisi yüzölerek idam edilen Seyyit Nesimi'yi rehber edindiği için Nesimi mahlasını kullandığı tahmin edilmektedir. Doğum ve Hakk'a yürüdüğü tarih bilinmemektedir. Kul Nesimi on yedinci yüzyılın ünlü Bektaşî ve Hurufî Ozanıdır. “*Kime Ne*” ve “*Güldür Gül*” gibi ünlü eserlerinde, aruz ve hece ölçülerini ustaca kullanmasından iyi bir eğitim gördüğü anlaşılmaktadır. Anadolu’yu köy köy sazıyla dolaşan Kul Nesimi’nin Sait Emre soyundan olduğu kendi deyişlerinden bilinmektedir (Erişim Adresi: http://www.asikremzani.net/makale/Deyislerin_dili_10.html Madde Yazarı: Âşık Dertli Divani).

Alevi-Bektaşî kimliğine sahip olan âşığın bâtın çizgide çok sayıda şiir muhtevası bulunmaktadır. Kendisinden önce yaşamış olan Seyidd Nesimi’den çok etkilenen Kul Nesimi onun “Ene’l Hakk” deyişini Vahvet-i Vücut ekseninde yeniden yorumlamıştır. “*Daim Ene’l Hakk söylerem Haktan çü Mansûr olmuşam/Kimdir beni berdar eden, bu şehre meşhur olmuşam.*” Dizelerine yer veren Divani onun Hallâc-ı Mansûr gibi daima Ene’l Hakk söylediğini, bu dünyada herkesin onu bu şekilde biliyor olduğunu ve onu bu durumdan dolayı kimsenin asmaya cesaretinin olamayacağını da ekliyor.

“*Erdim kaşın Mi’racına kim(ki) Kâb-ı Kavseyn ol dürür/Vuslat şebinde gör beni, ser tâ kadem nur olmuşam/Bezm-i ezelde içmişem vahdet meynin cür’asın/Şol cür’adan kim(ki) tâ ebed sermest ü mahmur olmuşam.*” Madde âleminde çıkıp manaya eriştiğim, Hakk ile Hakk olup ona kavuştuğum gün beni baştan ayağa nur olmuş göreceksiniz diyor âşık. Elest Bezmi’nde, Allah ile insanlar arasında yapılan sözleşmeye telmihte bulunan âşık o demde birlik dolusu içtiğini ve böylece ikrar verdiğini sözünden de “Öl ikrar verme, öl ikrarından dönme” şiarıyla hareket edip “Varlığın Birliği” inancıyla sonsuza kadar bu gerçeği görerek yaşamaktayım diyerek âşık-ı sadık olduğunu vurgulamaktadır.

“*Ey mihr yüzün Vedduha, Velleyl imiş saçın kara/Lâlin bana dariüşşifa oldur ki rencur olmuşam/Her ne yana döner yüzüm yâri görür anda gözüm/Çün bu gamımdan gam yedim şâdan ü mesrur olmuşam.*” Bu dizelerde de yine Allah’ın varlığı ve birliği üzerinde durulmuş her nereye dönsen onu görmekteyim diyerek canlı cansız her nesnenin Hakkı çağrıştırdığını bize aktarmaktadır âşık. Âşık der ki: Ey, yüzün güneş, saçın kuşluk vakti alaca karanlığı gibi incinmiş ve hasta olan gönlüme susman ve konuşmaman şifadır. Nereye yönümü çevirsem gözüm seni (Hakk’ı) görmektedir. Gamım kederim silindi ve kalmadı, sevinçli ve muradıma ermiş oldum. Bu durumdan dolayı da mutluyum.

“*Ol şahid-i gaybi benem kim(ki) kâinatın ayniyem/Ol Nutk-u Rabbani benem ki dilde*

mezkûr olmuşam/Çün on sekiz bin âleme oldu vücudum ayine/Ol Suret-i Rahman benim kim(ki) halka mestur olmuşam.” Aklın veya beş duyunun gücünün dahi bilemediği, anlam veremediği sırların şahidi, bileni benim, manayı bilen benim ki kâinatın, evrenin aynısıyım. Dilde zikredilen, anılan Rab’ın nutku, nefesi, Allah’ın dedikleri benim söylediklerimdir. Vücudum on sekiz bin âlemin aynasıdır, görünenidir. Hakk’ın görünen suretiyim ve Hakk bende gizlenmiştir, sır olmuş demektir âşik.

“Ol gizli gencin sırrıyem kim(ki) zahir oldu âleme/Ol gevherem kim gün gibi âlemde meşhur olmuşam/Çün ben Nesimî gevherem, gencim size faş eylerem/Ben bir deli divaneyem, gör kim(ki) ne mâmur olmuşam.” Divani bu beyitin manasını da: Görünmeyen Hakk’ın sırrı bende âleme göründü, zahir oldu. Ol cevher, Hakk bendedir ki âlemde güneş gibi alenen bilinmekteyim. Zira Hakk’ın tecelli ettiği Nesimi benim ve bende ki Hakk sırrını size açıklıyorum. Ben bir deli divaneyim, ama gelin görün ki bende daha neler var şeklinde yorumlamaktadır.

Urfa, Kısas, Sırrın ve Akpınar Cemleri’nde onlarca yıldır icra edilen Kul Nesimi’ye ait “Bugün Erenlere Kurban” adlı deyişin Zahiri- Bâtını yorumu yapılarak aşağıda sunulmuştur:

“Bugün erenlere kurban/Serim meydanda meydanda/Bütün İkrar canım feda/Canım meydanda meydanda.” Alevilik inancında; Hakk-Muhammed-Ali üçlemesi bir yol olarak görülür ve bu yolu sürmeyi isteyip de ikrar veren canlar, “Ölmek var dönmek yok” anlamına gelen Teslim-i Rıza (Rızalık alarak kendini yola adama) ile yola bağlanmış olur. Bu dörtlükte “Yol”a bağlanmış bir kişinin/canın durumu anlatılmaktadır: Burada can der ki: Erenler yolunu seçtim, bu uğurda başımı, canımı vermeye hazırım ve verdiğim ikrarda durma talebiyle Allah-eyvallah diyerek meydana geldim, Hakkın dâr’ındayım demektedir.

“Kelleme koltuğuma aldım/Kan ettim kapına geldim/Ettiğime pişman oldum/Sırrım meydanda meydanda.” “Kelle Koltukta” deyişini insanoğlunun inandığı her ne varsa bu bir dava olabilir. Bunun için genelde inandığı davaya baş koyanlar için kullanılmaktadır. Alevilikte Yol’a ikrar verilirken “Elimiz erde, yüzümüz yerde, özümüz Dâr’da denilmekte ve Hakk-Muhammed-Ali Meydanı’ndayız ne Hakk’tan kaçır ne de Hakk’tan geçeriz diyerek mânen bir Hakk terazisi kurulur. Burada olan canlara birtakım sorular sorulur. Bu meydan öyle bir meydan ki eksikliği, fazlayı kabul etmez ağrınan, incinen canlar varsa hakkını talep etmeli, eksikliği giderilmeli çünkü bu meydan yol ile

yolda olanlarıdır. Dökülen doldurulur, ağlatılan güldürülür, düşen kaldırılır ve küstürülen barıştırılır bu meydanda. Mürşit tarafından söylenen “Meydana koyduğunuz erenlerin, gizlediğiniz sizin” deyimlerini de içermekte olan bu dörtlükte:

Yol’a karar veren bir kişi/can benimsediği yoldan canı pahasına dönmek üzere kelle koltukta ikrarındadır. Özünü dâr’a çeker. Bu bir nevi öz eleştiridir. Kul hakkı yememeye, tüm kötü işlerden arınmaya ve yaptığı olumlu olumsuz ne varsa meydana koyup varsa pişmanlığı bunu dile getirip saklı gizli bir şey bırakmadan sırrını yani hatasını, kusurunu da meydana koymalıdır. Cem erenlerinden, hatalarının muhatabı canlarla barışmak, aklanıp paklanmak için bu meydandayım denilmektedir.

“Yoktur çınarım timarım/Yoktur gönülde gümanım/Al malımı ver imanım/Varım meydana meydana.” Alevi-Bektaşî-Kızılbaş İncasında yola ikrar veren canlar da hata yapabilir, suç işleme gafletine düşebilirler böyle olunca er meydanında dâr’a çekilip sorgulanırlar. Bu dörtlükte de görüldüğü üzere hata ve kusura göre maddi-manevi yaptırımın uygulaması ifade edilmiştir:

Dörtlükte mal zenginliği göstergelerinden olan Çınarlığım ve binlerce akçe gelir elde ettiğim toprağım yoktur denilmekte, Gönlümde güman (şüphe-ikilik) da olmadığını izah etmektedir. Ben bu durumdayken bile bütün varlığımı, malımı neyim varsa alın ama imanımı almayın, ikrarımdan, yolumdan ayrı düşmeyeyim diyerek yolun maldan mülkten daha önemli olduğunu bildirmektedir.

“Erlere hülle don biçin/Kelp-i rakiplerden kaçın/Ben bülbülüm bir gül için/Zarım meydana meydana.” Bu dörtlükte: İkrar verip de Pençe-i Al-i Aba’dan geçen canlar kul hakkından arınmıştır. “Hülle don” giymiş kişi/can vicdanıyla barışık haldedir, tüm kötülüklerden arındırılmıştır. Erlere, canlara bu donu biçin ki onlar ikrar verip Görgü’den geçsinler, kendilerine zarar veren rakiplerden, düşmanlardan da uzak dursunlar, kaçsınlar. Bülbül güle nasıl âşıkça ben de yola aşığım, ikrarlıyım. Zarım, feryad-ı figanım, hizmetim her ne varsa meydana diye ifade edilmektedir.

“Gerçek olan olur veli/Veli olan olur gani/Nesimi’yem yüzün beni/Derim meydana meydana.” Bu son dörtlükte ise Divani, gerçek olanlar velayet sahibidir demektedir. Onlar Hakk’a ermiştir ve artık Veli’dir. Veli olanlar ise gani gönüllüdür yani cömerttir, merttir ve en önemlisi bağışlayıcıdır. Bense Nesimi’yem böyle düşünmekteyim ve buna böyle inanmaktayım. Seyyid Nesimi’yi ikrarından dönmediği için nasıl yüzdüyseniz dilerseniz beni de yüzün, derim meydana demektedir.

3.2.5.1.5. Sadık Baba

Asıl adı Hüseyin'dir. Malatya Hekimhan ilçesinin Güvenç köyünde 1771 yılında dünyaya gelmiştir. Çocuk yaşlarda iken babası Kurada Ali, Sivas Karaöz köyüne, akrabalarının yanına göç etmiştir. Genç yaşta söylediği deyişlerle çevreye ünü yayılmıştır. Asıl adı Ahmet olan Babo Dede, Hekimhan'ın Basak köyünde ocak dedesidir ve yörenin ileri gelenlerinden biridir. Babo Dede, büyük oğlu Haydar Ağa aracılığıyla Sadık Baba'yı Karaöz'den kendi köyüne geri getirtmiştir. Sadık Baba'nın şiirlerini Güvenç köyü'nden Molla Bektaş yazıya geçirmiştir. Alevi-Bektaşî inancının ulu ozanlarından sayılabilecek Sadık Baba, daha sonra samimi dostu Molla Bektaş'la beraber kendi köyü olan Güvenç köyü'ne dönmüş, evlenmiş çocuk sahibi olmuş ve çiftçilikle uğraşmıştır. 1837 yılında Hakk'a yürüyen Sadık Baba kadim dostu Molla Bektaş ile Güvenç köyü'nde bulunan aynı türbededir (Erişim Adresi: http://www.asikremzani.net/makale/Deyislerin_dili_11.html Madde Yazarı: Âşık Dertli Divani).

Âşık Dertli Divani'nin Sadık Baba'ya ait "*Hizmet edelim gerçeğe*" adlı şiirinin izleksel yorumu aşağıda sunulmuştur.

"Hizmet edelim gerçeğe/Ol şahı merdana karşı/Varalım ulu divana/Muhammed servere karşı." Alevi-Bektaşî-Kızılbaş İncancında; Yol denilince akla Hakk-Muhammed-Ali yolu gelir ve bu yolun gerçekliği vardır. Divan denilen meydanda ise İkrar-Görgü-Musahip Cemi yapılır bu bir erkândır. Bu erkânda Mürşit Muhammed, Rehber Ali'dir. Bu dörtlükte Divani, Şah-ı Merdan Ali'yi doğru yol bilip ona hizmet edelim demektedir. Varalım ulu divana (Bu meydanda öz dâr'a çekilir. Aklanıp kul hakkından arınılır) Muhammed'e karşı (Mürşidin huzurunda duralım) denilmektedir.

"Daim zikrederim yâri/Gönül bivefadan fari (fariğ)/Sıralandı şah/er katarı/Azmeyleyler didâr'a karşı." Âşık bu dörtlükteki ifadede daima Hakk'ı zikretmekte olup vefasız kişilerden gönlünü ayırmıştır. İkrar verip yola girmek arzusu içinde olan âşık dâr'da sıralı şekilde duran, Pençe-i Al'i Aba'dan geçenler, Şah katarına dâhil olurlar demekte ve bu yola girme azmi içinde olduğunu da eklemektedir.

"Yürü menzile yetegör/Küfrün imana satagör/Kadim İkrarın tutagör/Aht ile peymana karşı." Âşığa göre Yol'da olan o yolu hakkıyla yürürse menzile erebilir. Bu da Yol'a hizmet demektir. Yol'a hizmet edildikçe kemâle erişilebilir. Küfrü imana satmak

teriminin manası, olumsuzlukları olumlu yönde değiştirebilmektir. Şöyle bir örnek verecek olursak; Büyük iyilikler yapıp kötülükleri yok etmek ya da yanlıştan el ayak çekip doğru olana yönelmek gibi. Pir Sultan Abdal'ın "Küfr içinde iman vardır/seçebilirsen gel beri" şeklinde ifade ettiği gibi 'küfrün imana satagör' demek Makam-ı Naz ehli olmaya çalış diye de yorumlanabilmektedir.

"Hakk dedim meydana geldim/Mürşidimsin sana geldim/Ateşinle yana geldim/Şem'ine pervane karşı." Dörtlüğü Divani; Bu meydana Hakk diyerek geldim. Mürşidim kimse ona geldim. Pervanenin kendini ateşe atıp yandığı gibi ben de senin aşkına, ateşine yanmaya geldim şeklinde yorumlar.

"Şükür Hakk ile pazarım/Hakkın ismini yazarım/Sadık der bahri yüzerim/Gavvasım ummana karşı." Âşık burada pazarım Hakk ile demektedir. Onunla gerçek, sabit ve doğruyu bulduğunu söyler. Muhabbette Hakk kelâmı/nutku/nefesi söylemekte ve dinlemekteyim diyerek daim Hakk'ın adını anmaktadır. Kendini denizin dibinde İnci arayan bir dalgıç olarak görür. Ve yine kendini sadık olup muhabbet erkânında/deryasında mana bilen bir ârif olarak tarif eder.

3.2.5.1.6. Âşık Daimî

Asıl adı İsmail Aydın olan Âşık Daimî, 1932 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Âşık Daimî'nin çocukluk yılları Tercan'da geçmiş ve askere gidene kadar da yaşamını burada sürdürmüştür. Bu yörenin kültürüyle donanmış ve ilk düşünsel gıdasını burada almıştır. Daimî'nin babası Musa Dede yörenin isim yapmış önemli Alevi dedelerindendir. Daimî'nin iki dedesi de saz ustasıdır. Yedi yaşında dedesi Dursun'dan ilk saz dersini alır. Dursun dedesinden aldığı derslerle kısa sürede iyi saz çalan birisi olur. Bu alanda ustalaşır. İyi saz çalmasının yanında, deyişleri iyi okuması ve yorumlaması da hemen fark edilir.

Daimî, yaşamış olduğu kültürü çok iyi özümsemiştir. Bağlı olduğu Alevi öğretisini ve kültürünü derinlemesine incelemiş ve kendisini yetiştirmiştir. Tasavvuf ve Bâtıniliği derinlemesine özümsemiştir. Daimî, ozan olarak bu bilgisini ve birikimini halka yansıtmış ve özellikle tasavvuf içerikli deyiş, türkü, ağıt, mersiye, düvaz imam gibi eserler üretmiştir.

Âşık Daimî, 17 Nisan 1983 yılında elli bir yaşında Hakk'a yürümüştür. Mezarı Karacaahmet Türbesi'nin yanındadır (Erişim Adresi:

http://www.asikremzani.net/makale/Deyislerin_dili_12.html Madde Yazarı: Âşık Dertli Divani).

Âşığımızın Daimî Baba'ya ait “*Ben beni bilmezdim*” adlı şiirin iç mana yorumu yapıp aşağıda sunulmuştur.

“*Ben beni bilmezdim hatır kırardım/Meğer ilmim noksan imiş bilmedim/Ben insandan başka ilah arardım/Meğer İlah (Kâmil)insan imiş bilmedim.* Halk arasında geçen “Üç günlük dünya hatır kırmaya değmez” diye bir söz vardır. Gerçekten de hepimiz bu söze aşinayız ve inanmaktayız fakat yine de hâl hatır kırar gönül yıkarız peki neden? Yunus Emre'nin;

“*Geldi geçti ömrüm benim/Şol yel esip geçmiş gibi/Hele bana şöyle gelir/Bir göz açıp yummuş gibi.*” Bu sözleri demek istiyor ki insanoğlu ne kadar yaşarsa yaşasın en son anlıyor ki o uzun yıllar bir yel esip de geçmiş gibi ve göz açıp kapamış gibi geçip gitmiş kadar kısacık bir andan ibaretmiş. Demek ki asıl hüner dediğimiz şey dünyalık hayatın hatır kırmaya değmediği bilincine varmakmış. Daimî kendine söylerken aslında dönüp sözü bize söylüyor ve nasihat ediyor.

“*Ben beni bilmezdim hatır kırardım
Meğer ilmim noksan imiş bilmedim.*”

Âşığa göre bu dizelerde hatır kırmanın sebebi; Bir insanın kendini bilmemesi, her anlamda her şeyi bildiğini zannetmesi oysaki dönüp kendine baksa ve öz eleştirisini yapsa anlayacak ki o ilim noksanlığı kendisinden kaynaklanmaktadır.

“*Ben insandan başka ilah arardım
Meğer ilah (Kâmil) insan imiş bilmedim.*”

Dertli Divani'ye göre dizelerde geçen, inandığımız değerlerden tutun, insanoğlunun var oluşundan bu yana olmuş bitmiş bütün olaylar, tarihin sunduğu bilgi ve bulgular, teknolojinin insanlığın hizmetine sunmuş olduğu araç ve gereçler, akıl ve bilim yoluyla ortaya konulan tüm her şeyi insanın kendisi oluşturmuştur. O zaman başka yerde ilâh, Allah, Tanrı, Hakk aramaya gerek var mıdır? Meğer ne ararsam insanda imiş, bilemedim demektedir.

“*Tüm vadiler gibi sahralar gibi/Sıra dağlar gibi yaylalar gibi/Akan sular gibi deryalar gibi/Cümle âlem bir can imiş bilmedim.*” Divani, Vahdet-i Mevcut hakkında görüşlerini belirtirken bilim adamlarının “Evrenin başlangıçta bir ışık, enerji ya da ateş kütesinden ibaret olup bir bütün halinde olduğunu hatırlatır. Canlı cansız bütün varlıkların bir

nesneden, bir potadan ortaya saçıldığını ve bunun felsefi açıdan da kabul edildiğine dikkat çeken âşık burada da vadilerin, sahraların, dağların, yaylaların ve akan suların iç içe olduğu gibi bütün âlemler de bir can imiş bilmedim demektedir.

“Daimî’yim benliğime kanardım/Ben beni görmezdim eli kınardım/Kişiye kendime düşman sanardım/Nefsim bana düşman imiş bilmedim.” Âşığa göre kişinin en büyük düşmanı içinde barındırdığı nefsidir. Alevi-Bektaşî-Kızılbaş inancında nefs insanı en onulmaz hâllere sokan olumsuz bir istektir. İnsanı doğru yoldan ayıran, benlik-bencillik-egoistlik kelimeleri ile ifade edilebilir. Kin, kibir, buğz, adavet, tamah, öfke ve kahrkaha nefsin yedi kötü hâlini oluşturur. Bunları kim gönlünde barındırırsa insanlıktan çıkmış nefsinin kulu ve kölesi olmuş demektir. Asıl gerçek kişi ise kendi hatasını ve eksikliğini görendir. Hatasının farkında olup bunu düzeltmek adına çabalayandır.

“Daimî’yim benliğime kanardım

Ben beni görmezdim eli kınardım.”

Dizelerinde Daimî kendine yönelik bir serzenişte bulunarak aslında yine bizlere seslenmektedir. Ben merkezli olan kişilerin kendini görmede eksik kaldığı kusuru hep başkalarında aradığı ve başkalarını kınadığını dile getirir.

“Kişiye kendime düşman sanardım

Nefsim bana düşman imiş bilmedim.”

Dizelerinde de kişinin en büyük düşmanının nefsi olduğu tekrarlanmakta ve nefsinin tuzağına düşen kişi *“Nefse uyan Hakk’a uymuş değildir”* dizesinde olduğu gibi tabir edilir. Nefsini kendine düşman görüp yenilmesi gereken bir görev gibi görmektense başkalarını suçlamak, onları düşman görmek cahillik, hamlik ve körlüktür diyor Daimî Baba.

Değişler ilk bakıldığında Zahirî (açık ve anlaşılır) bir görüntü çizse de özünde derin anlamlar taşır. Yorumu muhtaç oldukları bilinen bir gerçektir. Dertli Divanî tam da bu noktada bir parantez açarak; Yol uluları ve ozanların dergâhlarda, her muhabbette söylenen üç deyiş bir Dûvazdan sonra *“Âşık saçar arîf seçer”* diye ortaya bir söz atılır. Tam bu zamanda deyişlerin ariflerce kelime kelime irdelendiğini ve o muhabbette bulunan her bir canın birer filozof gibi yetiştğini dile getirmektedir. Âşık, bugün baktığımızda Alevi-Bektaşî-Kızılbaş geleneğinin sürdürülmeye çalışıldığı alanlarda bu çalışmaların yapılması zorunlu hale gelmiştir demektedir.

3.2.5.1.7. Âşık Hûdaî (1940-2001)

Kahramanmaraş'ın Göksun ilçesi Yoğunluk köyünde doğdu. Asıl adı Sabri Orak'tır. Melulî, İbreti, Mücrimî gibi usta âşıkların muhabbetlerinde bulundu. Şiirleri birçok ünlü sanatçı tarafından okundu. Bütün şiirleri en son yayımlanan “*Sevginin Ozanı*” adlı kitabında toplandı. Uzun süre İstanbul'da kaldı. 1990 yılından sonra da Ankara'da yaşadı. Çankaya Belediyesi'nde çalıştı. 21 Kasım 2001 tarihinde Ankara'da Hakk'a yürüdü (Erişim Adresi: http://www.asikremzani.net/makale/Deyislerin_dili_13.html Madde Yazarı: Âşık Dertli Divani).

Âşık Dertli Divani, Âşık Hûdaî hakkında “Onun şiirlerini ne kadar övsek az kalır. Öylesine derin öylesine yoğun manalar taşıyor ki hepsini oturup ilmek ilmek işlemek gerek, onun şiirleri bir kitabın özeti gibidir.” Der. Âşık Hûdaî'nin “*Makbuldür*” adlı şiirinin bâtnı yorumu yapıp aşağıda sunulmuştur.

“Faydası olmayan bahardan yazdan/Yüce dağ başının kışı makbuldür/Cahilin yaptığı sohbetten sözden/Âlim'in hayali düşü makbuldür.” Divani, burada bu dizelerin zahiri çevirisini verirken; baharda ekilen toprağın yazın ürün verdiğini, baharda yağın yağmurun ise verimi arttırdığını söyler. Zamanında yağmayan bahar yağmurlarının yazın alınacak ürün üzerinde verimli olamayacağına dikkat çekerken aynı zamanda yazın ortasında beklenmedik bir yağmurun veya dolunun ise alınacak ürünlere zarar verebileceğini hatırlatır. Faydası olmayan böyle bir bahar ile yaz olacağına, yüce dağ başına yağın kar daha iyi ve faydalıdır demektedir.

Divani bu dizelerin bâtnı manasını da şöyle vermektedir: İnsan-ı kâmil olmayan kişilerin sözleri, hamdır, çiğdir ve manasızdır. Böyle olunca da insanlarla olan iletişimi de sağlıklı olmadığından kimseye fayda getirmeyecektir ve gönül kırıp toplumu birbirine düşürmesi de mümkündür. Böyle insanları dinlemek yerine, âlimlerin, âriflerin insanlığa fayda sağlayacak tasarımlarını, hayallerini ve düşlerini anlayabilmek, onları dinlemek ve bilmek daha makbuldür, daha kabul edilebilirdir demektedir.

“Lokma yeme muhannetin elinden/Sonra kurtulaman acı dilinden/Namertlerin kaymağından balından/Merdin kuru yavan aş makbuldür.” Âşık Dertli Divani, Muhannet kavramını: “İyilik yapan kişilerin yaptığı iyilikleri daha sonra tekrar dillendirip marifetmiş gibi gösteren, alçak ve korkak olan”. Şeklinde tarif eder. Namert ise insanı arkadan vurabilen, sözünde durmayan, korkak, pısrık, kalles ve erdemsiz kişilikte olanlar

için söylenen bir sözcüktür. Divani, Mert sözcüğünü ise yiğit, sözünün eri olup her yönden kendisine güvenilecek kişiler olarak kullanır.

Dörtlükteki iç manaya bakıldığında “Muhannet” olan kişilere gebe kalma denmektedir. Aksi halde seni dillere düşürür, başına onulmaz işler açar ve ondan kurtulman mümkün olmaz. Aynı şekilde namert olanların da sofrasına oturma çünkü o kazanılan lokmanın nasıl elde edildiğiyle ilgili bir bilgin olamaz bu lokma kaymak, bal olsa da dokunma demektir. Mert kişilere ise güvenebilirsin çünkü onlar yedikleri bir lokmayı dahi helâl yoldan kazanmışlardır. Divani onların alın teri dökerek kazandığı ve sofraya koyduğu kuru katıksız lokması her şeye bedeldir demektir.

“Hüdaî konuşur bir ince dilden/Hâl ehli olmayan bilir mi hâlden/Bilgisiz Görgüsüz duygusuz kuldan/Ölülerin mezar taşı makbuldür.” Divani burada âşğın gayet açık ve anlaşılır bir dille olgun ve kâmil kişinin hâlden anlayan olduğunu, söylediklerinin yabana atılmaması ve dinlenilmesi gerektiğini dile getirir. Bunun aksine bilgisi, görgüsü bulunmayan duygusuz kişilerle sohbet etmektense bir mezar ziyareti yoluyla ruhunu arındırmak daha makbuldür ve insanı kendine getirmede yeterlidir demektir.

Divani, kültürümüzde “Bir sözün bir yüzü, üç yüz altmış arkası var” deyiminden yola çıkarak bazı şiirlerin yüzeysel yönünden öte bilinmeyen yorumlanmaya açık bânîni dediğimiz görünmeyen tarafları var demektir. Hüdaî Baba’nın yukarıda yorumladığımız şiiri bu ekseninde bir şiirdir.

3.2.5.1.8. Güzide Ana

Bazı deyişlerinde Kâtibi mahlasını kullanan Güzide Ana, fakirane giyinişi, tüm maddi varlığını yoksullara dağıtışı, haksızlığa tahammül etmeyişi ile ünlüdür. Gördüğü kusuru kim olursa olsun açık biçimde ayıpladığı için “Deli Güzide Ana” olarak da gönüllerde yer edinmiştir. Hatıraları Anadolu’da birçok bölgelerde özdeyiş biçiminde söylenmektedir. Deyişleri çok yaygın olmakla beraber hayatı hakkında ağızdan ağza nakledilen söylentilerin dışında bir bilgi yoktur. Şehit Feyzullah Çelebi’nin kızı, Hamdullah Çelebi’nin de kardeşi olduğu bilinmektedir. 18. yüzyılın ikinci yarısında yaşadığı kesin olmakla beraber doğum ve Hakk’a yürüme tarihine dair bir kayda rastlanmamıştır. Mezarı Hacı Bektaş Veli Dergâhında “Hazret” avlusunun girişinde sol taraftaki terasta bulunmaktadır (Erişim Adresi:

http://www.asikremzani.net/makale/Deyislerin_dili_17.html Madde Yazarı: Âşık Dertli Divani).

Âşık Dertli Divani, manevi şahsiyetlerden “*Güzide Ana*” isimli kişinin de şiirlerini derlemiş ve birçoğunu kendi yorumuyla açıklamıştır. Aşağıda bir örneğini göreceğimiz “*Gaziler cihanın müddeti doldu*” adlı şirin yüzeysel (Zahiri) ve derin (Bâtını) boyutu ele alınmış ve şerhi yapılarak sunulmuştur.

“*Gaziler cihanın müddeti doldu/Dünya bir acayip zamana kaldı/İnsanda itimat itikat n’oldu/Hemen bir zan ile gümana kaldı.*” Dertli Divani, dizeleri: Gaziler (Yola İkrar vermiş canlar) dünyada öylesine kötü durumlar olmakta ki sanki kıyamet habercisi ve belki de dünyanın, insanlığın sonu geldi. İnsanlar, bilmelisiniz ki dünya kötü bir zamana erişti hiç hoş olmayan bir zamandayız. İnsanların birbirine karşı duyması gereken güven yok olmuş durumda itimatsız bir hâldedir. Peki, bir zaman güven ve itimatla yola olan inanç ve itikata ne oldu? Şu anda bunların yerini zan, güman/şüphe almış durumdadır diyerek çevirmektedir.

“*Tat kalmadı sirke oldu şıralar/Ben tabibim diye yüzün karalar/Yanlıştır merhem ile azdı yaralar/Bir hazık Hekim-i Lokmana kaldı.*” Tatlı, verimli muhabbetlerin yerini acı ve boş sözlerin aldığı dile getiriyor Divani. Derde deva olmaya, müşkül çözmeye, hizmet etmeye çabalar gibi görünenler aslında yanlış kararlar alarak çözümü daha da zorlaştırmaktadır. Bu sorunları da ancak her derde deva bulan lokman hekim gibi hâl ehli olanlar çözebilir demektedir.

“*Düşerler ardına kîyl ile kâl’in/Varmazlar yanına Ehl-i Kâmil’in/Mahlûkun ettiği ceng-ü cidalin/Cümlesi bir Ulu Divana kaldı.*” Bir sorun olduğu zaman ehl-i kâmillere gidilip kulak vermek yerine dedikodulardan medet umulduğunu söylüyor Divani. Ne yaptığını bilmeyen önünü ardını düşünmeyen iradesiz, zavallı insanlar hep gönül yıkarlar, kırıp dökerler, kendi bildiğini okurlar. Tüm bu insanlar artık akliselim insanların vicdanına/Hakk’ın divanına kaldı, onlara sığınıp, beklemekten başka çaremiz yok diyor Divani.

“*Gerçek Erenlerin emsali yoktur/Bilirim Dört Kapı Kırk Makam Hakk’tır/Ehl-i Hakk olana hiç hürmet yoktur/Rağbet yalan ile şeytana kaldı.*” Divani: İşinin eri olan her görevi hakkıyla yapan gerçek bir eren olanın eşi benzeri yoktur der. Gerçek bir eren olabilmek için ise Dört Kapı Kırk Makam’ı Hakk bilip, aşmak şarttır diyor. Öyle bir zamandayız ki hakikat ehli ve gerçekçi olan kimseye saygı kalmadı. Şimdi rağbet görenlere bakınca

genellikle işi gücü yalan dolan olup, sadece isim yapmışlar var fakat bunlar ismi olup da cismi olmayanlardır. Divani, kin, kibir, haset, buğz/adavet, tamah, öfke, kahkaha/maskara tabiatlı olan kişilere/şeytan kılıklılara daha çok değer verilmektedir diyerek zamanın geldiği acı noktayı bizimle paylaşmaktadır.

“Der Güzide güçtür nefsin öldürmek/Erlik midir koymadığın kaldırmak/Zamane halkına Hakk’ı bildirmek/Mehdi gibi sahip zamana kaldı.” Ölmeden önce ölmenin, nefsine hâkim olmanın, nefsin arzularına yenik düşmemenin meşakkatli ve aşılması gereken aşamaları var. Tüm bunlara erişmek zordur der Divani. Gözüyle görmediğini söyleyenlerin, eliyle koymadığını kaldıranların yaptığı er kişiye yakışıklı kalmasın. Yozlaşan, yolunu kaybeden veyahut yoldan çıkan bu zamanın insanlarına gerçeği bildirmek akıl kârı değildir; bunu ancak Mehdi gibi zamanın sahibine, kutbuna, Mürşid-i Kâmil’ine bırakmak gerekir demektedir.

3.2.5.1.9. Ahmet Cemâlettin Çelebi

Âşık Dertli Divani, Bir Mürşid-i Kâmil olan Ahmet Cemâlettin Çelebi’nin deyişine geçmeden önce hayatını, Ali Celalettin Ulusoy’un *“Pir Dergâhından Nefesler”* adlı kitabından faydalanarak şöyle aktarmaktadır:

Ahmet Cemâlettin Çelebi, (1862-1921) Feyzullah Çelebi’nin büyük oğludur. Babasının dünyadan göçüşü üzerine 1878 tarihinde Hacı Bektaş Veli Dergâhı’na postnişin olmuştur. Cemâlettin Çelebi, 1912 yıllarında *“Müdafaa”* adlı bir kitap yayınlamıştır. Ulusal Kurtuluş Savaşı’nda Mustafa Kemal ile yakın ilişki içinde bulunmuş ve Mustafa Kemal’in desteklenmesi için ülke çapında çalışmalar yapmıştır.

Birinci Büyük Millet Meclisi’nde *“Başkan Vekili”* seçilmiş, ancak sağlık nedenleriyle Meclisin hiçbir toplantısına katılamamıştır. Ahmet Cemâlettin Çelebi, 1921 yılında Hakk’a yürümüş, Dergâhın *“Kırklar Meydanı”*nda toprağa sırlanmıştır (Erişim Adresi: http://www.asikremzani.net/makale/Deyislerin_dili_26.html Madde Yazarı: Âşık Dertli Divani).

Dertli Divani şiir repertuvarında Ahmet Cemâlettin Çelebi’ye ait olan *“Evel bahar yaz ayları doğanda”* diye başlayan deyişine yer vermiştir. Burada da bu deyişin muhabbetlerde yansıdığı biçimiyle ele alınıp yorumlanmış hâline yer verdik.

“Evvel bahar yaz ayları doğanda/Akar derelerden sel yavaş yavaş/Sefil bülbül feryat edip ötende/Açılır bahçende gül yavaş yavaş.” Zahir anlamda yaz bahar aylarının

gelmesi, suların coşması, yaz yağmurlarının etkisiyle derelerden yavaş yavaş sellerin oluşmasını belirten âşık bâtinî olarak ise muhabbet erkânında gönlünü birleyen canların, akan seller gibi aşk ile coşup kendinden geçtiklerini dile getirir. Dertli bülbül feryat edip öttüğü, bahçede güllerin açtığı zaman anlaşılmalı ki muhabbet erkânında da âşıkların sazından, avazından, özlü sözünden gönül bahçesinin gülleri açmaktadır. Böylece canlar sevgi ile dolup taşar, mutlu ve huzurlu olurlar.

“Sözün doğrusunu söyle ahkâmın/Muhannet babına basma kademin/Emsaliyle konuşmayan adamın/Olur altın adı pul yavaş yavaş.” Divani burada sözün doğrusuna önem vermektedir ve onu bir kural olarak algılamamız gerektiğini söyler, kesin ve doğru olan da budur der. Yaptığı iyiliği başa kakanların yolu yol değildir, bu tür kişiler korkak ve kalles olurlar bu gibilerin ve namertlerin kapısına ayak basma, uzak dur diyerek bir uyarıda bulunur. *“Bana arkadaşımı söyle, sana kim olduğunu söyleyeyim”* özdeyişinde denildiği üzere emsaliyle konuşmayan kim olursa olsun altınken değeri gün geçtikçe yavaş yavaş pul olur, değersizleşir, manasını kaybeder diyerek bu uyarıya kulak asmamız gerektiğini kaydeder.

“Her olur olmazın sözün işitme/Dalga vurup kalp evini cûş etme/Adû’nün elinden bade nûş etme/Aradan kalkıyor bal yavaş yavaş.” Nasihat dilini gayet güzel kullanan âşık bu dizelerde de yine bizlere seslenmektedir. Divani, burada sözün anlam muhtevasını verirken: Her olur olmaz kişinin sözünü doğru sözlermiş gibi kulak verip inanmamak gerekir der. Dalgalanıp coşmak zarardan başka bir netice vermez. Ham sözlerden öfkelenip hatır gönül yıkmamanın önemi üzerine eğilen âşık, düşman olanların elinden bâde de olsa içmemek gerektiği, “sana bal gibi gelebilir fakat zehir de sunulabilir.” diyerek bizleri telkin etmektedir.

“Gör ki ne eyledi Mecnun’a Leyla/Ente mevt sırrına erenler evlâ/Herkesin kısmetin verici Mevlâ/Ara kısmetini bul yavaş yavaş.” Dertli Divani tüm bu uyarıların yanına bir de yaşanmışlıklardan bir örnek vererek öğüdünü güçlendirmekte, gerekçelendirmektedir. Leyla’nın aşkı Mecnun’u ne durumlara koydu? Diye Soran âşık, Mecnun gibi âşık olanların imrenilerek bakılan kişiler olduğunun altını çizerek. Çünkü onlar “Ölmeden önce ölmüştür.” Kötü huy ve alışkanlıklardan arınarak nefsini terbiye etmişler ve Hakk sırrına ermiş evlâ kişilerdir. Mevlâ her canın/kişinin kısmetini, nasibini verendir. Bu yolda emek vererek, çalışarak, kısmetini, nasibini ara bul demektedir.

“*Kişinin çektiği kendi âmeli/Kişi hizmet ile bulur kemâli/Zamanenin devri döndü Cemâlî/Başının kaytını gör yavaş yavaş* (Başına bir çare bul yavaş yavaş).” Herkes ettiğini bulur, yapılan iyi ya da kötü şeylerin karşılığı görülür, kişi bağlandığı yol’a hizmet ederek olgunlaşır ve kemâle erer. Bu zamanın devri döndü, her şey değişti. Kimsenin kimseye faydası olmaz. Kul isen artık yavaş yavaş kendi başının, derdinin çaresine bak demektedir âşık.

3.2.5.1.10. Âşık Doksandaon

Dertli Divani için bu âşığın yeri çok özel olup onun hakkındaki bilgileri şu şekilde aktarmaktadır. On-on iki yaşlarımdan beri babamla birlikte muhabbet ortamlarında en çok gördüğüm ve etkilendiğim yöremizin âşıklarından biri olan Doksandaon Baba’dır. Kendisi dünyada iken ikiyüzün üzerinde deyişlerini emek verip bir dosya haline getiren İbrahim Halil Elveren (*Berdari*) Doksandaon’un hayat hikâyesini ve birkaç şiirini yine dergimizin bu sayısında uzunca bir yazısıyla paylaştı.

İlkokulu üçüncü sınıfa kadar okumuş, ama muhabbet erkânı onu bir filozof gibi yetiştirmiş. Devri daim olsun, devri asan olsun (Erişim Adresi: http://www.asikremzani.net/makale/Devislerin_dili_35.html Madde Yazarı: Âşık Dertli Divani).

Âşık Dertli Divani’nin küçük yaştayken en çok etkilendiği âşıklardan olan Âşık Doksandaon’un yorumladıkça sürekli yeni yorumlara ihtiyaç duyan cevher dolu şiirleri bulunmaktadır. Bunlardan “*Kart kaza kurma kazanı*” adlı şiirinin yorumu yapıp aşağıda sunulmuştur.

“*Kart kaza kurma kazanı/Kül olan oduna yazık/Bilmeze verme defteri/Tükenen kaleme yazık.*” Divani, boş uğraşlar insanı yorar diyerek netice alınmayacak işler peşinde koşmanın anlam ifade edemeyeceğini söyler. Kaygusuz Abdal’ın “*Kırk yıl oldu kaynatırım kaynamaz*” diye bilinen Kaz Destanı’nı örnek verir. Bu destanda anlatıldığı gibi pişme ihtimali olmayan kart kaz için yakılacak oduna yazık olacaktır. Bu durumla eş eğitilmesi imkânsız olan yoz ve cahil insan için de ne kadar çaba verilirse verilsin boşa gidecektir. Okuyup yazmada gözü gönlü olmayan bir öğrencinin veya okuma yazma bilmeyen bir çocuğun eline kalemi verirse çizerek, karalar en fazla elindeki defteri tüketmiş olur başka da bir fayda elde etmez. Bâtın anlamda bakıldığında ise Ariflerin

“*Ham Ervah*” diye tabir ettiği özü çürük kişiliği olmayanların arifler meclisinde yeri olmamalıdır der Divani.

Onlar, “*Muhabbet ehli*” yani Edep-Erkân-Yol ehli değildirler, dolayısıyla nerede nasıl konuşması veya dinlemesi gerektiğini bilmezler. Böyle olunca bulundukları ortamı bozarlar, kurulan meclise yazık olur diyor âşık.

“*Söküğün diktir saraçta/Su durmaz akan barajda/Çivi varsa bir ağaçta/Gel atma hızara yazık.*” Divani burada önce Saraç kavramının bir tanımını yapar. Saraç’ı: Koşum ve eyer takımları yapan, satan, süsleyen ya da deri muşambadan bavul çanta üretip tadilatını yapan kişiler olarak tanımlar. Bâtını anlamda ise Saraç; yol yordam bilen rehber olarak tarif edilir. Âşığa göre Doksandaon bu dörtlüğünde yola çıkacak olan bir yolcunun eksiklerini tamamlaması için bir rehber-kılavuza başvurması gerektiğini belirtiyor. Durmadan çalışıp enerji üreten bir barajdaki su nasıl durmaksızın akıyorsa; Âşık-ı sadık olanlar da muhabbet erkânında her dile gelişlerinde cevher saçar, özlü laflar eder, bilgi, birikimlerini aktarırlar.

Divani, bir araç gereç olan hızarın biçeceği ağaçta eğer çivi varsa hızara zarar verecektir demektedir ve bu zahiri manayı muhabbet erkânına layık olmayan kendini bilmez, kara cahil, ham (olgunlaşmamış, işlenmemiş, doğal halinde bulunan) insanlar katılırsa ârifleri, kâmilleri yorup, bezdirirler diyerek bâtın bir anlam yükler.

“*Doksandaon bu gönlüne/Köşkü kurdurma ikiye/Uğrama ikrarsız köye/O pire mürşide yazık.*” Divani’nin sürekli bahsini geçtiği ve önem verdiği gönüldeki kin, kibir, tamah, öfke, hırs, adavet (düşmanlık) ve maskaralık nefsin yedi şeytani-kötü arzusudur. Bunlara yenilip hakikatten kopmayın diyerek bizleri tembihlemektedir. Özümüzdeki Hakk’a teslim olursak gönüldeki ikilik yok olacaktır diyor. Yönünü gerçeğe dönmezsen bilgiye talip olmazsan, yola ikrara-imana, aşka-inancı olmayan ortamlara ne diye pirinle mürşidinle gidersin? Buna gerek yok, yazık olur diyor Divani.

3.2.5.1.11. Şâhi

18. yüzyıl ozanlarından *Şâhi* bir canın yola ikrar verip kemâle ermesini, İkrar ve Görgü Cemi erkânını dizelere nakış gibi işlemiştir. Âşık Dertli Divani, İki bin yılında piyasaya çıkan “*Serçeşme*” albümünde “Nurhak Semahı” adlı deyişe aşağıdaki dörtlüğü giriş olarak eklediğini dile getirir (Erişim Adresi: http://www.asikremzani.net/makale/Devislerin_dili_02.html Madde Yazarı: Âşık

Dertli Divani).

Divani, Nurhak Semahı'na eklediği ilk dördlülüğü nasıl eklediğiyle ilgili şu bilgileri veriyor: *Nurhak Cemleri'nde âşıkların çalıp söylediği deyişlerde de bir yozlaşma vardı. Buna ilk etapta müdahale etmedim, daha sonra bunları halkın onayıyla düzene koyduk. Semahları çok güzel çalıp okuyorlar ama daha ziyade Sünni kültürünün etkileri görülmüyordu.*

Örneğin, Nurhak Semahı'nın başında;

“Salli ala Muhammed ve selluni teslimi, (secdeye varılıyor)

Muhammed'e salavat (doğrulunuyor)

Allahumme salli salli ala Muhammed” (ayağa kalkılıyor)

Sonra da,

“Dünü günü arzumanım Kerbelâ, (derken semaha başlanıyor)

Yanalım Şah imam Hüseyin aşkına...” deniyor.

Baktım bu semahta müzikal olarak muhteşem bir şey var ama belli ki baş tarafı baskın kültürden ithal edilmiş. Yıl 1999 sonları... “Serçeşme” albümümün hazırlığı içersindeyim. Hep Kısas yöresinden olmasın, Nurhak'tan da bir şeyler olsun istedim. Bu yöreyi de iyi keşfedip, kültürünü özümledim. Sonra bir gittiğimde Nurhaklıları Cemevi'ne topladım, dedim ki; “Canlar, Nurhak Semahı'nı yeni yapacağım kasete okuyacağım ama sizin buna ruhsat vermeniz gerekiyor. “Nasıl olur, ne haddimize, hepsi sizindir.” dediler. Ben de; “Olmaz, bu işin ahlâkı böyledir.” dedim. “Yalnız sizin okuduğunuz sözler Alevi inancını yansıtmıyor. Belli ki bunun özü bu değil.”

Bakın ŞAHİ 'ye ait bir deyiş var;

“Kurbanlar tığlanıp gülbenk çekildi

Gaflet uykusundan uyanageldim

Dört kapı sancağı anda dikildi

Üryan büryan olup meydana geldim...”

Alevi inancında yola ikrar vermeyi ve onun geçtiği aşamaları, Dört Kapı'yı, Kırk Makam'ı, Cem'i, her yönüyle anlatan mükemmel bir deyiş. Semahın başlangıcında; okuduğunuz o Arapçanın yerine de;

“Bismişah Allah Allah

Hü Allah hü eyvallah

Secde haktır Âdem'e (secdeye varılıyor)

Seyrangâhız âleme (doğrulunuyor)

El ele el Hakk’a dedik,

Geldik bu deme...” (ayağa kalkılıyor)

“Kurbanlar tığlanıp gülbenk çekildi” derken semaha başlanıyor. “Bunun eski halini de biliyorsunuz, şimdi hangisine ruhsat veriyorsunuz?” diye sorunca birdenbire gençler sevinçle karşıladı ve alkışladılar. Yaşlı âşıklar da; “Bu çok daha güzel, eskiden bu deyişi bizler de okurduk...” dediler. Böylece toplumun da onayını almış oldum. “Bundan sonra Cemlerde eskisini bırakıyorsunuz.” dedim. Özü olduğu gibi koruduk ama Nurhak Semahı böylece şekillendi. “Serçeşme” albümüm çıktı. Daha sonra Arif Sağ aynı semahı okudu ve çok geniş bir kitleye yayıldı (Erişim Adresi: <https://www.alevihaber.com/dertli-divani-ulas-ozdemir-ve-ahmet-kocak-ile-hasbihal-eyledik-2-2691h.htm> Madde Yazarı: Can Kalaycıoğlu, Feryal Öney).

Âşık Dertli Divani’nin Şahi ve Muhyiddin Abdal’a ait derlediği ve “Serçeşme” adlı albümünde yer verdiği bu deyiş yaratılıştan başlayıp Âdemin dünyaya zuhuruna kadar olan kısımları içermektedir. Cemlerde okunup, son şeklini Divani’nin verdiği bu deyişin anlam analizleri ve okunuş aşamaları yine âşık tarafından doğrudan verilmiştir. Aşağıda kendine has özelliği gereği dörtlükler halinde verilmesi uygun bulunmuştur.

Bism-i Şah, Allah Allah

Hü Allah, Hü Eyvallah

Secde Haktır Âdem’e

Seyrangâhız Âleme

El ele, el Hakk’a dedik, geldik bu deme.”

Bu dörtlükte Şah, Ali’dir. Ali Hakk’ın tecellagâhı ve veliler şahıdır. Ona, “Hü Allah, eyvallah” diyerek secdeyi İnsan-ı Kâmil’e, yani Hakk’ın tecelli ettiği Âdem’e kılanlar, Âlemlerin seyrangâhıdır ve âlemi seyrederek. Pir ve Mürşid huzurunda özünü dâr’a çekip, canların rızalığını alıp, ruhunu arındıranlar, gönüllerini birleyip, “El ele, el Hakk’a dedik, geldik bu deme” diyerek o anı böyle açıklarlar.

Kurbanlar tığlanıp gülbank çekildi

Gaflet uykusundan uyanageldim

Dört Kapı sancağı anda dikildi

Üryân büryân olup meydana geldim

İkrar ve Görgü Cemi’nde, zahirde kesilip lokma olan kurbanlar; bâtında yola teslim-i rıza olan ve ikrar veren canların kendisidir. Gaflet uykusundan uyanıp bu yola kendimi kurban

ettim, adadım. Dört Kapı Kırk Makam aşamasından geçip Mürşid-i Kâmil'e özümü teslim ettim, maddi varlığımdan soyundum, meyli muhabbetimi kestim. Manada olgunlaştım, piştım ve bu meydana geldim.

Evvel eşiğine koydum başımı

İçeri aldılar döktüm yaşımı

Erenler yolunda gör savaşı

Can baş feda edip, kurbana geldim

İkrar veren canlar, meydana gelmeden önce eşiğe niyaz olurlar. Alevi-Bektaşî-Kızılbaş inancında eşik kutsaldır. "Eşikten içeri-Eşikten dışarı-Eşiğin bu yüzü-Eşiğin o yüzü" deyimlerini hep duyarız. "Eşikten içeri" ve "Eşiğin bu yüzü" derken, Cem meydanına girmeye hak kazanmış canlar anlatılır. Kırklar Cemi'nde olduğu gibi gönülleri birleşmiş, birbirinden hoşnut ve razı olan canlardır onlar. Gönüller bir olunca Hakk oradadır, Hakk ile Hakk olunmuştur, "bir" olunmuştur.

"Eşikten dışarı" ve "Eşiğin o yüzü" derken de her türden insanın bulunduğu dış dünyadan söz edilmektedir. Oradakilerle olan sorunumuzu kendi vicdanımızla çözüp, döktüğümüzü doldurup, ağlattığımızı güldürüp, yıktığımızı onarıp, küstüğümüzle barışıp öylece er meydanına girebiliyoruz.

Önce erenlerin bulunduğu meydanın eşiğine başımızı koyup niyaz ederek içeri giriyor ve özümüzü meydana döküyoruz. Erenler yolunda önce nefsimizle savaşıp iyi bir can oluyor, hizmet ediyor ve bu yola bir kurban gibi canımızı başımızı koyuyoruz.

Ol demde uyandı bâtın چراغی

Rehberim boynuma bend etti bağı

Üç adım ileri attım ayağı

Koç kurban dediler, inana geldim

Çerağ, delil, aydınlanmayı, tanrısal bilgiye ulaşmayı, mana bilmeyi, gerçeği görmeyi ifade eder. İkrar veren can, rehberinin öncülüğünde meydana gelir. Boynunda takılan üç düğümlü tülbent, o canın Hakk-Muhammed-Ali yoluna verdiği ikrarı, bu ikrara bağlı kalacağını anlatır. Mürşid'e doğru atılan üç ileri adım, bir kurban gibi kendini teslim-i rıza ettiğini açıklıyor.

Dört Kapı selamın verip, aldılar

Pirin huzuruna çekip geldiler

El ele, el Hakk'a olsun dediler

Henüz masum olup, cihana geldim

Rehber, Hü diyerek, ikrar verecek canları meydanda Şeriat, Tarikat, Marifet ve Sırr-ı Hakikat Kapılarını sembolize eden birer adım atarak Mürşid'in, Pir'in karşısına getirip teslim eder. Canlar el ele olur ve Mürşid de baştaki canın elini başparmağından tutar ve şöyle der:

Hal erenler halidir

Yol erenler yoludur

Gafil olmayın canlar

İnen ustaz elidir

Mürşid, sonra, "Allah-Muhammed-Ali" diyerek canların sırtına üç kez hafifçe Pençe-î Al-i Âba vurur.

Böylelikle canlar masum bir bebeğin anadan doğduğu gibi teslim-i rıza ile Yol'da yeniden doğmuş olurlar.

"Henüz masum olup cihana geldim" dizesi, ikrarı, ölmeden önce ölmeyi ve arınarak Yol'da yeniden doğmayı ifade ediyor.

Pirim kulağıma eyledi telkin

Şah-ı Vilayete olmuşuz yakın

Mezhebim Ca'fer-i Sadık-ül metin

Allah dost eyvallah peymâna geldim

Yola ikrar verenlere nelere dikkat edilmesi gerektiğini Pir nasihat etti. Özümüne sadık olup Şah-ı velayete yakın oldum, Cafer-i Sadık'ın buyruğu üzere inandım ve "Allah eyvallah" deyip dâr'a geldim deniyor.

Yüzüm yerde özüüm darda durmuşam

Muhammed Ali 'ye ikrar vermişem

Sekahûm hamrini anda görmüşem

İçip kana kana mestane geldim

Cem erenlerine, özümü teslim ettim; aklandım paklandım ve Muhammed-Ali'ye ikrarımı verdim. Ölümsüzlük şarabını sunan sakiden kana kana içtim ve mest oldum.

Yolumuz On İki İmam'a çıkar

Mürşidim Muhammed Ahmed-i Muhtar

Rehberim Ali'dir, sahip-Zülfikar

Kulundur Şahiyâ divana geldim

Yolumuz On İki İmam yoludur. Mürşid'im Muhammed, rehberim Zülfikâr'ın sahibi Ali'dir. Şahi kulun olarak bu divana geldim diyor.

Şahi'ye ait, "Nurhak Semahı" adlı bu deyişin ardından, yeldirme bölümünde on altıncı yüzyıl ozanlarından Muhyiddin Abdal'ın aşağıdaki dörtlüğü söylenir:

Şah-ı Merdan hûruç etti

Düldül'e oldu süvari

Mazlumun cârına yetti

Ali'm saldı Zülfikâr'ı

Bu dörtlükte, Şah-ı Merdan Ali'nin, Hakk'ın tezahürü olarak çıkıp geldiği, Düldül'e binip, mazlum insanların imdadına yetiştiği ve Zülfikâr'ı zalimlere çaldığı anlatılır.

Bir Hacı Bektaş var idi

Ali misali er idi

Münkirler görmez kör idi

Yürüttü cansız duvarı

Hacı Bektaş Veli de Ali gibi bir er idi. Can gözü görmeyenlere, inanmayanlara, cansız duvarı yürüterek delil gösterdi.

Muhyiddin kaynadı taşı

Gel beri, gel Tanrı dostu

Bu idi sözümün kastı

Hakk'tan ayrı bilme yâri

Muhyiddin (Muhyiddin Abdal) aşkla kaynadım taşı. Hakk'a yakın olanlar sözüm sizedir: Size yar olan eşinizi/dostunuzu ve can yoldaşınızı da Hakk'tan ayrı bilmeyin, görmeyin.

Evet dostlar! Bizlere de, "Allah eyvallah, hû!" demek düşer (Erişim Adresi: http://www.asikremzani.net/makale/Deyislerin_dili_02.html Madde Yazarı: Âşık Dertli Divani).

"Karıncı kararınca muhabbet erkânı içinde öğrendiklerimin ışığında bu deyişleri, deryadan bir fincan su alırcasına açıklamaya çalıştım." Görüşlerini bu şekilde dile getiren âşığımız bu konuda şu önemli tespiti de yapmaktadır:

“Engin ve derin manalar içeren bu kültürden nasip alamayanlar, ne yazık ki, yakın geçmişte değerlerimizi ortadan kaldırmaya yönelik birçok oyun oynadıktan sonra bugün de *Cami-Cemevi-Aşevi Projesi* gibi sinsi tuzakların aleti olmaktadır”.

3.2.5.1.12. Pir Sultan Abdal

Çocukluğumda kış aylarının uzun gecelerinde Cem’de okunan Fuzulî’nin “Hadikatü’s Süeda”(Saadete Ermişlerin Bahçesi) Hüsniye, Kumru, gibi belli başlı kitaplardan birisi de Yemini’nin 7300 beyitten oluşan “Faziletnâme” adlı eseridir. Babam ve üstadım Büryânî (Hamdullah Aykut) okunan kitabın konularına ve şiirlerin içeriğine ilişkin ayrıca detaylı bilgiler verip yorumlar yaparken; Halil Çelik, Mustafa Düzi, Bakır Doğan, Bakır Kondu ve Âşık Doksandaon gibi diğer canlar da katkıda bulunur, sorular sorarlardı. Böylece muhabbet daha da derinleşir gecenin 01’i, 02’si olurdu... Ne güzeldi o muhabbetler... O kadar çok özlemişim ki... O güzel insanları... O kuşaktan Cemlerde bulunan Bakır Polat ve Mustafa Düzi’nin dışında hepsi bu dünyadan göçtü... Hakk’a yürüdü. Cümlesinin ruhu şad, devr-i daim olsun. Muhabbetlerde; Zakirlerin-Âşıkların üç deyiş bir düvaz okumasından sonra canlardan birisi “Âşık saçar, Arif seçer” deyince hemen ariflerden biri bir muhabbet kapısı açar, okunan deyişlerin içeriğini anlatırdı. “Mekteb-i İrfan” İrfan okulu işte bu idi. 7 yaşındaki de 70 yaşındaki de bu okulun öğrencisidir. “Bildiğimizin âlimi bilmediğimizin talibiyiz” felsefesiyle Ariflerin-Âşıkların sözleri bizi bu irfan mektebinde pişiriyor, olgunlaştırıyor (Erişim Adresi:http://www.asikremzani.net/makale/Devislerin_dili_29_Asik_Ali_Cemâl.html Madde Yazarı: Âşık Dertli Divanı).

İkisi de 16. Yüzyılda yaşamış Ulu Ozanlarımızdan Yemini’ye ait olan bir “Methiye” ile Kahramanmaraş-Nurhak Cemlerinde icra edilen, Pir Sultan Abdal’a ait bir “Tevhid” deyişlerinin yorumu yapılarak aşağıda verilmiştir.

İmam Ali’nin isimlerinden biri Haydar’dır. Yemini bu eserde Ali’nin özelliklerini, önemli vasıflarını anlatmaktadır.

Dediler zî-keramet kânı Haydar

Dayanılmaz derdin dermanı Haydar

Hakk’ın kudretleri sende ayandır

Velayet mülkünün sultanı Haydar

Cemad'adil verirsin emr-i Yezdan

Verir nutkun ölüye canı Haydar

Kamu müminlerin kalbinde mihrin

Oluptur dini hem imanı Haydar

İmamü'l müttekinsin bellü bayık

Erenler merdinin merdanı Haydar

Behişt ehline sâki-i ezelsin

Hakk'ın sende erer ihsanı Haydar

Yeminî derd mende eyle inayet

Dalalette komagıl anı Haydar

Dedilerki kerametlerin kaynağı Haydar

Dayanılmaz dertlere derman olan Haydar

Tanrıda var olan güçler sende belirgindir

Ermişlik dünyasının sultanısın Haydar

Tanrının emriyle cansızlara dil veren

Nefesiyle ölüleri canlandıransın Haydar

Güneş gibi bütün müminlerin kalbini aydınlatıp ısıttın

Onların dini ve imanısn Haydar

Apaçıken iyiyi bilen imamsın

Erenler içinde mertlerin merdisin Haydar

*Ezelden beri cennet ehline Kevser sunan Saki sensin
Tanrının bağıştı senin elinle olur Haydar*

*Dert sahibi Yemini'ye öyle bir lütufta bulun ki
Senin yolundan ayrılmasın Haydar*

Tevhid

*Hakk bizi mahrum eyleme
Kurulsun ulu divanlar
Canımızı serimizi
Vermeye gelmişiz canlar*

İkrar-Görgü-Musahip Cemleri'nde; Yol'a ve Cem erenlerine teslim-i rıza olunur. Bu da sırasıyla elimiz erde, yüzümüz yerde, özümüz darda, Hakk-Muhammed-Ali divanında, Hünkâr Hacı Bektaş Veli meydanındayız diyerek gerçekleşir.

Burada İkrar veren ya da görgüden geçen canlar vardır. Bu canlar Cem erenlerinden sorulur ve rızalık alınmaya çalışılır. Eğer rızalık verilirse canlar meydanda yunmuş ve arınmış olarak ayrılırlar.

Pir Sultan Abdal'ın buradaki "Tevhid" deyişinde de aynı görev söz konusudur. Ya Hakk bizi mahrum eylemesin, ulu divan kurulup er meydanında özümüzü dâr'a çekelim böylece yunup arıalım. Ki biz bu yola canımızı serimizi vermeye gelmişiz canlar, diyor. Divani, Yol'a ikrar vermiş canlar can-ı serinden geçmiştir, Yol'a teslimdir demektedir.

*Hakk la ilahe illallah
İllallah Şah illallah
Ali mürşit güzel Şah
Şah'ım eyvallah eyvallah
Cemâlullah Feyzullah
La ilahe illallah*

*Hakk/Allah'tan başka ilah yoktur
Allah Şah Allah
Ali mürşit Ali Güzel şah
Şahım eyvallah (o'dur)eyvallah*

Hakk'ın/Allah'ın Cemâli, feyzi
Hakk/Allahtan başka ilah yoktur.

Esti muhabbet yelleri
Kokusu sarmış illeri
Cennet bağının gülleri
Dermeye gelmişiz canlar

Cemde muhabbetin bir coşkusu var bu öyle bir şey ki bütün canları sarmalar. “Cennet bağının gülleri” (Cem yüz yüze bakmaktır, yüz yüze bakmak cennettir ve her can birer güldür demek). O gülleri dermek gerek, gönülleri birlemek gerek, biz bir olmak için gelmişiz canlar demektir Divani.

Nakarat

Muhammed-Ali Pirimiz
Kimseye çıkmaz sırrımız
Gönüllerdiz yerimiz
Kalmaya gelmişiz canlar

Divani dörlük muhtevasını: Bu yolda Muhammed Ali'yi Pir biliriz. Ser veririz fakat sır vermeyiz. Kimselere sırrımızı demeyiz. Biz gönüllere layıgız ve hep gönüllerde kalmaya çalışırız. Bunun için bu meydana gelmişiz canlar şeklinde vermektedir.

Nakarat

Pir Sultan'ım el'aman
Şah'tan gele bize ferman
Güzel Pirden derde derman
Almaya gelmişiz canlar

Divani, Pir Sultan'ım el'aman, sen yardım eyle bize, imdadımıza yetişen Şah'tan bize gele ferman. O güzel pirden derdimize derman almaya gelmişiz canlar diyerek buradaki dörtlüğün anlam içeriğini de bu şekilde vermiş oluyor.

Âşığımız tüm bu müstesna yorumlamaların neticesinde yer verdiği bu ulu ozanlar hakkında; yüzyıllar boyu duygularımızı, düşüncelerimizi, yaşam felsefemizi, inanç ve ibadet anlayışımızı bağlamanın tınısı eşliğinde ifade etmiş ve onu “Telli Kur'an” olarak kutsamışız. Bizim dilimizle söylediğimize onlar da teliyle eşlik ediyor demek ve bu saz-söz bütünlüğü sayesinde kültürümüzün ve inancımızın bu günlere geldiğini biliyoruz.

Ozan damarından gelen ve bu geleneği karınca kararınca sürdüren bir ozan olarak, buna böyle inanıyorum diyerek sözünü aşkla bağlamaktadır.

3.2.6. Ferdi Ahlâk ve Toplum Ahlâkı

Ahlâk kelimesi, Arapça “halk” ile aynı kökten gelen “hulk” veya “huluk” sözcüklerinin çoğul halidir. Hulk sözcüğü, hem yaratılış-yaratma hem de seciye (karakter)-huy manalarına geldiğinden ahlâk ile hulk kaynaklarda aynı manada kullanılmıştır. Ahlâk kelimesi Kur’an’da müstakil olarak geçmemekle birlikte “huluk” olarak iki ayette geçmektedir (Öztürk, 2023, s.167).

İnsanın kişilik ve karakter yapısını, davranışlarını, eylemlerini tertipleyen kaidelerin bütününe ahlâk denilmektedir. Ahlâkın bireysel yönü olduğu kadar toplumsal yönü de bulunmaktadır. İnsan sosyal bir varlık olduğu için bir arada yaşama zorunluluğu vardır dolayısıyla onların bir arada çatışmasız ve sağlıklı olacak şekilde birlikteliklerini sağlayacak olan manevi değerlerin en başında ahlâk ve ahlâki kurallar gelir. Alevi-Bektaşî-Kızılbaş inancında ise ahlâk çok önemli bir kavram olup adeta giyilen bir elbise gibi vücudu sarar. Ana düsturunu ise “Eline, diline, beline, sahip ol”dan gelme bir kural belirler.

İnsan yaşamı ahlâki kurallar üzerine kuruludur. Her insanın bu konuda görev ve sorumlulukları vardır. Çünkü insanoğlunu diğer canlı varlıklardan ayrı tutan bazı kıstaslar vardır bunlardan biri ahlâktır. Dolayısıyla hep bir arada soluk aldığımız çevremizde düzeni bozmayıp, yozlaşmadan yaşamak ve huzurlu geçinmek iyi ve güzel bir ahlâka bağlıdır.

İnsanoğlu, ruhsal ve bedensel anlamda olgunlaştıkça, erdemleşir. Üzerindeki ahlâki örtü daha belirgin bir hâl alır. Bu ahlâki güzelliğe vuslat olan erenler, Hakk’ın rızasına erir ve insanların da gönlünü kazanarak zahir ile bâtını âlemde saadete erişmiş olurlar. İnsanoğlunun kendi nefsiyle mücadele etmesi, bu iyi ve güzel ahlâka sahip olmaktan dolaydır.

Âşık Dertli Divani’nin ahlâki konular üzerinde özellikle toplum ahlâkı yönünde önemli tespitleri vardır. Divani, Serçeşme olarak nitelediği Hacı Bektaş Veli dergâhının eğitimi ve terbiyesi ile yetişmiştir. Alevilerin de Serçeşmesi konumundaki bu dergâhı en yetkin şekilde temsil etmektedir. Bu noktadan bakılınca dergâha ve dergâhın nezdinde temsil olunan değerlere ve doğrulara bağlı kalarak onların başta Alevi toplumu olmak üzere

cümle insanlığa ulaşması için yoğun çaba harcamaktadır. Ona göre ahlâkın tanım ve muhtevası için şu dörtlüğü anlamak, yorumlamak yeterlidir. “*Cahiller kendini aklar/Kamiller özünü yoklar/Kurudu çaylar ırmaklar/Serçeşmenin gözü kaldı.*” Divani burada “Özü itibariyle bir inanca bağlı ve o inancın gereklerini yaşamında sürdüren kişi edep–erkâna sahip olup bunun bir gereği olarak davranış ve eylemlerini de öz disiplin çerçevesinde takip etme iradesine sahiptir.” Demektedir. Âlim insan ile olgunlaşmamış, ham özü (insan) mukayese eden Divani, âlim insan olmayı her zaman merkeze koyar ve kâmil olmakla bir tutar. Kâmil insan olgundur, bazı evrelerden geçmiştir, kendini bilendir, kendi aynasına bakandır, kusurunu, hatasını onarandır, bir eleştiri aldığı zaman mutlu olup özünü yargılayandır.

Marifet makamının ilk evresi edeptir. Edepli olma da Alevi-Bektaşî toplumlarda en önemli ahlâk ve toplum ilkesidir. Eline, diline, beline sahip olmayı gerektirir. Bu aşamada duran kişi herhangi bir çatışma durumunda önce kendini sorgular, bir kişilik sistematığı olarak kendi anayasasına göz atar toplumun sürekliliği ve değişkenliği neticesinde sürekli kendini yenilemeye çalışır. Doğru bildiği gerçekler üzerinde ısrarcı olmaz, bunların değişebilirliğini her zaman gözetir. Oysaki aksine bir göz atacak olursak ilk başta bir bilinçsizlik karşılar bizi, tutum ve davranışları çelişkili, sürekli kendi bildiğini en iyi doğru olarak sergileyen ve bundan asla taviz vermeyen histerik bir kişilik. Tüm bunların yanında Divani, Yunus Emre’nin “*İlim ilim bilmektir/İlim kendin bilmektir/Sen kendini bilmezsen/Ya nice okumaktır.*” Örneğini vererek bu tür kişilikleri güçlü bir bilinç sorgulamasına davet eder. Böylece davranışlarda öz kontrol ve öz bilincin yerleşmesi ile bir yol haritasının oluşabileceğine inandırır bizleri.

Alevilik inancında Hakk yoluna adım atmış bir kimse belli aşamalardan ve kurallardan mesuldür. Bu aşama ve kurallar edep ve erkân olarak adlandırılmıştır. Talip, kâmil insan olmaya ulaşma yolundadır ve Hakk’a ulaşabilmesi için; bir mürşide bağlanması gereklidir, kendini bilip, nefis ve hevâdan arınık aynı zamanda Dört Kapı Kırk Makam’dan sırasıyla geçmek zorundadır. Tarikat ve yol ulularının koyduğu bu kurallar insan olmanın, insan-ı kâmil olmanın temel şartlarıdır.

Dertli Divani’nin babasına ait “Yorulmak Olmaz” deyişinde geçen “*Hakikat yolunda yolcuyum dersen/Can bedende iken yorulmak olmaz/Yol içinde seni sorarlar senden/Keşmekeş didâr’a varılmak olmaz.*” bu dizelerde görüldüğü üzere Hakk’a visal olmak için geçilen 4 kapının her biri ayrı bir şarta bağlıdır. Her birinin yol kuralları vardır

ve insan hayattayken hakikate ulaşmak için hep bir çaba içindedir. Divani'ye göre Hakk-Muhammed-Ali yoluna bağlı kişiler hakikat yolunda ilerlerken tüm olumsuz durumlardan kendini aklamalıdır. Yol içinde kendini sorgulamalı özünü dâr'a çekmeli, kusur, kin, gasavetten kendini alıkoymalıdır. Böyle olunca gerçek Hakk'ın didarına ulaşabileceklerdir.

Ferdi ahlâk ve toplum ahlâkı biri diğerine bağlı çok geniş bir çerçeveye sahiptir. Konumuzun bağlayıcılığı açısından ele alırken Alevi-Bektaşî çizgide yorumlamayı uygun bulduk.

Kendini bilme evresinden geçen insan nefsini öldürmelidir. Maddi zevklerden, hırslardan ve kibirden mümkün olduğunca uzaklaşmalıdır. Dünya malı gelip geçicidir bunun yerine kalıcı olana yönelmeli ve insani bir iz bırakılmalıdır. Başkasının ayıbını, kusurunu görmek ve her merhalede dile vurmak insanca bir davranış olamaz. “*Sen elin ayıbın görürsün niçin/Arif oldur göre öz kendi suçun/Kimi dünya için kimi Hakk için/Bu dünyada ağlamadık baş olmaz.*” Sözlerini Divani şöyle yorumlar: Başkasının hata ve kusurunu görmek marifet değildir. Asıl marifet kendi kusurun görmektir, düzeltmektir. Gelip geçici bu dünyada her başın bir derdi ve arzusu olur. Ağlamayan göz; sızlamayan yürek yoktur. Kimisi dünya malına düşer mülk edinme için yanar sızlanırken; kimi de kazandığını hak etmenin mücadelesini verir. Dertli Divani'nin şiirleri nezdinde ele aldığımız bu temayı daha derli toplu olması açısından bundan sonraki bölümü başlıklar halinde açıklayacağız.

3.2.6.1. Benlik (Kibir, gurur, ego)

En büyük ahlâki kusurlardan sayılan benlik her konuda kendini herkesten üst görme ve emredici bir tutuma sahip olma olarak tanımlanabilir. Dertli Divani benliği tanımlarken yolun başında en önce sıyrılması, terk edilmesi gereken olumsuz bir özelliktir demektedir. İrfana, Cem'e girebilmek için benliği terk et der. “*Terkeyle benliği irfana karış/Neylersin beyliği kulluğa çalış/Cahil kâmil ile edemez yarış/Serçe kuşu Anka ile eş olmaz.*” Bu yola benlikle adım atılmaz. Kendini toplumdan üstün görme emredici olmayı bırak. Halktan ve Hakk'tan yana ol. (Kulluk türaplık demektir, mütevazılık olarak ifade edilir.) Cahil kişi nasıl ki kâmil insan ile boy ölçüşemezse Serçe de Anka kuşu ile yarışamaz ona eş olamaz çünkü Anka diktir ve yüksekten alçağa doğru uçar. Ne kadar yükseklerde olsa da bir o kadar alçakgönüllüdür. Sular da böyledir yukarıdan

kaynağından dökülen sular alçalarak durgunlaşır, sakinleşir ve bir yerlerde başka sulara karışır kendini bulur.

İnsan kendini elbette bilmelidir. Çünkü insan kendini bilmezse varsa bir eksikliği yahut yanılabilir veya aldatılabilir olduğunun farkında olmazsa bu onun benliğini temelden yıkarak toplumdaki rollerini ve ahlâki bir varlık olduğu gerçeğini yitirmesine sebep olacaktır. İnsan idrak edebilecek bir akla sahiptir bu onun ayaklarını yere basmasını sağlar fakat kibirle dolarsa bu da onun başını arşa kaldırır. Eğer bu akıl ve idrak derecesi onun kibirli duran başını eğdiremezse kibirli söz ve üslup kaçınılmaz olur ve böylece kibirli bir bakış açısı kendini baş gösterecektir. Benlik ile ortaya konulan her düşünce mutlaka temelde ahlâki sorunlara neden olur ve kişinin kendi eksikliklerini, kusurlarını kabul etmeyen dogmatik bir tutum sergilemesine sebebiyet verecektir.

“Daimi’yim benliğime kanardım/Ben beni görmezdim eli kınardım/Kişiye kendime düşman sanardım/Nefsim bana düşman imiş bilmedim.” Âşık Daimi’ye ait bu dizelerde geçen anlam ve muhtevayı Dertli Divani şöyle yorumlamaktadır: Kişinin en büyük düşmanı kendi nefsidir ve o nefsi nasıl öldürebileceğini bilmemesidir. Alevi-Bektaşî-Kızılbaş inancında nefis; insanı doğru yoldan ayıran benlik-bencillik-kibirlik-egoistlik denilen çirkin hâl ve hareketlerdir. Nefsin yedi kötü yanı vardır bunlar: Kin, kibir, buğz, adavet, tamah, öfke ve kahkahadır. Bunları kim taşırsa o insanlığını kaybetmiş nefsine kul ve köle olmuştur. Asıl gerçek kişi kendi hatasını anlar, görür ve bu kusurunu kabul edip gidermek için çaba sarf eder.

“Kamil ol sözünü mülayim söyle/Kötülük edene iyilik eyle/Özüñ hâke indir alçağı boyla/Engin yerde bahar olur kış olmaz.” Divani burada olgun insan olmanın öneminden bahseder ve öyle sözler seç ki kişiyi incitmesin yumuşak olsun der. Sana kötülük eden olursa dahi ona iyilikle cevap ver. Engin ve alçakta olan ovalarda bahar olurken; yükseklerde kış hüküm sürer. Gönlü engin olanlar bahar gibidir, muhabbetli ve sevimlidir; kendini beğenenler ise kendini toplumdan üstün görenlerdir onların her zaman kış gibi gönlü soğuk olur ve sevimsizdirler demektedir.

Tam da burada sanatçı Turan Engin’in Teslim Abdal’a ait “Gel Ha Gönül Havalanma” türküsünü hatırlayalım. *“Gel ha gönül havalanma/Engin ol gönül engin ol/Dünya malına güvenme/Engin ol gönül engin ol.”* Tevazu sahibi kişiler her zaman yumuşak başlıdır. Hâlden anlarlar, sözleri de pek yumuşaktır. Bu dizelerde de tevazunun ne denli önemli olduğu bildirilir.

Âşık Dertli Divani, kibirlenmenin, büyüklenmenin ve kendine çok güvenmenin doğru bir eylem olmadığını söyler. Ona göre sanatçı burada gönlüne seslenmektedir. Ona “havalanma” demektedir. Yani çok yükseklerden uçma, yukarıdaki manzara bir süre insanı aldatılabilir ama aslolan aşağıdadır. Aşağı bu kadar güzel olmasa yukarıdan o denli güzel gözükmeydi. Bir diğer bakış açısını da “Makam” üzerinden veren Divani, İnsanlar sahip olduğu mevki itibarıyla onun büyümesine kapılıp, havalanabilir ve bunun sonsuza kadar süreceği vehmine düşebilir. Bir özdeyişle bu yanılsaya açıklık getirmek gerekirse *“Yüksekte yer tutanlar, alçakta olanlar kadar ehemmiyette değildir.”* O yüzden alçakta durmayı, engin ve alçakgönüllü olmayı her zaman yeğlemelidir insanoğlu.

Alçakgönüllü olmak kelime birleşimi olarak “alçak” ve “gönül” kelimelerinin bir nevi izdivacından oluşmuştur. Kibirden, gösterişten, bencillikten uzak yaşamak gerekir. Kişi ille de yükselmek istiyorsa veya gönüllerde yücelmek arzuluyorsa gönlünü alçak tutarak, engin söyleyerek kendini yüceltebilir. Çünkü engin söylemek büyüklüktür.

3.2.6.2. Nefis ve Hevâ

Tasavvuf Edebiyatında nefis kavramı ile kastedilen şey: insanın kötü sıfatları itibarıyla yerilen, eleştirilen huy ve davranışlarıdır. Nefis insanın özünü oluşturur, insan tabiatında doğuştan beri vardır. Nefsin iradesini istek ve arzularını oluşturan da hevâ’dır. Nefis terbiyesi tasavvufun asıl konusunu oluşturmaktadır. Burada terbiye ile nefsin eğitilmesi amaçlanır ve bunun yolu çile doldurmaktır. Kalp ve gönüle hitap eden bu yöntemde kalbin ve gönlün tatmin edilmesi, vicdanın eğitilmesi, nefsin terbiye edilmesi, ihtirasların kontrol altına alınması, kötü huyların terk edilmesi, amaçlanmıştır. Derviş bir ilme eriştiyse öğrendiğini tüm insanlık için kullanmalıdır. Alevi- Bektaşî-Kızılbaş inancında ise Talip (yola hizmet ve Hakk’a kul olan) vardır. Talip olmanın Alevilikte çeşitli erkânları olur. Talip, kelime anlamı olarak “dileyen, talepte bulunan, istekli olan” (TDK) anlamına gelmektedir. Yani engin bir rızalıkla hizmete gönüllü olmaktır. Dertli Divani bu aşamada şunları kaydeder: Her Talip kendisini manevi manada olgunlaştıracak, pişirecek bir ‘Dede’ye veya ‘Baba’ya bağlı olmak ister. Çünkü o, ondan manevi terbiye (eğitim) alacaktır. Hakk sevgisine ulaşmak, korkusunu, nefsin arındırıp hırs gibi yüklerden kendini alıkoymayla mümkün olacaktır. Bu arınmaya, Alevilikte “Ölmeden önce ölmek” denir. Nefsin öldürmekle birlikte insanlara ve doğaya karşı yapılan haksızlık, yalan dolan, iftira, hırs gibi kötülüklerle mücadele etmek gerekir. Tüm bu

sayılanlar Alevilerin yaşamsal hedeflerindendir.

Divani, Talip denilen kişinin bu yolda birçok görevi olduğunu açıklar. Alevi ve Bektaşî talibin vazifelerinden biri “Yol, cümleden uludur.” diyerek ‘benliğiyle olan savaşın cephesi konumundaki “nefislerini”, “hırslarını” bu yolda ilerlerken bir bir terk etmektir. “Çaldırma hâtemin nefsin devine/Uydur huyun erenlerin huyuna/İblisi geçirme iman evine/Balı zehir eder sonra nûş olmaz.” Bu dizelerde Aşığımız nefsin insan karşısına konulan güçlü bir hâtem, yüzük ve bir nişan olduğunu, dörtlükte ise ‘İkrar’ı simgelediğini belirtiyor. Baş edilmesi zor ve kötü arzularına yenilip nefsine uyma, ikrarından dönme demektir. Erenlerin bir huyu ve tabiatı vardır, kendini onlara uydurmaya çalış. Nefsinin kulu kölesi olursan ikrarından da olursun imanından da. Bal zehirli hale gelince nasıl içilemezse sen de yoldan düşersen topluma bir daha giremezsin demektir.

“Eğer ister isen Hakk’ı bulasın/Sanma kendi aklın ile bilesin/Eriş bir mürşide menzil alasın/Gökte uçan kılavuzsuz kuş olmaz.” Burada yine nefs kalesini yıkmada ön koşul olan “Var bir mürşide bağla özünü” talebiyle “Talip” olmaktan söz ediliyor. Dertli Divani de gerçeği bulabilmek istek ve arzusundaysan Hakk’ı bulabilirsin ama bunu tek başına kendi aklın ile yapamazsın. Başında bir rehber sana kılavuzluk edecek birisi bulunmalıdır diyor. Gökyüzünde uçan kuşların nasıl ki bir öncüsü, bir kılavuzu varsa senin de bir Mürşidin olmalı ki varacağın yere çabuk gidesin demektir.

“Duası telkini canım ibrettir sağa/Söyler Doksandaon hele gel alma lağa/İnsan gözü ile canım düşer batağa/Yoksa bu Mevlâ’nın senden garezi nedir.” Divani şiirlerinde yer verdiği âşık Doksandaon’un bu dizeleri için şunlara yer verir: İnsan gönlünde yer edinen bazı kötü arzular vardır. Şeytani denilen bu arzular; kin, kibir, tamah, öfke, hırs, adavet (düşmanlık) ve maskaralık gibi nefislerdir. Kişi tüm bunlara yenilirse hakikatten kopacaktır. Bazen gözüyle de olsa insan kötü hâle düşebilir. Gözü koruyan perdedir. İnsanı batağa çeken nefis ve arzulara karşı o perdeyi kapalı tutmak gerekir. Kişi kendi kendisinden sorumludur Kişi kendine hâkim olduktan sonra etraftaki hiçbir çekim gücü onu etkileyemez demektir.

“Hayra ilet hıfz edegör dilinden/Kimi elden çeker kimi belinden/Var olurken ne koptuysa özünden/Çiçek benden yaprak benden har benden.” Âşık Dertli Divani bu dizeleri yorumlarken şu bilgileri kaydeder. Alevi-Bektaşî inancında edep erkân denilince akla direkt olarak “Eline, Diline, Beline (EDeB) Sahip Ol” düsturu gelir. Elini koru; hırsızlıklardan, yolsuzluklardan, ilenmekten, dilenmekten, başkasının malına, mülküne,

ırzına, cismine, canına elini değdirmekten imtina et. Elin her ne yaparsan yap öncelikle kalbinden icazet almalı. Çünkü Hakk orada, vicdan orada, terk-î hevâ oradadır. Dilini koru; yalan ve kötü söz söylemekten, yıkıcı ve zedeleyici üslup kullanmaktan, insanlar arasında kıylû-kal (dedikodu) taşımaktan, görmediğin bir konuda yalancı tanıklık etmekten çekin. Belini koru; başkasının namusuna kötü niyetle yaklaşmaktan, harama uçkur çözmekten, kendi canından olanlara sahip çıkamamaktan, varını, yoğunu, toprağını, taşını, tarlanı koruyamamaktan kendini uzaklaştır. Tüm bunları üzerinde taşıyan kişi tüm nesneler karşısında emniyet telkin eder. Bir dalda aynı anda nasıl ki çiçek, yaprak ve diken bitiyorsa insan da karakterini oluşturan öz mayasında iyilik, kötülük, güzellik ve hatta şeytani duygular taşıyabilir fakat kişi hangi duygularını beslerse elbette o yönde bir kişilik sahibi olacaktır.

“Doksandaon yarın Hakk’ın bezminde/Muhammed Mustafa Ali azminde/Suç ne nizamda var ne terazide/Zarar benden ziyan benden kâr benden.” Âşık bu dizelerde geçen konunun Ayin-i Cemlerde yer alması üzerinden şöyle yorumlamaktadır: Hakk’ın huzuruna çıktığında Muhammed-Ali sabittir, kararındadır. Cemde elimiz erde, özümüz dardadır. Hakk-Muhammed-Ali divanındayız, erenler meydanındayız yola teslim-i rıza edip İkrar-Görgü Cem’inde yapacaklarımız mevcuttur bunlar: “Döktüğünü doldur, yıktığını kaldır, ağlattığını güldür“ olarak sıralanmıştır. Allah-Eyvallah” deriz. Burada eksiklik, kusur, zarar, ziyan hepsi benden kaynaklıdır suç yolun kurallarında ve erenlerin terazisi olan vicdanında değildir. Yol ehli olan canlar rızalık verdiği zaman elde ettiğim kâr da benden kaynaklanır demektedir.

“Eğer gidemezsen Hakk’ın yoluna/Gelip de sonradan firar eyleme/Lanet vardır nefsine kul olana/Gönlünden gümanı sil, var eyleme.” Diyen Divani bu dizeleriyle nefsini alt edemeyen, onu eğitemeyen kişileri çok açık bir şekilde uyarmaktadır. Hakk’ta hakikatı bulmak arzusundaysan, yola İkrar vereceksen “Gelme gelme dönme dönme, gelenin malı dönenin canı” diyerek yolun ne kadar önemli olduğunu hatırlatır. Yol cümleden uludur. Yolda geçilmesi, yenilmesi, aşılması gereken birçok unsur vardır ama yolun kendisi bâkidir. Bu yolda her can menzile ulaşamaz. Nefsine yenilenler yarıda, yolda kalanlardır. Onlar gibi olma demektedir. Gönülde en ufak bir şüphe olmadan, kesin kararlı olmak gerekir. Çünkü âşığa göre bu yol ulu bir yoldur ve bu yoldan dönmek olmaz. *“Gel Dertli Divani gafletten uyan/Sıtkı sadakatla pirine dayan/Helali gözetir gerçek er olan/Harama elini süren de oldu.”* Âşığımız burada dünyanın çekiciliğine, süsüne, albenisine kanma

diyor. Dünya aldatıcıdır, bir han misâli konan göçer, bâki değildir kimse, zevk-û sefa içinde olanlar helali haramı bilmeyenler gerçek er değildir diyor. Dünyaya geliş amacını unutma, pir eteğinden el tut ondan terbiyeni al, piş, hamlığını at üzerinden, kendini yetiştir, bir yol sür ve özünü ayırma Hakk'tan diyerek aslında yine nefsi kast ediyor. Divani'ye göre nefis kalesin terk eden/yıkan kemâlata ermiş sayılır.

“Kimse boş laflarla hava atmasın/Nefsine uyup da gönül yıkmasın/Her kâfadan ayrı bir ses çıkmasın/Sözde özde birlik olalım canlar.” “Sevgi Türküsü” üzerinden bu dizeleri aktaran Divani'nin nefis ile savaşı devam etmektedir. İnsanlara seslenirken onları ortak düşman (nefis ve hevâ) konusunda çözüme davet ediyor. Çeşitli öneriler ileten âşık ayırıcı olmak yerine birleştirici ve barışçıl bir yolu salık veriyor. İnsanların da bu yola başvurmalarını gönlündeki kini, nefreti söküp atmalarını diliyor.

“Onurlu bir yaşam felsefesinden/Barış huzur doğar her ilkesinden.” Eğer özümüz ve sözümüz bir olursa dünya üzerindeki cehaletten kurtulmuş olup onurlu bir yaşam süreriz, saygı ve sevgi ile birbirimize kenetlenirsek ‘Ben’ yerine ‘Biz’ olabiliriz.” Demektedir. *“Der Divani senlik benlik/Bizi yıkan bu cahillik/El ele gönül gönüle/Verelim olalım birlik.”* Dizelerinden de anlaşılacağı üzere insanların toplum içinde yarattığı kimlik kavgalarının boş uğraşlar olduğu bunun yerine farklılıklarımızla bir arada yaşamanın yolunu bulmamız gerektiği bunun yolunun da el ele vererek birlik olmaktan geçtiğini dile getirir Divani.

3.2.6.3. Toplumsal Düzen ve Etik

İnsanlar bir arada bir topluluk oluşturarak yaşarlar. Toplum yaşamının sağlıklı, çatışma olmadan devam edebilmesi bir düzenin olmasına bağlıdır. Bunlar da birtakım kuralları zorunlu hale getirir ve bu kurallara hem ferdi hem toplumsal olarak uymak gereklidir. Tüm bu ödev ve sorumluluklara “Sosyal Düzen Kuralları” denilmektedir. Bunlar; “Din Kuralları”, “Ahlâk Kuralları”, “Görgü Kuralları” ve “Hukuk Kuralları”dır. Bu kurallar birbirine benzer özellikler gösterir ve her biri toplum hayatını doğrudan ya da dolaylı olarak düzenlemeye yöneliktir. Toplumsal düzen denildiğinde bir toplumda o toplumla ilgili olarak getirilmiş kurallara uygun düşen yapı anlaşılmaktadır.

Âşık Dertli Divani, toplum düzeni ve etiği konusunu şu şekilde ele alır: Alevilikte topluma bakış açısı denildiğinde din, dil, ırk ayrımı yapılmadan “Yetmiş iki milleti bir görmek” anlayışı vardır. Cömert olmak, konukseverlik, yardımseverlik, gönül kırmaktan

çekinme, cesaretli olmak, sabır (sebat) göstermek, terbiye yani gönül eğitimi, ayıpları örtmek, doğruluktan şaşmamak gibi unsurlar, Alevi ahlâk sisteminin diğer önemli öğeleridir. Tüm bu öğeler toplum içindeki düzeni sağlamakta ve insanların birbirleriyle iletişimini dengede tutmaktadır. Âşık İsyani'nin “ Bir Dünya İstiyoruz” şiirine yer veren Divani “*Sevgi ve mutluluk çok/Irk, dil, din ayrımı yok/İnsanların karnı tok/Bir dünya istiyoruz.*” Dileğiyle bizleri olması gereken ve düşünülen bir hayata çağırıyor. Bu hayatta herkes mutludur, geçim kavgası yoktur, kimlik sorgulaması veyahut sen-ben çatışması yaşanmaz, herkes özgür yaratılmıştır. Zorlayıcı, baskıcı bir tutum bulunmamaktadır.

“*Bu cehalet yıktı gitti milleti/Gelin buna çare olalım canlar/Silelim gönülden kini nefreti/Sevgi saygı ile dolalım canlar.*” O her zaman yaşanılır bir dünya özlemi içindedir. Kötülüklerin, savaşların, çatışmaların, kavgaların olmadığı; insanların birbiriyle iyi geçindiği, iyi günde kötü günde birbirine destek olduğu, huzur, barış, sevgi, saygı dolu bir yaşamın ideali peşindedir. Şiirlerinde bu ideali anlatırken hep bir sesleniş ve davet edası içindedir. Gelin birlik olalım diyerek insanları kötülükler karşısında birlikte savaşıma gayesiyle toplar.

Dertli Divani'de derin ve güçlü bir eleştiri, sitem ve haksızlıklara karşı kuvvetli bir duruş göze çarpmaktadır. Çünkü o bu ideal dünyanın özlemi içindeyken etrafında olup bitenlere de bir âşık olarak kayıtsız kalamamaktadır. Tam da burada bu han-ı dünyaya konup da devri daim etmiş sanatçı Emre Saltık'ın sözlerini hatırlamak gerekir. Ona göre âşık veya sanatçı şöyle tanımlanmaktadır: Sanatçılar yaşadıkları anın, zamanın tanığıdır, sanatçılar toplumun aynasıdır ve dolayısıyla sanatçılar tıpkı rasathaneler gibidir. Nasıl rasathaneler depremin sarsıntılarını ölçüyorsa sanatçılar da toplumdaki sarsıntıları ölçen duyurgaları gelişmiş ve aynı zamanda muhalif güçleriyle kendini anlatandır. Kimi anlatır? Yaşadığı anı ve de zamanı yani toplumun duygularını anlatır.

“*Yaşanılasi dünyanın/Ne tadı ne tuzu kaldı/Ömür denen şu zamanın/Çoğu gitti azı kaldı.*” Divani'nin “*Serçeşme*” adlı şiirinde geçen bu dizelerinde güçlü bir sitem görülmekle beraber hayıflanma da dikkati çekmektedir. Divani'ye göre herkesin içinde rahat bir nefes alarak yaşayacağı bir dünyadayız fakat toplumda öyle durumlar oluyor ki biri diğerine sebebiyet verdiği için en nihayetinde dünya da yaşanılmaz bir hâle dönüşüyor. Emeğin, çalışmanın, alın terinin karşılığını bulamaması bunun aksine güçlü olanın, hiyerarşisi olanın daha çok kazandığı bir toplumda yaşamak zorunda bırakılmak yaşamdan alınacak tadı, tuzu engellediğini vurguluyor. Âşık Dertli Divani bu şiirinde “Toplumsal Yergi”

üzerine yoğunlaşmakla birlikte uygun yerlerde de bir parça sitem etmiştir. Önümüzde serili bir dünya var, çeşit çeşit donatılmış, her şeyi bulmak mümkün oysa biz hülyada mıyız bilinmez ama ezip geçmekteyiz birçok güzelliği. Ne kadar çok kendimizi düşünsek geleceğe o kadar çok zarar dokundurmaktayiz diyor âşık. Nefes aldığımız bu dünyayı güzelleştirmek temel amaç olmalıyken neden buna bu kadar uzağız? El birliği etmiş gibi ve sanki birbirimizden haberimiz varmış gibi kıymetli olan ne varsa yıkıp yok ettik. Ömür denen bir zaman var sınırı belli fakat biz o zamana güzel olandan ne sığdırıyoruz? Yaşanılabilir dünyanın yaşanamaz hale gelmesi, tadı tuzu olan her şeyin özünden uzaklaşması bugün yarın derken ömrün sonuna gelinmesi tabii olarak üzücü bir durumdur.

“Çalışmadan yiyeceklerin/Derimizi giyenlerin/Nice benim diyenlerin/Ne izi ne tozu kaldı.”

Hayatta bazı önemli görevler vardır. Sorumluluk, emek, çaba ve sabır ister. Emeksiz yemek olmaz deriz fakat bunun çok az örneğini görürüz. Dünya öyle bir hale gelmiş ki şimdilerde emek kelimesinin ağırlığını bilmeyen kolay yoldan aş, iş, makam, mevki sahibi olan çok insan görmekteyiz der âşık. Oturduğu yerden para sayan, emir veren, duygudan yoksun, her güzel şeyi kendinde sanan onlarca insandan bahseder. Bunu söylerken elbette yaşadıklarından, gördüklerinden yola çıkarak bu sonuca varmıştır âşığımız. Nitekim mısralarından dökülenler toplumun gerçekleriyle birebir uyuşmaktadır. Peki, hayatta bu denli iş görenlerin tepeden gelen keyfiyetleri ne kadar sürer ki? Âşık burada bu soruyu şöyle cevaplar: Yüksekte yer edinenler alçak sahadakiler kadar güvende değiller, olamazlar. İnişleri çıkışları kadar hızlı ama bir o kadar üzücüdür. Çünkü onlar o makamı hiçbir zaman hak etmezler ve gün gelir oradan tepetaklak düşerler demektedir.

“Çürük ökçe yırtık taban/Kurdu kuşu ettik çoban/Gariban daha da gariban/Ne çulu ne bezi kaldı.” Âşık Dertli, bu mısrasında yaşanan zorluklardan, yoksulluklardan, yoksunluklardan bahsetmektedir. Yaşam koşulları olarak bin bir eziyetin yaşandığını sezdiğimiz bu mısra garibanlığın ne boyutlarda olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu garibanlığa neden olan unsurlar vardır elbet “Kurdu kuşu ettik çoban “ derken hayati öneme sahip görev ve sorumlulukları o işten anlamayan işinin ehli olmayan kişilere bırakınca, yaşanan keyfi uygulamalar ve yönetim zafiyeti sonucunda halk orta hâlden daha müşkül durumlara düşebiliyor. Bunun örneklerinin çok olduğu günümüzde elbette ki sanatçılar bu durumları Emre Saltık’ın da dediği gibi muhalif güçleriyle dile getirmekten çekinmezler. Âşığın buradaki tespiti de bu muhalifliğin bir işaretidir. Öyle ki

Âşık toplumun gören gözü, duyan kulağı, söyleyen dilidir. Çarpıklıkları dile getirmek de görevleri arasındadır. Bu da hiciv veya taşlama yoluyla, karikatürize ederek ortaya konur (Altınkaynak, 2019, s.44).

Divani, her ne kadar toplum düzeni bozulsa da insanlar yavan ekmeğe aş muhtaç hale gelse de bu geçicidir der. O zamanın gücüne hep inanır ve bir gün gelecek o makam mevkiide bulunanların yerinde yeller esiyor olacaktır. Çünkü zalimin zulmü varsa diğer tarafta ona direnenler mutlaka vardır. Bunu görmek için zamanenin akışına göz ucuyla şöyle bir bakmak yeterlidir. *“Zalıma karşı direndik/Darağacına gerildik/Astı hınzır paşa bizi.”* Bu dizeleri örnek veren âşık, Pir Sultan Abdal’ın Hınzır Paşa’ya karşı direnişini hatırlatır ve bu hilelerin yüzyıllardır devam ettiğini söyler. Her dönemde bu gibi yöneticilerin olabileceğinin altını çizen Divani böyle gelmiş böyle gider diye bir şeyin olmadığını, zamanın her şeyin ilacı olduğunu ve kokuşmuş düzenin çarkının bir gün kırılacağını bildirmektedir. *“Gel bre Dertli Divani yar olalım yarsıza/Bir yerine bin yuh olsun onursuza, arsız/Duygu emek sömürene talancıya hırsıza/Dur diyecek ulu divan kurulacak bilesin”* Zamanın çok iyi bir yargıç olduğunu örnekleyen âşık bu dünyada olmasa da yarın Hakk’ın karşısında kurulan ulu divanda yaşatılan olumsuzlukların hesabının verileceğini dile getirir. Hiçbir adaletsizliğin yapanın yanına kâr kalamayacağını söyler. Her kötü işte parmağı olanın, emeği, duyguyu, alın terini sömürenin kendi vicdanından sorulacağını ve haklının her zaman hakkını alabileceğinin altını çizer.

“Hak hukuk bilmeyen kişi padişah olsa dâhi/Tacı tahtı sarayıyla sallanır mı sallanır.” Âşık burada haktan hukuktan bihaber olan kişiler çok önemli görevlere getirilmiş olsalar bile uzun vadede yer edinemez nihai olarak asıl hak ettikleri yere geri döneceklerdir demektedir.

Âşık Dertli Divani’nin şiirleri incelendiğinde toplum etiği, toplum eğitimi konu bahsi edilince hep bir eğitimsizlik, cehalet, bilgisizlik, bilinçsizlik vurgusu görülmekte ve buna bağlı olarak yaşanan olumsuzluklar dile getirilmektedir. O hep cehalete, bilgisizliğe, eğitimsizliğe karşı bir savaş halindedir. *“İnsan olan silebilir/Gönlünden kini nefreti/Sevgi barış huzur gelir/Alt edince cehaleti.”* Divani, *“Unutma Halkım”* diyerek cehaletin doğurabileceği sonuçlar üzerinden bir bilinç oluşturmaya çalışmaktadır. Çünkü insanın başına ne gelirse bilgisizlikten, eğitimsizlikten gelir. Hukuki anlamda işleyen bir süreç dışarıdan mükemmel görünse de içerisinde birçok eksiklik, ihmalkârlık taşıyabilir.

Nitekim denetlenmeyen, kazanç elde etmeye odaklı işler toplumu birden çok tehlikeyle karşı karşıya getirebilir. *“Hak hukuku bilmeyeni /Yoksul hakkını yiyeni/İhmale kader diyeni /Unutma halkım, sen de not eyle!”* Diyen Divani hukuksal açıdan kusursuz ama ahlâki açıdan bozulmuş bir sistemde zarar görebilecek canlıların da olduğunu, bunun hesabının sorulması nezdinde hafızalara not düşülmesi gerektiğini bizlere görev olarak addetmektedir. Her toplumun yazılı kanunları dışında bir de adına örf denilen sözlü kanunları vardır. Bir davranış, yaşayış, uygulayış, ortaya getiriş hukuki olabilir ama ahlâki olmayabilir. Âşıklar hukuki olsa da ahlâki olmayan yönleri, toplumun düşüncesi doğrultusunda dile getirir. Bunların dışında yeni olan bir şeyin duyurumunu, dillendirilmesini de yaparlar (Altınkaynak, 2019, s.44).

Bilinçli bir toplum olmak için onun ön ayağını oluşturan bilinçli bireye ihtiyaç vardır. Bunun yolu da eğitimden geçer. İyi eğitilmiş bireyler seçimlerini her zaman doğrudan, haktan, hukuktan, adaletten yana yaparlar. Bu da toplumda iyi bir düzen ve sağlıklı işleyen bir yönetim dinamiği oluşturur. Böylece cehalaetin yol açacağı olumsuz durumlardan kaçınılmış olunur. Sevgi, barış, huzur ve kardeşlik ile bağlantılı dengeli bir yaşama kavuşmuş oluruz.

“Ezen ezilen sınıflar karışmış birbirine/Riyakâr olanlar geçmiş akliselim yerine/Önün sonun görmeyenler gider körü körüne/Ehli irfan olmayınca karar kılınmaz oldu.” Dertli Divani bu dizelerde yukarıda anlatılanların aksi durumunda yaşanabileceklerin bir resmini çizer aslında. Hak, hukukun olmadığı yerde adaletin de olmayacağını vurgulayan âşık bu durumda bilgisiz, vereceği kararların önünü ardını muhakeme edemeyen, Hakk’ı tamayan kişiler en yüksek mertebeleri meşgul edecek olup toplumun iç huzurunu kaçıracaklardır demektedir. Eli güçlü olanlar akli güçlü olanların yerine geçerse toplum dengesinin mutlaka bozulacağını, sadece belli bir kesimin işine yarayıp halkın tümünü kucaklayacak bir mekanizmanın oluşamayacağını telkin eder.

3.2.7. Miraç ve Kırklar Meclisi

Miraç kavramı inanç sistemlerinde çok önemli bir yere sahiptir. İslam’da olduğu kadar İslam içerisindeki tasavvufi tarikatların birçoğunda da önemlilik arz eder. Sadece inanç dünyası ile sınırlı değildir. Çeşitli tarikatların rituelllerinin de temel dayanağı olarak gösterilir. Hz. Muhammed’in miracı bu yönü ile bakıldığında İslami kültür içerisinde özellikle Alevilik inancında somut bir halde gözlemlenebilmektedir. Anadolu’da

bulundukları coğrafyaya bağlı olmadan Alevi toplulukların hafızasında birbirine çok yakın olan “Miraç ve Kırklar Cem”i anlatıları bulunmaktadır. Aleviliğin teolojik yönü ve temel ritüelleri bakımından dayanak noktası olarak görülen Miraç ve Hz. Muhammed’in Miraç dönüşü uğradığı Kırklar Meclisi, “miraç-ınanç” ve “miraç-rituel” ilişkisini inceleyebilmek adına önemli bir örnek teşkil etmektedir. Alevilik’te yazılı metinlerden oluşan “buyruk”larda söz konusu yolculuk “Miraç” ve Miraç dönüşü Peygamber’in uğradığı “Kırklar Meclisi” olarak iki bölümden oluşmaktadır.

Kırklar Meclisi veya Cem’i Anadolu Aleviliği’nin temel ritüeller bütünü olan Cem Ayini’nin hem tarihi hem de mitolojik kökeni durumundadır (Çağlayan ve Ersal, 2019, 43).

Miraçlamalar, Cemlerde Tevhid ve Semah öncesinde okunurlar, genellikle Şah Hatai, Hasreti (Hamdullah Çelebi) ve Feyzullah Çelebi’ye aittirler.

Âşık Dertli Divani, Miraç ve Kırklar Meclisi ¹⁶konusunu ele alırken mümkün olduğunca fazla bilgi vermekte ve bu konunun önemi mahiyetinde olabildiğince yorumlamaktadır. Konu hakkındaki açıklamaları ve temanın yorumunu âşığın kendi dilinden aynen vermeyi uygun bulduk.

Feyzullah Çelebi’ye ait olan miraçlamanın da son bölümünde her miraçlamada olduğu gibi “çark-ı pervaz” (yeldirme) semah bölümü vardır. Bu bölüm Muhammed’in Kırklarla birlikte semah döndüğünü ifade etmektedir.

Bu bölümden sonra bağlantılı olarak okunan “*Tevhid*” ise Hüseyin Fevzi Çelebi’ye aittir. Cemlerde icra ediliş sırasıyla yorumlamadan önce hem birer Ulu Ozan hem de Mürşid-i Kâmil olan ustalarımızın kısaca hayatından da söz edeyim (Erişim Adresi: http://www.asikremzani.net/makale/Deyislerin_dili_21_Miraclama.html Madde Yazarı: Âşık Dertli Divani).

Feyzullah Çelebi (1811-1878)

1811 yılında Hacıbektaş’ta doğdu. Hacı Bektaş Dergâhı Postnişinlerinden Büyük Veliyettin Çelebi’nin küçük oğludur. Yazmış olduğu “*Düvaz, Tevhit ve Miraçlama*” eserlerinden kendisinin Alevi-Bektaşî Yolu ve

¹⁶ Âşık Dertli Divani’nin, Aleviliğin temel taşı olarak bilinen Miraç ve Kırklar Semahı hakkında geniş bir analizi tespit edilmiştir. Temanın “ibadet” niteliği taşıması nedeniyle var olan yorumu âşığın dilinden doğrudan verilmesi uygun bulunmuştur.

inancının bütün inceliklerini derinlemesine özümseydiği anlaşılr. Şiirlerinde *Feyzi*, *Feyziya*, *Feyzullah* ve *Seyyid Feyzullah* mahlaslarını kullanmıştır. Büyük kardeşi Ali Celalettin Çelebi'nin Hakk'a yürümesinden sonra 1871 yılında Postnişin olur. Bilim ve öğrenime çok önem veren, şairlik yeteneği güçlü bir kişidir. Olgun ve hoşgörülü davranışlarıyla geniş çevrelerde ünlenmiş ve saygı kazanmıştır. Yaşadığı dönemde Hacı Bektaş Dergâhı gerçek bir öğrenim merkezi olmuştur. 1878 yılında Hakk'a yürümüş, Hacı Bektaş Veli Külliyesi Kırklar Meydanı'nda toprağa sırlanmıştır.

Hüseyin Fevzi Çelebi (1886-1928)

Veliyettin Çelebi'nin büyük oğludur. Annesi Hatice doğum günü İmam Hüseyin'i rüyasında gördüğü için adı Hüseyin konulmuştur. Şiirlerinde *Hüseyin* ve *Hüseyin Fevzi* mahlaslarını kullanmıştır.

Ailevi nedenlerden dolayı Tokat'a yerleşip 42 yaşında iken Tokat'ta Hakk'a yürümüş, orada toprağa sırlanmış ve çok sonradan Hacıbektaş çilehane mezarlığında bulunan Çelebiler aile mezarlığına nakledilmiştir. Şiirleri Ali Celalettin Ulusoy'un "*Pir Dergâhından Nefesler*" adlı kitabında yayınlanmıştır.

Miraç

Alevi-Bektaşî İnancında "*Miraç*" üç ayrı açıdan yorumlanmaktadır.

1. Muhammed Miracı: Zahirî olarak; Hz. Muhammed'in Burak'a binip, göklere yükselerek Tanrı katına çıkması; Bâtîni olarak da kendi akıl ve gönül birliği ile gerçeğe ermesi ve Dört Kapı Kırk Makam aşamasından geçerek Kırklar Meclisi'nde Mürşid makamına ulaşmasıdır.

2. Sûfî Miracı: Yetişmiş olmak, ham ervahlıktan kâmil insan mertebesine ulaşmak anlamında Ayn-el yakın, İlmi-el yakın, Hakk'el yakın ile "*iç yolculuk*" yaparak "*Ene'l Hakk*" noktasına varmaktır.

3. Talip Miracı: Hakk cemâlini görme, didâr'a erme anlamında algılanan ikrar verme, nasip alma; Görgüden geçerek ruhsal açıdan arınmadır.

Ayrıca; Cem törenlerinde okunan Miraçlama-Semah-Tevhid sonrasında semah dönen canlar birbiriyle niyazlaşırken; Hakk'ın cemâlini dost cemâlinde görerek, böyle bilerek birbirlerine "*Miracın kutlu olsun*" derler. Dede ile erkânda oturan canlar da hepsine birden "*Miracınız kutlu olsun*" derken, onlar da "*Eyyallah hü! Cümlemizin miracı kutlu olsun*" derler.

Bunun anlamı, Cemde bulunan bütün canlar madde âleminden manaya, zahirden bâtına gönül yolculuğu yapmış, varlığın sırrına ermiş ve tevhit, birlik olmuştur. Hakk ile Hakk olma bilincini kavramıştır ya da Hakk ile Hakk, “*Ene’l Hakk*” mertebesine ulaşmıştır. Miracın başka din ve inançlarda da benzer karşılıkları vardır. Hint felsefeleri anlamında “*Nirvana’ya ulaşmak*” olarak da ifade edilebilir.

Miraçlama-Samah-Tevhid

Mirâç okudu Cebrail

Muhammed Mustafa mâh’î

Hakk emrine oldu kail

Eyledi hem azm-i râh’î

Cebrail Muhammed’e; Hakk seni Miraç’a, katına, huzuruna davet ediyor dedi. Muhammed Hakk’ın emrine, buyruğuna uydu, inanıp razı oldu ve Miraç için yola gitmeye karar verdi.

Gâipten yandı bir çırak

Çünkü yakın oldu ırak

Cebrail getirdi Burak

Bindi ol Habib-ullâhî

Hakk gaipten kendini ışık şeklinde görünür kıldı ve onun bir parçası olan Muhammed’e uzak, yakın oldu. Cebrail Burak’ı getirdi. Hakk’ın sevgilisi (Muhammed) bindi.

Burak kadem bastı arş’e

Erişti fevk ile ferş’e

Hakk kadirdir cümle işe

Eyledi bu gez-nigâhî

Burak (Muhammed’in bindiği at) gökyüzünün en üst katına ayakbastı. Yeryüzünden yükselerek üste çıktı. Hakk cümle işi bilen, bakıp görendir.

Bir nida erişti Hakk’tan

Ya Muhammed’in Burak’tan

Göz kamaşır şerer-nâk’tan

Müminlerin Kiblegâhî

Hakk’tan bir nida, ses geldi, ya Muhammed Burak’tan in. Gözle bakılamayacak derecede ışık ve kıvılcım saçan aydınlık içinde Müminlerin Kiblegâhı olan Muhammed kendini buldu.

Yolda ı-rast geldi bir şîr

Ya nedir bu işe tedbir

Hatemini ağzına ver

Sundu iki cihan Şâh'î

Muhammed'e yolda bir arslan rast geldi. Korkup ne yapacağını, nasıl bir tedbir alacağını düşündü. Hakk hatemini, yüzüğünü ağzına ver dedi. İki cihan Şahı Muhammed arslanın ağzına yüzüğünü sundu, verdi.

Çıktı sitr'el müntehaya

Erişti ilanihâya

Kavuştı Sırr-ı Hüda'ya

Seyretti Cemâlûllahî

Muhammed göğe, yedinci semaya çıktı, varılabilecek en son yere ulaştı. Sırrı Hüda'ya, Hakk'a kavuştu, Allah'ın Cemâlini seyretti.

Onda gördü bir nevcivan

Yüzü şems-i mâh-tabân

Cemâline oldu hayran

Nazar kıldı âl-Âllahi

O an Muhammed, Hakk'ın Cemâlini seyrederken yeni yetişmiş bir genç gördü. Bu gencin güneş ve parlayan ay gibi Cemâline hayran oldu. Bakarken yüce Hakk'ın tecelli ettiği bu Cemâlin, Ali'nin Cemâli olduğunu bildi. Ali'yi gördü.

Sordu doksan bin kelâmı

Hakk ile nik-ü nâmı

Bir dem eyledi ârâmı

Bu ne sırdır ya ilâhî

Nâmı, ünü ile iyice bilinen Muhammed, Hakk ile doksan bin kelamı sordu, bunları konuştu. Hakk'ın katında, huzurunda iken bir an yaşadıklarının gördüklerinin hikmeti sırrı nedir ya ilahi dedi.

Gaipten geldi yeşil el

Verdi sib, şîr, engûr, asel

Ol demde gördü bir mahfel

Selman'ın şey'en lillâhî

Gaipten bir yeşil el geldi; elma, süt, üzüm ve bal verdi. O anda bir toplantı yerinde, bir mecliste kendini buldu ve o elin, Selman'ın eli olduğunu gördü. Bu Hakk'ın işiydi.

Ayaküstü kalktı ser ver

Oldu gönül gözü enver

Sır ile oldu münevver

Dedi bu hikmet ilahi

Server Muhammed ayağa kalktı, gönül gözü açıldı, Hakk'ı gördü. Sır ile aydınlandı sırra erdi ve bu Hakk'ın hikmetidir dedi.

Oldu mirâcın mübarek

Hakk kıldı Kur'an tebârek

Şanına levlâk-e levlâk

Padişahlar padişâhi

Hakk, Muhammed'in miracını tebrik etti, kutladı. Muhammed'e: "Padişahlar padişahı sen olmasaydın yerleri ve gökleri yaratmazdım, var etmezdim." dedi.

Vardı Kırkların Cemine

Oturdu Hakk makamına

Hû dedi gerçek demine

Dem be dem Resûlullâhi

Kırkların Cemi'ne vardı ve Hakk makamına oturdu. Gerçeğin demine hû dedi. Hakk'ın resulü her an Kırklarla bir idi.

Buyurdu ol nur-u vâhid

Size armağan bu tevhîd

Cümlesi de oldu sâcid

Zikretti Kelâmullâhî

Hakk'ın nuru, ışığı buyurdu ki, bu birlik size Hakk'ın hediyesidir. Kendini cümle varlığa nakşedip Âdem'e bahşederek varlığın birliğidir. Kırklar bu birlik coşkusuyla secde, niyaz eyledi. Hakk'ın kelimasını zikretti dile getirdi.

Kırklar bir şerbet içtiler

Can ile baştan geçtiler

Cezbe-i aşka düştüler

Etiler Kırklar Semahî

Kırklar bir üzüm tanesinin şerbetinden içti, sermest olup can ile baştan geçtiler. Vecd ile aşka düşerek semah eylediler.

Gözleri kurret-ül ayn

Ali bin Hasan Hüseyin

İmam-ı Zeynel Abidin

Gürûh-u Naci güvâhi

Ali, oğulları Hasan ve Hüseyin, Muhammed'in gözlerinin nurudur. Hüseyin'den gelen İmam Zeynel Abidin de öyledir. Gürûh-u Naci, bunun güvâhidir, şahididir.

İmam Bakır, İmam Cafer

Musa Kazım, Rıza ser ver

Şah Taki, Ba Nakî, Asker

Muhammed Mehdi Penahî

İmam Bakır, Cafer Sadık, Masa Kazım, Ali Rıza, Muhammed Taki, Ali Naki, Hasan Askeri, Muhammed Mehdi sığınılacak olanlardır.

Ata bahşeyle lütfundan

Dûr eyleme rahmetinden

Mahrum koyma şefkatinden

Gedâ Feyzi pür günahî

Hakk'a yürüyene, kavuşana lütfundan bahşeyle, onu rahmetinden, merhametinden uzak eyleme. Fakir ve günahkâr Fevzi'yi de şefkatinden, sevginden mahrum eyleme.

Tevhid

Hakk Muhammed Ali dostum

Kerem kılmak size geldi

Hariciler Mansur'u astı

Nesimi'yi yüze geldi

Hakk Muhammed Ali dostum, Kerem, ihsan, lütuf size mahsus. Hariciler Mansur'u astı, Nesimi'yi yüzdüler.

Fatma Ana firkate düştü

Uçmak kapıların açtı

İmam Hasan zehir içti

Münafıktan eza geldi

Fatma Ana fırkata düştü, dünyadan göçtü. Cennet kapıların açtı, Hakk’a kavuştu. İmam Hasan’a zehir verdiler. Bu eza/cefa münaflıklardan, inanmayanlardan geldi.

Şimir Mervan karşı geldi

Kerbelâ al kanla doldu

Şah Hüseyin şehit oldu

Yezitlerden eza geldi

Şimir Mervan karşı gelip, Kerbelâ’da savaş oldu ve kan döküldü. Şah İmam Hüseyin şehit oldu. Bu eza Yezit ve ona taraf olanlardan geldi.

Aktı imamların kanı

İmam Zeynel mürvet kânı

Ana rahminde zindanı

Levh-i Kalem mi yaza geldi

İmamların kanı aktı, katledildiler. Zeynel Abidin mürvet sahibidir. İmam Zeynel Abidin’in zindanda kalacağı alın yazısı mıydı? Bunu Levh-i Kalem mi yazdı?

Ol münaflık yüzü kara

Kast eyledi İmam Bakır’a

Hakk buyurdu İmam Cafer’e

Denizi yutmağa geldi

O Münaflık yüzü kara olanlar, İmam Bakır’a kastedip boğazına kurşun akıttı. Hakk, İmam Cafer’e buyurdu, Cafer ilmin denizi oldu.

Didar gözlerim gözümden

Sevdası gitmez özümden

İmam Musa-i Kazım’dan

İmam Ali Rıza geldi

Hakk’ın Cemâlini, didarını can gözümle gözlüyorum. Sevdası özümden gitmiyor, özlüyorum. Musa-i Kâzım’dan sonra İmam Ali Rıza geldi.

Taki’nin dâr’ına durduk

Naki’ye can feda kıldık

Kendi özümüzden sitem sürdük

Can cesetten teze geldi

İmam Muhammed Taki'nin dâr'ına durduk, Ali Naki için canımızı feda eyledik. İmamlara kastedenleri özümüzden sildik, lanetledik. Canımız cesetten, tenden teze, yeniden devredip geldi. Ölmeden önce ölme, ölümsüzleşme, dirilme sırrına vakıf olduk.

Hasan-ül Askeri sensin

Erenlere mihr-i kânsın

Mehdi-yi sahip zamansın

Aliyel Mürteza geldi

(Hünkâr-ı evliya geldi)

Hasan Askeri sensin, erenlerin güneşisin, güneşin kaynağı olan hazinesin, zamanın sahibi Mehdi'sin. Ali Mürteza geldi, evliyalar ulusu Hünkâr Hacı Bektaş Veli geldi.

Hüseyin'im der yâre neden

Yaralandık çare neden

Konan göçtü bu haneden

Şimdi sıra bize geldi

Hüseyin'im bu yâre nedendir? Yaralandık çare neredendir? Bu dünyaya gelen göçtü, şimdi sıra bizlere geldi.

3.2.8. Felek (Dünya, âlem, kader, talih, ölüm)

Alevilikte; “Hakk ile bir olmak”, “Hakk ile Hakk olmak” ve “Hakk’tan geldik, Hakk’a gidiyoruz” gibi deyimler kullanılır. Bu nedenle kişi için “öldü” sözcüğü yerine “Hakk’a yürüdü”, “Don değiştirdi” denir. Bu ifadelerle canın dünya değiştirmesinin anlatımı ölümü, vefatı anlattığı gibi; “yok oluş”, “geri gelmeme”, “ayrılış” anlamından farklı olarak, “kavuşma”, “yeniden bir araya gelme” anlamını da içermektedir. Bu nedenle “Cenaze Merasimi/Töreni” yerine, yapılanlar “Hakk’a Yürüme Erkânı” olarak tanımlanır (Aktaş ve diğerleri, 2015, 17). Alevi-Bektaşilikte, “Yaşam arlanma, ölüm sırlanma”dır. “arlanma”, Dört Kapı Kırk Makam’ı uygulayarak, kâmil insan olmak anlamında olup, “sırlanma” tenin biyolojik ölümüyle Hakk’a kavuşmasıdır.

Alevilikte Hakk’a yürümenin iki yorumu vardır. Birincisi İkrar törenindeki “Ölmeden Evvel” ölümüdür. Muhammed-Ali yoluna girmek; ölmeden evvel ölmek yani ikinci kez doğuşa ermek demektir. Ölmeden evvel Hakk’a yürümek için yapılan törenlere İkrar Cemi adı verilmektedir.

İkinci ölüm ise “*biyolojik ölüm*”dür. Alevi- Bektaşî inancında “*yok olma*” anlamına gelen “*ölüme*” inanılmamaktadır. İnancımızda Can’ın ölümü yoktur, aslına dönüşü vardır. Hakk’ın özünü taşıyan insan, Hakk’a yürümesiyle (biyolojik ölümüyle) birlikte, tekrar Hakk’a kavuşacak ve bütünleşecektir.

Ten fanidir, can ölmez

Gidenler geri gelmez

Ölür ise ten ölür

Canlar ölesi değil

Yunus Emre

Biyolojik ölümden sonra, her toplum ve her inançta olduğu gibi Alevi-Bektaşilikte de aramızdan ayrılan can için önemli tören ve ritüeller yapılır. “*Hakk’a Yürüme Erkânı*” dediğimiz bu tören ve ritüeller, yöreden yöreye küçük farklılıklar göstermekle birlikte, temelde birbirine benzer (Erişim Adresi :

[http://www.asikremzani.net/makale/Hakk'a Yurume Erkani Uygulama Ornekleri.htm](http://www.asikremzani.net/makale/Hakk'a_Yurume_Erkani_Uygulama_Ornekleri.htm)

1 Madde Yazarı: Namık Kemal Doğanay).

Âşık Dertli Divani, ölüm kavramını şöyle yorumlamaktadır: Anadolu’da Alevi-Bektaşî-Kızılbaş inancında, ölüm yoktur, bunun yerine Hakk’a Yürüme kavramı kullanılır. Varlığın birliği (vahdet-i mevcut) Alevi inanç öğretisinde Hakk’ı özünde görür ve ölüme, “Hakk’a Yürümek” veya “Don Değiştirmek” denir. Alevilik varoluş felsefesine dayalıdır, hiçbir varlık yoktan var değildir, var olanı da ebediyen yok olmaz sadece devr-i daim eder. Alevi deyişlerinde bu olgunun dile getirilişine bakacak olursak ; "Can ölmez, ölen tendir, ölüm ölür ama biz ölmeyiz, "Hakk ile bir olmak", "Hakk ile Hakk olmak” ve "Hakk' tan geldik, Hakk’a döneceğiz” şeklindedir.

Divani’de bu konu “Ölmeden önce ölmek” yani zahirdeki dünyanın geçici zevklerinden, aşırı tutkularından, bütün isteklerinden kendini arındırıp ikrar vermek (nasip almak) olarak geçmektedir. Bu durum tamamen kişinin kendi iradesine bağlıdır. Kendi isteğiyle tüm maddi ve manevi isteklerinden vazgeçen kişi iradi olarak ölmeyi seçmiş ve mana âleminde ruh bulacağına inanmaktadır. Bâtını anlamda iradi olarak ölüp ikrarını alan “can” dünyaya yeniden intikal edecektir. Böylece ikinci doğum gerçekleşmiş olur. “*Şu fani dünyanın sefası yoktur/İkrar bend olana cefası çoktur.*” Divani zahiri olan âlemin geçiciliğine inanır. Kısa sürede göz açıp kapayıncaya kadar bir bakmışız ömür bitmiş der. Biyolojik ölüme karşılık mânen ölmeyi, nefsin kötülüklerinden arınmayı diler. İnsan-

Evren-Tanrı bir bütün halindedir. (vahdet-i mevcut) Tüm nesneler, düşünceler onun varlığından kaynaklandığı için ölüm de bir öze dönüştür demektir. *Dört kapı kırk makam cümlesi haktır/Var ilet özünü Şah-ı hûbana.*” Hakk’a yürüyen can sırlanmadan önce sırası ile öncelikle su ile buluşturulur, bu Şeriat kapısıdır. *“Yıka bedenini kirli varılmaz erenler”* denilir. İkinci kapıda sır gömleği giydirilir, bu tarikat kapısıdır. Helallik alınır, helallik verilir. Üçüncü kapıda ayaksız ata (tabut) bindirilir, bu Marifet kapısıdır. Hakk ile Hakk olunur ve can toprağa sırlanır, toprağa turab olur ki bu son kapı olan Sırr-ı Hakikat kapısıdır. Can özüne döner, Hakk’a kavuşur, devr-i daim eder.

“Dört kapı selâmın verip aldılar/Pirim huzuruna çekip yettiler/El ele, el Hakk’a olsun dediler/Henüz mâsum olup cihana geldim.” Divani’nin yer verdiği Şahi’ye ait bu dizelerde dünyayı farklı bir yorumla algılayanlar yani görünen boyutuna aldananlar hep cefa, sıkıntı çeker ama bu âlemde Hakk’a kavuşmak arzusuyla yaşayan (Pir Sultan Abdal’ın “Koyun beni Hakk aşkıyla yanayım.” sözlerinde olduğu gibi) ve iradi vesileyle ölenler arınmıştır, masum olup yeniden doğmuşlardır.

Alevilikte yola ikrar veren kişi, tüm kötülükleri, istenmeyen davranışları cism-û canından uzaklaştırmıştır. Böylece arınmış sayılır. Bundan sonra ömrünün geri kalanında yaşadığı süre içinde pişmanlık duyabileceği ne varsa yapmamaya çalışır yani arınmış halde kalabilmenin mücadelesini verir.

Dertli’nin şiirlerinde felek teması ölüm manasında kullanıldığı gibi aynı zamanda dünya (âlem) olarak da iç içe geçer vaziyette kendine yer bulur. Divani bu âlemi geçici bir konak yerine bir han’a benzetir. Zahiri olarak bakınca bu hana konan kişi yer, içer, eğlenir, vakti gelince göçer gider der; bâtını olarak ise bu âleme bir geliş sebebimizin olduğunu söyler ve Hakk’ın kendini hatırlatması, bir hazine olduğunu ve bilinmesi gerektiğini böylece yerleri gökleri yaratıp bilinirliğini aşına kıldığını söylemektedir. *“Gel beri gûftumu gûş eyle gâfil/Bilmez misin niye geldin cihana/Elest-i bezm’ini hele bir düşün/İspatı imtihan geldik bu hana.”* Görüldüğü gibi Dertli Divani dünyaya geliş amacımızın zahiri ihtiyaçlardan farklı olarak Hakk’ın kendini ispatı üzerine olduğunu, Elest Bezmi örneğini vererek Hakk’ın yaratılış esnasında yaptığı meclisteki ahdini (anlaşma) hatırlatır. Bu sözlerimi iyice anlayın ve bilin ki bu dünya Tanrı’nın “künt-û kenz” halidir. Bu sırra istinaden de zatının bilinmesine bizi vasıta kılmıştır.

Dünyanın fani oluşunu dile getiren âşık burada misafiriz demektir. Ona göre üç beş gün kalıp gideceğimiz bu âlemin iyi anlaşılması gerekmektedir. Neden geldiğimizin sorgu

sualini yapmadan, kendimizi bulmadan sadece bedeni anlamda yaşayıp göç etmeyi doğru bulmayan Divani “*Âşığın sırrı Süphanda/Hakk mevcut olmuştur onda/Üç beş günlüğüne handa/Mihmaneyim mihmaneyim.*” Der ve âşıkların Hakk’ın bir tecellisi olduğunu, Hakk’ın onlarda vücut bulduğunu söyleyerek âlemi halk (yaratılmış-insan) noktasında yorumlar.

“*Dünyaya aldanan gafilmiş meğer/Hakikate ermek istersen eğer/Yık nefis kalesini imar eyleme.*” Dünyayı “üç günlük “olarak tanımlamaya devam eden Divani, buradaki yaşamı önemsemez. Onun sunduğu nimetlere aldanmadan, sonsuz bir hayatın saadeti olarak görülmesi yerine “Neden gelmiş olduk cihana?” sorusunun cevabına odaklanılmasını ister. İnsanın madde âlemine mahkûm olup bağımlı kalması mana âlemini ve hakikati görmesini engellemektedir “*Üç günlük yalan dünyanın/Sakin meyletme varına/Her saati günü ayın/Aşna kıla gör yarına.*” Diyerek bu tezini ispata çalışan Divani, onun geçiciliğini, her gününün sonrakine benzediğini dile getirmekte ve her insanın yaratılış gereği onu farklı yorumladığını söylemektedir. “*Kimi baldır kimi balcı/Kimi yoldur kimi yolcu.*” Dünyanın insanın bilinç ekseninde kapladığı yeri, dünyanın varlık ve imkânlarını ne amaçla kullandıklarını ve onu nasıl algıladıklarını bu sözlerle anlatmaya çalışmıştır.

Dertli, Hakk âşıkları için bu âlem, kötü olup uzak durulacak bir mekân değildir der ve Hakk’ın tecelligâhıdır eklemesini yapar. Dünyayı ilahî güzelliğin bir yansıması olarak görmek onu Hakk’a ulaşmada bir engel yapmaz bunun yerine onun güzelliklerini yansıtan bir ayna görünümünde ve hatta ona ulaşmada keskin bir vasıta olarak görür. “*Yolun uğratma zulmete/Dertli Divani’den öte/Bağlan rah-ı hakikate/Dolaşma yokuşu düzü.*” dizelerinde de bahsedildiği gibi yolu yokuşa sürmek yerine dünyayı bir fırsat bilip gerçeğin peşine düşmek gerektiği, hakikat yoluna baş koyarak onu bulana kadar ve o yolda aydınlanana kadar çaba verilmesinin önemi üzerinde durulmuştur.

Tüm bu bakış açılarının yanında Felek (dünya, âlem, talih, kader) Divani’de talih, kader anlamında da kendine yer bulmuştur. O talihe bir sitem içindedir, yaptıklarına karşılık alamamıştır ve ne yaparsa yapsın ona bir türlü yaranamamaktadır. “*Ah eyledim of eyledim/Yıkamadım şu feleği/Bilmem feleğe neyledim/Ne imiş benden dileği.*” Âşık burada sitemini anlatır. Gerçek bir dost özlemi içinde olup onun arayışı içindedir fakat hükm-i felek bu konuda ona şans vermemiştir. Âşığın dert ve kederi giderek artmakta ve çektiği acı münasebetiyle sürekli şikâyet içindedir. “*Verdi felek bana bin türlü elem/Geldi geçti ömrüm ah ile her dem/Gönülde açılan yaraya merhem/Çok aradım*

bulamadım çare ben.” Kaderin, talihin acıma duygusu olmadığı gibi sürekli âşığa cefa çektirmektedir. Bin bir acı, üzüntü, keder ile başbaşa kalmış olmak onun zulmetinden kaynaklıdır ve âşığa artık ah ettirmiştir. Yapmak isteyip de yapamadıklarının kederini taşıyan âşık buna çareler aramış ama feleğin elini kolunu bağlamasıyla gönlündeki yarasına dahi bir merhem çalamamıştır.

3.2.9. Telli Kur'an

Zakirler Aleviliğin temel ibadeti olan Cem rituelinde rituel için yaratan ve aktaran kutsal icracılardır. Zakirlik kurumuna yüklenen bu kutsiyetin temel sebebi zakirlerin tıpkı eski Türk şaman ve kamları gibi rituelde kullandıkları sazları bağlamaları ve söyledikleri manzumeler aracılığıyla kutsal ile iletişimi ve topluluğun transa geçmesini sağlama görevini üstlenmeleridir. Rituelde icra ettikleri eserlerin gelenek içerisinde ayet kelimeler veya nefes şeklinde adlandırıldığı ve Hakk kelâmı olarak kabul edildiği görülür. Zakirlik hizmetinin piri ise Cebrail olarak kabul edilir. Dolayısıyla gelenekte bu kelâmların icra edildiği saz da kati suretle kutsal sayılır ve âşık tarzı şiir geleneğinde “Telli Saz” olarak nitelendirilen bağlama Alevi inancında “Telli Kur'an” olarak karşımıza çıkar (Akın, 2020, s.151).

“Bana Hakk'ı Soran oğul/Haber al âşık sazından/Göğsü Peygamber ağacı/Kılıfı Ali bezinden.” Âşık burada bana Hakk'ı hakikati Soranlar var der. Bunun için yola ikrar vermiş yol evlâdı olup da bilgiyi talep edenler, âşıkların sazı ve sözüne baksınlar gerçekleri arıyorlarsa onlardan öğrenebilirler diye devam eder. Peygamber ağacı denilen nesne ise “*Gayak ağacı*” olarak bilinir ve Hindistan, Antil Adaları ve Orta Amerika’da yetişmektedir. Birçok derdin devası olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla “*göğsü peygamber ağacı*” deyimini âşığın sazın teline dokunmasıyla bağlamanın göğsünden, kafesinden çıkardığı ses ve aynı zamanda o müzik eşliğinde dile gelen ulu ozanların kelâmlarıyla aydınlanmayı anlatır. Onlar doğru olanı, güzel olanı öğretirler. Ruhumuzu arındırıp sevgiyle, saygıyla doldurur, muhabbet ehli bir can olmamızı sağlarlar.

Kılıfı Ali bezinden deyimine gelince ise “*Sır Ali'den kalma*” diye bir söz duyarız. Deyişlerin hepsi hikmet doludur, bir mana verirler. Onlara derinlik katan ve onların nezdinde her şeyin özünü, aslını öğrenmemizde rolü olan bu bağlamanın kılıfıdır ve onu sırlamıştır.

Ayrıca yukarıda verdiğimiz “*Göğsü peygamber ağacı/Kılıfı Ali bezinden*” dizeleri Alevi-Bektaşî inancında Muhammed-Ali birliği kavramını da beraberinde taşıyor.

“*Elif Hakk’a nişan sapı/O gerçeğe açar kapı/Eşikten başlayan yapı/Sarı Turna avazından.*” Dertli Divani, Elif’i tanımlarken: Hakk’ın ve varlığın birliğini, tekliğini ifade eden bu kavram “dosdoğru” anlamına da gelmektedir der. “*Elif Hakk’a nişan sapı*” derken bağlamanın sapı kastedilir ve tıpkı “*Elif*” gibi dosdoğrudur. Bağlama üzerindeki perdelerin notadaki birbirinden farklı tam ve yarım sesler nasıl ki bir bütünlüğü ifade ediyorsa; bâtinî anlamda da her biri bize farklı kuralları aktarır ve Dört Kapı Kırk Makam aşaması geçildikten sonra da “*o gerçeğe açar kapı*” yani gerçeğe ulaşılmış olunur, insan-ı kâmiliden Hakk’a kavuşulmuştur artık.

“*Eşikten başlayan yapı/Sarı Turna avazından.*” Eşikten itibaren teller de perdeler de çıkarmış olduğu seslerle diyardan diyara gezmekte olup dosta, sevgiliye, eşe, yarene haber götürendir. Turna’nın sesi Ali’nin avazına benzetilir. Bağlama da Turna kuşu gibi kutsaldır ve Sarı Turna olarak kendini bulmuştur.

“*Şah perdeye basan parmak/Niyaz eyler Hakk’a varmak/Ezgi olup akan ırmak/Hakk imamlar düvazından.*” Görünen anlamıyla tanımlarsak; Şah perde, bağlama düzeninde üst eşikten başlayıp üçüncü perdeye denk gelir. Buna baş perde de denilmektedir. Bu düzendeki karar sesi olan “*la*” aynı perde üzerinden kullanılarak elde edilmiştir. Üst tel boşta kalacak şekilde alt ve orta tele birlikte basılırsa alt tel “*mi*” orta ve üst tel “*la*” sesi verecektir.

Üst eşikten başlayarak yedi kat göklere benzetilen yedinci perde de alt telde “*sol*” sesi vermektedir. Ezgiler icra edilirken karar sesi olan “*la*”ya parmak basılır bu şekilde pek çok ezgi icrasında başta ya da sonda olacak şekilde “*fa, sol, la*” yapılır ve sonrasında ise müzikle birlikte değişler çalınır.

Bâtinî anlamını âşığımız şöyle yorumlar: “*Şah perdeye basan parmak/Niyaz eyler Hakk’a varmak*” dizeleri, Cemde meydana gelip ayak mühürleyerek dâr’a durmak yani özü Hakk’a bağlamak demektir. “*la*”; Yola teslim olmak ve karar kılmak anlamındadır.“*fa*”; Hû deyip meydana eğilmek anlamındayken, niyaz etmek “*sol*” ve kalkıp tekrar dâr’a durmak “*la*” ile ifade edilir. Sonrasında ise hakikat makamı olan meydandaki yerimize oturma eylemi gerçekleşir. Bu da Hakk’a varmak olarak yorumlanır.

“Ezgi olup akan ırmak/Hakk imamlar düvazından” derken de ırmak gibi akan ezgiler vardır. Onların coşkusuyla gönüller birleşir. Hakk olan gerçekler, önderler ve on iki imamların ismi zikredilir okunan bu ezgiler “dövazlar” olarak bilinmektedir.

Sancılar dolunca cim’e

Baş eğerek gelir Cem’e

Elbette sarılır dem’e

Acısı canan nazından

Geleneksel Arap alfabesinin eski sıralanışına baktığımızda (*Elif, Ba, Cim, Dal*) ilk dört harfin okunuşuyla oluşan “Ebcde” hesabında ve aynı zamanda Hurufilik inancında üç sayısının karşılığı “cim” dir. Bâtınlıkta bu Hakk’ın suretidir. Allah’ın yüzü anlamındaki “Cemâllullah”ı simgelemektedir.

Dertli’ye göre, Hakk gönüldedir, o Hakk’ın aşkıyla yanıp tutuşan can gerçeğe ulaşmak için gönüllerin birleştiği Cem’e Hakk’ı görerek, başını eğerek *hû* diyerek içeri girer. Zahiri ve bâtını sembolize eden dem ve doludan içmekle âriflerin sözünü dinleyerek bilgi görgü sahibi olunur, aynı zamanda kemâle ermek anlamına da gelmektedir bu. Ancak bu evreleri geçtikten sonra cananın cevrine, cefasına, nazına, acısına katlanabilme erdemine ulaşılmaktadır.

“Sıtk ile daya bağrına/Derman yetirir ağrına O mahbubun diyarına/Hisse götürür sizinden.” Dertli Divanı burada Âşığın sazını can-ı gönülden bağrına dayayarak, aşk ile çalıp Hakk kelâmını içselleştirince dertlerinin, acılarının hafiflemiş olacağını söylemektedir. Gönülde olup da sevilen o sevgiliye, yani Hakk’a her türlü halinin ayan (apaçık, görünen) olacağını söyleyen âşık muhabbet/aşk ehli olanların da dertlerine ortak olabileceğini, herkesin kendine bir pay çıkaracağını dile getirir.

Cevri bunda dilli Kur’an

Hem erkânlı yollu Kur’an

Elimizde telli Kur’an

Yürürüz Hakk’ın izinden

Divanı, “Kur’an-ı natık” yani konuşan canlı Kur’anın Şah-ı Merdan Ali olduğunu söyler. Onun zat-ı sıfatında âşıkların, sadıkların, insan-ı kâmillerin, âriflerin kelâmı da Hakk’ın kelâmıdır der. Ona göre “Âşığın sözü Kur’an’ın özü” deyimini de bunu anlatmaktadır. İşte burada Cevri, dilli Kur’an’dır. Hem erkânlı hem de yollu Kur’an’dır. Yolun bir süreği, kuralı vardır o bu süreği yola uygun olarak sürdürür. Hakk kelâmı olan deyişlere

tınısıyla derinlik katan, bizi duygu deryasına kavuşturan bağlamanın bir kutsiyeti bulunur. Ona Telli Kur'an deriz. Hüdai'nin de “*Şiir müzik Hakk lisani/Çalar söyler usanmayız*” dediği gibi bu şekilde Hakk'ın izinden yürümüş oluruz.

3.2.10. Devir Nazariyesi

Devr (Devir), dönme, dolaşma, bir şeyin kendi mihverî üzerine hareketi anlamına gelmektedir. Varlıkların Hakk'tan gelişini ve O'na dönüşünü açıklayan tasavvufî bir görüş (nazariye)'tür. Aynı zamanda İslam kozmolojisinde gök cisimlerinin her dönüşüne de devr denir. Devriye ise, devir anlayışını işleyen Hakk'ın zatında tecelli eden ilahî nurun, cisimler âleminde manevî bir tertip dâhilinde dört unsurdan geçerek insan-ı kâmil düzeyine ulaşması daha sonra da Hakk'a dönmesini konu alan manzum veya mensur eserlerdir (Çiftlikçi, 2017, s.179-180).

Dertli Divanî, Alevî-Bektaşî-Kızılbaş inancının yüzyıllar öncesinden günümüze taşınması, Ulu Ozanlarımızın dizeleri sayesinde olmuştur demektedir. Ona göre gelmiş geçmiş bilim-felsefe düşünürlerinin fikirlerinde de görülen birçok tema yine ulu ozanlarımızın dizelerinde görülmektedir. Bu temalardan biri de “Devriye” dir. Alevî-Bektaşî-Kızılbaş inancıyla yoğrulmuş, kemâle ermiş ozanlara ait olan devriyelerden yola çıkarak birkaç örnek veren Divanî bâtin yorumunu da vermeyi ihmal etmemektedir.

Aşağıda Hacı Bektaş Veli Dergâhı Postnişinlerinden Şîr'î Bektaş Çelebi'ye ait “Devriye” adlı şiir ele alınmış ve anlam analizleri yapılarak sunulmuştur.

“*Cihan var olmadan ketm-i âdemde/Hakk ile birlikte yektaş idim ben/Yarattı bu mülkü çünkü ol demde/Yaptım tasvirini nakkaş idim ben.*” Âşık burada şunu anlatmaktadır: Henüz ne Âdem vardı ne de kâinat oysa ben Hakk ile birlikte idim; Hakk'ın, evrene hayat verdiği o varlığın özünde ben var idim ve kâinat varlığımız sayesinde oluştu. Onu bir nakkaş edası ile nakşeden, işleyen, biçimlendiren ben idim.

“*Anasırdan bir libasa büründüm/Nar-u, bad-ü, ab-ı Hâk'ten göründüm/Hayr'ül-beşer ile dünyaya geldim/Âdem ile bile bir yaş idim ben.*” Devr-i daim edip “ateş, hava, su, toprak” dört ana nesneden geçip vücut buldum. Cümle canlı yaratıldı fakat içerisinde aklı, fikri, yaratıcılığı ile en hayırlısı ben idim ve Âdem var iken ben de var idim diyor âşık.

Âdem'in sulbünden Şit oldum geldim

Nuh-u Nebî olup Tufan'a daldım

Bir zaman bu mülke İbrahim oldum

Yaptım Beytullah'ı taş taşıdım ben

“İsmail göründüm bir zaman ey can!/İshak, Yakup, Yusuf oldum bir zaman/Eyyüp geldim çok çağırdım El’aman/Kurt yedi vücudum kan-yaş idim ben.” Divani birbirine bağlayıcılığı noktasında iki dörtlüğü bir vererek şöyle yorumlar: Âdem’den olan adı Şit konulan ben idim, Nuh Nebi, Beytullah’ı yapan İbrahim ben idim. İsmail, İshak, Yakup, Yusuf ben idim. Vücuduna kurtlar düşen, Eyyüp Nebi de ben idim.

Divani, yüzyıllar önce yaşayan peygamberleri felsefi açıdan özünde anlamak gerek der. Âşık için ise onların insanlığa kattığı hizmeti dikkate alarak bugün de kendisinin bu hizmeti vermeye çalıştığını ve manada onlarla bütünleşmek istediğini söyler.

İnançsal açıdan Viranî Baba’nın bir beyitinde geçen;

Bin bir dondan baş gösterdi Mürteza

Biz bir bildik dedik Allah-Eyvallah

Divani, âşığın burada Şah-ı Merdan Ali’nin zahirde farklı zaman, mekân, don (beden) ve isimlerde (Tayyi zaman-Tayyi Mekân) gelen, ama gerçekte bakılınca tek olan Hakk’ın varlığını temsil ettiğini anlatmaktadır.

“Şu fena mülküne çok gelip gittim/Yağmur olup yağdım ot olupbittim/Urum diyarını ben irşad ettim/Horasan’dan gelen Bektaş idim ben.” Divani’ye göre Şir’î burada, fizik konusu da olan, “Evrende hiçbir madde yok olmaz, yoktan da var olmaz” ilkesine dayanarak “Maddenin Korunumu Kanunu”nu öngörmektedir. Der ki: Bu dünyaya çok defa geldim, çok defa gittim. Cesedimin eriyip karıştığı toprağa, düşen yağmur tanesi ve o topraktan yeşeren ot ben idim. Anadolu’yu ihya etmiş Horasan’dan çıkagelen Hünkâr Hacı Bektaş Veli ben idim. Böyle söylerken de manada aynı düşünceyi paylaşmayı, içselleştirmeyi ifade etmektedir.

“Şimdi hamdülillah Şir’î dediler/Geldim, gittim, zatım hiç bilmediler/Kimseler bu remzi fehm etmediler/Her gelen mahlûka kardaş idim ben.” Dünyadayken (şu an) bana Şir’î derlerdi. Bu dünyaya çok defa geldim ve çok defa göçtüm, ama bu sırrı kimseler bilemedi. Her gelen varlık benim kardeşimdi. Diyerek devr-i daim eden canın hakikat kapısından geçip dünyadaki görevini tamamlayarak tekrar özüne dönüşünü anlatmaktadır bize.

Bilim adamlarına göre evren başlangıçta bir ışık ya da enerji kütlesi durumundaydı. Bazı değişen koşullardan dolayı büyük bir patlama oluştu ve biriken enerjinin çözülmesi neticesinde bütün canlı ve cansız varlıklar evrimleşerek hayat buldular. Şir’î Bektaş

Çelebi, bu noktaya işaret etmekte ve bütün varlıkların Hakk'ın bir tezahürü (görünür hali) olduğunu söyleyerek cümle varlığın O'ndan var olduğunu söylemektedir.

Büryânî Baba bir deyişinde,

Canlı cansız cümlemiz bir nesneden

Var oluyor bu bir hikmet sultanım

Der iken, Edip Harabi de şöyle demektedir:

Daha Allah ile cihan yok iken

Biz anı var edip ilan eyledik

Hakk'a layık hiçbir mekân yok iken

Aldık hanemize mihman eyledik

Hakk'ın hikmet-i varlığını hiç kimse bilmez idi fakat aklımız, bilincimiz ve inancımız ile onu keşfettik. Böylece onun varlığını ilan ederek bâtın manada biz yarattık. Hakk bizimle var oldu, gönlümüze mihman (misafir) oldu demektedir.

Âşık Veysel'in zahiri anlamda sevgiliye yazıldığı düşünülen;

Güzelliğin on para etmez

Bu bendeki aşk olmasa

Eğlenecek yer bulaman

Gönlümdeki köşk olmasa

Bu dörtlükte bâtın manada aşkımız olmazsa Tanrılığının ne değeri kalır; gönlümüz olmazsa varlığının gösterilecek başka yeri/mekânı olabilir miydi? Derken, ne kadar iyi ifade ediyor âşık.

Aynı manada Edip Harabi'nin, ünlü devriyesinin ikinci dörtlüğüne bir göz atalım:

Kendisinin henüz ismi yok idi

İsmi şöyle dursun cismi yok idi

Hiçbir kıyafeti resmi yok idi

Şekil verip tıpkı insan eyledik

Divani buradaki dörtlüğün manasını: Hakk'a, Elif, Allah, Settar, Cabbar, Gaffar, Hûda, Rab, Tanrı gibi isimleri biz verdik. Onu Âdem suretinde tecelli eden varlık olarak, biz gördük ve beyan ettik.

Daimi Baba'ya kulak verirsek:

Kâinatın aynasıyım

Mademki ben bir insanım

Hakk'ın varlık deryasıyım

Mademki ben bir insanım

Dizeleriyle, Hakk'ın sıfat-ı Âdem'de tecelli ettiğini dile getiren âşık, yol süreğimizde de ibadetler Cemâl Cemâle yapılır, kıblegâhımız ve secdegâhımız da bu sebepten dolayı Âdem'dir demektedir.

Hallâc-ı Mansûr da “Ene'l Hakk” diyerek söyleyecek bir söz bırakmamıştır bize.

Divani tüm bu temaların ışığında bu ölümsüz eserleri anlamının ve yaşamımıza aktarabilmenin çok önemli olduğunu söylüyor. Bunu ne ölçüde gerçekleştirebilirsek Alevi-Bektaşî Yolu'nun derinliğini ve özünü de o derece kavrayabiliriz demektedir. Kendi kabına dahi sığmayan, dinler üstü diye nitelendirebileceğimiz ve temeli sevgi üzerine inşa edilmiş, insan merkezli bu kültürü (Alevi-Bektaşî-Kızılbaş inancı) ancak ve ancak “*bakmadan görebilen, demeden duyabilen*” İnsan-ı Kâmillerin, Âşık-ı Sadıkların ve Ulu Ozanların dizelerinden daha net anlayabiliriz diyerek sözünü bitirmektedir.

3.2.11. Turna

Turna, halk hikâyeleri'nde, halk ve divan şiirinde, türkülerde, özellikle de Alevi-Bektaşî inançlarında ve edebiyatı'nda kendine has, önemli yeri bulunan bir kuştur. Onun halk hikâyeleri ve türkülerdeki en belirgin yönü, haberleşmeyi sağlamasıdır. Bektaşî edebiyatı'nda da başta Hz. Ali olmak üzere ulu kabul edilen kişilerin simgesi haline gelmiştir. Turna, yaklaşık iki bin yıldan beri sıra ile gurbet arasında haberleşmeyi sağlamış, sevilip sayılan, en çok değer verilen kişileri temsil etmiştir (Temizkan, 2014, s.162).

Dertli Divani'de Turna kavramına gelince âşıkların Turnaları temelde haberleşme motifi ile işlediklerini söyler. Bunun yanı sıra Turna'yı sevgili ile teşbih ettiklerini, bazen Turna'yı bir av olarak görüp o şekilde hitap ettiklerini, bazen de dönüşülen varlık/Metamorfoz düzleminde gösterdiklerini söylemektedir.

İslam öncesinde Turna bir ilah olarak görülür. Alevi-Bektaşî-Kızılbaş inancında yer alan şiirlerde “ilahi aşkla iman-inkâr sahibi canları temsil ederken; Turna katarlarının da Ayin-i Cem'i temsil ettiklerini dile getirir. Turna'ya özgü danslar veya hareketlerin Mevlevî Semâ'na kaynaklık ettiğini söyleyen Divani, Turna motifinin Totemizm ve Şamanizm gibi inançların görüldüğü devirlerden beri bir sembol olarak günümüze kadar geldiğini belirtir.

Yukarıdaki bilgilerin ışığında bakıldığında Turna tema olarak sadece bir manaya karşılık gelmemekte birçok işlevi kendinde barındırmaktadır. Dertli Divani'nin ele aldığımız şiirleri kapsamında incelediğimizde Turna iki yerde karşımıza çıkmaktadır. Bu iki şiirin izleksel yorumu aşağıda sunulmuştur.

“Pervaz vurup gökyüzünde dönünce/Dinley'n tarif edem yolu Turnalar/Hidayet Mevla'dan kalkın deyince/Gözetleyin sağı solu Turnalar.” Dertli Divani, burada Âşığın Turnalara seslendiğini söylemektedir. Âşık Anadolu'daki Alevi-Bektaşî dergâhlarının coğrafi yönden sıralamasını göz önünde tutarak Turna'ya bir yolculuk yaptırır. Hakk'a doğru başlayan yolculuğu Turna'nın gökyüzüne kanat çırpmasıyla başlatan âşık yola çıkmadan önce her türlü tehlikeye ve o yoldan alıkoymaya çalışan kimselere karşı Turnalara dikkatli olmalarını, sağı solu gözetlemelerini söyler.

“Varıncağız Amasya'nın üstüne/Secde kılın Hamdullah'ın postuna/Dergâhına, damanına, destine/Ezelden demişiz beli Turnalar.” Âşık burada Amasya'ya varınca Hublar şahı Hamdullah Efendi'yi niyaz edip makamında secde kılın diyerek Turnaları yönlendirmektedir. Onun tekkesine, tekkesinin bulunduğu dağ eteğine, oturduğu o şerefli köşeye ezelden beri evet deyip onaylamışız demektedir.

“Durmayın Çetmi'de açın pervazı/Ali Pir Civan'a eyley'n niyazı/Hacıköy'de şehitlerin şahbazı/Onun da bir ismi deli Turnalar.” Yolculuğa devam etmelerini söyleyen âşık durmayın Çetmi'de kanat açın diyerek Turnalara bir nevi ibadet gördürmektedir. Burada Alevi-Kızılbaş Ocağı olan Ali Pir Civan Ocağı bulunmaktadır. Bu ocağı ziyaret etmelerini isteyen âşık aynı zamanda Turnalara Gümüşhane'ye bağlı Hacıköy'de yaşamış ve o dönemdeki Alevi katliamlarından birinde öldürülen Ali Pir Civan'ın yürekli ve yiğit biri olduğunu öğretmektedir. Onu o çevrede, yörede “deli” ismiyle andıklarını bunun da “kılavuz, rehber” anlamında kullanıldığını söylemektedir.

Âşık, tarih boyunca Anadolu'ya sürgün edilmiş, dağıtılmış Alevi-Bektaşîler arasında Turna kuşunu aracı ederek bir iletişim sağlamaktadır. *“Merzifon'dan seyreyleyin obayı/Kılavuz eyleyin bad-ı sabayı/Ziyaret eyleyin Pir-i babayı/Hoştur o sultanın hali Turnalar.”* Yolculuğu süren Turnaların Merzifon'a gelince bir süre etrafı gözlemlemelerini isteyen âşık, dost dergâhına giderken en önemli zamanı beklemelerini bunun da sabah, seher yeli esince olacağını söyler ve Turnalara sabah rüzgârının onlara yol göstereceğini bildirir. O uyanışın habercisi ve yol gösterici kudrete sahip ilahi bir sırdır. Onu takip eden Turnalar Piri Baba denilen dost dergâhına ulaşır, kendisini ziyaret

edeceklerdir. Hâli ahvâlî hakkında birçok menkıbenin yazıldığı bu sultan Turnaların gözünde görülmeye değer bir Pîrdir.

“Bir gecelik yatın Kırklar dağında/Bülbül öter bahçesinde bağında/Açın kanatları seher çağında/Seyredin ülkeyi ili Turnalar.” Âşık Tunceli’de bulunan Kırklar dağına gelince Turnalardan bir gecelik konaklamalarını ister. Buradaki “kırk” sözüyle Turnaların yolculuğunun kırkıncı günü kastedilir. Aynı zamanda Kırklar dağı da kırk evliyanın, kırk erenin ve kırk peygâmberin mekânı olması vesilesiyle bir kutsiyet taşımaktadır. Buradaki güzellikleri, bağı, bahçeyi, yöreyi, ili ilahi sırları görme açısından seyrettirmeyi isteyen âşık Turnalara yine seher vaktini işaret eder. Seherde tüm gürültülerden ırak sadece Hakk’ın tecelligâhı nesneler görünmektedir ve bu ilahi güzellikler görülmeye değerdir.

“Hamdülillah gören çeker mi yası/Pirim Bektaş Veli mülkün ihyası/Nur-i Cemâlettin hasların hası/PERVANE ol yârin kulu Turnalar .” Hakk’a ait nimetleri görenin gönlünde keder bulunmaz diyen âşık Hacı Bektaş Veli için “mülkün ihyası” demektedir. İhya kelimesi “diriltme, canlandırma” anlamına gelir. Burada Bektaş Veli’nin 13.yy da dağılıp perişan olmuş Alevi-Bektaşî yolunu yeniden toparlayarak diriltten, canlandıran bir mürşid olarak görülmesi anlatılmıştır. Nur-i Cemâlettin’i has yani özü itibariyle benzersiz olarak betimleyen âşık ona muhabbetle bağlıdır ve ona hizmet edendir. Turnalardan da ona yol bağı ile bağlanmalarını ve hizmet etmelerini istemektedir.

Âşık Dertli Divani, âşığın Turnaya yaptırdığı bu yolculukta tüm yol boyunca nerelerde durmaları, nerelerden geçmeleri gerektiği, hangi ilde, hangi şeyhin bulunduğunu, hangi dergâhta ne yapılacağını, bu tekkelerin ve şeyhlerin önemli olan bazı vasıflarını bir öğrencisine görev ve sorumluluklarını anlatan öğretmen tavrıyla söylemiştir. Bir yandan da dervişine tarikat adabını öğretir gibi şiir boyunca birçok coğrafik bölge saymıştır. Saydıkları arasında yer alan yerleşim yerlerini adeta tekke ve dergâhların yerleşim haritasını çıkartır gibi sırasıyla dizmiştir.

Habercilik yönü ile bilinen Turna kuşu bazen de âşık ile sırdaş ve dert ortağıdır. Ona yaşanan acı olaylarda veya acıda, kederde dert ortaklığı yaparak paydaş olur. Alevi-Bektaşî-Kızılbaş inanç öğretisinde Kerbelâ faciası hafızalardan silinmeyecek derecede derin izler bırakmıştır. Âşık bu vakayı anlatırken olayı Turna’dan sorar orada yaşanan ne varsa Turna’dan öğrenmek ister:

“Kerbelâ Çölünden sakın mi geldin/Ne yaman fırgatlı ötersin Turnam/İmam Ali katarına uyuban/Kırkların semahın tutasın Turnam.” Dizelerde Kerbelâ’da 72 yoldaşıyla şehit

edilen İmam Hüseyin'e telmihte bulunulmuştur. Turna'nın acı acı ötüşü sanki bir dostu, eşi, yareninden ayrılmışçasına ayrılık acısına karışmıştır. Turna Alevilik inancında Hz.Ali'yi simgelemektedir. İmam Ali kervanına yetişip katılmasını isteyen âşık o yola bağlanırsa Kırklar Semahı'na erişebileceğini dile getirmektedir.

“Kırklar senin ile biledir bile/Yediler hizmetin ol mayıl ola/Ol Hızır Nebi den yardımcın ola/Güruhu Naci'ye yetesin Turnam.” Kırklar seninle birliktedir diyen âşık Alevi inancında kutsal sayılan sayılardan üçler-beşler-yediler-kırklardan bahseder ve yedilerin önemi üzerinde durur. İnanişâ göre yediler olmazsa Kırklar Meclisi dağılır ve semah tutulamaz. O meclise girip yedilerin hizmetini görünce hayran kalasın diye istekte bulunan âşık burada Turnalara Hızır tarafından yardım dilemekte ve ab-ı hayattan içip ölümsüzlük elde etmelerini aynı zamanda temiz, kurtulmuş bir topluluk olan Güruhu Naci'ye erişmek için gerekli güce ulaşabilmelerini dilemektedir.

“Ezel bahar yaz ayları doğanda/Semah tutup gökyüzüne ağanda/Yavru şahin tellerine değende/Âlim dost dost diye ötesin Turnam.” Yine inanç gereği önemli olan sayılar üzerinden 4 mevsimden (Alevilikte 4 sayısının kutsiyet taşıdığı diğer önemli kavramlar: 4 kapı, 4 unsur, 4 kitap, 4 melek vb.) bahsedilen bu dizelerde aynı zamanda göçmen bir kuş olan Turna'nın mevsimin belli aylarında ortaya çıkıp belli aylarında ortalıktan çekildiği bilinir. Yaz ayları geldiğinde Turnaların semahı başlar, gökyüzüne kanat açılır, yükseldikçe yükselir bu Hakk'a kavuşmayı sembolize etmektedir. Alevilik inancında Turna'nın sesi Hz. Ali'nin sesi olarak kabul edilmiştir. Şah Avazı da denilmekte ve öyle bir haykırışa sahiptir ki sesi binlerce kilometre öteden duyulabilir. Herhangi bir tehlike sezdiğinde bu haykırışı ile tüm sürüyü yanına çağırdıkları için “uyanık ve tetikte olmayı” temsil ederler.

“Alinin avazı sende bulundu/Ne yaman ötersin bağrım delindi/Ol Pîr'den bir haber al da gel şimdi/Gönlümün gam'ını atasın Turnam.” Hz. Ali'nin sesini simgeleyen Turnalar “Hakk'ın Nidası” anlamına da gelen mistik bir tanım üstlenmiştir. Âşığın yakın dostu, dert ortağı olan Turna'nın acı dolu ötüşü hasreti, özlemi anlatır. Kuzeyden güneye, güneyden kuzeye göç eden Turnalara âşık gittiğiniz yerde benim pirim Ali'den bir haber getirin demektedir. Yüreğimdiki bu gamı, üzüntüyü, kederi sonlandırın diyerek Turnalardan haber beklemektedir.

3.2.12. Aşk (Muhabbet)

Alevi-Bektaşî-Kızılbaş geleneğinde Deyişler, duazlar, mersiyeler, nefesler, demeler yüzyıllar boyunca muhabbet erkânı içinde, Ayin-i Cemlerde âşıkların, sadıkların dilinden ve sazının telinden hoş nağmelerle günümüze kadar ulaşmıştır. Dertli Divani bu konuda : “Yolun kurallarını öğrenmeye ve içselleştirmeye talip olan canları olduğu kadar aslında âşıkları, sadıkları ve arifleri de olgunlaştıran, pişiren muhabbet erkânlarıdır.” demiştir. Divani, muhabbet erkânının ne olduğunu şu sözlerle açıklar: “*Muhabbet Erkânı: İnandığımız yolun değerlerini sevgiyle, aşkla “Bildiğimizin âlimi, bilmediğimizin talibi” anlayışıyla öğrenme ve öğretme olarak açıklanabilir* (Erişim Adresi: http://www.asikremzani.net/makale/Devislerin_dili_06.html Madde Yazarı: Âşık Dertli Divani).

“*Muhabbettir eyâ dâder, rumuz-u sırr-ı veçhullah/Muhabbetle küşad oldu, kitab-ı küntü kenzullah/Muradı ehli uşşakın muhabbetten murad alma/Muhabbetle tavaf eyler, Hakikat beytini Allah.*” Divani’de muhabbet kavramı derindir. Alevilik inancı öğretisinin bilgilendirme işlevi muhabbet ortamlarında yapılır. Muhabbet ortamları sıradan olmayan belli kurallarıyla ilahi oluşumların ilk kaynağı olan yerlerdir. Dizelerde de denilir ki Ey kardeşim, Hakk’ın cemâli, yüzü sır halindeydi ancak muhabbetle remizlendi yani gizlendi ve perdelendi. Hakk’ın (Künt-ü Kenzen Mahfiyyen) kitabı aynı zamanda yine muhabbetle açıldı. (Hakk’ın varoluşu, sırrı muhabbetle bilindi.) Bu muhabbetten almak isteyen aşk ehlinin muradı ve maksadı vardır o da bu muhabbetten faydalanmaktır. Onlar ki Hakk’ın gerçek evini daima (tecelli ettiği gönül, insan-ı kâmil) tavaf ve ziyaret edenlerdir.

“*Muhabbetle silindi perde-i zulmet eyâ sadık/Muhabbetle bulur tahkik, gönül râh-ı visalullah/Muhabbetle derunun varını âşık mutahhar kıl/Muhabbetle erer menziline abd-i atiullah.*” Manalar âlemine yapılmış bir yolculuk gibidir Muhabbet. İnsanın kendini bulduğu ruhi bir arınmanın yaşandığı marifet kapısının aralandığı ve Hakk’a yaklaşılacak bir menzildir. Divani dizelerdeki anlam boyutunu şöyle verir: Ey sadık, kulak ver ki karanlığın perdesi muhabbet sayesinde silinip atıldı. Hakk’a ulaşmaya çalışan gönül buna muhabbetle ulaştı. Ey âşık, gönlünde yer edinmiş kötülükler, çirkinlikler varsa bunları muhabbetle temizleyip cilalandırmalısın. Allah’a, Hakk’a tabi ve bağlı olanlar menziline böyle yaparak erişmişlerdir.

“*Muhabbetle müzeyyen kıl vücud-u kişverin ancak/Muhabbetle olur lâbüd sana esrar-ı keşfullah/Muhabbetle kamu maksuduna naildürür Genci/Muhabbettir demadem dildeki*

viridim hamdülillah.” *Âşığa göre* vücudunun hisarını yani gönlünü, gönül evini, öze bağlı hâl ve davranışlarını muhabbetin süsüyle bezetirsen ancak o zaman Hakk’ın sırlarına erişebilirsin. *Genci* bu yolu seçti, böyle yaptı. Dolayısıyla bütün amacına muhabbetle ermiş oldu. Şimdi an be an şükür edip muhabbeti zikretmekte.

Dertli Divani’ye göre Bazen *Güvenç Abdal*’la karıştırılan *Genc Abdal* aslında deyişleriyle bütün Anadolu coğrafyasında bilinen Edip Harabi gibi Babagan süreğine bağlı bir ozandır.

“*Gördüğün ört, görmediğin söyleme*” dizesi adeta yolun kuralı olarak dost meclisinde, muhabbetlerinde ariflerce hep söylenir. Bu özlü söz de beş dörtlükten ibaret olan *Genç Abdal*’a ait bir deyiştir. Bu deyişi dörtlük halinde aşağıda verdik.

Muhammed Ali’ye İkrar verdinse
Gördüğün ört görmediğin söyleme
Sıtk ile imanda karar kıldinsa
Gördüğün ört görmediğin söyleme

Genç Abdal’ım Hakk’a ermek istersen
Hakk’ın Cemâlini görmek istersen
Dost yoluna can baş vermek istersen
Gördüğün ört görmediğin söyleme

Herkesin anlayabileceği bir açıklıkta yazılan şiirde inancı yolunda karar kılan kişilerin bu Yol’a uygun hareketler sergilemeleri gerektiğinden bahsedilmiştir. Gerçek manada iman edip Yol’a bağlandıysan kimsenin kötülüğünü istememe, doğru olandan ayrılmama, kıyl-u kal yani dedikodu peşinde olmama vb. olumlu kişilik özellikleri sergilemek gerekir. Mevlana’nın “Kusurları örtmede gece gibi ol” sözü gördüğün ört görmediğin söyleme sözüyle aynı doğrultudadır.

Divani’nin muhabbet üzerine olan sözleri çok derin anlamlar taşımaktadır. O bir gönül ehlidir. Hâle, niyete, gönül gözüyle bakar ve aşk-ı muhabbete kapılarını sonsuza kadar açar. “*Gel gönül hüsn-ü hâl edip bir bilir yârana sor/Bâb-ı aşkın mihtahını bir sahip irfâna sor/Her tabip aşka yar olmaz ondan sorma ilacı/Suret hâl derler mazhârdır hikmeti Lokman’a sor.*” Bu dizelerde de muhabbetin dilini çözmeye çalışan Divani dörtlüğün pinhan-ı kapısını şöyle açar: Gel gönül; güzellikle olgunlaşmanın, hemhâl olmanın, kemâle ermenin yolunu arıyorsan bunu bilen bir dosta sor. Aşk kapısının anahtarını

bakmadan gören, söylenmeden işiten, ilim irfan sahibi, insanı kâmil kimse ona sor. Her tabip, her lokman hekim bilemez ki her derdin ilacını. Aşk, aşka yar olana, gönül gözü açık ve Hakk'ı gören, tanrısal sırlara erişen kim ise ona sor demektedir.

Çekmeyen gafil ne bilsin nar-ı aşkın kıymetin

Çekmeye tâkat mı kaldı ben bu aşkın zahmetin

Gel sineme kıl temaşa sinemde bağ-ı zeytin

Bağ-ı hüsnün güllerini sümbül û reyhana sor

Muhabbeti iyice derinleştiren âşığa göre aşk ateşine yanan kişi, ezaya cefaya katlanırsa zaman içinde pişecek, olgunlaşacak, kemâle erecektir. Kemâle erme yolunda zorluklara katlanamayan kişilerse gafil olur, aldanırlar, onlar aşk ateşinin kıymetini ne bilsinler. Aşkın zahmetini çekmeye bende de takat kalmadı fakat gel gör ki gönlümü seyredersen eğer zeytin bağı gibi sevgiyle, barışla, dostlukla dolu olduğunu göreceksin. Bu gönül bağında güzelliklerle olgunlaşıp da açan güllerin kokusunu bir de sümbüle ve reyhana bak ve kendin düşün, kendin sor demektedir.

Bir kalender meşrebiyem eğnimde şal-ı aba

Ben bu aşkın abdalıyam nur-u sır-ı merhaba

Zülfü canana dokunma lûtfeyle bad-ı saba

Sine-i ab-ı hayatı mürşid-i merdana sor

Dervişlerin aba, hırka, şal ile yetindiği gibi ben de dünyadan el çekmiş aşka müptela olmuş, yanmış, yakılmışım diyor Divani. Aşkın ışığına ve sırrına merhaba der. Sabah rüzgârı cananın saçını, zülfünü dağıtmasın derken muhabbet erkânında ham sözlerle canları incitmemek gerektiği vurgulanıyor. Ab-ı hayatı yani ölümsüzlük suyunu ise gönülden geldiği gibi Hakk kelamını, muhabbetin erbabı olana, üstad denilen mürşide ve yiğitlere sorun demektedir.

“Der ki âşık gam yemezem dün bugün ferdalara/Geç geçenden dem bu demdir düşme boş sevdalara/Nesimi’yem ibret olsun âşık-ı rüsvalara/Görenlerden ayrı düştüm durağı devrana sor.” Dertli Divani Nesimi’ye ait bu şiirin son dizelerini yorumlarken Âşık olanlar düne, bugüne ve yarınlar gam çekmezler diyor. Geçen geçti hayıflanmak nafi an bu andır, fırsat elindedir onu elden bırakıp boş sevdalara kapılma demektedir. Nesimi’yem halim ahvalim bütün âşıklara, sadıklara ibret olsun ki benden sonra gelecek olan âşıklar gerektiği hâllerde canlarından, başlarından, derilerinden geçsinler. İkrarından dönüp de perişanlığa düşüp rezil olmasınlar. Yaşadığım dönemde

nice beni görenlerden ayrı düştüm, halen beni anlamayanlar varsa bugüne değil beni yaşadığım devrin devranına sorsunlar diyerek sorun, bakın ama mutlaka görün demektedir.

Âşık konu bahsine yönelik şöyle demektedir: Yol süreği devam ettiği ve kâmil insanların Yol’u sürdüğü süreçte gelenekten olmamasına rağmen nice Genç Abdal, Edip Harabi ve Hilmi Dede babalar yetişmiş. Şimdi ise geleneğini, inancını kaybedip özünden kopma, yozlaşma ve bazı yörelerde yok olma sürecini yaşıyoruz diyerek haklı bir sitemde bulunmuştur.

Öz Yalan Değil

Gönül duyguların diliyle konuş

Aşkınan çalınan saz yalan değil

Tanışayım dersin özünele tanış

Sen senden haber al öz yalan değil

Deyişler, sevinci, özlemi, acıyı, doğruyu, yanlış, yaşanmışlığın dışında olabilecekleri de hissederek duygu yoğunluğu ile âşıkların, sadıkların, ozanların yazdığı ve bazen de doğaçlama olarak söylediği ölümsüz kültürel değerlerimizdir.

İnsani duyguların en yoğun yaşanıp, süzölmüş hâli olan “aşk”, aşığı Hakk’a ulaştıran araçtır. Yunus Emre’nin “Bende bir ben vardır, benden içeri” dediği; Hüdaî’nin, “tanışayım dersin özünele tanış” dizesinde “öz”, yani benden içeri olan ben, Hakk’tan gayrısı olmasa gerek. Yine Hünkâr’ın “Her ne arar isen kendinde ara” ve “Ara bul” sözlerinden yola çıkarak Hüdaî, “Sen senden haber al, öz yalan değil” diyerek bize aynı gerçekten haber veriyor.

Hâsılı Hüdaî Baba bu dörtlükte, gönül duyguların dili olan deyişlerle her şeyi dile getir, konuş ve bu deyişlere tınısıyla eşlik eden, aşk ile çalınan saz da gerçeği ifade eder. Tanışayım dersin önce özünele tanış. Vicdanınla barışık ol. Kendini ve kendi özündeki gerçeği bul. Hakk’ı bil. Sen senden haber al. “Öz”, sana senden yakın olan Hakk, işte gerçek olan budur.

Akıl fikir en kıymetli varındır

Güzel ahlâk ile ruhu arındır

Kaderini çizen karakterindir

Hakk’ın söylettiği söz yalan değil

Akıl fikir paha biçilmez en değerli varlığımızdır. Bizi diğer canlılardan ayıran en belirgin özelliğimiz de budur. İnsanlıktan yozlaşmamak için güzel ahlâkla ruhu arındırmak gerekir.

“İnsan ne ekerse onu biçer; Kişi kaderini kendi belirler.” Bu gibi sözler, Hakk’ın âriflere, âşık-ı sadıklara, insan-ı kâmillere söylediği sözdür. Hakk’tır ve gerçektir.

Kişi belli sohbetiyle sözüyle

Gerçekler uğraşır kendi özüyle

Candaki cananı gönül gözüyle

Görebiliyorsa göz yalan değil

Kişi sohbetiyle sözüyle ne olduğunu belli eder, Arif olan bunu anlar. Gerçek insanlar kendi nefsi ile uğraşır. Kendini sorgular, hatasını kusurunu görür, giderir.

Öz benliğini, ruhunu olumsuzluklardan arındıran kâmil insanlar, gönlümüzde olan Hakk’ı, gönül gözüyle, yani “Hakk-el yâkin” görebiliyorsa, o göz Hakk’ı görendir.

Hüdaî divane cezbisi derin

Yorum kabul etmez o anki durum

Âşığa bakmayın aşkını görün

Yürek yakıyorsa köz yalan değil

Hüdaî, derin duygu, coşku ve aşk haliyle söylenen delice sözler o anki duruma aittir yoruma gerek yoktur. “Söyleyene değil, söyletene bak” sözündeki gibi âşığa bakmayın onu söyleten aşkını görmek, anlamak lazım. Eğer sizi derinden etkiliyor, yüreğinizi yanan köz gibi yakıyorsa gerçek olan budur diyor.

Âşık Dertli Divani’nin albümlerindeki şiirler tezin konu ve çerçevesinin çizdiği sınırlar dikkate alınarak toplamda 12 tasavvufi tema etrafında şekillenmiştir. Bunun yanında Divani’nin başka dergilerde veya internet sitelerinde çeşitli âşıkların şiirlerinin ve Alevilikte geçen önemli kavramların bâtını yorumuna rastlanmıştır. Önem derecesini yüksek bulduğumuz bu şiirlerin yorumlarını teze almaya uygun bulduk ve aşağıda âşığın kendi dilinden, yazıldığı gibi aynen verdik.

3.3. ÂŞIK DERTLİ DİVANİ’NİN ÇEŞİTLİ DERGİ VE İNTERNET SİTELERİNDE YER VERDİĞİ ÂŞIKLAR VE ŞİİRLERİNİN BÂTINI YORUMLARI

3.3.1. Sıdkî Baba

Alevi-Bektaşî inancında usta malı, Hakk kelâmı olarak ifade edilen deyişler; Ulu Ozanlara, Âşıklara ve İnsan-ı Kâmillere aittir. “miraçlama, semah, tevhit, nefes, mersiye, methiye, şathiye, devriye” vb. olarak adlandırılan eserler de genel anlamda deyiş kapsamındadır. Serçeşme’nin 2. sayısında 18. yüzyıl ozanlarından Şahi’ye ait bir semahın içeriğini açıklamaya çalışmıştım. Bu sayıda da 19. yüzyıl ozanlarından Sıdkî Baba’ya ait “nasihat” içeren bir deyişi anlamaya çalışalım.

Gel beri biat et yedullah ile

Ehlibeyte biat eden naş olmaz

Tecella temenna eyvallah ile

Mürşit meydanına giren dış olmaz

Alevi-Bektaşî inancında biat, teslimiyet ve İkrar anlamındadır. Yedullah, Allahın elidir. Tecella, Hakk’ın âdemde görünür hali, Temenna, istek arzu ve eyvallah kabul etme, benimseme, onaylamadır. Bu dörtlükte Hakk-Muhammed-Ali, Ehlibeyt yoluna İkrar vermeyi, Pençe-i Ali Aba’dan geçmeyi ve bu ikrarı verenin, Yol’a özünü teslim edenin, eyvallah deyip bağlananın isteği, arzusu Hakk’ın tecelli ettiği mürşidin huzurunda kabul olacağı, dışarıda kalmayacağı işaret ediliyor.

Mürşide ermeyen öğrenmez hüner

Hünersiz kişiler cahilmiş meğer

Ustaz külüngünden geçerse eğer

Yapıya uymadık asla taş olmaz

Mürşide, yolu doğru süren kılavuza erişmeyen kendini bilemez, bilgisini görgüsünü arttıramaz ve cahil olarak kalır. Bir kaya parçasını duvar ustası nasıl yontup yapıya uyarlıyorsa; Kâmil insanlar, ustaz olan âşıklar da yaptıkları sohbetlerle ham olan insanları olgunlaştırır kemâle erdirir.

İblis zümresinden çekegör elin

Yaramaz sözlerden perhiz et dilin

Haramisi çok olursa bir belin

Uğratma kervanı kârı hoş olmaz

Nefsine uyan cahil, cühela ile irtibâtını kes. Kötü sözlere dilini alıştıрма yoz ve ham insanların bulunduğu yerde söze sohbele karışma. Orada muhabbetten anlayan olmaz bir şey kazanılmaz.

Eğer ister isen Hakk’ı bulasın

Sanma kendi aklın ile bilesin

Eriş bir mürşide menzil alasın

Gökte uçan kılavuzsuz kuş olmaz

İsteğin arzun olursa gerçeği, Hakk'ı bulabilirsin ama bunu kendi aklın ile bilemezsin. Gökyüzünde uçan kuşların başını çeken bir klavuzun olduğu gibi sen de bir mürşide eriş ki, menzile ulaşasın.

Sıdkî ya gûlam ol Veliyyullah'a

Ayrılma katardan git doğru raha

Yalvar ihlâs ile yüz sür dergâha

Gafil olma kutbun postu boş olmaz

Ey Sıdkî¹⁷, Veliyyullah'a kul köle gibi teslim-i rıza ol. Yol'a doğru git ve katardan, didardan, yoldaşlardan ayrılma. Dileklerini özden dile ve Dergâh'a yüz sür, niyaz ol. Kutb olan Hünkâr Hacı Bektaş Veli Pir'in postunda oturan boş olmaz (Erişim Adresi: http://www.asikremzani.net/makale/Deyislerin_dili_03.html Madde Yazarı: Âşık Dertli Divani).

Devriye Örneği

Gerek Tekke ve Tasavvuf edebiyatında, gerekse Alevi-Bektaşî-Kızılbaş inancında Devriye; Hakk'tan gelip Hakk'a dönüşü, canın ölümsüzlüğünü ve değişik suretlerde, donlarda devir-daim yaptığı inancını ifade eder. Yunus'un, “Ölür ise ten ölür/Canlar ölesi değil” beyti de bunun açık bir örneğidir (Erişim Adresi: http://www.asikremzani.net/makale/Deyislerin_dili_22.html Madde Yazarı: Âşık Dertli Divani).

Dertli Divani'ye göre bazı eserler, yorumcuları tarafından değişikliğe uğratılabiliyor böyle olunca da çoğu anlamını kaybediyor. Edebiyat profesörü Erdoğan Altınkaynak da Çobanoğlu Âşıklar Kahvesi Derlemelerinde karşılaştığı bu söyleyiş değişikliğinin 3 ana sebebinin olabileceğini söyler, bunlar;

1. Ustalarından öğrendiği şekilde icra etmeleri,
2. O anda kelime ve mısraları hatırlamayıp yerine başka kelimeler ilave etmeleri,

¹⁷ Âşık Sıdkî, on üç yaşında dergâha geldiğinde postnişin, Feyzullah Çelebi idi. Sonra Ahmet Cemalettin Çelebi ve daha sonra da Veliyettin Çelebi postnişin oldu. Üç postnişinin de hep yanında ve vekili idi. Son dönemlerde Merzifon Harız köyüne yine mürşidi tarafından gönderildi, orayı yurt edindi ve 1928 yılında orada Hakk'a yürüdü. Sıtkı Baba'nın bu son dörtlüğünde Veliyyullah dediği sağlığındaki son postnişin Veliyettin Çelebi'dir.

3. Şiirin ezberlenmesi esnasında kendi zevklerine veya beğenilerine göre kelimeleri veya mısraları değiştirmeleri neden olmuştur.

Müziğini olağanüstü bulduğumuz ve tamamı dokuz dörtlükten oluşan bu devriyenin, en çarpıcı iki dörtlüğünü Ali Ekber Çiçek usta 1970’li yıllarda düzenlemişti. Kendisi ya da başka dostların katkısıyla bu iki dörtlükte küçük değişiklikler yapılmış:

Devriyenin beşinci dörtlüğünde; “*Ben Âdem’den evvel çok geldim gittim/Yağmur olup yağdım, ot oldum bittim*” yerine; “*Güruh-u Naci’ye özümü kattım/İnsan sıfatında çok geldim gittim...*” Sekizinci dörtlüğünde ise; “*On dört yıl dolandım pervanelikte*” yerine; “*On dört bin yıl gezdim pervanelikte*” diye değişiklikler yapılmış. Sıdkî Baba’nın “*Yandı Ha Yandı*” adlı başka bir deyişinin “*Saatim gün geçer, her günüm aydır...*” dizesinde olduğu gibi “*on dört yıl*” yerine “*on dört bin yıl*” her bir yılı, bin yıl gibi ifade etmiş...

Şahsi düşünceme göre her iki dörtlükte yapılan bu değişiklikler olumlu olmuş ve devriyeye derinlik katmıştır. Ali Ekber Çiçek ustanın sadece iki dörtlüğünü icra edip tüm dünyaya “*Haydar Haydar*” adıyla duyurduğu, Sıdkî Baba’ya ait olan “*Çatılmadan yerin göğün binası/Muallakta iki nura düş oldum*” diye başlayan devriyesini, torunu Muhsin Gül’ün, Sıdkî Baba’nın cönkünden kitaba aktardığı şekliyle paylaşacağım (Erişim Adresi: http://www.asikremzani.net/makale/Deyislerin_dili_22.html Madde Yazarı: Âşık Dertli Divani).

“*Çatılmadan yerin göğün binası/Muallâkta iki nura düş oldum/Birisi Muhammed, birisi Ali/Lâhmeke lâhmi de bire düş oldum.*” Yer, gök, kâinat (evren) var olmadan önce, boşlukta duran kubbenin içinde ak ve yeşil iki nur (ışık)’da idim. (Söylencede: Yer gök hiçbir canlı yok iken Cebrail çok uzun bir süre sonsuz boşlukta devredip gezerken iki nur gördü...) Nur’un biri Muhammed, biri Ali idi. Muhammed Ali için “*Lâhmeke lâhmi*” (canı canımdan) demişti. Muhammed-Ali bir candır. Hakk-Muhammed-Ali birdir. Bu birliğe inandım, özümü kattım, bir oldum.

“*Ezdi aşkın şerbetini hoş etti/Birisi doldurdu biri nûş etti/İkisi bir derya olup cûş etti/Lâ’ü mercan inci dür’e düş oldum.*” Muhammed ile Ali, zahir-bâtın aşk halini, insan olmanın yolunu, ilmini tamamladı. Muhammed bu ilmin şehri, Ali de kapısı oldu. (Birisi doldurdu, bu ilmi aktardı; birisi nûş etti, alıp özünde tamamladı.) Muhammed, Ali bir ilim deryası oldu. Bu deryada, muhabbet erkânında; lâ’l, inci, mercan, gibi değerli olan âriflerin her bir kelâmında kendimi buldum.

“O derya yüzünde gezdim bir zaman/Yoruldu kanadım dedim el’aman/Erişti câr’ıma bir ulu sultan/Şehinşah bakışlı ere düş oldum.” Yer gök yok iken, sonsuzlukta bir zaman Cebrail suretinde gezdim. Yoruldum uçamaz oldum, yardım diledim. İmdadıma bir ulu sultan (Rehber) yetişti. Şehinşah (Şahların şahı) gibi bakan erle buluştum.

“Açtı nikabını ol ulu sultan/Yüzünde yeşil ben göründü nişan/Kâf-û Nun suresin okudum o an/Arş kürs binasında yâre düş oldum.” O yüce sultan yüzündeki perdeyi açınca, Ali’nin nişanı (işareti) olan yeşil beni gördüm. Kâf-û Nun suresini (Hakk’ın var etme gücünün kudretinin, ‘Kûn’ (Ol!) demesiyle evrenin var olması ve Hakk kendi varlığını cümle varlığa nakş edip Âdem’e bahşetme sırrını açıklayan sure...) okudum. Hakk katında, Yâre/Hakk’a kavuştum.

“Ben Âdem’den evvel çok geldim gittim/Yağmur olup yağdım ot oldum bittim/Bülbül olup Firdevs Bağında öttüm/Bir zaman gül için hara düş oldum.” Âdem’den evvel bu dünyaya çok defa geldim gittim. Madde döngüsüyle pek çok canlının yapısında zerre olarak bulundum. Bu zerrelerle devir-daim yaparak bütün canlıların yapısına katıldım. Yağmur olup yağıp, ot oldum bittim. Cennet bahçesinde (Erenler Cemi’nde) bülbül (âşık-zakir) oldum. Hakk kelâmını dile getirdim. Gerçeğe/Hakk’a ulaşabilmek için çok ezaya, cefaya katlandım, bu aşkla ateşe düştüm.

“Âdem ile balçık oldum ezildim/Bir noktada dört hurufa yazıldım/Âdem’e can olup Şit’e süzüldüm/Muhabbet şehrinde kâra düş oldum.” Bir noktadan (Hakk’ın özünden) gelerek; hava, ateş, su ve toprağın cevheri oldum. Balçıktan yoğrularak vücut bulan Âdem’e can oldum. Âdem’den de oğlu Şit’e süzüldüm... Bu ilmin aktarıldığı muhabbet şehrinde/erkânında manevi kazanç edindim.

“Mecnun olup Leyla için dolandım/Buldum mahbubumu inanıp kandım/Gilmanlar elinden hulle donandım/Dostun visalinde nâra düş oldum.” Mecnun’un, Leyla’nın aşkıdan dolandığı gibi gerçek yolu/aşkı aradım. Sevdigimi (pirimi) buldum inandım, sevgiden/aşktan nasip aldım. Cem erkânında yola girdim, Pir elinden dervişlik hırkasın giyindim. Dosta/Hakk’a kavuşmanın ateşine düştüm.

“On dört yıl dolandım Pervane’likte/Sıdkî ismim buldum divanelikte/Sundular aşk meyin mestanelikte/Kırkların Ceminde dâr’a düş oldum.” On dört yıl “Pervane” mahlasıyla dolandım, özümde Hakk’ı aradım. Mecnun gibi divane olduğumda özümü buldum. “Sıdkî” ismini Pir’imden(!) aldım. Sunulan aşk meyiyle mest olup, yola bağlandım. Kırkların Cemi’nde özümü buldum, âşıklara karıştım.

“Sıdkî ya, çok şükür didâr’a erdim/Aşkın pazarında Hakk yola girdim/Gerçek âriflere çok meta verdim/Şimdi Hacı Bektaş Pir’e düş oldum.” Sıdkî, şükürler olsun Erenler Cemi’nde, canların cemâlinde Hakk’ı gördüm. Aşkın pazarında, muhabbet erkânında ikrar verip “Hakk Yol’una” girdim. Ârif olanlara yol ve erkâna ait çok bilgiler, cevherler verdim. Şimdi Ali’nin Hacı Bektaş Veli olarak görüldüğü (Evvel Ali, Ahir Veli) Pir’e bağlandım.

Mersiye Örneği

Divan Edebiyatı’nda Hakk’a yürüyen can’ın ardından onun vasıflarını ve acısını dile getirmek için yazılan bir şiir türüdür.

Alevi-Bektaşî Edebiyatı’nda; Mersiye denince akla ilk önce Şah Hüseyin ve Kerbelâ şehitleri için yazılan ağıtlar, methiyeler gelir.

Bilindiği gibi Muharrem ayına 3 gün kala masum Pâklar aşkına 3 gün, ayın birinden itibaren de Kerbelâ şehitleri aşkına 12 gün matem orucu tutulur. Canlar; bu ay içinde bir yakını kaybetmiş gibi hüznü olur. Düğün ve özel eğlence türü ortamlarından uzak durur. Kerbelâ şehitlerinin çektiği acıyı, gösterdiği direnişi içselleştirilmeye çalışırken tuttuğu oruçla Şah Hüseyin’in yanında Yezid’in karşısında olduğu inancını taşır.

Aslında İmam Hüseyin vicdanı olan, insanlıktan nasip alan farklı inanç ve düşüncelere sahip olanlar tarafından da yüce bir değer olarak bilinir.

Şimdi içinde bulunduğumuz Muharrem ayı dolayısı ile 19.yy ozanlarından iki farklı düşünce ve yaşam tarzından olan, Esiri Baba¹⁸’ya ve Arif’e (Hacı Arif Bey)¹⁹ ait birer Mersiye’yi anlamaya çalışalım.

Deli gönül çok açılıp şad olma

Kerbelâ’da Şah Hüseyin’e baksana

Nefsine uyub da kahkaha gülme

Ehl-i Beyt yastadır gama baksana

¹⁸ Esiri 1845-1913 Hekimhan ilçesi Güvenç ya da basak köyünde dünyaya gelen Esiri, genç yaşta Hacı Bektaş dergâhına gitmiş, Postnişin Feyzullah Çelebi’den feyz almıştır. Sadık baba gibi yörede güçlü ozanların başında gelen Esiri, Sadık baba’nın türbesinin bulunduğu Güvenç köyüne yakın Culfalı Köyü’ne sonradan yerleşmiş ve orada Hakk’a yürümüştür.

¹⁹ Arif (Hacı Arif Bey) 1831-1884 İstanbul Eyüp Sultan semtinde dünyaya gelen Arif, daha ilkokul çağında sesinin güzelliği ile tanındı. Sultan Abdülmecit tarafından saraya müzik öğretmeni olarak atandı. 2. Abdülhamit zamanında da sarayda çalıştı. Abdülhamit bir gün kendisinden huzurunda bir şeyler söylemesini istemiş kendisi de hastalığını ileri sürerek reddetmiş. Yanındakiler padişahın emrini tekrar edince Hacı Arif Bey de sanatta emre tahammül edilemez. Kaldı ki ben babasının hizmetinde bulundum. Şimdi padişah oldu diye bana bunu çal şunu söyle diyemez demiş. Bunun üzerine çok sinirlenen padişah onu bir odaya 50 gün hapsedirmiş. Daha sonraları kalp rahatsızlığından sarayda yaşamını yitirmiş.

Ey gönül, bu dünyada olan biten birçok acı olaylar varken çok fazla sevinip mutlu ve memnun olma. Her Muharrem ayı geldiğinde Kerbelâ'da Şah Hüseyin'in yaşadıklarını hatırla. Nefsine uyma, kahkaha ile gülme. Ehlibeyt ve sevenleri yasıdır, gamlıdır bunu anla.

Çok cefaya malik Zeyneb-i Sani

Müseyb Gazi ala onlardan hayfı

Hür-Şehid de Kerbelâ'nın Kurbanı

Haymagâh'ın ateşine baksana

Zeynep (İmam Ali'nin kızı) çok cefalar ve acılar çekti. Mıs'ab (Museyb Gazi Kerbelâ şehidi Hür'in kardeşi) şehitlerin öcünü alsın. Kerbelâ'nın ilk kurbanı, şehidi Hür oldu. Ehlibeyt kadınları çadırlarda feryat fiğan ediyor bu zulme, ateşe baksana.

Yezid kast eyledi vermedi suyu

Orada tutuldu Kasım'ın toyu

Sakine ağlıyor na-murad deyü

Fadime'nin kınasına baksana

Susuzluktan feryat eden masumlara su almak üzere giden Kasım'a (İmam Hasan'ın oğlu, Sakine'nin nişanlısı) yezit ordusu su vermedi kastetti. Sakine (Şah Hüseyin'in kızı, Kasım'ın nişanlısı) henüz eli kınalı kaldı, murat alamadı ağladı.

Ümmü Gülsüm Zeyneb çekerler te'esüf

Kerbelâ çölleri İmam'a nasib

Siması Peygamber cemâli Yusuf

Ali Ekber'in Leyla'sına baksana

Ümmü Gülsüm, Zeynep (Şah Hüseyin'in kız kardeşleri) hayretler içinde kaldılar bu zulme karşı yerindiler. Kerbelâ çölü denilince artık akla ilk gelen Hüseyin'dir.

Hüseyin'in cemâlinin görüntüsü dedesi Muhammed'e, güzelliği Yusuf Peygamber'e benziyordu Ali Ekber (İmam Hüseyin'in oğlu) şehit oldu ve o acı içinde feryat eden Leyla'ya (Ali Ekber'in annesi) baksana.

Ümmü Gülsüm, Zeynep hep yasta âlem

Alemdar Abbas'ın kolları kalem

Takdir-i ezelde böyleydi ilam

Fırat suyu kan akıyor baksana

Başta Ümmü Gülsüm ve Zeynep olmak üzere bütün âlem yastadır. Celal Abbas'ın kolları kesildi. Bu olacaklar önceden plânlanmıştı, belliydi. (Dini inanç açısından; Takdir-i ezel/tanrı yazgısı/kader-İlam/bildirme anlatma anlamında olsa da Alevi-Bektaşî inancı bunu reddeder. Çünkü İyilikler Hakk'ın Tanrı'nın, kötülükler insanın eseridir.) Yezit, İmam Hüseyin'in kendisine boyun eğmeyeceğini bildiği için bu katliamı satın aldığı adamlarıyla beraber önceden plânlayıp yapacaklarını karara bağlamışlardı. Hüseyin de aslında akıbetinin böyle olacağını biliyordu.

Esirî gûş'eyle bu dünya cefa

Bunca kahramanlar sürmedi sefa

Şehidler Şehidi ol Necef Şah'a

Harabede Sakine'ye baksana

Esiri, kulak ver ve dinle zalimlerin zulmü devam ettikçe bu dünya bir cefadır. Hüseyin gibi nice kahramanlar geldi geçti sefa sürmediler. Şehitler şehidi Necef'te bulunan Şah İmam Ali'ye ve Sakine'ye (dünyadan murat olmayan, Kerbelâda nişanlısı şehit olan, harabeye kapanan) baksana.

Kurretül'ayn-i habibi kibriyasın ya Hüseyin

Nur-u çeşm-i şah-ı merdan murtezasın ya Hüseyin

Ya Hüseyin sen peygamberlerin en büyüğü (Muhammed)'nün gözbebeği, Şah-ı Merdan Murteza (Ali)'nin gözü nurusun.

Hem ciğer parei Zehra Fatima Hayrünnisa

Ehl-i beyt-i mücteba al-i abasın ya Hüseyin

Fatime Zehra'nın ciğer paresi hem al-i aba (Ehlibeyt/Muhammedin ev halkı/Muhammed, Ali, Fatıma, Hasan, Hüseyin)'ın seçilmiş gözdesisin ya Hüseyin.

"Vedduha veleyl" denildi validin hakkında çün

Cüz-ü zat padişahı enbiyasın ya Hüseyin

"Vedduha velleyl" ayetleri senin atanın hakkında denildi. Sen nebiler şahı (Muhammed)'nin vücudunun bir parçasısın ya Hüseyin.

Sana gül ile dokunan hiç umar mı mağfiret

Goncai Gülşen saray mustafasın ya Hüseyin

Gül dokundurmak suretiyle bile olsa seni inciten bir kimse acaba Allah'tan mağfiret (bağışlanmak/affedilmek) umabilir mi? Sen Muhammed Mustafa'nın saray bahçesinin taze bir gonca fidanıydın (Muhammed'in en genç evladısın)

Ehli mahşer dest-i Haydar'dan içerken kevseri

Sen Susuzlukla şehid-i Kerbelâsın Ya hüseyin

Mahşer halkı (Bu dünyadan göçen, gerçek dünyadakiler, iyi insanlar) ölümsüzlük suyunu kevseri baban Haydar'ın elinden içerken, sen susuzlukla Kerbelâ'da şehit oldun ya Hüseyin.

Sad hazeren lanet olsun ol yezidin canına

Nice kıldılar sana nur-u hüdasın ya Hüseyin

Yüz bin defa yezide lanet olsun, acaba sana nasıl kıydılar. Sen ki herkesi hidayete sevk eden Hakk'ın nurusun ya Hüseyin.

Kıl şefaât Arif''e ceddin Muhammed aşkına

Arsai mahşerde makbul-ü ricasın ya Hüseyin.

Deden Muhammed aşkına bu Arif kuluna Şefaât (günahlarından dolayı yardım ve af dileme) et. Çünkü mahşer gününde (Hakk'ın divanında) Senin dileğinden daha makbul bir dilek yoktur ya Hüseyin (Erişim Adresi: http://www.asikremzani.net/makale/Deyislerin_dili_04.html Madde Yazarı: Âşık Dertli Divani).

3.3.2. Deli Boran-Mersiye

Mersiyeler her Cem'de okunmamakla birlikte, bazı yörelerimizde Sakka Hizmeti öncesinde, bazı yörelerimizde ise sonrasında okunabilmektedir. Bu sayıda Kerbelâ Şehitlerini anmak için Deli Boran'a ait "Yaraların Bende İmam Hüseyin" adlı Mersiye yorumlayarak sizlerle paylaşacağım. Bu Mersiye, Hünkâr Hacı Bektaş Veli Vakfı tarafından yayınlanan erkânlarda da yer almaktadır.

Önce Deli Boran'ın hayat hikâyesini kısaca paylaşalım. Şiirlerinde, Boran, Kul Boran ve Deli Boran mahlaslarını kullanmıştır. Yaşamı hakkında yeterli bilgi olmamakla beraber Çorum, Merkez, Sarımbey köyünde doğduğu saptanmıştır. Aslen Çukurova ile Maraş Gavurdağları arasında göçebe olan Türkmen Kuyumcu aşiretindendir. Atalarının 17. yüzyılın ortalarında Çorum'a yerleşmiş olduğu tahmin edilmektedir. Kerbelâ'ya gittiği bilinmektedir. Şiirlerinde Hakk-Muhammed-Ali sevgisi öne çıkmaktadır.

Alevi-Bektaşî Yol ve Erkânına sıkı sıkıya bağlıdır. Yöresinde "Boran Baba" namı ile de anılmaktadır. Şiirleri araştırmacılarca tespit edilip derlenmiştir ve Köy Enstitüleri

tarafından çıkarılan folklor-edebiyat dergilerinde yayınlanmış, ayrıca çeşitli antolojilerde yer almıştır.

Yol kardeşi (*musahibi*)²⁰ olduğu sanılan Sefil Ali bazı kaynaklarda da Sefil Ahmet'in Deli Boran için yazdığı deyişinin bir dörtlüğünde şöyle demiştir:

Altmışında ecel meyinden içti
Âşıklar babında firkate düştü
Sene bin üç yüz on altıda göçtü
Ağla gözler Deli Boran nicoldu

Bu bilgiler ışığında ozanın miladi 1838 doğumlu olup, 1898 yılında Hakk'a yürüdüğü anlaşılmaktadır. Bazı kaynaklarda da yaşadığı dönem 1840-1900 arası olarak gösterilmektedir. Deli Boran, doğum yeri olan Sarımbey köyünde Hakk'a yürümüş ve burada toprağa sırlanmıştır.

Mersiye

Bakıp dört köşeyi seyran eyleyen
Yaraların bende İmam Hüseyin
Hakk için kendini kurban eyleyen
Yaraların bende İmam Hüseyin

Can gözüyle dört bir tarafı, her yanı, zahir-bâtın, madde-mana âlemini, kâinatı seyreyleyen İmam (önder) Şah Hüseyin, çektiğin acıyı, sana ve sevenlerine yapılan zulmü hissetmekteyim, yaşamaktayım.

Hakk için, gerçeklerin bilinmesi için kendini insanlığa adadın, başını verdin. Çektiğin acıyı, sana ve sevenlerine yapılan zulmü hissetmekteyim, yaşamaktayım.

Kalbimin aynası gönlümün yazı
El aman katardan ayırma bizi
Her demde baş verir gerçekler sözü
Yaraların bende İmam Hüseyin

Zalimin zulmüne boyun eğmeyişin, haksızlığın karşısında direnişin benim de kalbimin aynası, ilkem, inancım oldu. Hamları olgunlaştıran yaz sıcağı gibi insanlık yolunda gönlümün rehberi sensin.

²⁰ Alevilikte özel bir dini tören ile atanan ve kişinin hem dünyada hem de ahirette kardeşi ve yoldaşı kabul edilen kimse. Kelime Arapça "sahiba" (dostluk) kökünden gelir.

Medet, aman ha aman bizler yardımınla, katarından/senin yolunda olanlardan ayrı kalmayalım. Gerçeklerin sözü her zaman Hakk'tır doğrudur. Çektiğin acıyı, sana ve sevenlerine yapılan zulmü hissetmekteyim, yaşamaktayım.

Müminlerin bade sunar elinde

Ölsem gerek arzum kaldı yolunda

Şehit düştün Kerbelâ'nın çölünde

Yaraların bende İmam Hüseyin

Sana inananlar, senin aşkına yananlar elinde bade sunar; seni, sevgini insanlığa anlatır.

Arzum odur ki, senin yolunda olmak ve ölmek.

Kerbelâ'nın çölünde şehit oldun. Çektiğin acıyı, sana ve sevenlerine yapılan zulmü hissetmekteyim, yaşamaktayım.

Seni seven gülbengini çekiyor

Aşk ateşi bu sinemi yakıyor

Daha kanın ılgıt ılgıt akıyor

Yaraların bende İmam Hüseyin

Seni seven dilinde gönlünde hep seni anıyor. Aşkının ateşi, acısı canımı yakıyor.

Yüzyıllar geçse de sanki kanın ılgıt ılgıt akıyor; sevenlerine, izinden gidenlere zulümler, kıyımlar devam ediyor. Çektiğin acıyı, sana ve sevenlerine yapılan zulmü hissetmekteyim, yaşamaktayım.

Hakikat evinde gizli sır olan

Cümle muhiplere destigir olan

Sensiz bu cihani neylesin Boran

Yaraların bende İmam Hüseyin

Hakk'ın tecelli ettiği, "Hakikat Evi" olan gönülde, gizli sır olansın. Bütün sevenlerin elinden tutan, onlara yardım eden, gönüllerine ışık olansın.

Gönlümde, dünyamda sen olmadan bu dünyayı neyleyeyim; çektiğin acıyı, sana ve sevenlerine yapılan zulmü hissetmekteyim, yaşamaktayım (Erişim Adresi:

http://www.asikremzani.net/makale/Deyislerin_dili_33_Deli_Boran_Mersiye.html

Madde Yazarı: Âşık Dertli Divani).

3.3.3. Şükrü Metin Dede-Hızır İnancı

Alevi-Bektaşî-Kızılbaş inancında Hızır, dara düşenlerin, ezilenlerin, karda tipiye tutulanların, denizde boğulmak üzere olanların, hastaların, fakirlerin, “Yetiş imdadıma ya Hızır” diyerek çağırdıkları ortak bir isimdir. Ölümsüz bir erdir, pirdir.

Hızır’ın uğradığı yerde dert, bela kalmaz. Tahılda, unda yağda bereket olur. Misafir; Hızır, Hızır da Ali olarak kabul edilir. “Mihman Ali’dir” deyişi bu inanç ya da anlayışandır. Hızır, aynı zamanda bir Nebî’dir, Şâh-ı Merdan Ali’dir. Ya da Ali’nin insanlara anında yardımcı olması için gönderdiği temsilcisidir. İçimizden biri yarenimiz, yoldaşımız, arkadaşımızdır. “*Her gördüğün Hızır bil ki/Ali’ye Salman olasın*” dizeleri de bunu açıklıyor.

Hızır aşkına tutulan oruç ve Hızır ile ilgili bu sayımızda canlarımızın yazdığı makaleler yeteri kadar olacak. Deyişlerin dilinde de konuyu pekiştirmek açısından faydalı olacağını düşündüğüm “*Hızır İlyas Şah-ı Merdan Ali’dir*” adlı Şükrü Metin Dede’ye ait bir deyişi açıklamaya çalışacağım.

Seyyit Battal Gazi evlâtlarından olup, asıl adı Kamber Ali olan şair Ali İlhamî’nin torunudur. Şükrü Metin Dede, torunlarından Mustafa Özer ve Fevzi Erdoğan’ın verdiği bilgiye göre tahmini olarak 1868-69 yılında doğmuş. Amcası Cemâlettin Dede’den sonra 1914 yılında Eskişehir ili Seyitgazi ilçesinde bulunan Battal Gazi Dergâhı postnişinliği hizmetini yapmış, 1947 yılında Hakk’a yürümüştür. Eskişehir odun pazarı mezarlığında toprağa sırlanmıştır.

Zulmet deryasını nur edip gelen

Hızır İlyas, Şâh-ı Merdan Ali’dir

Gariban mazlûmun halini bilen

Hızır İlyas, Şah-ı Merdan Ali’dir

Şair bu dörtlükte, karanlıkları aydınlığa çeviren, kimsesizlerin ve mazlûmların halini bilen ona yardım eden, Hızır İlyas, Şah-ı Merdan Ali’dir, diyor.

Bir anda cevelân eder cihanı

Kalbi saf olanın dest-i damanı

Bir ismi Behrûz’dur lisan Süryani

Hızır İlyas, Şâh-ı Merdan Ali’dir

Bir anda dünyayı gezip dolaşan, her nerede olursa olsun anında saf ve temiz insanların zorda kalıp çağırdığında imdadına yetişen, yardım eden. Süryani dilini konuşan, bir ismi Behruz olarak bilinen ve inanılan, Hızır İlyas Şah-ı Merdan Ali’dir.

*Merd-i meydan eylemektir iyi er
Gafil olma kardeş çerağın söner
Her gördüğün Hızır bilmektir hüner
Hızır İlyas, Şâh-ı Merdan Ali'dir*

İyiler sözünün eridir ve merttir. Gafil olma kardeş aksi halde yanan ışığın söner. Her gördüğün insanı Hızır bilmelisin. Hızır İlyas Şah-ı Merdan Ali'dir.

*Ehli iman eyler İkrar sebatı
Kendinde seyreder sıfat-ı zatı
Hızır ile içer Ab-ı Hayatı
Hızır İlyas, Şâh-ı Merdan Ali'dir*

Gerçek inanan sözüne sadık olur, kendi özünde Hakk'ı seyreder görür, Hızır ile yoldaş olur ölümsüzlük suyu olan ab-ı hayatı içer. Hızır İlyas, Şah-ı Merdan Ali'dir.

*Şükrü Metin Dede bu demden içer
Sâkii kevserle Sırâtı geçer
Hızır'ı âdemde arayıp seçer
Hızır İlyas, Şâh-ı Merdan Ali'dir*

Şükrü Metin Dede; Ab-ı hayat denilen sudan, demden içer. Sıratı, yaşamdaki zorlu yolları Kevseri sunan Ali'nin yardımıyla, aşkıyla geçer. Hızır'ı âdemde arar ve bulur. Hızır İlyas, Şahı Merdan Ali'dir (Erişim Adresi:

http://www.asikremzani.net/makale/Deyislerin_dili_16.html Madde Yazarı: Âşık Dertli Divani).

Edip Harabi

Asıl adı Ahmed Edîb'dir. 1269/1853 yılında İstanbul'da doğdu. Çocukluğu, tahsili ve okul hayatı hakkında kaynaklarda pek bilgi bulunmamaktadır. Ancak Rıza Tevfik, onun uzun uzadıya mekteplerde zaman harcamadığını, bahriye mektebinin ilk sınıflarından ayrıldığını ifade etmektedir (1944: 2). S. Nüzhet Ergun da şairin ilmî müktesebâtının pek yüksek olmadığını söylemektedir (1930: 80) Ancak onun uzun yıllar bahriyede gemi kâtipliği yapması, belli bir seviyede eğitim aldığını göstermektedir. Bu görevi esnasında Preveze, Limni, Çanakkale gibi Osmanlı'nın birçok şehrini dolaşmıştır. Buna karşın bazı kaynaklar, onun deniz levazım binbaşılığı görevinde bulunduğunu da belirtmektedir (Özmen 1998: 521). 1285/1869 yılında 17 yaşında iken Mehmed Ali Hilmi

Dedebaba'ya intisap etmiştir. Edîb Harâbî 1334/1916'da yılında ölmüştür. Fakat mezarının nerede olduğu hakkında bilgi bulunmamaktadır (Erişim Adresi: <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/harabi-ahmed-edib> Madde yazarı: Doç. Dr. Hakan Yekbaş).

Dertli Divani Edip Harabi hakkında şunları söylemektedir:

On beş-on altı yaşlarında iken muhabbet ve Cemlerde babam Büryânî ve Cem zakirlerinden Bakır Kondu Baba Harabi deyişlerini söyler ve yorumlardı. Bugüne kadar geleneksel anlatılara ve “Ahmet Edip Harabi Divanı” adlı kitaptaki bilgilere göre; adı Ahmet Edip olan Edip Harabi, 1853 yılında İstanbul'da doğmuş, on yedi yaşında yola İkrar verip nasip almış. Bahriye/Deniz Levazım Binbaşı olarak görev yapmış olan Edip Harabi, İstanbul Limni, Girid, Preveze ve Antalya Kaş ilçesi karşısında bulunan Meis adasında liman başkanlığı görevinde de bulunmuştur.

Yapılan araştırmalara göre hayatta akrabalarının olup olmadığı konusunda kesin bir bilgiye rastlanamamıştır. Emekli olduktan sonra İstanbul'da Fatih'teki kendi evinde 1917 yılında Hakk'a yürümüştür (Erişim Adresi: http://www.asikremzani.net/makale/Devislerin_dili_19.html Madde Yazarı: Âşık Dertli Divani).

Edip Harabi, dünyaya gelişini bâtın gözünden şöyle aktarır: “*Peder ve validem oldu bahane/Meracel Bahreyn-i yeltekiyâne/Bin iki yüz altmış dokuzda kâne/Eriştim zahiren geldim cihana.*” Dünyaya gelmemde babam ve anam bahanedir. İki denizin birleştiği, sularının birbirine karışmadığı yer olarak bilinen, madde ve mana, zahir ve bâtını da ifade eden varlık âleminde, Hakk'ın varlığından, özünden 1269/1853 yılında zahiren bu dünyaya geldim.

“Berzah'tan kurtuldum çıktım aradan

On yedi yaşında doğdum anadan

Mehmed Ali Hilmi Dedebaba'dan

Çok şükür hamdolsun geldim imkâna.”

İki âlem/ikilem/iki denizin karışmaması için aradaki engel perdesinden/berzah'tan kurtuldum. On yedi yaşında İkrar verip nasip alarak varlık denizi olan muhabbet erkânına/didâr'a/Hakk'ın güzelliklerinin seyredildiği meydana/Ceme/yola girdim. Mehmet Ali Hilmi Dedebaba'nın himmetiyle çok şükürler olsun bu olanağa/imkâna sahip oldum, eriştim.

“Nâmım Edip idi Harabi oldum/Erenlerin ayak turabı oldum/Hakk’ın bir mukaddes kitabı oldum/Aşk olsun okuyan ehli İrfana.” Adım Edip idi Harabi mahlasını aldım. Erenler yoluna özümü turap ederek ilim irfan sahibi oldum. Kutsal olan kitapların özünü dizelerimle anlatmaktayım. Bilen ve anlayan ilim irfan sahiplerine aşk olsun.

“Enbiya içinde Şakk’ul kamer’in

İcrası Ahmed-i Muhtara mahsus

Zülfikar-ü Düldül fethi Hayber’in

Cenabı Haydar-ı kerrar’a mahsus.”Enbiyalar içinde Ay’ı ikiye bölme mucizesi Muhammed’e mahsus. Hayber kalesi’nin fethi ise kılıcı Zülfikar ve atı Düldül olan, döne döne dövüşen Ali’ye mahsus.

“Ne erler halketti cenabı bari/Kimi şir’e bindi gem etti mar’ı/Velakin yürütmek cansız duvarı/Hacı Bektaş Veli Hünkâra mahsus.” Hakk kendi varlığından ne erler var etti. Kimi Arslan’a binip yılanı dizgin yaptı. Lâkin/ama cansız duvarı yürütmek, Hünkâr Hacı Bektaş Veli’ye mahsus.

“Men Aref” sırrını idrak eylemek/Mansur veş En-el Hakk nutkun söylemek/Mürşid-i kâmilin pendin dinlemek/Harabi vakıf-ı esrara mahsus.” Kendini, kendindeki sırrı bilmek; Hakk’ı bilmek, Mansur gibi “En-el Hakk” sözünü söylemek; Mürşid-i kâmil’in nasihatini dinlemek, tutmak; Harabi, sırlara vakıf olanlara, gerçeği görenlere, anlayıp bilenlere mahsus.

“Zühd-ü riya ile olan ibadet/Hatadır Hazreti settara karşı/Böyle namaz ile olamaz ümmet/Hiç kimse Ahmed-i Muhtar’a karşı.” Gerçekte inanmayan samimi olmayanın riya ile yaptığı ibadet, kusurları örten Hakk’a karşı yapılan hatadır. Böyle bir namaz ile de hiç kimse, Muhammed’e ümmet/tabii olamaz.

“Tarikatsız mümin olamaz kimse/Nur’u Nübüvvetle dolamaz kimse/Hakk’ı Peygamberi bulamaz kimse/Yatıp kalkmak ile duvara karşı.” İnanan hiç kimse, İkrarız/imansız/yolsuz olamaz. Muhammed’in ilmi ve ışıyla dolamaz. Hakk’ı, Peygamberi duvara karşı yatıp kalkarak, kuru ibadet ederek hiç kimse bulamaz.

“Allah gözlerine çekmiş bir perde/Yok dersin Allah’ı gökte ve yerde/Gösterelim gel de gör Hakk’ı nerde/Secde eyleyesin didâra karşı.”

Nefsine (kin, kibir, buğz/adavet, haset, tamah, öfke, kahkaha/maskara) yenik düşmüşsün, Allah/Hakk perde çekmiş. Allah'ı, Hakk'ı gökte, yerde, hiçbir mekânda yok deyip inkâr ediyorsun.

Hakk, her yerde hazır ve nazırdır. Cümle varlığa kendini nakşeylemiş ve Âdem'e bahş eylemiştir. Gel de gösterelim, Hakk'ın Âdemde tecelli ettiğini ispat edelim ki, duvara değil de didâr'a/Cemâle karşı Âdem'e secde eylesin.

“Ebsem ol Harabi sen nasıl ersin

Hâlli müşkül böyle sözler söylersin

İçtinap et belki hata eylersin

Haydar-ı kerrar'a Hünkâr'a karşı.”

Harabi, sus ve konuşma, sen nasıl ersin. Anlaşılması oldukça zor böyle sözler söylersin. Her olur olmazlara böyle sözler söylemekten kaçın. Belki de Haydar-ı kerrar'a/Âli'ye ve Hünkâr Hacı Bektaş Veli'ye karşı hata eylersin.

Harabi bu dörtlüğünde anlatılarda, menakıplar da “Seyyid Mahmut Hayrani Arslan'a binip yılanı da kamçı, dizgin yapar ve Hünkârın huzuruna doğru gelir. Hünkâr da ‘Canlıyı yürütmek hüner değildir’ der ve duvara biner yürü der, duvar yürür.” kerametini açıklıyor. “Vahdetname” varlığın birliğini ifade eden bir deyiş türüdür. Alevi-Bektaşî-Kızılbaş inancı ve tasavvufî düşünce sisteminde Tanrı'nın/Hakk'ın her şeyi kendi varlığından, ışığından/nurundan var ettiğine, varlığın yoktan var olmadığına ve yok edilemediğine inanılmaktadır.

Ancak Tanrısal Öz'den kendini soyutlayan, doğaya ve canlılara zarar veren durumda olanlar, manada değersizleşmiş ve yok olmuş ya da lanetlenmiş sayılır. Bu durumda olanların yasal yollarla disipline edilmesi ve eğitilmesi gerektiği de bu inancın özünden anlaşılmaktadır.

Her varlıkta Hakk'ın nişanını görmeye, *Vahdet-i Mevcut*, yine Hakk'ın varlığının, cevherinin Âdem'de tecelli etmesine ise *Vahdet-i Vücut* denilmektedir. Hallâc-ı Mansûr, her nereye nazar kılrsa, baksa Hakk'ın nişanını görünce, “*Hakk, Hakk, Hakk*” deyip durması *Vahdet-i Mevcudu*; kendi özüne nazar kılıp Hakk'ı görünce de, “*Ene'l Hakk*” demesi *Vahdet-i Vücutu* ifade etmektedir. Edip Harabi'nin bu eserini varlığın birliği anlayışı içinde değerlendiren her taş yerli yerine oturuyor. Aşağıdaki dörtlüğü de gerçeği, bilinmesi gereken sırrı ne kadar açık ve net olarak ortaya koyuyor.

Sözlerimiz bizim pek muhakaktır

Doğan, ölen, yapan, bozan hep Hakk'tır

Her nereye baksak Hakk'ı mutlaktır

Ahvali vahdeti beyan eyledik.

Her varlık; aslında Hüsn-ü mutlak (sonsuz güzellik) diye tabir edilen, Allah'ın, Hakk'ın bir zerresidir, görünür halidir ve birbirinden ayrı gayrı değildir.

Bu inanca ve anlayışa göre makro-mikro, okyanus-damla ne ise Tanrı-insan kavramı da odur. Hakk ile Hakk, En'el Hakk olmak, damlanın okyanusla bütünleşmesi, onunla o olması demektir.

3.3.4. Vahdetname- Edip Harabi

Daha Allah ile cihan yok iken

Biz anı var edip ilan eyledik

Hakk'a layık hiçbir mekân yok iken

Hanemize aldık mihman eyledik

Henüz Hakk'ın varlığı ve evren bilinmez iken, biz insanlar aklımızın ve bilincimizin sayesinde bu gerçeği fark edip, ilan eyleyerek var ettik. Hakk'a layık, hiçbir mekân yok iken, onu hanemize/gönlümüze alıp mihman/misafir eyledik.

Alevi-Bektaşî-Kızılbaş inancında Hakk/Tanrı/Allah, Âdem'de, İnsan-ı Kâmil'de tecelli etmiştir. Hakk gönüldedir. Cem ibadetinin cemâl cemâle olarak yapılmasının anlamı da budur.

Kendisinin henüz ismi yok idi

İsmi şöyle dursun cismi yok idi

Hiçbir kıyafeti resmi yok idi

Şekil verip tıpkı insan eyledik

Hakk'ın ismi, cismi, kıyafeti ve resmi yok idi. Ona; Elif, Allah, Cabbar, Settâr, Gaffâr Hûda, Rab, Tanrı ismini biz insanlar verdik. O'nun Hakk ile Hakk olan İnsan-ı Kâmil'de, Âdem'de tecelli ettiğini de biz ispatladık. Zira insanlığın var oluşundan bu yana bütün tarihi bilgileri, bulguları, inanılan dinleri, kitapları ve teknolojinin insanoğlunun hizmetine sunduğu bütün araçları, gereçleri yine insanoğlunun aklı ve bilinci var edip ortaya koymuştur.

Allah ile işte burada birleştik

Nokta-i âmâ'ya girdik yerleştik

Sırr-ı Künt-ü kenz-i orda söyleştik

İsm-i Şerifini Rahman eyledik

“Fenafillah” varlık içerisinde eriyip yok olma makamı. Yağmur damlasının okyanusla bütünleşmesi gibi insanın Hakk ile Hakk olması, birleşmesi.

“Nakta-i âmâ” görünmeyen yer, evvelin evveli, Hakk’ın, evren’in sırrı. Sır içinde sırrı, varlığın hikmetini idrak ettik, kavradık. Aşkın girdabına düşüp, Hakk’a kavuştuk ve noktaya yerleştik. Sırr-ı “Künt-ü kenz” olarak ifade edilen hazineyi, Hakk’ın varlığını, dile getirdik ve ismini rahman koyduk.

Aşikâr olunca zat-u sıfatı

Kün dedik var ettik bu semâvatı

Birlikte yarattık hep kâinatı

Nam-u nişanını cihân eyledik

Hakk’ın vasfını ve sıfatını aşikâr/bilinen ve açıklanan şekliyle biz anlattık ve inandık. “Ol” diyerek gökleri, tüm kâinatı/evreni de birlikte var ettik. Hakk’ın nişanını, her nesnede görünür kıldığımız varlığın adını da cihan/dünya/ evren eyledik.

Yerleri gökleri yaptık yedi kat

Altı günde tamam oldu kâinat

Yarattık içinde bunca mahlûkat

Erzakını verdik ihsan eyledik

Yerleri gökleri yaptık yedi kat: Yedi kat yer, yedi kat gök genel anlamda aşamaları ve her aşamada farklı âlemlerin varlığı işaret edilmektedir.

Aynı zamanda yedi kapı diye tabir edilen vücud-u âdemde bulunan; iki göz, iki kulak, iki burun ve bir ağız. Bâtını anlamda; maddeyi, manayı/zahiri, bâtını görerek, duyarak, koklayarak, tadarak anlıyoruz ve böylelikle yedi iklimden haberdar oluyoruz.

Evreni altı günde tamamladık derken şeş cihet/altı taraf/yön. Sağımız, solumuz, önümüz, arkamız, altımız ve üstümüz olarak evrenin tarifi ifade ediliyor. İnsan evrenin minyatürüdür, aynasıdır. Daimi’nin “Kâinatın aynasıyım/mademki ben bir insanım” dediği gibi. Hakk’ın varlık deryasında var olan bunca varlıkları bildik, var ettik. İhtiyacını, erzakını, gereksinimini özümüzde mevcut olan Hakk/Tanrı ile birlikte biz ihsan eyledik, verdik.

Asılsız fasılsız yaptık cenneti

Huri gılmanlara verdik ziyneti

Türlü vaatlerle her bir milleti

Sevindirip şad-ü handan eyledik

Olgunlaşmamış, gelişmemiş, yoz insanların birbirine zarar vermelerini engelleyebilmek ve onları zararsız hale getirebilmek için gerçekte aslı astarı olmayan, cennet ve cehennemden söz ettik. Hurilerden, Gılmanlardan, tadı bozulmamış şarap ve süt ırmaklarından bahsettik. İnanan her bir milleti yaşadıkları süreçte iyi olsunlar diye türlü vaatlerle avuttuk. Sevindirdik, mutlu ettik.

Bir cehennem kazdık gayetçe derin

Laf ateşi ile eyledik tezyin

Gayet kıldan ince kılıçtan keskin

Üstüne bir köprü mizan eyledik

İyi olursan iyilik, kötü olursan kötülük göreceksin anlamında, yedi kat yerin dibinde cehennemden bahsettik. Katran kazan, kızgın sac gibi laf ateşi ile cehennemi süsleyerek tarif ettik. Kıldan ince kılıçtan keskin köprüyü, eline, diline, beline sahip olmak; aşına, eşine işine sahip olmak; kendisine yapılmasını istemediği bir şeyi başkasına yapmamak, hakkına razı olup, başkasının hakkını da kendi hakkı gibi gözetmek olarak tarif ettik. Cennet/didar ehli olabilmek için bu kuralları mizan/terazi/ eyledik.

Gerçi kün emriyle var oldu cihan

Arş-ü kürsü gezdik durduk bir zaman

Boş kalmasın diye bu kevn-ü mekân

Âdem'in halkını ferman eyledik

Kün (ol) dedik ve evren oldu. Bütün âlemi, arş-ü kürsü (göklerin en üst katını ve Hakk'ın makamını, gönül tahtını, gönülden gönüle giden yolu) bir zaman gezip durduk, seyreyledik. Bu mekân, varlık, dünya boş kalmasın dedik. Âdem'i var etmeye karar verdik.

Arif olan bilir sırrı müphemî

İzhar etmek için İsm-i Azamî

Çamurdan yoğurduk yaptık Âdem'i

Ruhumuzdan bir ruh revan eyledik

Arif olanlar bu sırrı müphemî/bilinmeyen gizli sırrı bilir. Büyük ismi/ Hakk'ı açıklamak için; her şeyi kendine dönüştüren ve her madenin de içinde olduğu toprağın simgesi olan ya da topraktan var olduğuna inanılan Âdem'de, İnsan-ı Kâmil'de Hakk'ın tecelli ettiğini göstermek için; varlığımızdan/ruhumuzdan vererek Âdem'i var eyledik.

Âdem ile Havva birlik idiler

Ne güzel bir mekân bulduk dediler

Cennetin içinde buğday yediler

Sürdük bir tarafa puyan eyledik

Âdem ile Havva birlikte iken ne güzel bir mekânda olduklarını düşündüler ve yememeleri tembih edilen buğdaydan yiyince onları bir tarafa sürdük, Hakk dergâhından uzaklaştırdık.

Âdem 'le Havva 'dan geldi çok insan

Veli 'ler Nebi 'ler oldu nümâyan

Yüz bin kere doldu boşaldı cihan

Nuh Naciyullah 'a tufan eyledik

Âdem ve Havva'dan çok insanın geldiği söylenmektedir. Evliyaların ve peygamberlerin de yine bu şekilde geldiği açıkça bilinmekte ve kabul edilmektedir. Yüz bin defa bu dünya doldu boşaldı. Bir defasında da Nuh tufanı olarak bilinen bir tufan eyledik.

Salih 'e bir deve eyledik ihsan

Kayanın içinde çıktı nâgehan

Pek çokları buna etmedi iman

Anları hâk ile yeksan eyledik

Salih Peygamber'e kayanın içinden bir deveyi bir anda çıkarıp ihsan eyledik, verdik. Buna pek çok insan inanmadı ama onları daha sonra hâk ile yeksan/yerle bir eyledik.

Bir zaman Ashab-ı Kehfî uyuttuk

Hazreti Musa 'yı Tur 'da okuttuk

Şit 'i çulha yaptık bezler dokuttuk

İdris 'e biçirip kaftan eyledik

Bir zaman Ashab-ı Kehfî uyuttuk. (Üç yüz yıl uyuduğu rivayet edilen ama bu zamanın farkında olmayan yedi uyurlar diye bilinen; Yemliha, Mekselina, Mislina, Mernuş, Debernuş Sazanuş, Kafestatayyuş ve yanlarındaki köpekleri olarak ifade edilen Kıtmir.) Musa'yı tur dağında eğittik kemâle erdirdik. Şit çulhacılık yapıp bezler dokudu. Onu dokuyucuların piri yaptık. İdris Peygamber'e ise terziciliği icat ettirdik.

Süleymanı dehre sultan eyledik

Eyyub 'a acıdık derman eyledik

Yakub 'u ağlattık nalan eyledik

Musa'yı Şuayb'a çoban eyledik

Süleyman'ı bin yıl sultan eyledik. Yarasına kurt düşen Eyüp Peygamber'e acıdik derman verdik. Oğlu Yusuf'un acısından dolayı Yakub'u ağlatıp inlettik. Musa'yı da Şuayb Peygamber'e çoban eyledik.

Yusuf'u kuyuya attırmış idik

Mısır'da kul diye sattırmış idik

Zelihay'ı ona çattırmış idik

Zellesinden bend-i zindan eyledik

Yusuf'u kuyuya attıran, Mısır'da kul diye sattıran, Zeliha'yı ona çattıran biz idik. (Leyla ile Mecnun, Ferhat ile Şirin, Yusuf ile Züleyha aşkın Zahiri ve Bâtını simgeleridir.) Yanılıp ya da kasten suçlayıp Yusuf'u zindana attıran da biz idik diyor.

Davud Peygambere çaldırdık udu

Kazadan kurtardık Lut ile Hud'u

Bak ne hale koyduk nar-ı Nemrud'u

İbrahim'e bağ-ı bostan eyledik

Davut Peygamber'e ud çaldırdık. Lût ile Hûd Peygamberleri kazadan kurtardık. İbrahim'i ateşe atan Nemrud'un ateşi su, odunları balık oldu; o ateşi İbrahim'e bağ, bostan eyledik.

İsmail'e bedel Cennet'ten kurban

Gönderdik şad oldu Halil'ür Rahman

Balığın karnını bir hayli zaman

Yunus Peygambere mekân eyledik

İbrahim Peygamber, rüyasında oğlu İsmail'i Tanrı'ya kurban olarak adanmış ve bunu oğluna söylediğinde o da babası adağını yerine getirebilirsin diyerek teslim olmuştu. Oğlunu kurban olarak keseceği zaman, yerine cennetten bir koç gönderdik ve Halil İbrahim'i sevindirdik. Yunus Peygamber'e ise balığın karnını hayli bir zaman mekân eyledik.

Bir mescide soktuk Meryem Ana'yı

Pedersiz doğurttuk orda İsa'yı

Bir ağaç içinde Zekeriya'yı

Biçtirip kanını rızan eyledik

Meryem Ana'yı bir mescide koyduk, babası olmayan/bilinmeyen İsa'yı orda doğurttuk. Zekeriya Peygamber bir ağacın gövdesine girip sır olduğunda, onu düşmanlarına gösterip, testereyle biçtirip kanını yerlere saçtık.

Beyt-ü Mukaddes'te Kudüs şehrinde

Nehr-i Şeria'da Ürdün Nehrinde

Tathir etmek için günün birinde

Yahya'ya İsa'yı üryan eyledik

Kudüs şehrinde kutsal evde, Şeria ve Ürdün nehrinde günün birinde manen temizlemek, arıtmak, vaftiz etmek için Yahya'yı ve İsa'yı soyup üryan eyledik. Yıkadık, arındırdık. Kutsadık.

Böyle cilvelerle vakit geçirdik

Bu enbiya ile çok iş bitirdik

Başka bir Nebi-yi Zîşân getirdik

Anın her nutkunu Kur'an eyledik

Böyle naz ve işlerle zaman geçirdik. Bu peygamberlerle çok işler yaptık. Başka bir şanlı peygamber getirdik. Onun sözlerini Kur'an eyledik.

Küffar'ı kureyş'i ettik bahane

Muhammed Mustafa geldi cihana

Halkı davet etmek için imana

Murteza'yı ana ihvan eyledik

İnançsız Kureyş'lileri bahane ettik, Muhammed Mustafa'yı dünyaya getirdik. İnsanları inanmaya davet etmek için Ali Mürteza'yı Muhammed'e yol kardeşi eyledik.

Ana kıyas olmaz asla bir nebi

Nebiler Şah'ıdır Hakk'ın Habibi

Dünya'nın Ukba'nın o'dur sahibi

Biz anı Nebi-yi Zîşân eyledik

Ona, Muhammed'e bir başka peygamber asla kıyas olmaz. Hakk'ın sevgilisi Peygamberlerin şahıdır. Bu dünya ve öteki dünyanın sahibi o'dur. Biz Onu en şanlı peygamber eyledik.

Hakk Muhammed Ali ile birleştik

Birlikte hep Kâb-ı Kavseyn'e gittik

Ol makamda pek çok muhabbet ettik

Leyle'tel esra'yı seyran eyledik

Hakk Muhammed Ali ile bir olduk, birlikte hep Kâb-ı kavseyn'e gittik (Mirâc'da beşeriyetin tümüyle yok olma durumunda, adeta bir yayın iki ucu, hatta daha da ötesi, “ev edna” tabiriyle ifade edilen makamda, gönülde rab ile karşılaştık, buluştuk). Burada Hakk ile muhabbet ettik, söyleştik. Miraç gecesi, âleme sır olan Hakk'ı gördük, seyran eyledik.

Bu sözleri sanma her insan anlar

Kuşdilidir bunu Süleyman anlar

Bu sırr-ı müphem-i ârifan anlar

Çünkü cahillerden pinhan eyledik

Bu sözleri sanmayın ki her insan anlayabilir. Kuşdilidir bunu ancak Süleyman Peygamber anlayabilir. Bu gizli, sır içinde sırrı ancak arif olanlar anlayabilir, çünkü cahillerden gizledik, pinhan eyledik.

Hakk ile Hakk idik biz ezelide

Ta ruz-u eleste kal-ü belide

Mekân-ı Hüda'da bezm-i celide

Cemâlini gördük iman eyledik

Ta ezelide, varlık âleminde, Hakk'ın varlığında idik, Hakk'ın varlığından var olduğumuza evet demiştik. Hakk'ın, Hüda'nın mekânında, tecelli ettiği yerde, açık mecliste, cemde, didârda, İnsan-ı Kâmilde cemâlini, yüzünü gördük inandık/iman eyledik.

Vahdet âlemini bilmeyen insan

İnsan suretinde kalmış bir hayvan

Bizden ayrı değil Hazreti Subhan

Bunu Kur'an ile ayan eyledik

Birlik âlemini bilmeyen insan, surette insandır manada hayvan, her çeşit hata ve insani vasıfların üstünde olan Suphan, Hakk, Tanrı bizlerden ayrı değil. Bunu, “Aşığın sözü, Kuran'ın özü” olan ulu erenlerin kadim sözüyle açıkladık.

Yüce Pir'in, “Keramet baştadır tacda değildir/Hararet nardadır, sacda değildir/Her ne arar isen kendinde ara/Kudüs'te, Mekke'de Hac'da değildir” dediği gibi.

Sözlerimiz bizim pek muhakaktır

Doğan, ölen, yapan, bozan hep Hakk'tır

Her nereye baksak Hakk'ı mutlaktır

Ahval-i vahdeti beyan eyledik

Bu sözlerimiz pek doğru olan gerçeklerdir. Doğan, batan, yapan ve bozan da Hakk'tır. Her nereye baksak Hakk'ı görmekteyiz. Mutlak olan Hakk'tır. Varlık âleminin hali ahvalini böylelikle açıkladık, beyan eyledik.

Vahdet sarayına girenler için

Hakk'ı Hakk'el yakin görenler için

Harabi bu sırrı bilenler için

Birlik meydanında cevlan eyledik

Varlık, birlik âlemine vakıf olup, Hakk'ın tecelli ettiği insan-ı kâmilin gönlüne, didâr'a, Cem'e girenler için, Hakk'ı Hak 'el yakin, Hakk'ı can gözüyle görenler için, Harabi bu sırrı bilenler için, gönüllerin bir olduğu, Hakk ile Hakk olanların meydanında açıkladık demektedir. Dile getirdik, söyledik (Erişim Adresi: http://www.asikremzani.net/makale/Deyislerin_dili_20_Edip_Harabi.html Madde Yazarı: Âşık Dertli Divani).

3.3.5. Şathiye/Şathiyat

Ciddi bir düşünceyi, konuyu şaka ve alay eder gibi dile getiren deyişlerdir. Ayrıca makam-ı naz ehli olan, tasavvuf ve çoğunlukla da Alevi-Bektaşî şairlerinde görülen bu deyiş türü; Tanrı ile senli-benli konuşur ve şakalaşırcasına derin manalar içermektedir.

Ulu Ozanlarımızdan Kaygusuz Abdal'ın “Yücelerden Yüce Gördüm” diye başlayan ünlü şathiyesini yorumlamaya geçmeden önce, Kaygusuz Abdal'ın hayat hikâyesinden kısaca bahsedelim.

Kaygusuz Abdal

Asıl adı Gaybi olan Kaygusuz Abdal Alaiye (Alanya) beyinin oğludur. Alevi-Bektaşî Edebiyatı'nda çok yönlü ve renkli bir ozan sayılan Kaygusuz Abdal, 1341-1342 yıllarında Alaiye'de (Alanya) doğmuştur.

Söylenceye göre Gaybi bir gün ava çıkmış ve bir geyiği görünce ok atmış, ok geyiğin koltuğuna saplanınca geyik kaçmış. Gaybi geyiği kovalamış, geyik Abdal Musa Dergâhı'na girince Gaybi de peşinden girmiş, Abdal Musa'yı karşısında görünce şaşırmış. Abdal Musa: “Ne arıyorsun?” deyince, Gaybi “Avladığım geyik buraya geldi onu arıyorum” der. Abdal Musa kolunu kaldırır ve Gaybi attığı okun Abdal Musa'nın koltuğunun altında olduğunu görünce bunda bir hikmetin olduğuna inanır ve Abdal

Musa'nın dervişı olur. Dergâh'ta kırk yıl hizmet eder. Olgunlaşıp kemâle erince, Abdal Musa tarafından Mısır Kahire'ye gönderilir.

Kaygusuz Sultan Dergâhı, Bektaşilerce Hacı Bektaş, Abdal Musa ve Kızıl Deli dergâhlarından sonra dördüncü dergâh olarak kabul edilir. Kaygusuz Abdal, 1444 yılında Kahire'de Hakk'a yürümüş ve dergâhın yanında bir mağarada toprağa sırlanmıştır.

Yücelerden yüce gördüm

Erbapsın sen koca Tanrı

Âlem okur kelâm ile

Sen okursun hece Tanrı

“Yücelerden yüce gördüm, erbapsın sen koca Tanrı” Kaygusuz, bu dizelerde Tanrı'nın sonsuz varlık âleminde her şeyi yerli yerince var eden, varlığını her nesneye nakşeden yücelerden yüce, büyük usta ve erbap olduğunu ifade ediyor.

“Âlem okur kelâm ile Sen okursun hece Tanrı.” Dizelerinde ise söz, söyleyiş biçimi, söyleme, mana ifade eden sözün özü ve doğrusu anlamına gelen kelâmı âlem okuyor... “Sen okursun hece Tanrı” dizesinde, Tanrı'nın bir hecede “Kûn” (ol) demesiyle varlık âleminin oluverdiğini ifade etmektedir.

Asi kullar yaratmışsın

Varsın şöyle dursun deyü

Onları koymuş orada

Sen çıkmışsın uca Tanrı

Asi kulları, hayrı-şerri, iyiyi-kötüyü, mazlumu-zalimi de hep sen yaratmışsın. Şöyle bir tarafta dursun diyerek onları bırakıp sen bir kenara, uca çıkmışsın Tanrı.

Bu dörtlükte izah edilen inanış ve anlayış biçimini aslında Kaygusuz Abdal, hafife alıyor. Bu sözlerin üzerindeki sır perdesini kaldırıncâ; hayır, iyilik Hakk'tan. Şer, kötülük insanın nefsindendir. Kötülüğün, şer'in olduğu yerde hak, hukuk yoktur. İşte Hakk'a hakikate karşı asi olanlardan uzaksın onlarla beraber değilsin anlamına gelen “Sen çıkmışsın uca Tanrı” diyerek ifade ediyor Kaygusuz.

Kıldan köprü yaratmışsın

Gelsin kullar geçsin deyü

Hele biz şöyle duralım

Yiğit isen geç a Tanrı

Kıldan köprü yaratmışsın, insanlar gelip geçsin diye, hele biz şöyle bir duralım yiğit isen sen geç Tanrı.

İnanışta “*Kıldan ince kılıçtan keskince köprüden geçen cennete, geçemeyen cehenneme gidecek*” denir. Buna bu şekilde gerçekten de inananların olduğu bilinmektedir. Kaygusuz Abdal bu inanışla şaka yollu alay ederken konunun sırrını özünü de işaret ediyor.

Kıldan ince köprü, Dört Kapı Kırk Makam’dır, Hakk’a giden doğru yoldur. Alevi-Bektaşî inancında İkrar vererek bu yolun yolcusu olunur.

Ömür boyu eline, diline, beline sahip; aşına, işine, eşine sadık olmak: Kendisine yapılmasını istemediği bir şeyi başkasına yapmamak, hakkına razı olmak, herkesin hakkını kendi hakkı gibi gözetmek ve ırk, dil, din, cinsiyet ayrımı yapmamaktır. Gerçek anlamda insan olmanın da ana kuralı olan bu kurallar “*kıldan ince, kılıçtan keskince*” denilen köprünün aslını ifade etmektedir.

Diğer zahiri anlam ise olgunlaşmamış yoz insanların yaşarken disipline edilmesi için, öte dünyada böyle bir “*kıldan ince kılıçtan keskince*” köprüden bahsedilmektedir.

Kaygusuz Abdal yaradan

Gel içegör şu cur’adan

Kaldır perdeyi aradan

Gezelim bilece Tanrı

Kaygusuz Abdal der ey yaradan! Gel şu demimizden/dolumuzdan bir yudum da sen iç. Aramızdaki perdeyi kaldır, beraber gezelim Tanrı.

Alevi-Bektaşî-Kızılbaş inancında Hakk/Tanrı gönüldedir. Gönülde olan Hakk/Tanrı ile aslında her an her yerde beraberiz. Kaygusuz bu birliği (Vahdet-i Vücut) ifade etmek için, muhabbet erkânında dem alırken, manada hep özümüzde olan o gerçeğe, Tanrı’ya “*Demimizden bir yudum da sen iç ve perdeyi kaldır, beraber olalım, gezelim*” demektedir. “*Hakk her yerde hazır, nazır*” özdeyişi de burada ifade edilirken Tanrı ile işte böyle senli benli konuşuluyor ki, bu da onunla yakınlık ve bütünlük anlamındadır (Erişim Adresi: http://www.asikremzani.net/makale/Deyislerin_dili_24_Kaygusuz_Abdal.html Madde Yazarı: Âşık Dertli Divanı).

3.3.6. Naciye Bacı

Naciye, Naciye Bacı mahlasını kullanan ozanımızın ne yazık ki özgeçmişine yönelik bir bilgi edinemedim.

M. Tevfik Oytan'ın *Bektaşiliğin İçyüzü* adlı kitabında ve başka kaynaklarda sadece birkaç deyişleri bulunmaktadır. Güzide Ana'nın özgeçmişini dergimizin 17. sayısında aktarmıştım.

Naciye Bacı/Güzide Ana

Ey Erenler Erler Nasıl Ersiniz

Ey erenler, erler nasıl ersiniz?

Söyleyin sizinle devamımız vardır

Bacıları niçin “nakıs” dersiniz

Bizim de Hazreti Havva'mız vardır

Naciye Bacı, deyişin birinci dörtlüğünde; ey erenler sizler nasıl ersiniz? Güya gerçeği bilenlersiniz, söyleyin; sizinle devamımız vardır. “*Bacıları niçin eksik görüyorsunuz. Bizim de Hazreti Havva'mız vardır*” derken, insanoğlunun ilk anası olarak bilinen Havva olmasaydı Âdem'in tek başına ne anlamı olurdu demek istiyor.

Hâlâ kadınlarımıza “eksik” denildiğine zaman zaman şahit oluyoruz. Naciye Bacı da bu yaklaşıma kafa tutuyor ve davacı oluyor. Aslında kadın erkek diye bir ayrım tabiatın doğasına da aykırıdır. Birinden birisi olmasa üreme olmaz. O halde kadını eksik gören anlayışı ortadan kaldırmak gerekmez mi? Evet!

Bizi de hâlk eden Süphan değil mi?

Arslanın dişisi arslan değil mi?

Söyleyin, Makbûl-i Rahman değil mi?

Ümmü-Gülsüm, Zeynep, Leyla'mız vardır.

Naciye Bacı bu dörtlükte kadınların erkeklerden eksik yanlarının olmadığı gibi erkeklerde bulunmayan özelliklerinden de bahsediyor. Bizi de var eden, her türlü hata ve noksanlıklardan uzak olan “Süphan” değil mi? Arslanın dişisi arslan değil mi? Söyleyin Makbûl-i Rahman değil mi?

Hakk'ın da sıfatlarından olan “Rahman” iyilere de kötülere de merhamet eden, anlamına gelmekte olup, kadınlar kadar merhamet, şefkat, esirgeme ve bağışlama duygusu güçlü olan bir canlının olmadığı gerçeğini ifade ediyor. Kerbelâ'da acılar içinde kalan, mersiyelede de anlatılan, İmam Hüseyin'in kız kardeşi, künyesi Ümmü Gülsüm

olan Zeynep ve eşi Leyla'yı, aynı zamanda masum Ali Ekber'in annesini örnek vererek dile getiriyor.

Naciye fakire, kemter bacıdır

Muhammed-Ali'ye kuldur, Naci'dir

Cümle erenlerin başı tacıdır

İşte Fatimatüzzehramız vardır

Bu son dörtlükte; Naciye, özünü noksan bilen, eksik gören, aciz, fakir bacıdır.

Muhammed-Ali'ye dâhil, bağlı ve teslim olandır, her türlü olumsuzluklardan kurtulandır.

Cümle erenlerin, başı tacı olan işte Fatıma Zehra'mız vardır, diyor.

Güzide Ana

Gel Ey Sofu Hakk Ararsan

Gel ey sofı Hakk ararsan

Yönün dönder bize doğru

Ne buldun beyhude laftan

Yaşın vardır yüze doğru

Ey sofı Hakk'ı arıyorsan, başka yana gitme, gel bize karış, Hakk'ın Âdem'de olduğunu göreceksin. Bu kadar yaşamışsın, yüz yaşına doğru gelmişsin. Boş laflardan ne öğrendin ne buldun?

Her suya karışıp akma

Sen seni odlara yakma

Er isen kem gözle bakma

Gelen giden kıza doğru

Her olur olmaza uyup, beraber hareket etme, kendini ateşe atma, başına belalar sarma.

Eğer insan isen kadını sadece cinsiyeti ile değerlendirip, ona kötü gözle bakma.

Düşme nefsin tuzağına

Cehdet yolun uzağına

Bir gün de ömrün bağına

Gazel iner güze doğru

“Kin, kibir, buğz, (adavet-düşmanlık) hırs, tamah, öfke, maskaralık” olarak bilinen nefsin tuzağına düşme. Çaba sarf et, gayret et, emek ver. Dört Kapı Kırk Makam aşamalarından geç ki yolun uzağına, varılacak olan en son aşamaya ulaşasın. Hakk'la Hakk olasın. Bir gün gelecek yaşlanacaksın; ömrün tükenecek ve bu dünyadan göçüp gideceksin.

Haberdar ol şeriattan

Yol bulasın tarikattan

Marifetten Hakikattan

Eriş gerçek söze doğru

İnsanlar arasında Hak-hukuk-adalet denen şeriatı bil ki tarikattan öteye yol gidebilesin. Maddeyi-manayı, zahiri-bâtını bilen ariflerin sözüne kulak ver ki marifet ehli olup, hakikate erebilesin.

Güzide bildi suçunu

Seyretti Çin'i Maçın'i

Gam değil çekti göçünü

Hakk'a giden ize doğru

Güzide, suçunu hatasını bildi ve giderdi. Eksiğini tamamladı. Çin'i Maçın'i seyretti. Can gözü açıldı, zahiri-bâtını fark etti. Gam çekmedi, kimseye minnet etmedi, muhabbete yabancı olan hâl bilmezlerden uzaklaştı. Hakk'a doğru giden yola koyuldu (Erişim Adresi:

http://www.asikremzani.net/makale/Deyislerin_dili_27_Naciye_Baci_Guzide_Ana.html

Madde Yazarı: Âşık Dertli Divani).

3.3.7. Âşık Ali Cemâl

Yüzyılımızın önemli ozanlarından Âşık Ali Cemâl'in (Ali Cemâl Çetinkaya) ölümsüz eseri “*Bütün İnsanlardan Arzumuz Vardır*” ı yorumlamaya çalışacağım.

4 Ocak, Pazartesi günü Hakk'a yürüyen ozanımızın hayat hikâyesini dergimizin 26. sayısında yayınlamıştık. Ozanımızı saygı ve sevgi ile yâd ediyor, devri daim olsun diyoruz.

Bütün insanlardan arzumuz vardır

İnsan birliğine zor demesinler

Gerçekler nerededir haberimiz var

Hakk'tan gayrısına yar demesinler

İrki, dili, dini, düşüncesi, inancı birbirinden farklı olan insanlardan arzumuz, isteğimiz budur ki, insanların kardeşçe birlikte bir arada yaşamasına zor demesinler. İnsanlar birbirinin farklılığını kabul edip saygı duyarsa bu mümkündür.

Gerçeklerin ne ve nerede olduğunu biliriz. “*Hüsn-ü mutlak*” sonsuz güzellik diye ifade edilen Alevi-Bektaşî-Kızılbaş inancındaki “*Hakk*”tan başkasına da yâr demesinler.

Dünya aydınları ziyasın tutsun

İnsan âleminden cehalet gitsin

Senlik benlik denen kavgalar bitsin

Şu koca dünyaya dar demesinler

Dünyadaki aydın, bilge insanlar fikir ve düşüncelerini paylaşsınlar ki, insanlık âlemi cehaleti yenebilsin. Ondandır kurtulsun. Senlik benlik denen bu cehalet kavgaları artık tükensin bitsin. Kişi başına kilometrelerce yer düşecek kadar geniş olan bu koca dünyaya dar demesinler.

Musevi İsavi Muhammediler

Doğu batı kuzey hem güneyliler

İnsanlık öncüsü bunca veliler

Barış yolu buzlu kar demesinler

Musa’ya, İsa’ya, Muhammed’e inananlar. Doğu, batı, kuzey ve güneyde yaşayan farklı düşüncede, anlayışta olan bütün insanlar; insanlık âleminin gönlünde taht kuran, gönül sahibi olan gelmiş geçmiş velilerin de sevgi, barış, dostluk mücadelesi verdiği gibi artık barış yolu buzlu kar demesinler.

Bu dünya doludur türlü nimeti

İnsanların barış huzur cenneti

Yaşamaya lazım bunca serveti

Silahlar yaparak kâr demesinler

Bu dünya yüzyıllardan bu yana insanoğlunun ortaya koyduğu tarihi bilgi ve bulgularla, yiyecek, içecek ve teknolojinin ürettiği araç-gereç ve türlü nimetlerle doludur. İnsanların cenneti barış ve huzurdur. Bu kadar serveti yaşamaya, aç ve yoksul insanlara harcamak var iken doğayı ve canlıları katleden silahlar yaparak kâr demesinler.

Ali Cemâli der insan olasın

İnsanlık vasfında yerin bulasın

İnsan ektiğini biçer bilesin

Doğru görenlere kör demesinler

Ali Cemâli der, insan olabilmek için eline, diline, beline sahip; aşına, işine, eşine sadık olmak; kendine yapılmasını istemediğini başkasına yapmamak; Hakkına razı olup ve

herkesin hakkını da kendi hakkı gibi gözetmek olarak bildiğimiz insani özelliklerle kendini donat; erdemli insan ol ki yerini, değerini bulasın. İnsan ne ekerse onu biçer. Bunu görüp dile getirenlere de kör demesinler (Erişim Adresi: http://www.asikremzani.net/makale/Deyislerin_dili_29_Asik_Ali_Cemâl.html Madde Yazarı: Âşık Dertli Divanı).

3.3.8. Bir Saki'den İçtik Şarap - Yunus Emre

Ulu ozanlarımızdan olan Yunus Emre'nin altı beyitten oluşan bir nefesini/deyişini yorumlamaya çalışacağım.

Hünkâr'ın “*Buğday mı istersin nefes mi?*” dediği ve daha sonra nefes almak için Taptuk Emre'ye gönderdiği koca Yunus'un önce hayat hikâyesinden bahsedelim. Halk şiirinin tartışmasız öncüsü olan Yunus Emre'nin 1238-1320 yılları arasında yaşadığı tahmin edilmektedir.

Mezarının Türkiye'nin pek çok yerinde olduğu iddia edilir. Bunlar arasında en çok bilinenleri şunlardır: Eskişehir-Mihalıççık ilçesine bağlı Sarı köy. Karaman'da Kirişçi Baba Cami avlusundaki mezar. Manisa ili Kula ilçesinin Emre Sultan köyü. Bursa Emir Sultan'a giden yol üzerinde Sibli mevkiinde eski Sa'di Tekkesinin yanındaki mezar. Erzurum Muskivant ya da Tuzcu köyünde Yunus Emre ve Taptuk Emre adında iki mezar. Afyonkarahisar Sandıklı ilçesi Çayköy'deki mezar. Ayrıca Kırşehir, Bolu, Keçiözü, Uluborlu'da da mezarı olduğu öne sürülür. Bu iddialar Yunus Emre'nin halk tarafından sahiplenilmesinden kaynaklanmaktadır.

Taptuk Emre'nin mezarı Aksaray'ın kuzeyinde bulunan Taptuk Emre köyünde bulunmaktadır. Yunus'un Hacı Bektaş Dergâhı'na gittiği, sonra Taptuk Dergâhı'na gönderildiği ve orada yetiştikten sonra da bütün Anadolu'yu gezdiği söylenir. Söylencelerde ve Yunus'un kendi deyişlerinde mürşidinin Taptuk Emre olduğu belirtilir. Bu nedenle Yunus, Alevi-Bektaşî inancına sahip, Vahdet-i Vücut'un (Varlığın birliği) savunucusu, sevginin, aşkın ozanı, halk ve gönül adamıdır.

Bir Saki'den İçtik Şarap

Bir sakiden içtik şarap, arştan yüce meyhanesi

Ol sakinin mestleriyiz, canlar anın peymanesi

Saki, şarap, dem, dolu sunan kişi olarak bilinmekle birlikte İrfan meclisinde de bâtın ilmini aktaran ustazdır. “*Sakii Kevser*” Kevser'i, Kevser Şarabını sunan Şah-ı Merdan

Ali'dir. İçilen şarap ilmi fazileti, “arştan yüce meyhane” ise zahiri anlamda demlerin alındığı; bâtını anlamda da o ilmin aktarıldığı Hakk meydanını, muhabbet erkânını ifade etmektedir. Büyük kadeh, şarap bardağı anlamına gelen “Peymane” canlar olduğuna göre o halde sakiden dem, dolu, şarap içenler gibi ilmi fazileti ustazdan alıp taşıyan canlar mest oluyor.

Aşk oduna yananların külli vücudu nûr olur

Ol od bu oda benzemez, hiç belirmez zebanesi

Aşk ateşine yananların bütün vücudu, bedeni nûr olur. O ateş bilinen ateşe benzemeyen, alevi hiç belirmeyen aşk ateşidir.

Bizim meclis mestlerinin demleri, En-el Hakk olur

Bin Hallâc-ı Mansûr gibi anın kemin divanesi

Bu ilim irfan meclisinde dolup taşanlar, mest olanlar her an Hakk ile beraberdir. Bu meclisin, benzeri az bulunan her bir divanesi, “En-el Hakk” diyen bin Hallâc-ı Mansûr gibidir.

Ol meclis kim bizde vardır anda ciğer kebab olur

Ol şem'a kim bizde yanar ay ü güneş pervanesi.

O meclis ki, bizde var olan edep-erkân, ilim irfan meclisidir. Bu mecliste olanlar olgunlaşır, kemâle erer. O aydınlık ilmi, چراغ, mumu ki meclisimizde yanar, Ay ve Güneş dahi onun etrafında döner.

İnancımızda değişmez bir kural olan, “Yol cümleden uludur” Talip, Dede, Mürşit, Pir yolun yolcusudur. Dolayısıyla bu yolun ilminin pervaneleridir.

Bizim meclis sermestleri şol Şah-ı Ethem gibidir

Belh şehrinde yüz bin ola her köşede viranesi.

Bizim meclisin sermest olanları; tıpkı bütün tacını tahtını (maddi varlığını) terk eden, Belh şehrinin kendisine virane olmaktan başka bir anlamı olmayan İbrahim Ethem gibidir.

Yunus, bu cezbe sözlerin cahillere söylemegil!

Bilmez misin cahillerin nice geçer zamanesi

Yunus, aşk ile coşup, kendinden geçerek bu özlü sözlerini değerini bilmeyen cahillere söyleme. Cahillerin zamanının nasıl boşa geçtiğini bilmez misin (Erişim Adresi:

http://www.asikremzani.net/makale/Deyislerin_dili_23_Yunus_Emre.html

Madde

Yazarı: Âşık Dertli Divanı).

3.3.9. Âşık İbreti

Oldukça anlaşılır olmasına rağmen birçok gizli anlamları olan, yüzyılımızın Kaygusuz Abdal'ı ve Edip Harabi'nin ruh ikizi diyebileceğimiz İbreti Baba'nın deyişine geçmeden biraz hayat hikâyesinden bahsedelim. İbreti, 1920 yılında Sarız'ın Kırkısarak köyünde doğdu. Asıl adı Hıdır Gürel'dir. Dedeleri Malatya'nın Akçadağ ilçesinden göç ederek Kayseri'nin Sarız ilçesine bağlı Kırkısarak köyüne gelip yerleşmişler. Babasının adı Ali, annesinin adı Sultan'dır.

Âşıklık geleneğinin yoğun olduğu bir aile ve yörede büyüyen İbreti, ilk deyişleri köylerine gelip giden dedelerden öğrendi. Cemlerde dede ve zakirlerden dinledikleriyle de bilgisini pekiştirdi. İbreti on sekiz yaşında iken, teyzesinin kızı Sultan ile evlendi. Askere gidinceye dek ayakkabı tamirciliği yaptı. Askerlik dönüşü Afşin'e giderek terzilik kursu aldı, sonra Sarız'da terzilik yaptı. Bağlama çalmayı bu dönemde öğrendi ve sürekli okuyarak kendini geliştirdi.

Terziliğin dışında madencilik, bağlama yapımcılığı, diş çekmek, fotoğrafçılık gibi çeşitli işlerle geçimini sağlamaya çalıştı. Fotoğrafçılık işini önce Sarız'da sonra Elbistan'da sürdürdü. 1967'de Elbistan olayında Alevilere saldıran gerici güruhun saldırısında dükkânı tahrip edildi ve canını zor kurtardı. İbreti bu olaydan sonra yeniden Sarız'a, sonra da İstanbul'a göçtü.

Âşık İbreti'nin, değişik konuları işlediği şiirleri hem kendisi, hem de başka sanatçılar tarafından seslendirildi. Yaşamının zorluğu nedeniyle "*İbreti*" mahlasını kullanan âşık, 5 Kasım 1976 tarihinde İstanbul'da Hakk'a yürüdü ve orada toprağa sırandı (Erişim Adresi: http://www.asikremzani.net/makale/Deyislerin_dili_28.html Madde Yazarı: Âşık Dertli Divani).

"Hakk'ı pek yakında gördük inandık/İlk başta danıştık vicdanımıza/Gerçekler yoluna girdik uyandık/Hakikat denildi erkânımıza." Hakk'ı pek yakında, özümüzde gördük. Âdemde tecelli ettiğine inandık. Önce vicdanımıza danıştık ve bu gerçeği gördük. Hakk ile Hakk olmuş gerçeklerin yoluna girdik, gafletten uyandık, hurafeye aldanmadık, doğru bilgilere kavuştuk. Süreğimize, erkânımıza da hakikat denildi.

"Naci Güruhu'na bendeyiz bende/Hakk'ı ispat ettik kâmil insanda/Şeytan'ı tanıyıp düşmeyen fende/Odur lâyıık olan irfanımıza." Güruh-u Naci'ye, yani manen her türlü olumsuzluklardan kurtulmuş, birbiriyle barışık, kâmil insan topluluğuna dâhiliz ve

bağlıyız. Hakk'ın kâmil insanda olduğunu ispatladık. Nefsinin kötü arzularını şeytan olarak bilip, nefsinin tuzağına düşmeyenler, nefse uymayanlar bizim muhabbet erkânımıza ve irfânımıza karışır.

“Kâmil irfanıdır bizim gıdamız/Meleklerin secdegâhı âdem’iz/Ancak özün bilen duyar sedamız/Cahil ermez sırrı esrarımıza.” Kâmil insanların gerçeğe ulaştıran ilmi, irfanıyla gıdamızı alıyoruz, besleniyoruz. Bilgimizi artırıyor, kişiliğimizi buluyor ve olgunlaşıyoruz. Meleklerin secde kıldığı Âdem’in zat-ı sıfatıyız; kendisiyiz. Bu söylemlerimizi duyan ve bizi anlayan ancak özünü, kendini bilenlerdir. Cahiller bizde var olan bu sırta, manaya eremez.

“İyi inceledik biz o Kur’an’ı/Biz canlı kitapta okuduk onu/Arif ol da evvel kendini tanı/Yoksa aklın ermez lisanımıza.” Kur’an’ı inceledik ve çok iyi de biliyoruz. Ancak bizler onu, *“Kur’an-ı Natık”*, konuşan canlı Kur’an olan Şah-ı Merdan Ali’de ve ilmini Ali’den alan âşıklarda okuduk. *“Aşığın sözü, Kur’an’ın özü”* olarak bildik. Arif olmayan, kendini tanıyıp bilmeyen, söylediğimiz bu kelâmlardan da bir şey anlayamaz.

“İbreti, razıyım lütüfa kahra/Asla değer vermem cahile köre/Elim göğe açıp eğilmem yere/Gönülden bağlıyız cânânımıza.” İbreti olarak tabiatımdan dolayı çevremdeki insanların lütfuna da kahrına da razıyım. Gerçeği görmeyenlere, cahillere asla değer vermem. Tanrı gökte değil, yere kapanmaya da gerek yok. O yüzden elimi göğe açıp yere eğilmem. Elimiz göğsümüzde *“Hû!”* der niyaz ederiz. Cananımıza, Hakk’a, Allah’a gönülden bağlıyız. O gönlümüzdedir, özümüzdedir.

3.3.10. Âşık Melulî (1892-1989)

2000 yılında yayınlanan “Serçeşme” adlı albümünde okuduğu Melulî Baba’ya ait “Mezarım Tüter” adlı deyişini yorumlayan Divani, bu deyişi, İbrahim Erdem Baba’nın seslendirdiği ve Melulî Baba’nın torunları Latife Özpolat ve Hamdullah Erbil’in yayına hazırladığı “Melulî Divanı” adlı eserde yazıldığı şekliyle ele almıştır.

Dertli Divani, Melulî Baba’nın hayat hikâyesini şöyle anlatır:

Melulî, Afşin’in Kötüre köyünde doğdu. Asıl adı Hüseyin Karaca Erbil’dir. 7-8 yaşlarında köyündeki bir hocadan Arapça okuma yazma öğrendi. On yaşlarında Afşin’de Ermeni aile dostlarının yanına gönderildi. Yirmi yaşlarına dek Ermeni okulunda eğitim gördü. Arapça, Ermenice, Matematik ve Edebiyat dersleri aldı. Şiir ve edebiyata ilgisi

okul döneminde gelişti. Yöresindeki birçok aşığın yanı sıra, kaynaklara geçmiş başka âşıkların da şiirlerini öğrenerek kendini geliştirdi.

Yirmi beş yaşında *Bektaşî Yoluna* İkrar veren Melulî, hakikatçiler olarak *İbreti* ve *Mücrimi* babalarla birlikte gönüllerde yer edindi. Birçok konuya eleştirel yaklaştığından da gelenekçi bazı çevrelerce yadırgandı. Ancak öte yandan da birçok yeni çevreyle ilişki kurdu, kendini geliştirdi ve başkalarının gelişmelerine yardımcı oldu. Melulî, şiirlerinde insan ve sevgi ögesini öne çıkardı. Ancak politik taşlamalardan tasavvufa dek her konuyu ele aldı.

Melulî, 1958 yılında büyük oğlu Hüseyin'in öldürülmesi sonrasında çıkan gerginlikler nedeniyle birkaç ay hapiste kaldı. 12 Eylül 1980 darbesinden sonra ise politik tutumu nedeniyle sorgulandı ve işkence gördü. Birçok sanatçı tarafından bestelenen şiirlerinin bir bölümünü Latife mahlasıyla yazan Melulî'nin eserleri değişik gazete, dergi ve araştırmalarda yer aldı. Melulî'nin yaşamı ve şiirlerine ilişkin bir araştırma, torunları Latife Özpolat ve Hamdullah Erbil tarafından "*Melulî Divanı ve Aleviliğin, Tasavvufun, Bektaşiliğin Tarihçesi*" adıyla 1992 yılında yayınlandı.

Melulî, Afşin'de Hakk'a yürüdü ve orada toprağa sırlandı (Erişim Adresi: http://www.asikremzani.net/makale/Deyislerin_dili_31.html Madde Yazarı: Âşık Dertli Divani).

"*Gel gönül usanma derd-ü belâdan/Sanma ki aşk yolu kolayca biter/Mecnun'a bir cefa gelse Leyla'dan/Tac-ı devlet gibi serinde tutar.*" Gönül, aşk yolunda derde, belaya tahammül etmeden menzile kolayca varılmaz. Leyla'dan gelen cefa Mecnun'un başının tacı gibidir. Bu aşk yolunda gönül birliği içinde olan canlar birbirinin sevincini, acısını paylaştığı gibi; ezasına cefasına da katlanmalı ki olgunlaşıp kemâle erebilsin.

"*Cesette canımdır o kaşı hilâl/Dostun dosta zehri şeker ile bal/Zerrece aşkıma gelse bir zeval/Benim için vallah ölümden beter.*" O kaşı hilal, sevdiğim dost, canımın içindeki candır. Dostun dosta zehri şeker ve bal gibidir. Ezası, cefası sefadır. Gönümdeki bu aşk ve sevginin zerresinin dahi bitip yok olması benim için ölümden beterdur.

"*Bu can o dostundur içinde nem var/Uğrunda ölürsem bana ne gâm var/Bu aşkın içinde hoş bir âlem var/Bu cihan zevkini bir yana atar.*" Bu can o dosta, Hakk'a aittir. Can içinde bana ait bir şey yok. Hakk yolunda bu canımı verebilirim ne mutlu; bana daha bir gam, keder, kaygı kalmaz. Bu aşkın içinde ruha gıda veren o kadar hoş bir âlem, güzellik

var ki, bu aşka düşenler bu dünyanın bütün zevkini, varlığını bir yana bırakır. Her şeyden vazgeçer.

“Görünmez gözüme dünyanın malı/Tüm dünyayı değer dostun bir teli/O dostun Cemâli hüsn-ü hayali/Kûşe-i zindanda teselli yeter.” Dünya varlığı gözüme görünmez, dostu kaybetmeye değmez. Dostun bir tek teli, gönlü, hatrı dünyayı değer. O dostun güzel cemâlinin hayali, yalnız başıma karanlıkta, yaşadığım gurbette beni teselli etmektedir.

“Ecel gelir Melûli’yi alırsa/Açılır goncalar bahar gelirse/Herkes sevdiğini arar bulursa/Yanar kemiklerim mezarım tüter.” Bahar gelir gonca güller açılır, herkes sevdiğini arar bulur ve ecel gelir Melulî’yi alırsa, kemiklerim yanar mezarımdan duman tüter.

3.3.11. Âşık Veli

Şarkışla’nın İğdecik köyünde dünyaya gelen, on yaşında annesini kısa bir süre sonra da babasını kaybeden Âşık Veli; gençlik yıllarında yazdığı deyişleriyle adından söz ettirir ve yine Şarkışla’nın Kale köyünde yaşayan Âşık Kemter Baba’nın çırağı olur. 1818 yılında ustası Kemter Hakk’a yürüdüğünde bir türlü acısı dinmez, kendine gelemmez. Yakın dostları kendisine *“Hacıbektaş’a gidip Hamdullah Efendimizi ziyaret et, hayır duasını al biraz rahatlarsın”* derler. O da çoktan beri arzuladığı Pir’ini ziyaret için yola koyulur, Hacı Bektaş Dergâhına gelir, Hamdullah Çelebi’yi ziyaret eder (Erişim Adresi: http://www.asikremzani.net/makale/Devislerin_dili_07.html Madde Yazarı: Âşık Dertli Divani).

Hamdullah Çelebi’nin de o arada bir oğlu Hakk’a yürümüştür. Bunun üzerine:

“Derde tabi oldum derman aradım

Vardım ki tabibin derdi benden çok

Her derdin dermanı sendedir bildim

Ne hikmettir senin derdin binden/benden çok.”

Diye başlayan ünlü deyişini o anda söyler. Hamdullah Çelebi *“Âşık, sen benim yarama tuz biber ektin”*; Âşık Veli de, *“Efendim, Şah Hüseyin o kadar acıya dayandı da sen bir evlât acısına mı dayanamıyorsun?”* dediğinde, Hamdullah Çelebi başparmağını dudaklarına dayar, *“Sus artık sus, sen beni aşıkâre verdin...”* der. Birlikte susulur ve bir daha da bu konuya girilmez.

1826 yılında Hamdullah Çelebi Amasya'ya sürgün edildikten sonra Âşık Veli, piriyle bir türlü görüşemez, ama hasretliğini dile getiren:

“Nereden gelirsin böyle

Dost elinden gelen Turnam (sail)

Gül yüzlümden haber yok mu

Dost elinden gelen Turnam (sail)”

“Nasip olur Amasya'ya varırsan/Var git Turnam (giden sail) haber getir pirimden” diye bilinen deyişleri dilden dile dolaşır. Anadolu'nun birçok yöresinde Hamdullah Çelebi'nin âşığı olarak bilinen Âşık Veli, 1853 yılında altmış yaşlarında iken köyü İğdecik'te Hakk'a yürümüştür.

“Derde tabi oldum derman aradım/Vardım ki tabibin derdi benden çok/Her derdin dermanı sendedir bildim/Ne hikmet ki senin derdin binden/benden çok.” Âşık Veli Hakk'a yürüyen ustası Kemter Baba'nın acısını dindirmek için Dergâha Postnişin Hamdullah Çelebi'nin huzuruna varır ve Hamdullah Çelebi'nin de oğlu Hakk'a yürümüştür. İlk dörtlükte bu olay dile getirilmektedir. *“Dertli olan düşünmesin boşuna/Her iş gelir kul olanın başına/Tefekkür eyledim Hakk'ın işine/Cümle derdi bize reva görmüş Hakk.”*

Derdi olan, bütün insanlar boşuna düşünmesin, insanın başına her an her şey gelebilir. Düşünüp taşındım, Hakk'ın işine akıl erdirmeye çalıştım. “Cümle derdi bize reva görmüş Hakk” bütün acılar dertler yaşayan biz insanlar içindir.

“Ne imiş tecellim ne imiş suçum/Derdiniz var ise tabibe açın/Ehlibeyte gam yoldaş olduğu'çin (olduğu için)/Âşık isen dertli sinen od'a yak.” Suçum ne imiş ki bu acı, dert geldi beni buldu demeden derdinizi bir tabibe/kâmil insana açın. Ehl-i Beyt'in çektiği gam ve acılara ortak olup, seven, âşık olanlar olarak sinemizi bu ateşe yakalım. Dertlere acılara yaşamın bir parçası olarak dayanalım.

“Hakk böyle buyurmuş bina kurunca/Ağlamayı gülmeye eş verince/Tabipler tabibi dertli olunca/Besbelli ki şu dünyada dertsiz yok.” Hakk'ın buyruğu, doğanın tabiatın kuralı böyle; ölümle yaşam gibi ağlamakla gülmek eştir. *“Tabipler tabibi dertli olunca”* (Postnişin Hamdullah Çelebi kastediliyor) o halde bu dünyada dertsiz insan yok demektir. Her insanın başına gelen, ona acı, gam, keder veren olaylar vardır.

“Veli'm eder işin ah ü zar ise/Hakk sana yardımcı işin zor ise/Eğer bunda bir müşkülün var ise/Kerbelâ'da İmam Hüseyin'e bak.” Veli der ki hep çaresizlik içinde ah çekip

ağlıyorsan; güçlü ol, sabırlı ol. Hakk zor durumdan kurtulmana yardımcıdır. Suçum günahım neydi deyip, hâlâ çektiğin dert ve acıları anlamakta zorlanıyorsan Kerbelâ'da imam Hüseyin'e bak, anla, sabret ve diren.

“Nereden gelişin böyle/Dost ilinden gelen sail (Turnam)/Gül yüzlümden haber söyle/Dost ilinden gelen sail (Turnam).” Âşıklar sevdiğine yetemeyince ona bazen seher yeli, bazen de Turna ile haber gönderir ya da sorar. *Sail*: Havada uçmak, yelkenli gemi, deniz yolculuğu, yönetmek, götürmek anlamlarına geldiği gibi halk arasında da sail, haber götüren getiren elçi olarak da bilinmektedir. Deyişin orijinalindeki sail sözcüğü, Turna/Turnam olarak değiştirilip albümlerde okundu. Aslında anlamı bozulmadı ve günümüzde deyişi daha doğru ifade ettiği düşüncesindeyim.

“Nereden gelişin böyle/Dost ilinden gelen Turnam/Gül yüzlümden haber söyle/Dost ilinden gelen Turnam.” Âşık Veli, çaresizliğini sail ya da Turna'ya sevdiği Hamdullah Çelebi'den bir haber yok mu diye sorarak dile getiriyor.

“Uğradın mı Amasya'ya/Yüz sürdün mü kaşı yay'a/Vakıf oldun mu her şeye/Dost ilinden gelen Turnam.” Amasya'ya uğrayıp, kaşı yay'a (Hamdullah Çelebi) yüzünü sürdün mü? Orada olan biten her şeye vakıf oldun mu Turnam?

“Vardın mı Ferhat taşına/Nazar kıl çeşmim yaşına/Sorguç sokunmuş başına/Dost ilinden gelen Turnam.” Şirin'in aşkıyla Ferhat'ın deldiği taşa vardın mı? Pirim için gözümde akan yaşa bak. Başında uzun tüyler bulunan, dost ilinden gelen Turnam.

“Veli'm eder arttı zarım / Gece gündüz intizarım / Amasya'da kaldı yârim / Dost ilinden gelen Turnam.” Veli der ki inleyip ağlamaktayım, yârim Amasya'da kaldı. Gece gündüz bir haber bekliyorum, gözlüyorum, dost ilinden gelen Turnam.

“Nasip olur Amasya'ya varırsan/Giden sail selam getir pirimden/Hublar şahı Hamdullah'ı görürsen/Giden sail selam getir pirimden.” Âşık Veli'nin yine pirine olan özlemini dile getiren bu deyişte de bütün dörtlüklerde “Giden sail selam getir pirimden” yerine “Var git Turnam haber getir pirimden” diye güncellenerek birçok sanatçımız tarafından albümlerde okunmuştur. Şahsen daha anlaşılır ve anlamlı buluyorum. Özde ifade edilen aynıdır diye düşünüyorum.

“Hayali gönlümde çekerim ahı/Acep görür müyüm gül yüzlü şahı/Bunca âşıkların sırrı penahı/Var git Turnam haber getir pirimden.” Bunca âşıkların sırrı ve sığınılacak yeri olan, o gül yüzlü şahı görebilir miyim diye hayal ediyorum, ah çekiyorum. Bana pirimden bir haber getir Turnam.

“Mecnun gibi bir sevda var başımdan/Cihan sele gitti çeşmim yaşımdan/Kim ayrılmış ben ayrılam eşimden/Var gir Turnam haber getir pirimden.” Mecnun gibi sevdalanmışım, gözlerimin yaşımdan dünya sele gitti. Eşinden yoldaşımdan kim ayrılmış ki ben de pirimden ayrılalım. Bana pirimden bir haber getir Turnam.

“Sene bin iki yüz kırk dörtte beyan/Kırkların Ceminde görmüşüm ayan/Mürsel göbeğinde taze bir civan/Var git Turnam haber getir pirimden.” Mürsel Bali soyundan gelen genç (Hamdullah Çelebi) Kırkların Cemi’nde (Cemde) gönlüme ayan oldu, 1828 yılında beyan ettim, açıkladım bana pirimden bir haber ver Turnam.

“Veli’ m eder dost köyüne varınız/Balım Sultan olsun size kılavuz/Benim pirim Amasya ’da yalnız/Var git Turnam haber getir pirimden.” Veli’ m der ki, Balım Sultan kılavuzunuz olsun, dost köyüne, Amasya’ya varıp yalnız olan pirimden bana bir haber getir Turnam (Erişim Adresi: http://www.asikremzani.net/makale/Deyislerin_dili_07.html Madde Yazarı: Âşık Dertli Divanı).

4. BÖLÜM

DİL VE ÜSLUP

4.1. DİL

Âşık edebiyatı, kendisinin veya başkalarının şiirlerini saz eşliğinde çalıp söyleyen ya da halk hikâyeleri anlatan ve âşık adı verilen saz şairlerinin müşterek meydana getirdikleri bir edebiyattır (Erdem, 2010, s.212). Âşık edebiyatı denilince şiirlerin daha çok hece ölçüsüyle yazıldığı, sade ve anlaşılır bir dilin kullanıldığı âşıkların oluşturduğu eserler akla gelir. Âşık edebiyatı, Türk coğrafyasında ozanlık geleneğine mahsus gelişip, olgunlaşan toplumun bütün ruhunu, hislerini yansıtan önemli bir halk edebiyatı koludur. Geniş halk tabakalarına seslenen ve onların her türlü edebi ihtiyacına cevap veren bu edebiyatın oluşturucularına “halk şairi”, “saz şairi” veya “âşık” adı verilmektedir. Urfa’nın Harran’a bağlı Kısas Köyünde Türkçe konuşulur, çevrede Kürt ve Arap köyleriyle sınır olmalarına rağmen dil konusunda taviz verilmemiştir.

Âşıklık geleneği temsilcileri de arı ve duru bir Türkçe kullanmayı tercih etmişlerdir. Böylece Türkçenin güçlü kalması ve edebi bir özellik gösterecek biçimde oluşmasında etkin rol almışlardır. Bu başarıda mutlak surette Alevi-Bektaşî şairlerinin şiirleri, inançlarının bir parçası olarak görmelerinin de büyük etkisi vardır. Bu düşünüş biçimi, köyün eğitim seviyesi, bağlı olunan inanç elbette yanında, Türkçenin arı ve duru bir şekilde kullanılagelmesini de beraberinde getirmiştir.

4.1.1. Şiir Dili ve Üslubu

Böylesi bir ortamda yetişen ve âşıklık geleneğini sürdüren Âşık Dertli Divani’nin de elbette ki dili ve dil hakkındaki düşünceleri hemen hemen aynıdır. Çocukluğu köyde gençliği ve orta yaşı şehirlerde geçen âşığın yetiştiği coğrafya, dilini kullanım yönünden fazlasıyla etkilemiştir. Kısas Köyü farklı etnik grupların arasında kalan bir yerleşim bölgesidir. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Kısas beldesi çevreden Kürt ve Arap yerleşimlerinin arasında kalmasına rağmen Türkçeyi dil alışverişine maruz bırakmadan korumayı başarmıştır. Konum olarak Urfa merkezine yakın olması da konuşma dilinin merkez ile benzerlikler oluşturmaya sebebiyet vermiştir.

Âşık Dertli Divani ‘nin kendine özgü bir dil dünyası vardır. O anlatımı etkili kılan: (Yerel kelimeler ve deyimler, yeni yaratımlara yönelim, İkilemeler, Pekiştirmeler, İmgesel kelime öbekleri, Atasözleri ve Deyimler) gibi unsurlardan da yararlanmışır. Urfa’da konuşma dilinde kullanılan bazı çekim ekleri (belirtme eki, şimdiki zaman eki, yönelme eki, tamlama eki) söylenişte önemli farklılıklar taşır. Kısas’ta Türkçeye yansıyan bu farklılıklardan birkaç örnek verecek olursak ; “Bana” yerine “biye”; “geliyor” yerine “geliy”; “evinize” yerine “eviyze” denmesi şeklinde sıralanabilir.

Tüm bunlara karşılık Kısas’ta o yöreye has deyimler de vardır. Kullanımları itibariyle Kısas ağız denilebilecek düzeydedir. Bilindiği üzere Âşık Dertli Divani ilk bilgilerini Arapça ve Farsça’yı hâkim düzeyde bilen babası Âşık Büryânî’den almıştır. Bu durum onun şiir dilini önemli derecede etkilemiştir. Şiirlerinde genellikle 8’li 11’li hece vezni kullanan Dertli aynı zamanda içerik olarak ayet ve hadislerden de yararlanmışır.

Örnek 1: “*Sırât-ı Müstakim* ²¹ bu menzil kardaş/Varamayıp geri cayan da oldu/Hakikat yoluna olmuşken sırdaş / Nefsaniyetine uyan da oldu.”

Örnek 2: “*Mücrime la taknatü min rahmelillah var deyu/Eyledim isyanı cürmüm af eder settar deyu.*”

Dertli Divani’nin şiirleri dili kullanma bakımından incelendiğinde farklı görünümle karşılaşılır. Konuşma dili denilecek derecede yalın bir dili kullandığı şiirleri olduğu kadar şiirlerinde Farsça, Arapça ve tasavvufi terimlere de rastlanmaktadır. Yol dili dediği bu ortak dilde birçok kavrama değindiğini dile getiren âşığın etkilendiği şairlerin, yazarların, âşıkların, sadıkların diline yakın bir üslup ahengine sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Örnek 1:

Bir kerece gelmiş oldum cihana

Bu aşkın elinden ben yana yana

Bir Dertli Divani diyerek bana

Kendine bağladı güzel yâr beni.

Örnek 2:

Azmi sebat ilmi kâna

²¹ Sırât-ı müstakîm, Peygamber yolu olarak tarif edilmiştir (Yasin, 36/4; el-Har 22/54; eş-Şurâ 42/52; ez-Zuhruf 43/43). Ayrıca (el-En’âm, 6/126, 135; Hud, 11/56); sırat-ı müstakîm, Allah yolu bazan hidayet (el-En’âm, 6/87; Yunus 10/25; es-Saffât 37/118; en-Nisâ, 4/68, 175; el-Feth 48/2, 20), bazan ibadet (Meryem, 19/36; Yasin 36/61; ez-Zuhruf, 43/64; en-Nahl 16/76) ve bazan da adâlet anlamında kullanılmışır.

Lal-i gevher vel dürdânâ

Girinceğiz bu meydana

Ahti İkrar yekta gerek.

İki örnekten de anlaşılacağı üzere âşığın dili kullanma noktasında hem konuşma dilinden yararlandığını hem de hâkim olduğu diğer dillerden (Arapça- Farsça) şiirlerinde yer verdiğini görmekteyiz. Bu dili kullanmada iki farklı yaklaşım benimsediğinin aynı zamanda delilidir.

Âşık Dertli Divani'nin şiirlerinin, etkilenmiş olduğu Alevi İnanç önderlerinden Pir Sultan Abdal'ın şiirlerine söyleyiş özelliği açısından benzerlikler taşıdığını görmekteyiz:

Örnek 1:

Şükreyle İlâh'a göndermiş hâna

Özün çek içeri kaçma yabana

Düşmanın kurşunu kâr etmez bana

Deldi ciğerimi dostun sözleri.

(Âşık Dertli Divani)

Şu kanlı zalimin ettiği işe

Garip bülbül gibi zar eyler beni

Yağmur olmuş yağar başıma taşlar

İlle dostun bir fiskeşi yaralar beni.

(Pir Sultan Abdal)

Bu unsurlar dikkate alındığı zaman Divani'nin şiir dilini anlamak ve çözümlemek basitleşecektir. Âşığın dilinde çok önemli derecede Arapça ve Farsça kelimelere rastlamaktayız. Bu durum onun yetiştiği ortamda zengin tasavvufî kültürün varlığının olması dolayısıyla şiirlerinde bu terimleri yansıttığıdır.

Halk ve Divan Edebiyatları, kendilerine özgü özellikleri olan iki ayrı edebiyat geleneğimizdir.

Bununla birlikte, zaman içinde etkileşme sonucunda bazı ortak özellikler ortaya çıkmıştır. Bu ortak özelliklerden birisi de halk şairlerinin divan geleneği dâhilinde şiir yazma eğilimleridir (Erdem, 2010, s.219).

Yukarıdaki bilgi ışığında bakacak olursak Âşık Dertli Divani'nin de Divan Edebiyatı'nın ortak şiir diline bir etkileşiminin olduğu Arapça ve Farsça kelimeleri kullanabilecek

derecede kelime bilgisine sahip olduğunu görebilmekteyiz. Divani aşağıda örnek 1’de verilen şiirini Divan şiirinin etkisinde aruz ölçüsüyle yazmıştır.

Örnek 1:

*Güftumu guşune mengüş eyleyegör ey ihvan
Ağyara meyil edenin arzusu yar olamaz
Cemâlından Cemâl vermiş sana Hazreti Süphan
Na Hakhtaysa göziün çün gördüğün didar olamaz*

Örnek 2:

*Dertli Divani’nin hem penahgâhı
Hemi secdegâhı hem kablegâhı
Dû cihan mülkünün hem padişahı
Birisi Muhammed biri Ali’dir.*

Âşık tarzının ilk oluşmaya başladığı XVI. yüzyıl sonlarından beri gerek dış unsurlar, yani vezin ve şekil bakımından gerekse iç unsurlar bakımından klasik şiir tesirini daima kuvvetle göstermiştir (Erdem, 2010, s.219). Âşık Dertli Divani’nin de bu yönde bir tesir altında olduğu şiirlerinde görülmektedir

Örnek 1:

*Lâl-i gevher inci mercan satarız
Ne hikmettir anlayan yok bizleri
Öyle bir dilbere bağlanmışım ki
Mah-i tab Cemâli ahu gözleri.*

4.2. KONUŞMA DİLİ VE MAHALLİ SÖYLEYİŞLER

Âşığın dil dünyasının şekillenmesi içinde bulunduğu kültürel ortama bağlıdır. Bu kültürle şekillenen âşık bu dili eserleri aracılığıyla dışa vurur. Halk edebiyatı alanında kendine yer bulan âşıklar da bulunduğu bu alanın dil malzemesini çeşitli şekillerde kullanırlar. Bu ürünler bireylere mahsus değil o dili konuşan halkın ortak malıdır. Yani bu ürünler anonimdir. En belirgin örnekleri, atasözleri, deyimler, maniler, masallar, fıkralar, efsaneler, türküler, alkış ve kargışlar, selamlaşma-yerleşme ve vedalaşmadan oluşan teşrifata yönelik sözlerdir (Altınkaynak, 2019, s.144). Âşık Dertli Divani’nin şiirlerini incelediğimizde birtakım mahalli söyleyişler görmekteyiz. Âşığın dil hazinesini göstermesi bakımından yöreye özgü çeşitli bilmece, maniler, alkışlar (dualar) ve

kargışlar (beddualar) yergi (eleştiri, hiciv) önem arz edecek seviyededir.

Örnek Bilmeceler:

Kat katıdır, kat katı budur Allah'ın hikmeti, yapıcılar yapamaz, dökmeciler dökemez.
(Soğan)

Köpük kusan taş gördüm, gider gelmez kuş gördüm. (Ocak Taşı, Süt, Sabun, Duman)

Küçük mezer dünyeyi gezer. (Postal, Ayakkabı) (Havuç) (Erdem, 2010, s.220).

Örnek Deyimler:

“Ağbatı cümlesine” (Darısı herkesin başına), “Alatam altında” (Çok korktum), “Alatamı aldı” (Fırsatımı kesti), “Bahtlı başına” (Ne mutlu ona), “Cindirilenmek” (Sinirlenmek), “Deh düşmemek” (Farkında olmamak)

Örnek Maniler:

*“Kapı kibleye bakıy
Yüreğime mihlar çakıy
Çok mu eviye geldim
Anay başıma kakıy”*

*Hayran oldum ben siye
Yazığı gelsin biye
Karşıkı dağlar gibi
Güvenmişim ben siye”*

Örnek Alkışlar ve Kargışlar (Dualar ve Beddualar) :

Örnek 1:

*Allah biriziye bing ede.
Allah işiyi gücüğü rast getire.
Allah mirazıyı vere.
Ölmiyesen, elaleme örnek olasan.
Sağ gide, ölü gelesen (Erdem, 2010, s.220).*

Şiirlerinden örnekler:

Örnek 1:

*Ne deyim yazıklar olsun
Hep çamura yatanlara
Onurunu şerefini*

Menfaata satanlara.

Örnek 2:

*Bizimle çağlayıp aktı
Dönüp gönül evim yıktı
Her taraktan bezi çıktı
Ona da yazıklar olsun.*

Örnek 3:

*Hainlerin maksatları sezile
Zayıp ezmek isteyenler ezile
Dolambaçlı olsa bile menzile
Dostlar varılmanın zamanı gelir.*

Yergi (Eleştiri, hiciv), Sitem:

Örnek 1:

*Diktiğimiz fidanların
Meyvesini yiyemedik
Ne suçu vardı onların
Dur be zalim diyemedik
Yanmışam kör cahil dostun elinden
Bıkmış usanmışam acı dilinden*

Örnek 2:

*Ben çobanım diyen çoktur
Sürüsünden eser yoktur
Gözleyen gözeten Hakk'tır
Dur bakalım ne olacak.*

Örnek 3:

*Yaşanılası dünyanın
Ne tadı ne tuzu kaldı
Ömür denen Şu zamanın
Çoğu gitti azı kaldı.*

*Çalışmadan yiyenlerin
Derimizi giyenlerin*

Nice benim diyenlerin

Ne izi ne tozu kaldı.

Örnek 4:

Gayrı harap oldu bozuldu cihan

Eski gidişatla yol nerde kaldı

Bozuldu bağ bahçe gitti bahçıvan

Bülbülün konduğu gül nerde kaldı

Şimdi bir huyumuz gitmiyor hoş

Kimi ağa oldu kimisi paşa

Atlas libas giyen geçiyor başa

Hani aba, hırka, şal nerde kaldı.

Örnek 5:

Dostlarım hep bende kusur aradı

Gerçek yanlarımı göremediler

Yar dediğim yâd ellere yaradı

Sevdiklerim bana eremediler

Göz koydular varlığıma varıma

Kurtlar çoban oldu kuzularıma

Zalımı koydular mazlum yerine

Haklının hakkını aramadılar.

Âşık Dertli Divani'nin aşağıda verilen şiirlerinde de yer yer mahalli söyleyişler mevcuttur.

Örnek 1:

Kimi kör kötürüm kimi beyhuda

İçimdeki sırrı diyemem ya da

Esaletsiz şu üç günlük dünyada

Eski dostlar şimdi bana el gibi.

Örnek 2:

Kâmilin sohbeti dünyayı değer

Dünyaya aldanan gafilin iş meğer

Hakikata ermek istersen eğer

Yık nefis kalesini âmar eyleme

Örnek 3:

Azmi sebat ilm-i kâna

Lal-i gevher vel dürdânâ

Girinceğiz bu meydana

Ahti İkrar yekta gerek.

Örnek 4:

Her can bu pınara damlayamadı

Ben gamkeşim diyen gamlayamadı

Nice ihvaneler anlayamadı

Görenin olgunu körün keliyiz.

Örnek 5:

Mekteb-i irfan ehlinden

Kem kötü söz sadır olmaz

Kem kötü söz söyleyenin

Bozuktur mayası kardaş

Örnek 6:

Teslim-i Rıza'dan doğup çün gelmişem bu bab'a

Yummamışam desem yalan gözüm gaflet-i hab'a

Bir taraftan bir tarafa esince bad-ı saba

Terse harman savuranın kazancı kar olamaz.

5. BÖLÜM

ŞİİRLERİNİN YAPI BAKIMINDAN İNCELENMESİ

5.1. NAZIM BİRİMİ

5.1.1. Dörtlük

Âşık Dertli Divani şiirlerinin önemli bir kısmını dörtlük nazım birimiyle yazmıştır. İncelediğimiz 89 şiirden 75 tanesi dörtlüklerden oluşmaktadır. Dörtlük sayısı en az 3 en fazla 7 olarak tespit edilmiştir. Dörtlükler daha çok koşma nazım biçimiyle yazılmıştır.

	3 Dörtlük	4 Dörtlük	5 Dörtlük	6 Dörtlük	7 Dörtlük
Şiir Sayısı	37	15	17	5	1

Dörtlük nazım biriminin kullanıldığı şiirler hece vezniyle yazılmıştır. Halk edebiyatının içine doğan, yetişen Âşık Dertli Divani şiirlerinde en çok 4+4=8'li ve (6+5) 11'li durakları kullanmıştır.

5.1.2. Beyit

Âşık Dertli Divani klasik edebiyatımızda çok sık kullanılan beyit nazım birimini birkaç şiirde tercih etmiştir. Ayı zamanda bu birimle yazan yedi ulu ozanlardan Nesimi, Fuzulî ve Yemînî'ye ait toplamda 3 şiire de repertuvarında yer vermiştir. Beyit nazım birimiyle yazılmış bu şiirler gazel nazım biçimi ve aruz ölçüsüyle kaleme alınmıştır.

	6 Beyit	7 Beyit	8 Beyit	11 Beyit
Şiir Sayısı	1	1	1	1

Âşık Dertli Divani'nin aruz ölçüsüyle kaleme aldığı şiiri (Olamaz) aruzun 15'li Fâ i lâ tün/fâ i lâ tün/fâ i lâ tün/fâ i lun kalıbıyla oluşturulmuştur.

Güftumu guşune mengüş eyleyegör ey ihvan

Ağyare meyil edenin arzusu yar olamaz

Cemâlından cemâl vermiş sana Hazreti Süphan

Na-haktaysa gözün çün gördüğün didar olamaz.

5.2. ŞİİRDE UYUM VE AHENK UNSURLARI

5.2.1. Ölçü ve Duraklar

Şiirde ritimsel düzeni ve bütünlüğü sağlayan şart ölçü ve duraklardır. Âşık Dertli Divani bu bütünlüğü sağlamak amacıyla şiirlerinde hece ölçüsünü kullanmıştır. Divani'nin şiirlerinde en yaygın kullanılan ise 4+4= 8'li duraktır. Hemen onu takip eden 6+5=11'li durak gelmektedir.

“Çalışmadan yiyenlerin, (4+4=8'li)

Derimizi giyenlerin, (4+4=8'li)

Nice benim diyenlerin, (4+4=8'li)

Ne izi ne tozu kaldı. ” (4+4=8'li)

“Bir çıkışın vardır bir de inişi, (6+5= 11'li)

Sırrı sır eylemek kâmilin işi. (6+5= 11'li)

İkrarına bağlı olmayan kişi, (6+5= 11'li)

Şeklen insan amma manen hayvandır. (6+5= 11'li)

Duraklardaki bu bütünlük şiirlerdeki ritmik ahengi sağlayan önemli unsurlardandır. Halk edebiyatının her alanına hâkim bir duyuş ve düşünceyle şiirlerini üreten Divani hece ölçüsünü kusursuz bir şekilde uygulamıştır.

Beyit nazım biriminin kullanıldığı şiirlerin aruzun hangi kalıbıyla yazıldığı aşağıda incelenip sunulmuştur.

1) *“Hâsılım yok ser-i kûyunda belâdan gayrı*

Garazım yok reh-i aşkında fenâdan gayrı.”

Fuzulî'ye ait bu şiirin aruz kalıbı:

Feilâtün (fâilâtün)/Feilâtün/Feilâtün/feilün (fa'lün) (15'li aruz kalıbıyla yazılmıştır.)

2) “*Daim Enel Hak söylerem Haktan çü Mansur olmuşam*

Kimdir beni berdar eden, bu şehre meşhur olmuşam.”

Nesimi'ye ait bu şiirin aruz kalıbı:

Müstefilun/Müstefilun/Müstefilun/Müstefilun (16'lı aruz kalıbıyla yazılmıştır.)

3) “*Dediler ki zi-keramet kanı Haydar*

Dayanılmaz derdin dermanı Haydar.”

Yemînî'ye ait bu şiirin aruz kalıbı:

Mefâîlun/Mefâîlun/feilun (11'li aruz kalıbıyla yazılmıştır.)

5.2.2. Kafiye ve Redif

Âşık Dertli Divani'nin şiirlerinde kafiye ve redif ahengi ve ritmi sağlayan önemli unsurlardandır. Divani neredeyse tüm şiirlerinde kafiye ve redifi kullanmıştır. Âşığın şiirlerinin kafiye şeması genellikle şu şekildedir:

1. abab / aaab /aaab

1.Dörtlük

— beyan etme	a
— ayandır	b
— ziyan etme	a
— candır	b

1. ve 3. dizeler arasında (-**an etme**) ses benzerliğinden dolayı zengin kafiye, 2. ve 4. dizeler arasında ise (-**an**) ses benzerliğinden ötürü tam kafiye vardır. (-**dır**) eki ise rediftir.

2. Dörtlük

— nimet ten	a
— hik metten	a
— Şit'ten	a
— irfandır	b

1. ve 2. dizeler arasında (-**met**) ses benzerliği zengin kafiye oluşturmaktadır. Dörtlükte (-**den**) eki rediftir. Kelime ek aldığı anda ünsüz benzeşmesine uğrayarak (-**ten**) hâline geçmiştir.

3. Dörtlük:

— aktı	a
--------	---

— yıktı	a
— çıktı	a
— olsun	b

1-2 ve 3. dizeler arasında (-k) ses benzerliği yarım kafiye oluşturmaktadır. Dörtlükte (-**di**) eki rediftir. Kelime ek aldığıında ünsüz benzeşmesine uğrayarak (-**tı**) hâline geçmiştir.

Kavuştak (Nakarat) :

‘Şiirde bilhassa türküde bent sonunda aynen tekrarlanan mısra yahut mısralara verilen ad’ şeklinde yapılan izahın mantığına göre nakaratları;

1. Son mısraın tekrarı,
2. Son iki mısraın tekrarı,
3. Bir dörtlüğün olduğu gibi tekrarı,
4. Her dörtlükten veya üçlükten sonra tekrar edilen kalıp mısra veya mısralar, şeklinde ayrıştırabiliriz. Hâlbuki bunlardan daha önemlisi ki bu aynı zamanda Türk şiir geleneğinin tarihi kökenleriyle de ilgili olsa gerektir bir beşinci şekil vardır. O da mısra başı tekrarlarıdır ki onlar da iki şekilde karşımıza çıkmaktadır.

1. İlk mısraın tekrarı,
2. İlk iki mısraın tekrarıdır (Altınkaynak, 2019, s.126).

Yukarıda verilen nakarat çeşitlerinin tümüne Âşık Dertli Divani’nin şiirlerinde rastlamakla birlikte genel olarak Divani’nin şiirlerinde birinci dörtlüğün ikinci mısraının ilk ve daha sonraki dörtlüklerde tekrarı ile nakarat oluşturduğu görülmekte bazı şiirlerinde ise nakaratın dörtlük sonlarında anlamı güçlendirmek amacıyla kalıp mısra şeklinde doğrudan kullanıldığına rastlanılmıştır.

Örnek 1:

Güzel Hakkın bin bir ismi bu anla

Birisi Muhammed biri Ali’dir

Künhtü kenzullah’da var olan imla

Birisi Muhammed biri Ali’dir (Birinci dörtlüğün ikinci mısraının ilk ve daha sonraki dörtlüklerde tekrarı ile oluşmuş.)

Örnek 2:

Dinleyin, yârenler, bir sualim var

Kanatsız güvercin gören oldu mu?

Kimi zarar eyler, kimisi de kâr

Gönül postun dosta, dosta seren oldu mu?

Hey dost, hey dost, hey dost, hey dost

"HÜ" diyelim, pir aşkına

Ali, Ali, Ali, Ali

Sen yardım eyle düşküne (Dörtlüğün olduğu gibi tekrarıyla oluşmuş.)

Örnek 3:

Okudum Elif'i be'yi

Fark eyledim te'yi se'yi

Saki destindeki Mey'i

Sundu nûş eyledim **ol dem**

Ol dem açıldı can gözüm

Cemâl'e karşıdır yüzüm

Ze demden sıyrıldı özüm

Şükür nasip oldu **Âdem**

Âdem'de Hakk'ı bulmuşam

Bahri ummana dalmışam

Vahdet-i Âhed olmuşam

Sanma ki Âdemden yâd 'em (Biten kelime ile başlayan mısralardaki tekrarlar.)

Örnek 5:

Kavganın olmadığı

Bir dünya istiyoruz

Kötünün kalmadığı

Bir dünya istiyoruz

Etmeyin çocuk gence

Baskı zulüm işkence

Özgürlüğü derince

Bir dünya istiyoruz (Son mısraın tekrarıyla kurulmuş.)

Beyit nazım birimiyle yazılan 3 şiirin kafiye şeması ise şu şekildedir:

1. aa/ba/ca /da

2. aa/ba/ca/da

3. aa/bb/cb/db

Âşık Dertli Divani'nin şiirlerinde yer verdiği bu dizelerde 3 beyit de gazel nazım biçimiyle yazılmıştır.

Şiirlerinin çoğunu irticalen (% 75) söyleyen Divani'nin her konuda şiirlerine rastlanabilir. Şiirlerinin çoğu duaz, deyiş ve ilahi türünde olup usta bir dile ve tele sahiptir. Divani şiirlerini 8'li, 11'li, 15'li hece ölçüsüyle yazmıştır. Aruz vezniyle yazılmış şiirleri de bulunmaktadır. Bunlardan albümde yer alan (olamaz) şiirini yukarıda verdik.

SONUÇ

Asıl adı Veli Aykut olan Dertli Divani, Urfa Kısas ‘ta doğup büyümüştür. Alevi-Bektaşî tarikatına mensup olup küçük yaşlarda âşıklık geleneğini tanımış ve zamanla bu alana ilgi duymuştur. Günümüz âşıklarından olan Divani, âşıklık geleneğinin adap ve erkânını sazı ve sözüyle temsil etmektedir. Âşıklığa başlamasında; babasının büyük bir rolü vardır. Onun âşıklık geleneğinin bir temsilcisi olması ve bunun yanında Alevi-Bektaşî deyişlerini dinlemesi, Cemlere katılıp oradaki atmosferi görmesi bu geleneği benimsemesi açısından etkili olmuştur.

Yaşadığı coğrafya âşıklık ve âşıklar yönünden ona zengin bir çevre sunmuştur. Bunun yanında geleneğin temsilcilerinden Yunus Emre, Pir Sultan Abdal ve Kaygusuz Abdal gibi önemli kişilerin şiirlerini okuması, Âşık Veyseli, Nesimi Çimen’i, Davut Sulari’yi, Âşık Mahsuni Şerif gibi çağdaşı âşıklardan etkilenmesi de bu alanda gelişip ilerlemesi adına tesiri olan diğer faktörlerdir. Âşığın “Dertli” ve “Divani” mahlaslarını alması bir gelenek dâhilinde gerçekleşmiştir. Âşığa, mahlâsı bağlı bulunduğu Pir Hacı Bektaş-ı Veli dergâhı evlatlarından âşık ve ozanlarla ilgilenen en büyük efendi dedeler tarafından verilmektedir. İlk mahlası olan “Dertli” Emrullah Efendi tarafından verilmiş, ikinci mahlası olan “Divani” de Bektaş Efendi tarafından verilmiştir. Bundan sonraki tüm eserlerinde kafiyeeye uygun olarak bazen “Dertli” bazen de “Divani” mahlasını bazen de her ikisini de kullanmıştır.

Âşıklık geleneğinin bir özelliği olan saz çalabilme/çalamama noktasında saz çalabilen âşık, şiirlerini üretirken genelde önce yazıp sonra saz eşliğinde okumaktadır. Bununla birlikte irticalen (Doğaçlama) de şiir söyleyebilme yeteneğine sahiptir. Âşık Dertli Divani, şiirlerinin halka ulaştırırken sözlü ortamı kullanmakla birlikte yazılı ve elektronik kültür ortamlarından da yararlanmış olup halka açık birçok konser vermiştir. Günümüzde yurtiçi ve yurtdışı olarak bu konserleri aralıklarla sürmektedir. Âşık toplamda 7 albüm çıkarmış ve toplamda (13-14) karma albümde de yer almıştır. Yakın zamanda (2023 yılı) çıkardığı tekli çalışma “Unutma Halkım” ile toplumun sorunlarına ışık tutan Divani geniş kitlelere anlamlı bir mesaj vermeyi amaçlamış ve toplumu bilinçlendirme adına hareket etmiştir.

Âşığın şiirleri genellikle koşma nazım biçimiyle yazılmış ve daha çok hecenin 8’li ve 11’li kalıplarını kullanmıştır. Divan edebiyatından etkilenerek yazdığı şiirlerinde ise 15

ve 16'lı ölçüleri kullandığını görüyoruz. Divani şiirlerinde duygu ve düşüncelerini, hayallerini anlatırken doğal ve akıcı bir üslûp kullanmıştır. Âşıklık geleneğinin kelime kadrosu bir yana yerel söyleyişler ve tasavvufi unsurları (ayetler, hadisler vb.) da kullanmış, kendine özgü üslûbunun yanında geleneksel anlatım şekillerinden ve anlatım kalıplarından yararlanmayı da ihmâl etmemiştir. Âşık Dertli Divani'nin tasavvufi içerikle yazmış olduğu şiirlerinde Tanrı ve eşya düşüncesi, vahdet-i vücud anlayışı kapsamında yorumlanarak ele alınmaktadır. Âşık bu dünyada öğrenilmesi gereken en temel bilginin, âlemin ve eşyanın birliği olduğunu öne sürer, bu fikri, mananın iç yüzü olarak ifade eder. Bu bir sırdır der ve insan-ı kâmil olma yolunda bu sırra ulaşmak gerektiği inancını taşır. Divani'ye göre tasavvufta insan-ı kâmil olmak dört kapı, kırk makamı geçmekle olur. Son kapı Hakikattir ve son makamı fenafillahtır yani bu varlık içinde eriyip yok olmak anlamına gelmektedir. Tasavvuf teriminde buna "Vahdet-i Vücut" denir. Âşık bu makamı ifade ederken Hakk ile Hakk olma, Hallâc-ı Mansûr'un ve Seyyîd Nesimi'nin 'En-el Hakk' dediği makam gibi kavramları kullanır. Âşık Dertli Divani'nin şiir evrenini oluşturan motifler: Kur'an-ı Kerim'de geçen ayetler, hadisler, Alevi ve Bektaşî inancına özgü bâtını ve tasavvufî terminoloji, sosyal hayat ve toplum ahlâkına yönelik önermeler vb. dir. Âşık, bu motifler aracılığıyla bağlı bulunduğu inanç sisteminin temel değerlerini ortaya koymuş ve onları açıklamıştır.

Ba-i nokta, İlm-i ledün, En-el Hakk, Güruh-u Naci, Âdem, Künhtü Kenzullah, Lahme ke Lahmi, Nakz-ı ahd, Dar-ı Mansûr, Ayn-el Yakın, Hakk-el Yakın, İlm-el Yakın, Bab-ı Vahdet, Bab, Sırat-el Müstakim Divani'nin şiirlerinde en çok kullandığı kavramlar arasındadır. Dertli Divani'nin şiirlerinde tasavvufta önemli bir yeri olan "Nur-u Muhammedîye" tema olarak görülmektedir. Âşık, şiirlerinde Alevilik inancında sır hükmünde olan ve çoğu kez sembollerle ifade edilen "Ali Sırrı"nı işlemektedir. Ali sırrı, tasavvuf boyutunda ele alınınca "Nur-u Muhammedîye" anlayışının aslında Alevîlik içinde anlam kazanan biçimidir denilebilir. Alevilik öğretisinde Hakk'tan ilk tecelli eden şey Muhammed-Ali'nin nurudur. Bu düşünceden hareket edersek Divani'nin şiirlerinde Hakk, Hz. Muhammed ve Hz. Ali birlikte yer almıştır. Nur-u Muhammedî bir elmanın iki yarısı gibi görülüp birbirinden ayrılmayan Muhammed-Ali nurunun bir bileşimi olduğu kabul edilmiştir. Bu bağlamda Hakk Muhammed ve Ali aynı nurun bir canda ifade bulmuş hâlleridir.

Âşık Dertli Divani, kendi döneminde veyahut geçmişte yaşamış olan birçok Alevi ve

Bektaşî inancına bağlı âşıklara şiirlerinde yer vermiştir. İnanç sistemi gereği kutsal ve yüce kabul edilmiş; “Hz. Muhammed, Hz. Ali, On İki İmam, Hacı Bektaş Veli, Balım Sultan” gibi kişilere şiirlerinde özellikle yer vermiştir. Manevi şahsiyetlerden ise Sıdkî Baba, Kul Himmet, Âşık Daimi, Âşık Hüdai, Âşık İbreti, Âşık Doksandaon, Fuzulî, Nesimi, Yemînî, Yunus Emre vb. gibi birçok inanç önderinden şiirlerinde sevgi ve saygı ile söz etmiş ve onlara olan manevi bağlılığını belirtmiştir.

Şiirlerinde genelde Hz Ali ve Hacı Bektaş Veli isimleri geçen Divani’nin duaz-imamlarda ise Hz. Muhammed ve on iki imam sevgisini daha yoğun bir biçimde kullandığı göze çarpmaktadır. Anadolu erenlerini kendine referans olarak alan Dertli Divani, Alevi ve Bektaşî-Kızılbaş inanç öğretisini şiirlerinde didaktik bir şekilde işlemektedir. Bu öğreticiliğin benimsenmesinde Alevi ve Bektaşî inancındaki âşıklık işlevinin önemli bir etkisi bulunur. Bu inanç sistemine bakıldığında âşıkların, kendilerinde ilahi sırları taşıdığı ve bu sırları açıklama görevleri üstlendikleri görülür. Öyle ki kullandıkları müzik aleti olan bağlama veya saz inanç sistemi içerisinde “Telli Kur’an” olarak adlandırılmıştır. Âşıklar kullandıkları bu müzik aleti ile birlikte çeşit çeşit sırlar ifşa etmekte ve Kur’an’ın bîatını yorumlarını yaparak bunu bir şekilde hedef kitleye aktarmaya çalışmışlardır. Dertli Divani’de de bu ilahi sırları açığa vurma, Kur’an’ın bîatını yorumunu aktarma gibi görevleri inanç sistemi içerisinde kalarak verdiğini görmekteyiz.

Şiirlerinde sıklıkla “Serçeşme” olarak görüp, saydığı Hacı Bektaş Veli evlâtlarına olan bağlılığını dile getiren Âşık hem Ayin-i Cemlerdeki dedelik hem de zakirlik hizmetlerine esas bilgi ve uygulamaları yine ‘serçeme’ olarak ifade ettiğı kaynaklardan elde etmiştir. Divani’nin Cem ayinlerinde üstlendiğı dedelik ve zakirlik hizmeti Serçeşme’den edindiğı tasavvufi terbiye ve yetki neticesinde olgunlaşarak onu ileri bir seviyeye taşımıştır. Âşık Dertli Divani’nin şiir evreninin merkezinde yer alan Alevi ve Bektaşî inanç anlayışı, İslam’ın temel inançsal değerleri ile de örtüşmektedir. İslam’ın temel kaynaklarını referans alan âşık şiirlerinde ayetlerden, hadislerden ve İslam inancında kutsiyet arz eden şahısları sevgi, saygı ve inançsal bir bağlılıkla işlemiştir. Bu kavramların oluşturduğu değerler sistemi dışında kalan uygulama ve düşünüş biçimlerini ise “gayrı yola sapma” ve sırat-ı müstakim ’den (dosdoğru yol) dönme şeklinde yorumlayarak ifade etmiştir.

Dertli Divani tarafından (derlenen, bestelenen ve kendisine ait) toplamda 89 esere rastlanmıştır. Bu eserlerin 40 tanesi tarafımızca incelenmiştir. Her biri ayrı bir tema içeren

bu eserler çok büyük önem taşımaktadır. Bu durumda eserlerin tamamı için ayrı bir çalışma yapılması kanaati doğmuştur. Şanlıurfa'nın Kısas Mahallesi âşıkler yönünden zengin bir ortama sahiptir.

Yaptığımız araştırmalar sonucunda çoğu âşığın gerekli ve detaylı tanıtılmadığı görülmüştür. Bu âşıkler tespit edilmelidir. Etnografik bir düzeyde kapsamlı bir çalışma altında ele alınması gerekmektedir. Kısas Mahallesi'nde olduğu gibi, yurdumuzun birçok yöresinde âşıklik geleneği sürdürülmekte ve korunarak yaşatılmaktadır. Böylesi bir kültürü değişikliğe uğramadan ileriye taşımak ve geleceğe köprü kurmak amacı ile Dertli Divani gibi âşıkler tanıtılmalıdır. Eserlerinin Türk halk müziği repertuvarına doğru bir şekilde alınması gerekmektedir. Ayrıca Alevi-Bektaşî inancının yorumlanma noktasında gelecek kuşakların doğru bilgiye ulaşmaları açısından Dertli Divani'nin rolü çok büyüktür. Bu anlamda gerçekleştirdiği "Mekteb-i İrfan Sohbetleri" kayıt altına alınıp korunmalıdır. UNESCO tarafından ödüllendirilen böylesine güçlü bir âşığın tezlere daha fazla konu olması, hakkında araştırmalar yapılması talebimizdir.

Tüm bu taleplerimizin yanında âşık ve âşıklik geleneğinin geçmişi ve geleceği noktasında önemli tespitleri bulunan edebiyat profesörü Erdoğan Altınkaynak'ın görüşlerine yer verme ihtiyacı doğmuştur. O'na göre âşıklik geleneğinin bugünkü haliyle devam ettirilmesi, halkın âşıklardan uzaklaşmasına, geleneğin bitmesine yol açar. Geleneğin devam etmesi, yarınlara bırakılması, yeni ve orijinal eserlerin ortaya konması için aşağıda sıralanan önerilerin ve tespitlerin dikkate alınması gereklidir.

1. Ben âşığım diyen kişiler ve halk şairleri için Kültür Bakanlığı bünyesinde kurulu bulunan birimin daha aktif rol alması gerekir.
2. Ücreti Kültür Bakanlığınca karşılanarak bölgesel kurslar²² verilmelidir. Bu kurslara katılanlara başarılı oldukları takdirde bir ücret de ödenmelidir. Bu kurslarda;
 - a. Enstrümanı kullanma, onunla oynayarak göze hitap etme,
 - b. Mahalli giysileri kullanma ve faydalanma,
 - c. Âşık edebiyatı tür ve şekil bilgisi ile âşık edebiyatı,
 - d. Âşık makamları bilgisi,
 - e. Hitabet bilgisi,
 - f. Şan dersleri,

²² Âşık Dertli Divani tarafından verilen "Mekteb-i İrfan Sohbetleri" de bu anlamda bir kurs niteliğinde olup, gönüllü olarak (Devlet desteği olmayan) Türkiye ve Yurtdışında hizmet vermektedir.

g. Bölgesel ve ülkesel tarih bilgisi,

h. Din eğitimi ve felsefe bilgisi dersleri verilmelidir.

3. 2. Maddedeki eğitimleri aldıktan sonra, oluşturulacak bir merkez tarafından her yıl bu âşıkların veya halk şairlerinin ürettikleri, meydana koydukları veya etkinlikleri bir komisyon tarafından incelenmeli, konularına uygun olarak ödüllü yarışmalar açılmalıdır.

4. Kültür Bakanlığı, illerde valilik ve belediye başkanlıkları, üniversiteler, büyük işletmeler bu geleneğin yaşatılması için bütçe oluşturmalıdır.

5. 4 Maddede zikredilen kurumlarca desteklenen veya düzenlenen konserlere çağrılan ve seslerinden başka (bazen sesleri de dâhil) bir yetenekleri olmayan kişilere bir-iki saatlik programları için yüksek derecede ücretler ödenmektedir. Aynı ücretin âşıklara da ödenmesi sağlanmalıdır.

6. Âşıklık bir meslek haline getirilmeli, başka şeylerle uğraşarak meslek hayatından uzaklaşmamaları için kendilerine maaş bağlanmalıdır. Meslekten uzaklaşmış, artık başka işlerle uğraşan kişilerden, oluşturulacak komisyonların raporuyla bu maaş kesilmelidir.

7. Mesleğe alınma, maaş bağlanma, maaş kesme gibi şeyler her türlü etnik, ideolojik, mezhepsel farklılıklar gözetilmeden yapılmalı, gelenek politize edilmemelidir.

8. Âşıklık geleneği ve mesleğinin okumuş kesime de ulaştırılması, geleneğin yaşaması ve yaygınlaştırılması ile yeni ve orijinal eserler verme adına, üniversitelere çok iş düşmektedir. Âşıklar veya halk sanatçılarına uygulamalı ders verme görevi yüklenmelidir. Bu sayede halktan kopuk olarak yaşayan üniversiteler ile halk arasında bir köprü vazifesi de görürler. (Azerbaycan’da bu yapılmaktadır.)

9. İlköğretimde ilimizi-bölgemizi tanıyalım ünitesi içinde; Ortaöğretimde edebiyat dersleri içerisinde; Yükseköğretimde seçmeli dersler içerisinde âşıklar ve halk şairlerine yer verilmelidir.

10. Âşıklık geleneği sadece şiirle değil, anlatım esasına dayalı ürünlerle de yaşatılır. Geleneksel hikâye anlatıcılığı ve hikâye tasnifi bitme noktasındadır. Âşıkların hikâye tasnif etmeleri ve bunları etkin biçimde anlatmaları sağlanmalıdır.

11. Yerel ve milli yayın organlarında âşıkların kendilerini tanıtacak ve duyuracak imkân sunmaları gerekir. Bu sayede bir-iki kişinin yürüttüğü program yapımcılığına son verilmeli, âşıkların program yapımcılarının egolarına teslim edilmeleri engellenmiş olur.

12. Telif ücreti meselesi çok önemlidir. Ses sanatkârı olmak ayrı bir şey, şair-âşık olmak ayrı bir şeydir. Önemli olan üretmektir. Bir ses sanatkârı, sırf sesini kullanarak büyük

paralar kazanıyor ama o eseri meydana getiren kişi sefalet içinde yüzüyor. Herhangi bir şiirin veya türkünün kime ait olduğu söylenmeden icrası engellenmelidir ve eseri meydana getiren kişiye tatmin edici bir telif ücreti ödenmelidir.

13. Her âşık yurtdışı deney ve tecrübesini yaşayamıyor. Oluşturulacak âşık grupları, ülkelerdeki kültür ateşeliklerince düzenlenecek konserlere gönderilmeli ve bu sayede hem kültürümüz hem de âşığımızın tanıtımı sağlanmalıdır. Bu aynı zamanda devletin dil politikasına da katkı sağlayacaktır.

14. Farklı ülkelerdeki âşıklar ile Türkiye'deki âşıkları bir araya getiren konserler düzenlenmeli ve bu sayede birbiriyle etkileşimi sağlanmalıdır (Altınkaynak, 2015, s.24-25).

EKLER

EK 1. ÂŞIK DERTLİ DİVANİ İLE HAYATI, SANATI VE ÂŞIKLIK GELENEĞİ ÜZERİNE BİR SÖYLEŞİ

Güldane SORAN/8,9 Ağustos, 2023

1. HAYATI İLE İLGİLİ SORULAR

1.1. Güldane Soran: Dertli Divani’yi tanıyabilir miyiz? Anne ve babanızın adı nedir?

Veli Aykut (Dertli Divani): Annemin ismi Fatma, babamın ismi Hamdullahtır. Mahlas olarak da Âşık Büryânî olarak bilinir.

1.2. Güldane Soran: Nerede ve kaç yılında doğdunuz?

Veli Aykut (Dertli Divani): 15 Ocak 1962 tarihinde Urfa Kısas’ta dünyaya geldim.

1.3. Güldane Soran: Kaç kardeşiniz var, hangi okullarda okudunuz?

Veli Aykut (Dertli Divani): 8 kardeşiz 2 kız 6 erkek. İlk ve Ortaokulu Köyümde okudum. Liseyi Şanlıurfa’da, Üniversiteyi ise daha sonra Ankara’da tamamladım.

1.4. Güldane Soran: Evli misiniz, çocuklarınız var mı?

Veli Aykut (Dertli Divani): Evet. 1994 yılında Biyoloji Öğretmeni Canan Uyar ile evlendim. Bu evlilikten Cemre ve Can isimli iki evlâdım bulunmaktadır.

1.5. Güldane Soran: İkâmet yeriniz değişiyor mu, nerede ikâmet ediyorsunuz?

Veli Aykut (Dertli Divani): Şu an Ankara’da ikâmet ediyorum. Halk konserlerine katıldığım için çeşitli şehirlerde ve yurtdışında zaman zaman gidip geliyorum.

1.6. Güldane Soran: Müzik dışında icra ettiğiniz başka bir meslek var mıdır, geçiminizi nasıl sağlıyorsunuz?

Veli Aykut (Dertli Divani): *Ben Tarım Bakanlığında Toprak ve su Araştırma Enstitüsü Genel Müdürlüğünün Döner Sermaye İşletme bölümünde bilfiil 25 yıl çalıştım ve emekli oldum. Bunun yanında albüm çalışmalarım, üretmiş olduğum eserlerin Mesam ve Müyorbir tarafından sağlanan telif hakları maddi olarak sembolik de olsa geçim kaynakları arasında ufak da olsa bir katkı sağlamaktadır. Eşim aynı zamanda Biyoloji öğretmeni ve halen çalışmakta ben ise emekli olalı 10 yıl oldu.*

1.7. Güldane Soran: Dedelik yapmaya ne zaman başladınız, bir ocağa bağlı mısınız? Dede gâh baba gâh kavramı nedir, sizin konumunuzu hangi kavram karşılar?

Veli Aykut (Dertli Divani): *28 yaşımdayken babam hayattaydı ve hasta olmasından dolayı ilk iki yıl ona vekâleten hizmet yaptım. Babam Hakk'a yürüdüktan sonra Hacı Bektaş dergâhı tarafından bizim yöremizde Urfa, Harran, Gaziantep, Maraş-Nurhak gibi bölgelerde ikrar ve Görgü Cemlerini yürütmeye başladım. Şu an Maraş-Nurhak, Konya, Nevşehir, Almanya, Hollanda, Norveç ve belirli noktalarda halen her yıl ikrar ve Görgü Cemleri'ni yürütmekteyim. Hacı Bektaş Dergâhına bağlı olan yörenin talepleri doğrultusunda yol hizmetini halen yürütmeye devam etmekteyim. Anadolu'da birçok ocak bulunmakta fakat biz direkt olarak "Serçeşme" diye bilinen Hacı Bektaş'ın Çelebiler süreğine bağlıyız. Hacı Bektaş Dergâhının postnişini rızalıkla alarak dergâha bağlı olan yörelerde talep olunan şekilde her türlü ikrar Görgü Cemleri'ni ve yol hizmetlerini yapmaya yetkiliyiz. Dedem, babam bu hizmetleri yaptı ve şu an ben yapıyorum aynı zamanda kardeşim Urfa Kısas 'ta oranın babalık ve dedelik hizmetlerini yürütmektedir. Kendilerini sadece Bektaşî diye tanımlayan bugün Makedonya'da, Arnavutluk'ta, Yunanistan'da, Bulgaristan'da, Trakya Bölgesinde, Ege Bölgesinde Babagan süreğine mensup olan topluluklar var, bizi de çoğu zaman babagan süreğiyle karıştıranlar oluyor ama öyle değil bunun yanında Dedegan süreği denilen Anadolu'da ocaklar diye bildiğimiz bir sürektir. Çelebiler ise hem Babagan hem Dedegan süreğiyle benzerlikleri olup daha ziyade dedeganlara yakındır. Soy itibariyle Hacı Bektaş Veli'den*

dolayısıyla Musa-ı Kazim soyundan geldiğine inanılmakta bu yüzden burada da ocaktan gelme esasına dayalı yol hizmeti yürütme kuralları var ama Çelebi süreği yani Hacı Bektaş Veli dergâhının hem Dedegan hem Babagan süreğininin üzerinde daha yetkin bir konumu olduğu bütün herkes tarafından bilinmektedir. Biz dolayısıyla direkt Hacı Bektaş Veli dergâhına bağlı olan yörelerin talipleri olarak dedelik hizmetini ancak toplumun rızalığı ve dergâhın postnişinin ruhsatıyla bu hizmeti yapabiliyoruz. Çok uzun zamandan beri yapıldığı için de bizim dedemiz, babamız ve biz halen bu hizmeti yürüttüğümüz için toplum tarafından sanki bir ocak konumuna gelmiş gibi de görülüyor. Tabii bu durumda biz yola hizmet etmenin daha önemli ve esas olduğu bir konumdayız hep ve yol da cümleden uludur. Biz kendimizi hiçbir zaman için dedeyiz, babayız, piriz diye tanımlamayız ama toplum ya “baba” ya da “dede” diyebiliyor bu da Hacı Bektaş Veli makamının temsilcisi veya o makamın vekili sıfatını taşıdığımızdan kaynaklanıyor. Ocaklar da tarihi süreçler içerisinde “El ele el Hakk’a” düsturuyla oluşmuştur. Bir dergâha bağlı olan yöreler o dergâhla içli dışlı olmuş, kaynaşmış sonra da onun adına yol hizmeti yürütmüştür. Bunları yaparken de rızalıkla, ruhsatla zaman içinde gelişmiş büyümüşlerdir.

2. EDEBİ HAYATI İLE İLGİLİ SORULAR

2.1. Güldane Soran: Müzikle ilk ne zaman tanıştınız, ilk sazı elinize kim verdi?

Veli Aykut (Dertli Divani): Gözümü açtığım muhabbet ortamlarında yetiştim. 5-6 yaşındaki çocukluğumu hatırlarım ama 12-13 yaşlarında iken babamın cura sazını yavaş yavaş çalmaya başladım. Muhabbet ortamlarında da usta âşıkların parmak ve el hareketlerine baka baka onu içselleştirip zaman içerisinde kendime yetecek kadar sazı icra etmeye başladım ve Cemde zakirlikle başladım hizmetlere. Babam hayattayken zaten ikrar ve Görgü erkânlarını o yürütüyordu âşık Doksandaon gibi, âşık Bakır konu gibi, Bakır Polat gibi Zakirler (bunların bir kısmı saz çalarken bir kısmı çalamıyor) bu hizmeti yürütüyorlardı. Bizler de onların o hizmetleri yürüttüğü ortamlarda zamanla kendimizi bulduk.

2.2. Güldane Soran: Zakirlik sürecinizi biraz anlatır mısınız? Zakir olmanın kuralları var mıdır?

Veli Aykut (Dertli Divani): *Herkes Zakir olamaz. İcra edilen deyişleri bilmek ve onları belleğe kaydetmek gereklidir. Zakir'in kendi yaşamına bunu uyarlaması lazım. Toplum içerisinde sevilen sayılan bir insan olmanın yanında toplumun da rızalık göstermesi gerekir. Muhabbet ortamlarında usta-çırak ilişkisiyle yetişmiş olmak ve tüm bu şartları sağlayan kişiye bir usta Zakir veyahut bir usta âşık: "Bu canımız artık bu hizmeti yapabilecek donanımdadır" diyerek icazet verirse o kişi artık Cemlerde zakirlik hizmetini yerine getirebilir.*

2.3. Güldane Soran: Küçükken örnek aldığınız âşıklar var mıydı, babanız Âşık Büryanî'den biraz söz eder misiniz?

Veli Aykut (Dertli Divani): *Babam 1926 yılında dünyaya gelmiş 1990 yılında da Hakk'a yürüdü. İlkokulu üçüncü sınıfa kadar okumuş ama hem Farsça hem Arapçayı Türkçe kadar iyi bilirdi. Alevi-Bektaşî inancında ve bütün bâtını inançlardaki "Dört Kapı Kırk Makam" kavramını çağın dilini kullanarak çok iyi anlatan ve deyim yerindeyse muhabbette olan bütün insanların, canların beynine nakşedebilecek seviyede anlatırdı. Ben de bu ortamda büyüdüm dolayısıyla hem atam hem de ustamdır. Yüzyılımızdan örnek aldığım iki ozan/âşık Mahsuni Şerif ve Daimi'dir. Tarihte de beni en çok etkileyen Pir Sultan Abdal ve Yunus Emre'dir. Hepsi aynı bahçenin gülleri, kokuları, renkli farklıdır ama manevi anlamda beslendiğim ve rehber edindiğim ulu ozanlar bu saydıklarımıdır.*

2.4. Güldane Soran: "Dertli" ve "Divani" mahlasını size kim verdi, bu mahlasların yaşamınızdaki önemi nedir?

Veli Aykut (Dertli Divani): *"16 yaşındaydım.1978 senesinde Şubat ayının 21'nde şu an Hakk'a yürümüş Hacı Bektaş-ı Veli evlâtlarından Emrullah Ulusoy bizim eve mihman (misafir) olmuştu. O gelince, bütün köy halkı da bizde toplandı. Âşıklar saz çalıp deyiş, duaz söylediler. Ben o sıralarda yavaş yavaş babamın curasını çalmaya başlamıştım. Hacı Bektaş-ı Veli evlâtlarından Emrullah Efendi, "Hele sazı Veli'ye verin "dedi. Babamın curasını alıp arka arkaya birkaç deyiş okudum. Bunlardan bir tanesinin son dörtlüğü şöyle bitiyordu:*

Hakkın âşıklara cevri-cefası

Âşık olan neyler dünya sefası

Dinle canım cananımın sevdası

DERTLİ'yi eyledi DİVANE gönül

Ben bu deyişin daha başındayken senin adın (mahlasın) “Dertli” olsun dedi. Böylece ilk mahlasımı bu şekilde almış oldum. Yine aynı sene içerisinde 12 Mayıs günü bu defa da Hacı Bektaş-ı Veli evlâtlarından Bektaş Ulusoy bize misafir olmuştu. O gün yine bana bağlamayı verdiler, çalıp söyledim. Bektaş Ulusoy bana dönerek “Sana bir mahlas da ben vereceğim” dedi. O da “Divani” mahlasını verdi. Böylece mahlasım “Dertli Divani” oldu. Ben bu mahlasları şiirlerimin kafiyesine göre ya tek başına Divani ya da Dertli Divani şeklinde her ikisini de kullanıyorum.

2.5. Güldane Soran: Bâde içme nedir, bâdeli bir âşık mısınız?

Veli Aykut (Dertli Divani): *Badeli bir âşık değilim. Benim âşıklık-ozanlık ve bu geleneğin içinde olduğum süreçte rüya görme, dolu içme gibi aşamalarım olmadı.*

2.6. Güldane Soran: UNESCO tarafından “Yaşayan İnsan Hazinesi “ ödülünü aldınız. Düşüncelerinizi, duygularınızı öğrenebilir miyim? Bu ödül yaşantınızda neleri değiştirdi?

Veli Aykut (Dertli Divani): *Aslında bu ödül Seyit Nesimi’de başlayan Yemîni’den Kul Himmet’ten Pir Sultan’dan Virani’den Edip Harabi’ye kadar Âşık Veysel’e Mahsuni Şerif’e Daimi’ye kadar uzanan bu tarihi süreç içerisinde yaşayan ulu ozanların/âşıkların ödülüydü. Ama bende görünür ve bilinir oldu, bende tecelli etmiş oldu. Bu ödülün bana verilmesinde aslında bütün gelmiş geçmiş âşıkların-sadıkların tarihi süreç içerisinde gerek bâtınıliğe gerekse Alevi-Bektaşî inancına katmış olduğu artı değerlerin küçücük bir damlasıyım diyebilirim. Düşünün ki okyanusun yanında birer damlasınız o ulu ozanlar nasıl ki bir okyanussa ben de onların yanında bir damla olabilmişsem ne mutlu bana. Bende tecelli eden bu ödül aslında onların ödülüdür. Mutlu olduğum taraf Âşık Dertli Divani’ye “Âşıklık ve Zakirlik” alanında “Yaşayan İnsan Hazinesi” ödülü verildi. O zaman Âşıklık ve Zakirlik Alevi inancının 12 hizmetlerinden birisidir ve bu alanda bir*

ödül veriliyorsa o zaman Alevilik inancının da kendine özgü bir inanç olduğunun kabul edildiği anlamına gelir. Bu da en büyük mutluluk kaynağımızdır.

2.7. Güldane Soran: Aldığınız başka ödüller var mıdır? Yurtdışında nerelere gittiniz?

Veli Aykut (Dertli Divani): *Avrupa Alevi Gençler Birliği Federasyonu 2019 yılında “Değişlerin Ustası” adlı bir ödül verdi. Bunun dışında katıldığımız uluslararası ölçekte önemli birçok festivalllerde onlarca belki de yüzlerce plâketler var. Ama en büyük ödül insanların gönlünde yer edinebilmek. Sizden hizmet bekleyen insanlardan görevinizi hakkıyla yerine getirebiliyorsanız bunun karşılığında da toplumun size karşı bir sevgisi saygısı varsa bundan daha büyük bir ödül yok.*

Yurtdışında halk konserleri, dinletiler, festivaller, uluslararası etnik müzik festivalleri amacıyla hemen hemen dünyanın birçok ülkesine gidiyorum.

2.8. Güldane Soran: Mekteb-i İrfan Sohbetleri nedir, ne zaman başladı ve temel amacı, hedefi nedir?

Veli Aykut (Dertli Divani): *2010 yılında UNESCO tarafından “Yaşayan İnsan Hazinesi” ödülü verildikten sonra birikimlerimi bizden sonraki kuşaklara aktarmam gerekir diye bir düşünce hâsıl oldu bende ve 2012 yılında ilk olarak Ankara’da 19 genç arkadaşla bir araya gelerek muhabbetler düzenlemeye başladım. Bu muhabbetler aslında âşıkların ve zakirlerin yapması gereken hizmetlerin derli toplu olması daha disiplinli bir şekilde onların eğitimini amaçlıyordu. Yol hizmetlerinin daha disiplinli bir şekilde yapılması ve bu alanlardaki eğitimini amaçlamıştır. Her muhabbette yol erkânlarının üzerinde duruyor, okunan nefes, deyiş, deme, devriye, mersiye, methiye, duvaz vb. türlerin açıklayarak ve her muhabbette 3 deyiş icra edip onların iç manasını (bâtını) anlatarak o pırıl pırıl gençlerin yetişmesine katkı sağlamayı amaçladık. Oradaki gençlerin yol hizmetleri konusunda bilinçli ve duyarlı hale getirmek amacımızdı. Bunda da bayağı yol kat ettik yedi yıl gibi toplamda beş bine yakın gence ulaşmış oldum hem Avrupa’da hem Türkiye’de ve bunun en az beş yüze yakını çok güzel bağlama icra eden ve şu an üç yüz civarında Cemlerde zakirlik yapan gençlerimiz var. Yetmiş civarında Hakk’a yürüme ve*

dâr erkânını yürüten gençlerimiz var. Bunların tamamı Mekteb-i İrfan Muhabbetlerinde yetiştirdi ve şu an yetkin bir konumdalar. Bu da bana ayrıca bir mutluluk veriyor. Övünmüyorum ama görevimi yapmamın mutluluğunu ve huzurunu yaşıyorum.

2.9. Güldane Soran: “Dertli Divanî ile 30.yıl “adlı son albümünüzde yer verdiğiniz sanatçılar kimlerdir, bu albümde ilk defa seslendirdiğiniz bir türkü veya deyiş var mı?

Veli Aykut (Dertli Divani): *Belkıs Akkale, Sabahat Akkiraz, Erdal Erzincan, Cengiz Özkan, Ahmet Aslan, Mercan Erzincan, Feryal Öney, Hüseyin-Alırıza Albayrak, Ender Balkır, Erkan Uğur, Tolga Sağ. Bu, Kalan Müziğin sahibi Hasan Saltık’ın bir projesiydi toplam 30 eser icra edecektik ama Hasan’ın ömrü vefa etmedi hâlihazırda olan eserlerin toplam 14 eser 3 eseri ben okudum 11 tanesini albümde yer alan sanatçı dostlarım seslendirdi. 30.Yıl albümüm geçen sene Temmuz ayında bu şekilde çıkmış oldu. Bu albümde 3 eserden ikisinin söz ve müziği bana ait biri de babama ait olmak üzere 3 yeni eser seslendirmiş oldum.*

2.10. Güldane Soran: Karma albümlerde yer aldınız mı?

Veli Aykut (Dertli Divani): *Toplamda 12-13 karma albümde de yer aldım. En son “Sularice” (Davut Sulari’nin anısına hazırlanmış bir albüm) albümünde yer aldım. Muhlis Akarsu’nun “Akarsu Türküleri” daha öncesinde “Kızılbaş” albümü gibi çeşitli albümlerde birer eser seslendirdim.*

2.11. Güldane Soran: Günümüzde müziğini beğendiğiniz sanatçılar var mı, Türk halk müziği’nin geçmişten günümüze değişimini nasıl değerlendirirsiniz?

Veli Aykut (Dertli Divani): *Tabii hepsinin kendine göre yorumlama, icra etme tarzı var. Bunların hepsi değerlidir. Ama özüne sadık kalarak deyişleri icra edilen arkadaşların yeri daha farklı oluyor. Mesela Cengiz Özkan gibi Tolga Sağ gibi Erdal Erzincan, Yılmaz Çelik gibi... Sabahat Akkiraz, Belkıs Akkale gibi sanatçılar zaten tartışılmaz, bir dönemin idolleridir. Deyişleri, türküleri hatta halayları, ağıtları, manileri*

de bu toplumun kültürel değerleri onları da hakkıyla icra eden her sanatçı benim için değerlidir hepsiyle de çok güzel anılarım var. Halk müziği zaten tarihi ve yaşanmışlığı özetleyen ifade eden bir gelenektir. Bunları güncellemek gerekir çünkü gençlerin çok yoğun şekilde batı müziğine yöneldiğini biliyoruz. Halk müziği ne yazık ki hak ettiği yerde değil. Ama buna çok emek vermek gerekiyor ve inanıyorum ki halk müziği'ni icra eden sanatçılar öncelikli olarak kültürel değerlerin yok olmaması için adeta canhıraş bir şekilde mücadele ediyorlar. Yoksa sesi güzel olanlar fantezi veya başka türlü insanları eğlendiren üretim içinde olacak çok daha farklı bir noktaya kendilerini taşıyabilirler ama halk müziği'ne gönül verenler bunu tercih etmez, kültürel değerleri toplumun geneline yaymak için ne yapılması gerekiyorsa herkes kendinden bazı fedakârlıklar yaparak bu mücadeleyi veriyor. Bizler de zaten Halk Ozanı olarak ürettiklerimizi icra ediyoruz ama icracı olan sanatçı dostlarımız da bizden aldıklarını daha geniş bir alana bizim ulaşamayacağımız yerlere kadar onu taşıyorlar. Karşılıklı böyle birbirimizden nasiplenmiş ve birbirimize karşı katkı sunmuş oluyoruz. Halk müziği'ni icra eden bütün müzisyenler, sanatçılar benim için değerlidir. Onlar çok önemli bir hizmet yapıyorlar.

2.12. Güldane Soran: Çar-darp nedir, hayatınıza uyguluyor musunuz?

Veli Aykut (Dertli Divani): Çar bab olarak yani 4 kapı manasındadır. 4 kapı: Şeriat Tarikat, Marifet, Hakikat yedi kattır. İki kaş, iki kirpik, saç, sakal ve bıyık 7 kat dediğimiz, 7 kapı dediğiniz işte yine zahir ve bâtında nefsin 7 mertebesidir. Hem iyi yönde hem kötü yönde arifler nazarında işte kin, kibir, buğz, adavet, tamah, öfke ve maskaralık bu yedi olumsuz davranış biçimlerinden öz benliğini arındıran Hakk ile Hakk olur yani kâmil insan olur. Her türlü olumsuzluklardan Yunmuş arınmış saf, arı, duru, temiz insan diyebileceğimiz bir pozisyona kendisini taşır. Bu ateşten gömlek giymek kadar zordur ve bunları başarmak da zordur ama bu bâtını kavramların hepsi insanın ehlileşmesi yani hâl olması, yoğrulması, kemâle ermesi için ariflerin bize telkinleridir, nasihatlarıdır kısacası. Vahdeti Mevcut da işte bu varlığın birliği hüsn-ü mutlak dediğimiz sonsuz güzellik hakkın kendisidir o. Biz de bu bütünün küçücük zerreleryiz. Hani “Kâinatın aynasıyım mademki ben bir insanım/Hakkın varlık deryasıyım mademki ben bir insanım/İnsan Hakk'ta Hakk insanda arıyorsan bak insanda/Hiç eksiklik yok insanda mademki ben bir insanım derken Daimi baba işte bu varlığın birliği inancından yola

çıkarak her şey insanda, insan Hakk'ta Hakk insanda demektedir. Tüm vadiler gibi sahralar gibi sıradağlar gibi yaylalar gibi akan sular gibi deryalar gibi cümle âlem bir can imiş bilmedim dediği cümle âlem bu varlık âlemidir. Bir can hepsi bir bütün olan hakkın küçücük zerrelidir. Varlığın birliği inancı da bunu ifade ediyor.

2.13. Güldane Soran: Şiirlerinizde bazı Arapça ve Farsça kelimeler var. Bunlarla ne zaman tanıştınız, bu terimlerin Bâtınlıkla bir ilişkisi var mıdır?

Veli Aykut (Dertli Divani): *Zaten deyişler bâtinilik diye adlandırdığımız bâtını inançların bir ortak dili var belli ana kavramlar var ve bunların çoğu da Farsça, Arapça, Kürtçe, Aramice, İbranice... Bazı deyimler vardır mesela divan şiirinde Fuzuli'nin Nedim'in şair Nabi'nin kullandığı dil yine hakeza Seyit Nesimi'nin dili farklı, Pir Sultan'ın dili farklı Virani'nin, Yemînî'nin her ozan kendi yaşamış olduğu dönemin ve halkla doğrudan iletişim kurabileceği bu ortak dil dediğimiz bunlar da ozanların deyişlerine yansıyor doğal olarak. Bir de deyişlerde genellikle birden çok mana içerdiği için Farsça ve Arapça deyimler, kavramlar Alevi-Bektaşî esdebiyatında, şiirlerde de fazlası ile yer bulmaktadır. Muhabbet geleneğinde bunları pratikte öğreniyorsunuz. Hangi kelimenin ne anlama geldiğini deyişin içerisinde geçen her sözcüğün deyişin akışına göre manası da değişiyor. Ben 12-13 yaşından itibaren bu kavramlara aşina oldum, öğrendim. Farsça eğitim görmedim ama içerisinde tek Türkçe kelime olmayan baştan sona bir divan şiirini karşıma koyun onu rahatlıkla yorumlayabilirim. Bu da deyişlerin içindeki kavramları süreç içerisinde öğrenmemizden kaynaklanıyor. Benim deyişlerimde de bu örnekler fazlasıyla vardır.*

2.14. Güldane Soran: Bâtınlık-Zâhirlik felsefesi hakkında neler söylersiniz, Kelimelerin tanımı, tasviri ve şiirlerinizdeki kapsayıcılığı nedir?

Veli Aykut (Dertli Divani): *Bâtın kelime anlamıyla “iç” yani mana boyutu görünen taraf değil görünmeyen yani madde âlemi değil mana âlemi, zahir değil bâtin anlamındadır. Yani o dizedeki asıl ifade edilen neyse onu anlamaktır. Özünü anlamaktır. “Aslına ermektir hüner beş vakitle avunmayız” diyor ya Hüdai işte bu bir bâtını bir ifadedir. Yani beş vakit namaz kılmakla, abdest almakla yunup arınmıyorsun, arınamazsın diyor ama*

Gönül'ü arındırırsan kin, kibir, buğz, adavet, tamah, öfke, maskaralık gibi olumsuz davranış biçimlerinden, duygularından öz benliğini arındırırsan işte işin aslı budur diyor. Bâtınlık böyle bir şeydir. Vahdet-i Vücut bir vücut anlamındadır vahdet bir demektir, vahdet-i vücut da bir vücut demek. Bâtınlık açısından değerlendirdiğimiz zaman neyi ifade ediyor 4 kapı kırk makam aşamasından geçip tekâmüle eren yani kendini tamamlayan olgun ve kâmil insan mertebesine erişmiş olanlar Hakk ile Hakk oluyor yani hakkın varlığında vücut buluyor. Buna bâtinilikte Fenafillah denir. Fenafillah nedir? Varlık içerisinde eriyip yok olma işte Seyit Nesimi'nin, Hallacı Mansur'un dizelerinde En-el Hakk! Ben Hakkım, Hakk bende manasında olan işte bu vahdet-i vücuttur, kişinin Hakk ile Hakk olması yani yağmur damlasının okyanusa düşüp bütünleşmesine ise canın gerçeği hakikate ermiş olanın Hakk ile Hakk olması budur, biz buna Vahdet-i Vücut diyoruz en kısa yoldan. Vahdet-i Mevcut ise varlığın birliğini ifade ediyor varlığın birliği yani bu varlık âlemi, evren, kâinat ve bunun tamamı aslında başlangıçta bir nesneden bir potadan bir zerreden bilimsel olarak işte büyük patlamadan bahsediliyor. Başlangıçta bir bütündü, çözüldü, değişiyor hâlâ büyümeye devam ediyor. Ama bütün bu varlık âlemi başlangıçta bir bütündü, bir ana kütleydi çözüldü, çoğaldı ve biz de bu varlık âleminin içerisinde küçükçük bir noktayız. Varlığın birliği inancı bu varlık sonsuz güzellik hakkın kendisidir yani Tanrı, Rab, Elif, Allah, Cabbar, Settâr, Huda, bin bir isimle yâd ediliyor amma biz âşıkların nazarında bütün bâtını inançlarda bu hususun kendisi hakkın birliğidir.

2.15. Güldane Soran: Şiirlerinizde hangi türlere yer verdiniz, Toplumsal içerikli şiirleriniz de var mı?

Veli Aykut (Dertli Divani): *Hemen hemen her konuya karınca kararınca değinmişimdir. Sosyal içerikli çağrı, sistemi sorgulayan taşlama niteliğinde Şathiye dediğimiz türlerden deyişlerim vardır. Yine Devriye dediğimiz, Methiye dediğimiz türlerden vardır. Övgü içerikli, devir daim dediğimiz ölümsüzlüğü ifade eden deyiş türleri kısacası Halk edebiyatında hemen hemen bütün türlerle ilgili kendi açımdan karınca kararınca yazdığım şiirler vardır diyebilirim.*

2.16. Güldane Soran: Albüm çalışmalarınız devam ediyor mu, hâlihazırda çıkmayı

bekleyen bir çalışmanız var mıdır?

Veli Aykut (Dertli Divani): *Son albüm çıkalı 1 yıl oldu. Tabii yaşamış olduğumuz sürece son nefesimize kadar çalışmalarımız devam edecek. Şimdi artık albüm değil de tek tek eserler üretiliyor, paylaşıyor sosyal medyada ama yine de bir çalışma olacak yani ben albüm çalışmasını önemsiyorum.*

3. ÂŞIKLIK GELENEĞİ İLE İLGİLİ SORULAR

3.1. Güldane Soran: Kısas'ın âşıklık geleneği nasıldır?

Veli Aykut (Dertli Divani): *Hiçbir şey birdenbire kendiliğinden başlamıyor. Adı üzerinde “gelenek”. Muhabbetler, Cemler hâlâ kesintiye uğramadı. Dolayısıyla bu gelenek de iç içe etle tırnak gibi bütünleşik bir şekilde âşıklık zakirlik Cem'in içerisinde kendini güncelleyerek geliştiren usta-çırak ilişkisi ile devam eden ve halen Kısas 'ta bu gelenek sürdürülmektedir.*

3.2. Güldane Soran: Kısaslı günümüz Zakirlerinin sorunları nelerdir?

Veli Aykut (Dertli Divani): *Her yörede olan belli başlı sorunlar neyse bunlar da onlara benzer. Yani hep kendi imkânlarıyla ne yapıyorlarsa kendi yağlarında kavruluyorlar. Yani bu kültürün yaşaması için aslında devletin tabii ki el atması yönlendirme anlamında değil de maddi ve manevi desteklerin sunulması lazım. Bu geleneğin daha canlı tutulması için belki festivallerin kültürel aktivitelerin ama kendi mecrasında kendi halinde yapılması lazım. İşin içerisinde siyaset ya da iktidarların kendi fikir ve düşüncelerinin gölgesi üzerine düşecekse hiçbir geleneğe el atmasınlar hizmet etmesinler ama asıl o yörenin âşıkları ve o geleneği devam ettiren öncüleri geleneği özüne uygun bir şekilde alınan desteklerle daha geniş kitlelere bunu sunma noktasında bir yol açılmalıdır. Yani herkes mahallî olarak kendi yaşamış olduğu bölgede karınca kararınca bir şeyler yapıyor ama hayat şartları, koşulları çok zor. İnsanlar yaşayabilmek için icabında 3 ay 5 ay gidip başka yerlerde çalışıyor. Dolayısıyla kendi yöresinden muhabbet ortamlarından kopuyor, uzaklaşıyor ve o bölgede bir körelme, gerileme oluyor. Oysa geçim derdi olmazsa o kültürel değerlerimizi yaşatan âşıklar-ozanların geçim derdi olmasa belki*

daha fazla bu geleneği sürdürme noktasında başarılı olacaktır, bilemiyorum yani şu an benim aklıma gelenler bunlar karınca kararınca değinmeye çalışmışımdır.

***Göl Yeri Susuz Kalmaz:**

Göl yeri derken işte tarihsel süreç içerisinde çoğu şey bugünlere kadar taşınıp gelmişse bazı şartlar, koşullar, bazı engeller sizi olanaklı kılmayabilir, bazı noktalarda zayıf düşebilirsiniz. Hatta o göl kuruya da bilir ama eninde sonunda tekrar mevsimler dolanır, bahar gelir ve bahar yağmurlarının yağması ile sellerin coşmasıyla o göl yerine yine sular dolar yani göl yeri susuz kalmaz manasında Mahsuni Babanın söylediği bir sözdür. Bir de babadan oğula aktarılan yöre içerisinde devam eden gelenekler bir noktada tükenirse hemen bir başka yerden filiz verir hani bir dal ağaç bakıyorsun çürüyor veya kuruyor bir bakıyorsun kökten tekrar filiz verdi. İşte göl yeri susuz kalmıyor yani bitmiyor kısacası (Çevrimiçi görüşme, 8 Ağustos 2023).

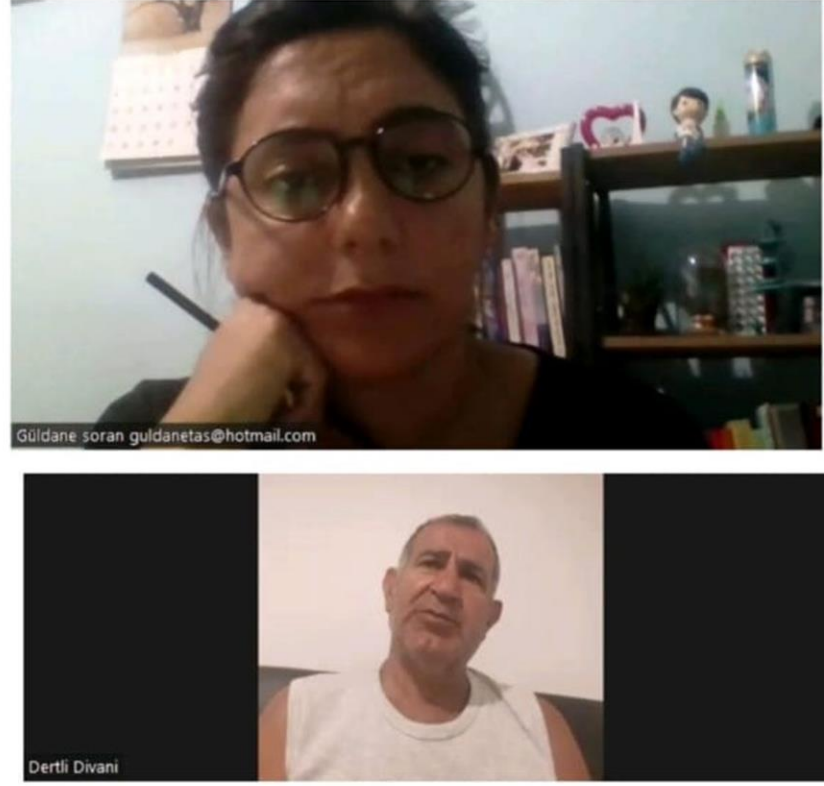
EK 2. ÂŞIK DERTLİ DİVANİ İLE RÖPORTAJA DAİR GÖRSELLER

Şekil 1: Dertli Divani ile 26 Ekim 2019 tarihinde İzmir/Bergama’da Dinleti ve Muhabbet Birlik Cemi öncesi çekilmiş bir fotoğraf. (Röportaj için randevunun alındığı gün)

Şekil 2: Dertli Divani ile 1 Kasım 2019 tarihinde İzmir/Bergama'da saat 18.00 sularında gerçekleştirilmiş röportaja ait bir görsel.

Şekil 3: Dertli Divani ile 8 Ağustos 2023 tarihinde gerçekleştirilmiş olan çevrimiçi röportaja ait bir görsel.

EK 3. ÂŞIK DERTLİ DİVANI'YE AİT ALBÜM METİNLERİ:

DİVANE GÖNÜL (14 adet şiir)

1. Bu Dünya

Senin bu dünya dediğin
İmtihan dünyası kardaş
Mecnun'u derbeder eden
Leyla'nın sevdası kardaş

Cahil didarına âş'nâ
Olanda hâl kalır sanma
Çünkü cahil bahçesinin
Ham olur meyvesi kardaş
Mekteb-i irfan ehlinden
Kem kötü söz sadır olmaz

Kem kötü söz söyleyenin
Bozuktur mayası kardaş

Fark eyle Hakk'ı batılı
Dalalet düşer olma
Ehli dalalet derdinin
Bulunmaz davası kardaş

Evladı Ali'ye secde
Kılmayan misli şeytandır
Onu bu girdaba atan
Heva-vü hevası kardaş

Gel bire *Dertli Divani*
Gerçek ol ki gerçek konuş

Gerçeğin hulku Muhammed
Şit'dendir mayası kardaş

Söz - Müzik: Dertli Divani

2. Urfa Semahı

Kerbelâ çölünden sakın mi geldin
Ne yaman firkatli ötersin Turnam
İmam Ali katarına uyuban
Kırkların semahın tutasın Turnam

Kırklar seninle bilebilir bile
Yediler hizmetin ol mail ola
Ol Hızır Nebi de yardımcın ola
Güruhu Naci'ye yetesin Turnam

Evvel bahar yaz ayları doğanda
Semah tutup gökyüzüne ağanda
Yavru şahin tellerine değende
Ali'm dost dost diye ötesin Turnam

Ali'nin avazı sende bulundu
Ne yaman ötersin bağrım delindi
Ol pirden bir haber al da gel şimdi
Gönlümün gamını atasın Turnam

Dedemoğlu durmuş hat 'tini yazar

Oturmuş ağ devin bendini çözer
Mecnun Leyla için çölleri gezer
Can ver ki canana yetesin Turnam

Söz: Dedemoğlu Müzik: Geleneksel

Yöre: Urfa

Kaynak: Kısas Cemi**Derleyen: Dertli Divani****3. Hab-ı Gaflet**

Hab-ı gafletten uyanıp
Doğru yola bastım kadem
İhlâsla Hakk'a dayanıp
Aşına oldum dem be dem

Erler cem olmuş bir yerde
Arada göründü perde
Gel gir düşmeyesin derde
Burayaca geldin madem

Girdim mekteb-i irfana
Mana öğretiler bana
Vuslat oldum ilmi kânâ
Çün bab-ı vahdette bu dem

Okudum Elif'i be'yi
Fark eyledim te'yi se'yi
Saki destindeki Mey'i
Sundu nûş eyledim ol dem

Ol dem açıldı can gözüüm
Cemâl'e karşıdır yüzüm
Ze demden sıyrıldı özüüm
Şükür nasip oldu Âdem

Âdem'de Hakk'ı bulmuşam
Bahri ummana dalmışam
Vahdet-i Âhed olmuşam
Sanma ki Âdemden yâd 'em

Dertli Divani yakudum

Levhi mahfuzdan okudum

Aba, hırka, şal dokudum

Meğer bu işte üstad'em

Söz - Müzik: Dertli Divani**4. Duvaz-ı İmam**

Medet Allah medet Muhammed Ali

Bizi dergâhından mahrum eyleme

Pirim Hünkâr Hacı Bektaş'ı Veli

Bizi dergâhından mahrum eyleme

Âdem Safiyullah atam Hakk'üçin

Muhammed Mustafa hatem Hakk'üçin

Eyüp'e verdiği sitem Hakk'üçin

Bizi dergâhından mahrum eyleme

Hasan'ın aşkına kılalım zarı

Şah Hüseyin yolumuzun serveri

Âlemin car'ısın Cenabı bari

Bizi dergâhından mahrum eyleme

Zeynel'in canına kıldılar eza

Muhammed Bakır'dır sırrı Mürteza

İmam Cafer Kazım Musa-i Rıza

Bizi dergâhından mahrum eyleme

Muhammed'im derki didarım Haktır

Taki Naki Asker Er 'rahmanımdır

Severim Mehdi'yi niyazım vardır

Bizi dergâhından mahrum eyleme

Söz: Derviş Muhammed

Müzik: Geleneksel

Yöre: Urfa

Kaynak: Kıyas Cemi

Derleyen: Dertli Divani

5. Ne Olacak

Bu ahvali bir kâmile
Sor bakalım ne olacak
Gel gönül aşkın teline
Vur bakalım ne olacak

Ben çobanım diyen çoktur
Sürüsünden eser yoktur
Gözleyen gözetken Hakk'tır
Dur bakalım ne olacak

Bil *Dertli Divani* suçun
Havadan uğratma göçün
Bu dert bize için için
Kor bakalım ne olacak

Söz - Müzik: Dertli Divani

6. Üç Günlük Dünya

Üç günlük yalan dünyanın
Sakın meyletme varına
Her saati günün ayın
Aşna kıla gör yarına

Kimi baldır kimi balcı
Kimi yoldur kimi yolcu
Kimi tatlı kimi acı
Kimi gezer zararına

Kimi durur kimi yürür

Kimi yanar kimi çürür

Kimi canı başı verir

Sevdiği dostun uğruna

Kiminin yamandır hali

Kiminin yoktur emsali

Divani bülbül misali

Düşmüştür gülün zarına

Söz - Müzik: Dertli Divani

7. Namert ile Söyleşilir mi?

Gel beri sır verme nadana hara
Namert ile esrar söyleşilir mi?
Muhabbet istersen sadık dost ara
Cinsi gayri ile söyleşilir mi?

Cahil-i gümrahın düşme izine
Bel bağlama muhannetin sözüne
Varma meclisine bakma yüzüne
Münkirin sohbeti dinleşilir mi?

Münkir olan mal buldukça kudurur
Âlemde adına ahmak dedirir
Cömert olan bir nân bulsa yedirir
Cimri ile altın paylaşılır mı?

Er olanlar hali olmaz çileden
Âşıklar Hakk için geçti kelleden
Celale uğrarsın sakın silleden
Aslan ile oyun oynanılır mı?

Gel ey Sıtkı mertler ile sürüşme
Haddini bil Anka ile yarışma

Gerçeklerin cümbüşüne karışma
Deryanın dalgası anlaşılır mı?

Söz: Sıtkı

Müzik: Geleneksel

Yöre: Urfa

Kaynak: Kıyas Cemi

Derleyen: Dertli Divani

8. Yazıklar Olsun

Ahdine vefa etmeyen
Cana da yazıklar olsun
Damara kan iletmeyen
Hona da yazıklar olsun

Zalimlerin saltanatı
Tedirgin eder milleti
Hele böyle bir şöhreti
Şana da yazıklar olsun

Bizimle çağlayıp aktı
Dönüp gönül evim yıktı
Her taraktan bezi çıktı
Ona da yazıklar olsun

Bozulmuş lezzeti tadın
Bilmedin âş'nâyla yâdın
Halimizden anlamadın
Sana da yazıklar olsun

Dertli Divani ölmezsem
Gidip de geri gelmezsem
Eğer gerçeği bilmezsem
Bana da yazıklar olsun

Söz - Müzik: Dertli Divani

9. Ne fayda

Cevahirden köşkün yapıp otursa
Sesin kolun şarktan garbe yetirse
Pir mürşidi bilmez yolu yitirse
Menzil almaz yola gelse ne fayda

Doğuştan insanda Hakk hal olmazsa
Malı canı dost yoluna vermezse
İkrara bend olup yola gelmezse
Yol oğluyum dese ona ne fayda

Büryânî çağırır elaman aman
Kerbelâ günüdür billâh bu zaman
Dilde beli deyip gönülde güman
Hakk'a ikrar verdim dese ne fayda

Söz: Âşık Büryânî

Müzik: Geleneksel

Yöre: Urfa

Kaynak: Kıyas Cemi

Derleyen: Dertli Divani

10. Ali'den Medet

Ezel bahar yaz ayları doğanda
Akar derelerden sel yavaş yavaş
Sefil bülbül feryat edip ötende
Açılır bahçende gül yavaş yavaş

Sözün doğrusunu söyle ahkâmın
Muhannet bâbına basma kademin
Emsaliyle konuşmayan adamın
Olur altın adı pul yavaş yavaş

Her olur olmazın sözün işitme
 Dalga vurup kalp evini cûş etme
 Adu'nun elinden bade nûş etme
 Aradan kalkıyor bal yavaş yavaş
 Gör ki ne eyledi Mecnun'a Leyla
 Ente mevt sırrına erenler evla
 Herkesin kısmetin verici Mevla
 Ara kısmetini bul yavaş yavaş

Kişinin çektiği kendi ameli
 Kişi hizmet ile bulur kemâli
 Zamanenin devri döndü **Cemâli**
 Başının kaytını gör yavaş yavaş

Söz: Ahmet Cemâlettin Çelebi

Müzik: Geleneksel

Yöre: Urfa

Kaynak: Kısas Cemi

Derleyen: Dertli Divani

11. Birisi Muhammed Biri Ali'dir

Güzel Hakk'ın bin bir ismi bu anla
 Birisi Muhammed biri Ali'dir
 Künt-ü kenz'ullahda var olan imla
 Birisi Muhammed biri Ali'dir

Çün lahmeke lahmi buyurdu Ahmet
 Neslim bakidir ta yevm-i kıyamet
 Sahib-i mürüvvet şefî-î ümmet
 Birisi Muhammed biri Ali'dir

Dertli Divani'nin hem penahgâhı
 Hemi secdegâhı hem kıblegâhı
 Dü cihan mülkünün hem padişahı

Birisi Muhammed biri Ali'dir

Söz - Müzik: Dertli Divani

12. Yel gibidir

Yarenler halkı âleme
 Her ne desem yel gibidir
 Derdimiz döksek kaleme
 Yüce dağdan bel gibidir

Kimi çıkmış kimi inmiş

Kimi aşk atına binmiş

Saçım topuğuma ermiş

Kör gözünde kel gibidir

Dertli Divani'nin yemi

Sürerler meclisten kemi

Gerçek erenlerin demi

Şeker, kaymak, bal gibidir

Söz: Dertli Divani

Müzik: Geleneksel

Yöre: Sivas / Şarkışla

Kaynak: Âşık Veysel

13. Her olur Olmaza

Her olur olmaza hâl beyan etme
 Kul isen ahvalın Hakk'a âyandır
 Sakın ol kimseye gel ziyan etme
 Çünkü her gördüğün sen gibi candır

Bir çıkışın vardır bir de inişi

Sırrı sır eylemek kâmilin işi

İkrarına sadık olmayan kişi

Şeklen insan amma manen hayvandır

Hakk sana vermiştir büyük bir kuvvet
Ara bul gerçeği olma kör niyet
Amacın ol Hakk'a ermekse şayet
Gel özünü aşkın narına yakma

Yiyersin içersin türlü nimetten
Haberin var mıdır ilmi hikmetten
Hulku Muhammed'ten mayası Şit'ten
Olanlar kâmilî ehli irfandır

Dertli Divani 'den rivayet böyle
Arı ol peteğe gel gir bal eyle
Elinden geldikçe iyilik eyle
Gördüğün şu dünya misali handır

Söz – Müzik: Dertli Divani

14. Divane Gönül

Ne istersin benden divane gönül
Ben senin kahrını çekemez oldum
Fitne tarlasına sevgi tohumun
Ne kadar uğraştım ekemez oldum

Ne baharın bahar ne de yazın yaz
Bu ne biçim sevgi bu ne biçim naz
Kendi mezarını var elinle kaz
Dönüp de yüzüne bakamaz oldum

Divani ak ile karayı seçti
Sanma yadlarının konup da göçtü
Olan oldu artık iş işten geçti
Şu nefsin kalesin yıkamaz oldum

Söz - Müzik: Dertli Divani

DİKTİĞİMİZ FİDANLAR (12 ADET ŞİİR)

1. Diktiğimiz Fidanlar

Diktiğimiz fidanların
Meyvesini yiyemedik
Ne suçu vardı onların
Dur be zalim diyemedik
Sana ne bana ne hep diye diye
Böylece yem olduk Ağa'ya Bey'e

Tabip yaramı azdırdı
Tatlı canımdan bezdirdi
Beni bir yârin sevdası
Diyar be diyar gezdirdi
Yanmışam kör cahil dostun elinden
Bıkmış usanmışam acı dilinden

Der *Divani* Senlik benlik
Bizi yıkan bu cahillik
El ele gönül gönüle
Verelim olalım birlik
Yolcu yola gitmez yola bahane
Bundan kula sultana ne şaha ne

Söz – Müzik: Dertli Divani

2. Ah Eyledim Of Eyledim

Ah eyledim of eyledim
Yıkamadım şu feleği
Bilmem feleğe neyledim
Ne imiş benden dileği

Bulsam bir gerçek yoldaşı
Veririm can ile başı

Kireci çakılı taşı
Hiç eler mi un eleği

Divani gafletten uyan

Bir gerçek mürşide dayan
Yazdan odunun almayan
Kışın yandırır küreği

Söz – Müzik: Dertli Divani

3. Vücudum Şehri

Vücudum şehrinde esti bir rüzgâr
Yuvarladı yâr'e götürdü beni
Bu aşkın elinden oldum be karar
Yakıp kül eyledi bitirdi beni

Ulu bezirgânım ulu bir handa
Dost ile buluştuk şöyle bir yanda
Sırrı izhar etmek için o anda
Çekip bir tenhaya götürdü beni

Der **Dertli Divani** bak şu halime
İlmi ledün ezber oldu dilime
Dost aşkın sazını verdi elime
On iki makamdan öttürdü beni

Söz – Müzik: Dertli Divani

4. Başlık Parası Almasınlar

Selam söyle sofulara
Kız başlığı almasınlar
Kız başlığı alanları
Hakk cemine koymasınlar

Şah Âlim hü, Pir Velim hü
Gerçek erenlerin demine hü

Soyunup da üryan olsa
Ciğerciği büryan olsa
Ahirete revan olsa
Cenazesin kılmasınlar

Şah Âlim hü, Pir Velim hü
Gerçek erenlerin demine hü

Nesimi'yem gafil olma

Her deftere kalem vurma
Hacet alıp hacet verme
Komşuluğa koymasınlar

Şah Âlim hü, Pir Velim hü
Gerçek erenlerin demine hü

Söz: Nesimi

Müzik: Geleneksel

Yöre: Urfa

Kaynak: Kıyas Cemi

Derleyen: Dertli Divani

5. Yahu Yürü

Sırrı hakikatten ne anlar ahmak
Ermeyen muhabbet irfana yahu
Dünyada tatlı dil güler yüz ancak
Lazım olan budur insana yahu

Er olmayan bahri aşka dalmadı
Er olup cihanda bir nam almadı
Bu yerlerde sana huzur kalmadı
Başın al yıkıl git bir yana yahu

Gel **Hüseyin Fevzi** incinme sakın

Bu nutku güşüne mengüş et takın
Hulusu pak olan turaba yakın
Huda yakmaz seni narına yahu

Söz: Hüseyin Fevzi

Müzik: Dertli Divani

6. Urfa Semahı

Neni de nenni nenni
Dost nenni nenni has nenni nenni

Bugün yasta gördüm zülfü siyahım
Gülmedi sultanım bilmem ne haldir
Halım arz eyledim illa ahvalım
Sormadı sultanım bilmem ne haldir

Neni de nenni nenni
Dost nenni nenni has nenni nenni

O sultanı âşıklara sorarım
Bugün dünya yarın ahret ararım
Aşkına kıldığım sabrı kararım
Kalmadı sultanım bilmem ne haldir

Neni de nenni nenni
Dost nenni nenni has nenni nenni

O sultandır hayır işler sahibi
Alnının nurunda gördüm habibi
Yaralara merhem saran tabibi
Sarmadı sultanım bilmem ne haldir

Senin aşk ucundan od'a yandım men
Men'i öldürüp etme ara yerde kan

Gözlerimde fer yok dizimde derman
Kalmadı sultanım bilmem ne haldir

Veli'm hü der aklım başımdan gitti
Sağlığımda beni salaca etti
Cenazen kılırım deyi vadetti
Kılmadı sultanım bilmem ne haldir

Neni de nenni nenni
Dost nenni nenni has nenni nenni

Söz: Âşık Veli

Müzik: Geleneksel

Yöre: Urfa

Kaynak: Kısas Cemi

Derleyen: Dertli Divani

7. Direzi Nedir

Zerrece aman canım vermedin kula
Yükle gam yükünü kalmış birazı nedir
Eşyaları koydun koydun kilograma
Ya dünyayı tartan canım terazi nedir

Kimi İncil kimisi de kuranı okur
Evveli zahirdir canım bâtını ahir
Âşıklar meşk ile aşkın abasın dokur
İpi herir emme kardaş direzi nedir

Duası telkini canım ibrettir sağa
Söyler **Doksanda On** hele gel alma lağa
İnsan gözü ile canım düşer batağa
Yoksa bu Mevla'nın senden garazı nedir

Söz – Müzik: Doksanda On

8. Suçum

Zati pâkinden haberdar olduğum mudur
suçum

Emrine her daim boyun eğdiğim midir
suçum

Halkı âlem atlası libaya gark olmuş gezer
Ben garibin bu abayı giydiğim midir
suçum

Mücrime la taknatü min rahmelillah var
deyu

Eyledim isyanı cürmüm af eder settar
deyu

Gece gündüz dergâhına yüz sürüp gaffar
deyu

Her cihetten sana iman ettiğim midir
suçum

Meşrebine bunca hikmet vermedin
ruhsat ile

Zerrece aman mı verdin sana ram olan
kula

Hamdullah bilmez ki cürmünü istiğfar
kıla

Gözlerimden kanlı yaşlar döktüğüm
müdür suçum

Söz: Hamdullah Çelebi

Müzik: Geleneksel

Yöre: Urfa

Kaynak: Kısas Cemi

Derleyen: Dertli Divani

9. Candan Ya Ali

Divane gönlümüz geçmez güzelden

Sevgin yer eylemiş tende ya Ali

Arzuman'ım sensin ezel ezelden

Gitmez muhabbetin candan ya Ali

Can-ı dilden sevenlerin canısın

Âşıkların methetmesi şanısn

Kusura kalmayan Mürvet kanısın

Geçersin günahtan kandan ya Ali

Müşkülünü halledensin dostuna

Çağrılınca erişensin düşküne

Kerbelâ'da yatan imam aşkına

Şefaât umarız senden ya Ali

Nice yüz bin yıllar kandilde durdun

Atanın belinden madere geldin

Onun için halkı gümana saldın

Bin bir dondan baş gösterdin ya Ali

Şeriat içinde şemsi kamerin

Tarikat içinde zat-ı kemâlin

İstemem cenneti göster cemâlin

Kul Himmet göçmeden buradan ya Ali

Söz: Kul Himmet

Müzik: Geleneksel

Yöre: Urfa

Kaynak: Kısas Cemi

Derleyen: Dertli Divani

10. Yazık Sana

Âlem sana özenmeden

Sen kendine özenmişsin

Berhaneden meyhaneden
 Uğrun uğrun gezenmişsin
 Yazık sana, yazık sana, insan böyle mi
 gülüm
 İnan ki insan olana, yakışmıyor bu
 çalım...

Dört mevsimin kışı gibi
 Cellatların başı gibi
 Sen bir tavus kuşu gibi
 İrenk be renk bezenmişsin
 Yazık sana, yazık sana, insan böyle mi
 gülüm
 İnan ki insan olana, yakışmıyor bu
 çalım...

Can olan bilir cananı
 Canansızın yok imanı
 Melül masum garibanı
 Kast eyleyip ezenmişsin
 Yazık sana, yazık sana, insan böyle mi
 gülüm
 İnan ki insan olana, yakışmıyor bu
 çalım...

Zehir katmışsın aşına
 Bunca emeğin boşuna
 Meğer sen başlı başına
 Bir acayip düzenmişsin
 Yazık sana, yazık sana, insan böyle mi
 gülüm

İnan ki insan olana, yakışmıyor bu
 çalım...

Dertli Divani'yi hakla
 Evvela kendini yokla
 İnan ilmi kurnazlıkla
 Her hileyi sezenmişsin
 Yazık sana, yazık sana, insan böyle mi
 gülüm
 İnan ki insan olana, yakışmıyor bu
 çalım...

Söz – Müzik: Dertli Divani

11. Kelp Ürür Kervan Yürür

Kelp ürür kervan yürür
 Cümlemizi Hakk görür
 Sadık muhip olanlar
 Hakk yolunda ser verir

Ser veren payın alır
 Münafıklar dur olur
 Riya ile gelenler
 Azaba duçar olur

Kırklar kurdu bu yolu
 Yol cümle erden ulu
 Şah Hüseyin aşkına
 Hakk ıslah etsin kulu

Der yemen peş yemeni
 Peş yemen der yemeni
 Merdudu şekki mundar
 Varsın tan etsin meni

Der **Büryânî** Enel Hakk
Hakk âdemdedir mutlak
Eğer inanmaz isen
Gel Kelamullah'a bak

Söz: Âşık Büryânî

Müzik: Dertli Divani

12. Bir Dünya İstiyoruz

Kavganın olmadığı
Bir dünya istiyoruz
Kötünün kalmadığı
Bir dünya istiyoruz

Etmeyin çocuk gence
Baskı zulüm işkence
Özgürlüğü derince
Bir dünya istiyoruz

Savaşlar yapılmayan
Bombalar atılmayan
İnsanlar satılmayan
Bir dünya istiyoruz

Sevgi ve mutluluk çok
İrk dil din ayrımı yok
İnsanların karnı tok
Bir dünya istiyoruz

Cehaletin sustuğu
İsyani'nin coştugu
Herkesin konuştuğu
Bir dünya istiyoruz

Söz – Müzik: Âşık İsyani

DÜVAZ-I İMAM (9 ADET ŞİİR)

1. Ayırma Bizi (Düvaz İmam)

İlahi Mustafa Mürteza Hakkı
İnsan-ı Kâmil'den ayırma bizi
Yüz-i yirmi dört bin Enbiya Hakkı
İnsan-ı Kamil'den ayırma bizi

Desti-gir' imizdir İmam-ı Hasan
Hüseyn-i Kerbelâ Şah-ı şehidan
İmam Zeynel, İmam Bakır elaman
İnsan-ı Kamil'den ayırma bizi

Cafer Sadık cümlemizin serveri
Musa Kazım, Rıza yolun rehberi
Medet Mürvet Taki, Naki, Askeri
İnsan-ı Kamil'den ayırma bizi

Muhammed Mehdi'dir şah-ı velayet
Işıtır cihanı nur-u hidayet
Niyazımız budur her dem her saat
İnsan-ı Kamil'den ayırma bizi

Sıtkı'ya dünyaya eyleme heves
Ruh pervaz eder de kalır bu kafes
Ya ilahi evvel ahir son nefes
İnsan-ı Kamil'den ayırma bizi

Söz: Sıtkı Baba (1865-1928)

Müzik: Geleneksel

Yöre: Urfa - Kısas

Derleyen: Dertli Divani

2.Arayıp Gezerken (Aşkına Düşmüşem)

Arayıp gezerken benim bulduğum
Seni seven senden nasıl ayrılır
Hayallerin etti beni perişan
Hayallerim senden nasıl ayrılır

Aşkına düşmüşem sevdandan yana
Gönül arzuhalim ayandır sana
Senden ayrı gezmek düşer mi bana
Can kaşı kemandan nasıl ayrılır

Âşıkî'yam ey dür canda cananım
Sensiz karar kılmaz cismimde canım
Ben kuluyam Ali benim Sultanım
Kul olan sultandan nasıl ayrılır

Söz: Aşıkî (1763-1824)

Müzik: Geleneksel

Yöre: Urfa-Kılas

Derleyen: Dertli Divani

2.Mihraçlama/Semah/Tevhit

Miraç okudu Cebrail
Muhammed Mustafa mâh'î
Hakk emrine oldu kail
Eyledi hem azm-i râh'î

Gâip'ten yandı bir çırak
Çünkü yakın oldu irak
Cebrail getirdi Burak
Bindi ol Habib-ullâh'î

Burak kadem bastı arş'e

Erişti fevk ile ferş'e
Hakk kadirdir cümle işe
Eyledi bu gez-nigâh'î

Bir nida erişti Hakk'tan
Ya Muhammed in Burak'tan
Göz kamaşır şerer-nâk'tan
Müminlerin Kible gâhi

Yolda ı-rast geldi bir şîr
Ya nedir bu işe tedbir
Hatemini ağzına ver
Sundu iki cihan şâh'î

Çıktı sitr'el müntehaya
Erişti ila nihâya
Kavuştu sırrı Huda'ya
Seyretti cemâlûllah'î

Onda gördü bir nevcivan
Yüzü şems-i mâh-tabân
Cemâline oldu hayran
Nazar kıldı âl-Âllahi

Sordu doksan bin kelâmı
Hakk ile nik-ü namı
Bir dem eyledi ârâmı
Bu ne sırdır ya ilâh'î

Gaip 'ten geldi yeşil el
Verdi sib, şîr, engûr, asel
Ol demde gördü bir mahfel

Selman'ın şey'en lillâhî

Ayaküstü kalktı ser ver (Canlar ayağa
kalkar)

Oldu gönül gözü Enver
Sır ile oldu münevver
Dedi bu hikmet ilahi

Oldu miracın mübarek
Hakk kıldı Kur' an tebârek
Şanına levlâk-e levlâk
Padişahlar padişahi

Vardı kırkların cemine
Oturdu Hakk makamına (Canlar oturur)
Hû dedi gerçek demine
Dembe dem Resûlullâhî

Buyurdu ol nur-u vahit
Size armağan bu tevhit
Cümlesi de oldu sâcid
Zikretti kelâmullâhî

Semah

Kırklar bir şerbet içtiler (Canlar semaha
kalkar)
Can ile baştan geçtiler
Cezbe-i Aşk'a düştüler
Etiler Kırklar semahı

Gözleri kurret-ül ayn
Ali bin Hasan Hüseyin
İmam-ı Zeynel Abidin

Gürûh-u Naci güvâhi

İmam Bakır, imam Cafer
Musa Kazım, Rıza ser ver
Şah Taki, Ba Naki, Asker
Muhammed Mehdi Penahî

Ata bahş eyle lütfundan
Dür eyleme rahmetinden
Mahrum koyma şefkatinden
Geda Feyzi pür günahı

Söz: Feyzullah Çelebi (1811-1878)

Müzik: Geleneksel

Yöre: Urfa - Kısas

Derleyen: Dertli Divani

Tevhit

Allah Allah İllâllah
Lâ ilahe illâllah
Ali mürşit güzel şah
Şahım eyvallah eyvallah
Lâ ilâhe İllâllah

Hakk Muhammed Ali dostum
Kerem kılmak size geldi
Hariciler Mansur'u astı
Nesimi'yi yüze geldi

Fatma ana firkate düştü
Uçmak kapıların açtı
İmam Hasan zehir içti
Münafıktan eza geldi

Allah Allah İllâllah
 Lâ ilâhe illâllah
 Ali mürşit güzel şah
 Şahım eyvallah eyvallah
 Lâ ilâhe İllâllah

Şimir Mervan Karşı geldi
 Kerbelâ al kanla doldu
 Şah Hüseyin Şehit oldu
 Yezitlerden eza geldi

Aktı imamların kanı
 İmam Zeynel Mürvet kanı
 Ana rahminde zindanı
 Levh-î kalem mi yaza geldi

Nakarat

Ol münafık yüzü kara
 Kast eyledi İmam Bakır'a
 Hakk buyurdu İmam Cafer'e
 Denizi yutmağa geldi

Didar gözleri gözümden
 Sevdası gitmez özümden
 İmam Musa-i Kazım'dan
 İmam Ali Rıza geldi

Nakarat

Taki'nin darına durduk
 Naki'ye can feda kıldık
 Kendi özümüzden sitem sürdük
 Can cesetten teze geldi

Hasan-ül Askeri sensin

Erenlere mihr-i kansın
 Mehdi-yi sahip zamansın
 Aliyel Mürteza geldi
 Hünkâr-ı evliya geldi

Nakarat

Hüseyni'm der yâre neden
 Yaralandık çare neden
 Konan göçtü bu haneden
 Şimdi sıra bize geldi

Söz: Hüseyin Fevzi Çelebi (1886-1928)

Müzik: Geleneksel

Yöre: Urfa -Kısa

Derleyen: Dertli Divani

4.Geldik Bu Hana

Gel beri güftumu gûş eyle gafil
 Bilmez misin niye geldin cihana
 Elest-i bezm'ini hele bir düşün
 İspatı imtihan geldik bu hana

Şu fani dünyanın sefası yoktur
 İkrar bend olana cefası çoktur
 Dört kapı kırk makam cümlesi Haktır
 Var ilet özünü Şah-ı hûbana

Vefasız bu yola basamaz kadem
 Fehm eyle bu sözü âdem ol âdem
 Zikr eyle Muhammed Ali'yi herdem
 Der Bûryânî vuslat olduk canana

Söz: Âşık Bûryânî (1926-1990)

Müzik: Geleneksel

Derleyen: Dertli Divani

5.Göremediler

Dostlarım hep bende kusur aradı
Gerçek yanlarımı göremediler
Yar dediğim yâd ellere yaradı
Sevdiklerim bana eremediler

Saflar kandı fitnelerin sözüne
Körler düştü kalleslerin izine
Dinamitler kondu suyun gözüne
Yine de farkına varamadılar

Kalmadı sevdiğim lezzetim tadım
Devrildi seneler bak adım adım
Yıllarımı insanlara adadım
Bir günümü geri veremediler
Göz koydular varlığıma varıma
Kurtlar çoban oldu kuzularıma
Zalımı koydular mazlum yerine
Haklının Hakkını aramadılar
Hüdai'nin yaraları döşünde
Duman eksik olmaz garip başında
Yar yâri pişirir aşk ateşinde
Yarsızlar yarasın saramadılar

Söz: Hüdai (1940-2001)

Müzik: Geleneksel

Yöre: Urfa- Kısas

Derleyen: Dertli Divani

6.Cehalet Rüzgârı

Esti cehalet rüzgârı
Çaldı taştan taşta bizi
Ermeden ömrün baharı
Uğrattılar kışa bizi

Ta ezelden en-el Hakk dedik
Zalıma karşı direndik
Dâr'ağacına gerildik
Astı hınzır paşa bizi

Nemrut Halil'e neyledi
Kim kime neyi söyledi
Adûlar muhtaç eyledi
Kuru yavan aş a bizi

Nakarat

Der *Divani* bu hileler
Yüzyıllardır devam eyler
Yem etti koltuklu beyler
Azgın kurda kuşa bizi

Nakarat

Söz - Müzik: Dertli Divani

7.Erenler Cemi

Erenler cemine gireyim dersin
Kin ile kibiri at da öyle gel
Gerçekler sırrına ereyim dersin
Ulu bir mürşide yet de öyle gel

Bülbülün güledir feryadı ünü
Zaya verme geçen saati günü
Okumak istersen ilmi ledünü
Bir gerçekten destin tut da öyle gel

Kolay mı Divani gerçeğe ermek
Has bahçe bağının gülünü dermek
Nene lazım elin kusurun görmek
Sen kendi aynana bak da öyle gel

Söz- Müzik: Dertli Divani

8.Gel Gönül (Fazilet)

Gel gönül hüsnü hal edip bir bilir yarana
sor

Bâb-ı aşkın miftahını bir sahip irfana sor
Her tabip aşka yar olmaz ondan sorma
ilacı

Suret hal derler mazhardır hikmeti
lokmana sor

Çekmeyen gafil ne bilsin nar-ı aşkın
kıymetin

Çekmeye takat mi kaldı ben bu aşkın
zahmetin

Gel sineme kıl temaşa sinemde bağı
zeytin

Bağı hüsnün güllerini sümbülü reyhana
sor

Bir kalender meşrebiyem eğnimde şah
aba

Ben bu aşkın abdalıyam nuru sırrı
merhaba

Zülfü canana dokunma lütfeyle bad-ı
saba

Sine-i ab-ı hayatı mürşidi merdana sor

Derki âşık gam yemezem gün bugün
ferdalara

Geç geçenden dem bu demdir düşme boş
sevdalara

Nesimi ‘yem ibret olsun âşık-ı rüsvalara
Görenlerden ayrı düştüm durağı devrana

sor

Söz: Seyit Nesimi (... -1404)

Derleme ve Müzik: Arif Sağ

9.Sevgi Türküsü (Birlik Olalım Canlar)

Bu cehalet yaktı gitti milleti

Gelin buna çare bulalım canlar

Silelim gönülden kini nefreti

Sevgi saygı ile dolalım canlar

Kimse boş laflarla nara atmasın

Nefsine uyup da gönül yıkmasın

Her kafadan ayrı bir ses çıkmasın

Sözde özde birlik olalım canlar

Onurlu bir yaşam felsefesinde

Barış huzur doğar her ilkesinden

Der Dertli Divani şah nefesinden

Sevgi türküsünü çalalım canlar

Söz-Müzik: Dertli Divani

SERÇEŞME (12 ADET ŞİİR)

1. Lütfet Sultanım

Canlı cansız cümlemiz bir nesneden

Var oluyor bu bir hikmet Sultanım

Canana aittir bu can-ı beden

Kabul etmek cana minnet Sultanım

Sevip âşık olmak ezelden bahtım

Yar sana kadimdir ikrarım ahtım

Senin çün bezendi sinemde tahtım

Aha teslim oldum hükmet Sultanım

Büryânî’yem geldim mürvete düştüm
Malımdan canımdan serimden geçtim
Gerçi ezel aşkın meyinden içtim
Dest-i kudretinle lütfet Sultanım

Söz: Âşık Büryânî

Müzik: Kısas Cemi-Dertli Divani

2. Şarab-ı Ledün

Şarab-ı ledünden içelden beri
Ayılmadım gitti mestanesiyim
Bi-hûş olup serden geçelden beri
Serseri gezerim efsanesiyim

Meylim yok cihanın hiçbir varında
Elimi gezdirdim kizb-i kârımda
Şem-i ruhsarında aşk-ı narında
Gece gündüz yanan pervanesiyim

Rahmeyle halime eyleme azap
Kudret yok vermeye suale cevap
Ey cebin-i Hurşit hüsn-ü mah-i tap
Zincir-i zülfünün divanesiyim

Dertli tellalıdır pazar-ı aşkın
Kulu kurbanıdır kerâr-ı aşkın
Aşk-ı bünyad eden mimar-ı aşkın
Tamir kabul etmez viranesiyim

Söz: Dertli (18. yy.)

Müzik: Kısas Cemi-Dertli Divani

3. Nurhak Semahı

Bismişah Allah Allah
Hü Allah Hü Eyvallah
Secde Haktır Âdem’e

Seyrangâhız Âleme

El ele el Hakk’a dedik, geldik bu deme

Kurbanlar tığlanıp gülbank çekildi
Gaflet uykusundan uyana geldim
Dört kapı sancağı anda dikildi
Üryan büryan olup meydana geldim

Evvel eşğine koydum başımı
İçeri aldılar döktüm yaşımlı
Erenler yolunda gör savaşımlı
Can baş feda edip kurbana geldim

Ol demde uyandı bâtin چراغ
Rehberim boynuma bend etti bağı
Üç adım ileri attım ayağı
Koç kurban dediler inana geldim

Dört kapı selamın verip aldılar
Pirin huzuruna çekip geldiler
El ele el Hakk’a olsun dediler
Henüz masum olup cihana geldim

Pirim kulağıma eyledi telkin
Şah-ı Velayete olmuşuz yakın
Mezhebim Cafer-i Sadık-ül metin
Allah dost eyvallah peymâna geldim

Yüzüm yerde özüm darda durmuşam
Muhammed Ali ‘ye ikrar vermişem
Sekahûm hamrini anda görmüşem
İçip kana kana mestane geldim

Yolumuz On iki İmam'a çıkar
 Mürşidim Muhammed Ahmet-i Muhtar
 Rehberim Ali'dir Sahip Zülfikar
 Kulundur *Şahi*'yâ divana geldim

Söz: Şahi (18.yy.)

Kaynak: Nurhak Cemi

Derleyen: Dertli Divani

Nurhak Semahı (yeldirme)

Şah-ı Merdan huruç etti
 Düldül'e oldu süvari
 Mazlumun carına yetti
 Ali'm saldı Zülfikar'ı

Bir Hacı Bektaş var idi
 Ali misali er idi
 Münkirler görmez kör idi
 Yürüttü cansız duvarı

Muhiddin kaynadı taşı
 Gel beri gel Tanrı dostu
 Bu idi sözümün kastı
 Hakk'tan ayrı bilme yâri/görme yâri
 Söz: Muhiddin Abdal (16.yy.)

Kaynak: Nurhak Cemi

Derleyen: Dertli Divani

Gülbeng

Bismişah
 Allah Allah Allah Allah
 Semahlar saf ola Günahlar af ola
 Rehberimiz On iki imam
 Yardımcımız Hakk ola
 Dil bizden nefes

Hünkâr Hacı Bektaş Veli'den ola
 Gerçeğe hü mümine ya Ali

4. Tevhit

Hakk bizi mahrum eyleme
 Kurulsun ulu divanlar
 Canımızı serimizi
 Vermeye gelmişiz canlar

Şah illallah illallah
 İllallah Şah illallah
 Ali mürşit güzel Şah
 Şah'ım eyvallah eyvallah
 Cemâlullah Feyzullah
 Eyvallah Şah Eyvallah

Esti muhabbet yelleri
 Kokusu sarmış illeri
 Cennet bağının gülleri
 Dermeye gelmişiz canlar

Nakarat

Muhammed Ali Pirimiz
 Kimseye çıkmaz sırrımız
 Gönüllerdir yerimiz
 Kalmaya gelmişiz canlar

Nakarat

Pir Sultan'ım el 'aman
 Şah'tan gele bize ferman
 Güzel Pirden derde derman
 Almaya gelmişiz canlar

Nakarat

Söz: Pir Sultan Abdal
 Kaynak: Nurhak Cemi

Derleyen: Dertli Divani**5. Hakk'a Âşık Olan**

Hakk'a âşık olan kimse o bir nurdur yâre
karşı

Boynu bükük benzi sarı azmeyler dilâra
karşı

İsm-i ayva bahçe içre yanıptır ol nara
karşı

Şah Hüseyin deyi ağlar ol gerçek didâr'a
karşı

Gözüm görünce ol demi aklım pinhan
eyledin

Yüreğimin yağı düştü ciğerim kan
eyledin

Hel âta suresini Âdem'e ihsan eyledin
Şükür Velâkat deminde bu sırr-ı esrara
karşı

Her taraftan yol uğrattım hubların
serdarına

Sakın İblis iğvasından uyma nefsin
varına

Salma elden bu fırsatı deme bugün
yarına

Yarını ya da kılanlar ah ederler dâr'a
karşı

Deşt-i Kerbelâ aşkına aşk ile cenge giren
Kırıp inkâr askerini al-kırmızı reнге
giren

Bin bir dondan baş gösterip âlemin rızkını

veren

Her âleme agâh olan Şah İmam Haydar'a
karşı

Dervişler hub semah döner hem dönerler
naz ile

Hüseyinler Hu çekerler söyleşirler rumz
ile

Tevhid-i halka tutarlar Allah Allah saz
ile

Kutb-u âlem Hacı Bektaş Veli-yi
Hünkâr'a karşı

Elif Be'yi bilmez iken ebcede yol ettiren
Kur'an'ın gözün gösterip Cim ile Dal
ettiren

Sadık'ı yoktan var edip babında kul
ettiren

Pişivalar pişivası ol gani settar'a karşı

Söz: Sadık Baba Müzik: Dertli Divani

6. Rastgele Söyleme Sözü

Ele dile bele herdem

Sahip ol da pişir özü

Sıfatı insanız madem

Bırak eğri büğrü izi

İster bay ol ister geda

Kim baki kaldı dünyada

Hele düşün camiada

Rastgele söyleme sözü

Safsatadan eden lak lak

Özü hamdır sözü naHakk
Sen gel kendi aynana bak
Sanma kördür elin gözü

İster İsa ister Musa
Budur kural budur yasa
Gark olursun ise pasa
Yelleme sönmüş bir közü

Yolun uğratma zulmete
Dertli Divani 'den öte
Bağlan rah-ı Hakikate
Dolaşma yokuşu düzü

Ali Ali canım Ali
Canımın cananı Ali
Ali'dir imanım Ali
Pirim Hacı Bektaş Veli

Söz-Müzik: Dertli Divani

7. Serçeşme

Yaşanılası dünyanın
Ne tadı ne tuzu kaldı
Ömür denen şu zamanın
Çoğu gitti azı kaldı

Çalışmadan yiyeceklerin
Derimizi giyenlerin
Nice benim diyenlerin
Ne izi ne tozu kaldı

Çürük ökçe yırtık taban
Kurdu kuşu ettik çoban

Gariban daha gariban
Ne çulu ne bezi kaldı

Bizden geçinen kallesler
Döner geri bizi taşlar
Sıvıştı yaren yoldaşlar
Ne sözü ne özü kaldı

Cahiller kendini aklar
Kamiller özünü yoklar
Kurudu çaylar ırmaklar
Ser Çeşme'nin gözü kaldı

Dertli Divani'nin varı
Cananıdır Canın öz yâri
Geçti bu devrin baharı
Ne yazı ne güzü kaldı

Söz-Müzik: Dertli Divani DİKTİĞİMİZ FİDANLAR (SANA NE BANA NE)

9. Gören Oldu mu?

Dinleyin yarenler bir sualım var
Kanatsız güvercin gören oldu mu?
Kimi zarar eyler kimisi de kâr
Gönül postun dosta seren oldu mu?

Hey dost hey dost hey dost hey dost hu
diyelim pir aşkına
Ali Ali Ali Ali sen yardım eyle düşküne

Hangi mihmaneye baki kalmış han
Leyla'nın aşkından mecnun ağlar kan

Gönül bağ misali akıl da bağban
Yolup dikenini süren oldu mu?

Nakarat

Gayetçe konuşur papağan dili
İnan ki dilinden ayrıdır hali
Firdevs-i Ala'da yetişen gülü
Ya koklayıp ya da deren oldu mu?

Nakarat

Dertli Divani de günahkâr kuldur
Aşkın kazanından kepçeni doldur
Her şeyin temeli ne ise odur
Temelsiz binayı ören oldu mu?

Nakarat

Söz-Müzik: Dertli Divani

10. Mezarım Tüter

Gel gönül usanma derd-i belâdan
Sanma ki aşk yolu kolayca biter
Mecnun'a bir cefa gelse Leyla'dan
Tac-ı devlet gibi serinde tutar

Bu can o dostundur içinde nem var
Uğrunda ölürsem daha ne gam var
Bu aşkın içinde hoş bir âlem var
Tüm dünya zevkini bir yana atar

Melûli'yi ecel gelir alırsa
Açılır goncalar bahar gelirse
Herkes sevdiğini arar bulursa
Yanar kemiklerim mezarım tüter

Söz: Melûli Baba

Kaynak: İbrahim Erdem

Düzenleme: Arif Sağ

11. Düş Olduk

Hey erenler be kardeşler ne hikmet
Şöyle bir acayip hale düş olduk
Şah'ın bahsettiği en büyük nimet
Sırat-ül müstakim yola düş olduk

Gel kardeşim beyan eyle bu hali
İnsan olan kesmez bindiği dalı
Gördünüz mü meyve veren bir çalı
Kudret haznesinde dala düş olduk

Divani'nin çeşmi yaşı silinmez
Verilen ikrardan geri dönülmez
Gerçeğin hayatta kadri bilinmez
Ondan altın iken pula düş olduk

Söz-Müzik: Dertli Divani

12. Hakikat Denildi Erkânımıza

Hakkı pek yakında gördük inandık
İlk başta danıştık vicdanımıza
Gerçekler yoluna girdik uyandık
Hakikat denildi erkânımıza

Naci güruhuna bendeyiz bende
Hakkı ispat edip kâmil insanda
Şeytan'ı tanıyıp düşmeyen fende
Odur layık olan irfanımıza

Kamil irfanıdır bizim gıdamız
Meleklerin secdegâhı âdemiz
Ancak özün bilen duyar sedamız
Asla cahil ermez esrarımıza

İyice inceledik biz o Kuran'ı
Biz canlı kitapta okuduk onu
Arif ol da evvel kendini tanı
Yoksa aklın ermez lisanımıza

İbreti razıyam lütufa kahre
Asla değer vermem cahile köre
Elim göğe açıp eğilmem yere
Gönülden bağlıyız
Allah'ımıza/Cananımıza

Söz-Müzik İbreti Baba
HASBİHAL (14 ADET ŞİİR)

1. Veli'yi Gördüm

Dün gece seyrimde bâtın yüzünde
Hünkâr Hacı Bektaş Veli'yi gördüm
Elif taş başında nikap yüzünde
Aslı imam nesl-i Ali'yi gördüm

Geçti seccadeye oturdu kendi
Cemâli nurundan چراغ uyandı
İşaret eyledi sakiler sundu
Bize Hakk'tan gelen doluyu gördüm

İçtim ol doluyu aklım yitirdim
Çıkardım benliği m ikrar getirdim
Menzil gösterdiler geçtim oturdum
Tığ-ı bend bağlanmış belimi gördüm

Mürşit eteğinden tutmuşam destim
Bu idi muradım erişti kastım
Bilmem sarhoş muyum neyim ben
mestim

Erenler verdiği dilimi gördüm

*KALENDER Abdal'*ım koymuşam seri
Canım kurban ettim gördüm didarı
Erenler serveri gerçekler eri
Hünkâr Hacı Bektaş Veli'yi gördüm

Söz: Kalender Çelebi (1476-1528)

Yöre: Kısas- Ş. urfa

Derleyen: Dertli Divani

2. Yol Nerde Kaldı

Gayrı harap oldu bozuldu cihan
Eski gidişatla yol nerde kaldı
Bozuldu bağ bahçe gitti bahçıvan
Bülbülün konduğu gül nerde kaldı

Eski günlerimiz bahar yaz idi
Bahçemize konan şahinbaz idi
Her günümüz muhabbetle saz idi
Hoş avazla öten tel nerde kaldı

Şimdi bir huyumuz gitmiyor hoş
Kimi ağa oldu kimisi paşa
Atlas libas giyen geçiyor başa
Hani aba, hırka, şal nerde kaldı

Kime ne diyem de ben kime küsem
Yağmur gibi yağam yel gibi es em
BÜRYANİ hasbîhâl olayım desem
Müşkül danışacak kul nerde kaldı

Söz: Âşık Büryani 1928-1990

Yöre Kısas - Ş. urfa

Derleyen: Dertli Divani

3. Aşk Olsun

Her nesnede Hakk eseri
Gören canlara aşk olsun
Dost yoluna canı seri
Veren canlara aşk olsun

Gel mecaza dikme gözün
Daim doğru söyle sözün
Gerçek erenlerin izin
Süren canlara aşk olsun

DERTLİ DİVANİ'nin dili
Andırır Şeyda bülbülü
Dost bağında açan gölü
Deren canlara aşk olsun

Söz-Müzik: Dertli Divani

4. Bulandı Aşkımın Seli

Bulandı aşkımın seli
Acep şimdi durulmaz mı?
Hüsnü'n gördüm oldum deli
Akıl başa derilmez mi?

Yüzün benzer dolunaya
Sensin ömrüme sermaye
Yüzüm sürdüm Hakk-i paye
Hatırcığım sorulmaz mı?

Ferhat'tır dağları delen
Şirin'in yoluna ölen
Der *GÜZİDE* mecnun olan
Leyla'sına sarılmaz mı?

Söz: Güzide Ana 18.yüzyıl

Müzik: Dertli Divani

5. Haydar

Dediler zi-keramet kanı Haydar
Dayanılmaz derdin dermanı Haydar

Hakk'ın kudretleri sende ayandır
Velayet mülkünün sultanı Haydar

Cemad'a dil verirsin emr-i Yezdan
Verir nutkun ölüye canı Haydar

Kamu müminlerin kalbinde mihrin
Oluptur dini hem imanı Haydar

İmamü'l müttekinsin bellü Bayık
Erenler merdinin merdanı Haydar

Behişt ehline saki-i ezelsin
Hakk'ın sende erer ihsanı Haydar

YEMİNİ dert mende eyle in ayet
Dalalette komagıl anı Haydar

Söz: Yemini 15.yüzyıl

Yöre: Kısas - Ş.urfa

Derleyen: Dertli Divani

6. Bugün Yarın Derken

Bugün yarın derken çok zaman geçti
Gidem dedim gidemedim yâre ben
Bu ayrılık dilde çok yara açtı
Hasret kaldım o gül yüzlü yâre ben

Verdi felek bana bin türlü elem

Geldi geçti ömrüm ah ile her dem
Gönülde açılan yaraya merhem
Çok aradım bulamadım çare ben

FEYZİ 'ya gönlümüz derd-i elemde
Böyle tayin olmuş levh-i kalemde
Bir gonca gül için bezm-i âlemde
Düştüm bülbül gibi ah-ü zara ben

Söz: Feyzullah Çelebi 1811 - 1878

Yöre: Nurhak - K.Maraş

Derleyen: Mustafa Kılçık

7. Turnalar(Semah)

Pervaz vurup gökyüzünde dönünce
Dinley'n tarif edem yolu Turnalar
Hidayet Mevla'dan kalkın deyince
Gözetleyin sağı solu Turnalar

Varıncağz Amasya'nın üstüne
Secde kılın Hamdullah'ın postuna
Dergâhını, damanına, destine
Ezelden demişiz beli Turnalar

Durmayın Çetmi'de açın pervazı
Ali Pir Civan'a eyley'n niyazı
Hacıköy'de şehitlerin şahbazı
Onun da bir ismi deli Turnalar

Merzifon'dan seyreyleyin obayı
Kılavuz eyleyin bad-ı sabayı
Ziyaret eyleyin Pir-i babayı
Hoştur o sultanın hali Turnalar

Bir gececik yatın Kırklar dağında
Bülbül öter bahçesinde bağında
Açın kanatları seher çağında
Seyredin ülkeyi ili Turnalar

Hamdullah gören çeker mi yası
Pirim Bektaş Veli mülkün ihyası
Nur-i Cemâlettin hasların hası
PERVANE ol yârin kulu Turnalar

Söz: Pervane (Âşık Sıtkı 1865-1928)

Yöre: Kısas -Ş.urfa

Derleyen: Dertli Divani

8. Kim Gelir

Ol benim şahımı
Görmeye kim gelir
Zevk ile sefasın
Sürmeye kim gelir

İncidir dişleri
Kalemdir kaşları
Can için başları
Vermeye kim gelir

Asası elinde
Kemerini belinde
Pirimin yolunda
Ölmeye kim gelir

PİR SULTAN illeri
Uzaktır yolları
Bahçede gülleri
Dermeye kim gelir

Söz: Pir Sultan Abdal

Müzik: Lütfü Gültekin

9. Bilesin

Zaman her şeyin ilacı kendine gel
imanım

Boz bulanık akan sular durulacak bilesin
Böyle gelmiş böyle gider diye bir şey
yok canım

Kokuşmuş düzenin çarkı kırılacak
bilesin

Kötü söz sahibinindir bunu iyi anla bil
Bu yol çok çetin bir yoldur bildiğin gibi
değil

Ne kimseyi aşağıla ne de kimseye eğil
Kişi kendi vicdanından sorulacak bilesin

Gel bre *DERTLİ DİVANİ* yar olalım
yarsıza

Bir yerine bin yuh olsun onursuza arsız
Duygu emek sömürene, talancıya,
hırsıza

Dur diyecek ulu divan kurulacak bilesin

Söz- Müzik: Dertli Divani

10. Ne Deyim

Ne deyim yazıklar olsun

Hep çamura yatanlara

Onurunu şerefini

Menfaata satanlara

Gerçekleri gören göze

Diken gibi batana vah

Yüze dost gibi görünüp

Arkadan taş atana vah

Zalimin zulmüne bakma

Onun ömrü kısa olur

Alır mazlumun alımı

Bir gün belasını bulur

Bugün *DERTLİ Divaniyiz*

Yarın da öyle olacak

Ölümsüzlük şerbetinden

Boş kadehimiz dolacak

Söz-Müzik: Dertli Divani

11. Zamanı Gelir

Üzülmeyin sonu ne olur diye

Hesap sorulmanın zamanı gelir

Bilmem bu ayrılık gayr ilik niye

Sıkı sarılmanın zamanı gelir

Hainlerin maksatları sezile

Zayıf ezmek isteyenler ezile

Dolambaçlı olsa bile menzile

Dostlar varılmanın zamanı gelir

Ezilmişin dostu ise *MAHRUMİ*

Barıştırrır küstü ise *MAHRUMİ*

Ölü gibi sustu ise *MAHRUMİ*

Tekrar dirilmenin zamanı gelir

Söz-Müzik: Âşık Mahrumi 1932 - ?)

12. Firar Eyleme

Eğer gidemezsen Hakk'ın yoluna

Gelip de sonradan firar eyleme

Lanet vardır nefesine kul olana
Gönlünden gümanı sil, var eyleme

Kâmilin sohbeti dünyayı değer
Dünyaya aldanan gafilmiş meğer
Hakikate ermek istersen eğer
Yık nefs kalesini imar eyleme

Gel *DERTLİ DİVANİ* fehm et arını
Her can bilir zararını kârını
Sende mevcut ise Hakk'ın sırrını
Sakın ol cahile izhar eyleme

Söz-Müzik: Dertli Divani

13. Dönen de Oldu (Uzun Hava)

Sırat-i müstakim bu menzil kardaş
Varamayıp geri dönen de oldu
Hakikat yolunda olmuşken sırdaş
Nefsine yenilip sönen de oldu

Dört kitabı dört satırla okuyup
Çulha olup türlü bezler dokuyup
Bülbül gibi gül dalında şakıyıp
Varıp necasete konanda oldu

Gel *DERTLİ DİVANİ* gafletten uyan
Sıtkı sadakatle pirine dayan
Helalı gözetir gerçek er olan
Harama elini sunan da oldu

Söz -Müzik: Dertli Divani

14. Hey Gönül

Daha dalgalanmadan
Coşmak isteyen gönül

Yolu izi bulmadan
Koşmak isteyen gönül

Sevmek ister seversin
Dosttan silleyi yersin
Dağlar özgürlük dersin
Aşmak isteyen gönül

Hey gidi gönül hey gönül
Hey gidi gönül hey gönül

Ne oldu olacakta
Gezer köşe bucakta
Kaynamadan ocakta
Pişmek isteyen gönül

Gücün az dileğin bol
Gönül biraz uslu ol
DERVİŞ Baba'yı bir yol
Deşmek isteyen gönül

Hey gidi gönül hey gönül
Hey gidi gönül hey gönül

Söz: Derviş Baba (İsmail Kaygusuz)

Müzik: Dertli Divani

HAKİSÂR (13 ADET ŞİİR)

1. Bugün Erenlere Kurban

Bugün erenlere kurban
Serim meydanda meydanda
Bütün ikrar canım feda
Canım meydanda meydanda

Kelleme koltuğuma aldım
 Kan ettim kapına geldim
 Ettigime pişman oldum
 Sırrım meydanda meydanda

Yoktur çınarım tımarım
 Yoktur gönülde gümanım
 Al malımı ver imanım
 Varım meydanda meydanda

Erlere hülle don biçin
 Kelp-i rakiplerden kaçın
 Ben bülbülüm bir gül için
 Zarım meydanda meydanda

Gerçek olan olur veli
 Veli olan olur gani
Nesimi 'yem yüzün beni
 Derim meydanda meydanda

Söz: Kul Nesimi

Müzik: Geleneksel

Yöre: Urfa / Kısas - Sırrın - Akpınar

Derleyen: Dertli Divani

Bağlamalar: Erdal Erzincan

Akustik Bas: Erdal Erzincan

Perküsyon: Özcan Gök

Vokaller: Erdal Erzincan - Tolga Sağ

- Hüseyin Korkankorkmaz - Can

Kalaycıoğlu - Gökhan Dülek-Ahmet

Koçak

2. Hizmet Edelim Gerçeğe

Hizmet edelim gerçeğe

Ol şahı merdana karşı
 Varalım ulu divana
 Muhammed servere karşı

Daim zikrederim yâri
 Gönül bivefadan fari (fariğ)
 Sıralandı şah/er katarı
 Azmeyler didâr'a karşı

Yürü menzile yete gör
 Küfrün imana sata gör
 Kadim ikrarın tuta gör
 Aht ile peymanı karşı

Hakk dedim meydana geldim
 Mürşidimsin sana geldim
 Ateşinle yana geldim
 Şem 'ine pervane karşı

Şükür Hakk ile pazarım
 Hakkın ismini yazarım

Sadık der bahri yüzerim

Gavvasım ummana karşı

Söz: Sadık Baba

Müzik: Geleneksel

Yöre: Urfa / Kısas - Sırrın - Akpınar

Derleyen: Dertli Divani

Bağlamalar: Erdal Erzincan

Akustik Bas: Erdal Erzincan

Perküsyon: Özcan Gök

Vokaller: Erdal Erzincan - Tolga Sağ

- Hüseyin Korkan korkmaz - Can

Kalaycıoğlu - Gökhan Dülek

3. Yüzüm Süre Süre

Yüzüm süre süre geldim dergâha
Erenler meydanı uludur deyi
Aradım noksanı özümde buldum
Kusura kalmayan ganidir deyi

Şehzadem var deyi inandım geldim
Arayı arayı ben piri buldum
Gönül kuşun gönül avına saldım
Cığalı Turnamın telidir deyi

Hâkisar olmuşam pirin yoluna
Sultan olan bakar kulun halına
Bir baz ile indik derya salına
Yüzerim pirimin gölüdür deyi

Cevahir madeni pirin elleri
Seherde açılır gonca gülleri
Kılavuzla aştık yüce belleri
Menzilim erenler yoludur deyi

Veli’m Pir’e vardı Pir meydanında

Her ne ister isen var meydanında

Alışveriş eyler kâr meydanında

Metaım bezirgân malıdır deyi

Söz: Âşık Veli

Müzik: Geleneksel

Yöre: Urfa / Kısas - Sırrın - Akpınar

Derleyen: Dertli Divani

Bağlamalar: Erdal Erzincan

Akustik Bas: Erdal Erzincan

Perküsyon: Özcan Gök

4. Bir kez Gönül Yıktın İse

Bir kez gönül yıktın ise
Bu kıldığın namaz değil
Yetmiş iki millet dahi
Elin yüzün yumaz değil

Yol odur ki doğru vara
Göz odur ki Hakk’ı göre
Er odur alçakta dura
Yüceden bakan göz değil

Doğru yola gittin ise
Er eteğin tuttun ise
Bir hayır da ettin ise
Birine bindir az değil

Yunus bu sözleri çatar
Sanki balı yağa katar
Halka metaların satar
Yükü gevherdir tuz değil

Söz: Yunus Emre

Müzik: Geleneksel

Yöre: Malatya / Arapgir / Onar Köyü

Kaynak: İsmail Kaygusuz

Derleyen: Dertli Divani

Düzenleme: Erdal Erzincan

Bağlamalar: Erdal Erzincan

Akustik Bas: Erdal Erzincan

Perküsyon: Özcan Gök

5. Hal olmayınca

Gönül arzuladı dostun ellerin

Aşamam dağları yol olmayınca
Aşkına o dostun hele yan ağla
Çalışıp beş kuruş pul olmayınca

O dosta yar olmak sanki kolay mı?
Yüzü şemsi kamer kaşları yay mı?
Vahdetin bağında köşk mü, saray mı?
Giremem o dosttan gel olmayınca

Dostum himmet edip saldıra beni
Aşkın ateşine yandıra beni
Ol ulu deryaya daldıra beni
Hakikat haliyle hal olmayınca

Yine dosttan olur bu derde çare
Ey gafil sen seni özünde ara
Dar-ı Mansur olup bağlan ikrara
Gönlünde bir kıyl-ü kal olmayınca

Gezdiren insanı dane-i kismet
Yanayım dost için eyleyem feryat
Büryânî'yim derki fırsat bu fırsat
Mürşid-i Kâmil'den el olmayınca

Söz: Âşık Büryânî

Müzik: Geleneksel

Yöre: Urfa / Kısas - Sırrın - Akpınar

Derleyen: Dertli Divani

Bağlamalar: Erdal Erzincan

Akustik Bas: Erdal Erzincan

Perküsyon: Özcan Gök

Vokaller: Tolga Sağ - Can Kalaycıoğlu

- Cem Doğan - Gökhan Dülek

6. Bilinmez Oldu

Yazık ki ne yazık dostlar geçip giden
zamana

Karanlıktan aydınlığa bir yol alınmaz
oldu

Madem her şey insan için, her şey
insandan yana

Hani Hakk hukuk adalet nerde bulunmaz
oldu

Ezen ezilen sınıflar karışmış birbirine
Riyakâr olanlar geçmiş aklıselim yerine
Önün sonun görmeyenler gider körü
körüne

Ehli irfan olmayınca karar kılınmaz oldu

Asalet kişide yoksa soydan boydan ne
gelir

Arifler, gerçek erenler bunu hep böyle
bilir

Der, **Dertli Divani** canlı cansız tüm
kâinat bir

Varlık âleminde varız neden bilinmez
oldu

Söz - Müzik: Dertli Divani

Bağlamalar: Erdal Erzincan

Akustik Bas: Erdal Erzincan

Perküsyon: Özcan Gök

7. Ervahlar Ezelden

Ervahlar ezelden evvelki safta

Elest hitabında ben belâ dedim

Koyma beni anasırda hilâfta

Canım cemâline müptela dedim

Ruhlar aşk meyinden oldu mestane

Kimi küfre daldı kimi imana

Saf be saf olarak durduk divana

İnkârlar lâ dedi ben illâ dedim

Ne çare kün emri zuhura geldi

Eşya ve mahlûkat hep zahir oldu

Her ervah kendini bir yolda buldu

İmanım ikrarım ben sana dedim

Dertli çok hikmetten irşat olmadı

Sensiz mahşer yeri gûşad olmadı

Çok nebiye vardım imdat olmadı

Şefaât kanısın Mustafa dedim

Söz: Âşık Dertli

Müzik: Geleneksel

Yöre: Urfa / Kısas - Sırrın - Akpınar

Derleyen: Dertli Divani

Düzenleme: Erdal Erzincan

Bağlamalar: Erdal Erzincan

Akustik Bas: Erdal Erzincan

Perküsyon: Özcan Gök

Vokaller: Tolga Sağ - Can Kalaycıoğlu

- Cem Doğan - Gökhan Dölek

8. Ta Ezeli Ezeliden

Âşık olmuşuz didâr'a

Ta ezeli ezeliden

Bağlanmışız bir ikrara

Ta ezeli ezeliden

Kavli ikrar, ahdi misak

Elest bezminden beri Hakk

“Ene'l Hakk” dedik, Hakk mutlak

Ta ezeli ezeliden

İnsan insanın aynası

Damla deryanın mayası

Fark eyledik hamı hası

Ta ezeli ezeliden

Dertli Divani bu ne hâl

Gönlüm söyler dillerim lal

Kimi elif kimisi dal

Ta ezeli ezeliden

Söz - Müzik: Dertli Divani

Düzenleme: Erdal Erzincan

Bağlamalar: Erdal Erzincan

Akustik Bas: Erdal Erzincan

Perküsyon: Özcan Gök

Vokaller: Tolga Sağ - Can Kalaycıoğlu

- Cem Doğan - Gökhan Dölek

9. Lâl-i Gevher

Lal-i gevher inci mercan satarız

Ne hikmettir anlayan yok bizleri

“El ele el Hakk'a” giden katarız

Bir noktaya bağlanmışız özleri

Varlık âleminden geldik cihana

Er olanlar daim doğrudan yana

Düşmanın kurşunu kâr etmez bana

Deldi ciğerimi dostun sözleri

Dertli Divani'ye derman bulanın

Aşka âşık olup aşkla dolanın

Verdiği ikrara sadık olanın

Hakk'ı "Hakk 'el yakîn" görür gözleri

Söz - Müzik: Dertli Divani

Düzenleme: Erdal Erzincan

Bağlamalar: Erdal Erzincan

Akustik Bas: Erdal Erzincan

Perküsyon: Özcan Gök

Vokaller: Tolga Sağ - Can Kalaycıoğlu

- Cem Doğan - Gökhan Dülek

10. Bad-ı sabadan Gayrı

Hâsılım yoh ser-i kûyunda beladan gayrı

Garazım yoh reh-i ıskında fenadan gayrı

Ney-i bezm-i gamem ey ah ne bulursan
yele ver

Od'a yanmış kuru cismümde hevedan
gayrı

Perde çek dideme hicran günü ey kanlı
yaşum

Ki gözüm görmeye ol mah - likâdan
gayrı

Ne yanar kimse mene ateş-i dilden özge
Ne açar kimse kapım bâd-ı sabadan gayrı

Bozma ey mevc gözüm yaşı habâb'ın ki
bu seyl

Koymadı hiç imaret bu binadan gayrı

Bezm-i ışk içre **Fuzuli** nice ah
eylemeyüm

Ne temettü bulunur Ney'de sadâdan
gayrı

Söz: Fuzuli

Derleme: Dertli Divani

11. Ene-l Hakk

Daim Ene'l Hakk söylerem Hakktan çü
Mansur olmuşam

Kimdir beni berdar eden, bu şehre
meşhur olmuşam

Kıblesiyem sadıkların, mâşukıyem
âşıkların

Mansuruyem lâyıkların, çün beyt-i
mamur olmuşam

Musa benem kim(ki) Hakk ile daim
münacat eylerem

Gönlüm tecelli turudur, anın için Tur
olmuşam

Erdim kaşın miracına kim(ki) kab-ı
kavseyn oldürür

Vuslat şebinde gör beni, ser ta kadem nur
olmuşam

Bezm-i ezelde içmişem vahdet meyin
cür'asın

Şol cür'adan kim(ki) ta ebed sermest ü
mahmur olmuşam

Ey mihr yüzün Vedduha, Velleyl imiş
saçın kara
Lâlin bana darüşşifa oldur ki rencur
olmuşam

Her ne yana döner yüzüm yâri görür
anda gözüm
Çün bu gamımdan gam yedim şâdan ü
mesrur olmuşam

*Ol şahid-i gaybi benem kim(ki) kâinatın
ayniyem
Ol nutk-u rabbani benem ki dilde mezkûr
olmuşam*

Çün on sekiz bin âleme oldu vücudum
ayine
Ol suret-i Rahman benem kim(ki) halka
mestur olmuşam

Ol gizli gencin sırrıyem kim(ki) zahir
oldu âleme
Ol gevherem kim gün gibi âlemde
meşhur olmuşam

Çün ben **Nesimi** gevherem, gencim size
faş eylerem
Ben bir deli divaneyem, gör kim(ki) ne
mamur olmuşam

Söz: Seyit Nesimi

Müzik: Dertli Divani

12. Aşkın Pazarı

Güzel Şah'ın nutku nefesi ile
Hakk'tan nasip olmuş gizli varım var
Aşkın pazarında olur mu hile
Her alış verişte milyon kârım var

Sundular da aşkın meyinden içtim
Ol demde ak ile Kara'yı seçtim
Hüseyin aşkına serimden geçtim
Hallac-ı Mansur'dan kalan dârım var

Dertli Divani'yi tan edenler çok
Namert lokmasına şükür karnım tok
Cennet-i âlâya ihtiyacım yok
Benim Cemâl ile Hakk didarım var

Söz - Müzik: Dertli Divani

Bağlamalar: Erdal Erzincan

Akustik Bas: Erdal Erzincan

Perküsyon: Özcan Gök

13. Ben Beni Bilmezdim

Ben beni bilmezdim hatır kırardım
Meğer ilmim noksan imiş bilmedim
Ben insandan başka ilah arardım
Meğer İlâh/Kâmil insan imiş bilmedim

Tüm vadiler gibi sahralar gibi
Sıra dağlar gibi yaylalar gibi
Akan sular gibi deryalar gibi
Cümle âlem bir can imiş bilmedim

Daimi'yim benliğime kanardım

Ben beni görmezdim eli kınardım

Kişiye kendime düşman sanardım

Nefsim bana düşman imiş bilmedim

Söz - Müzik: Âşık Daimi

Bağlamalar: Erdal Erzincan

Akustik Bas: Erdal Erzincan

Perküsyon: Özcan Gök

Vokaller: Erdal Erzincan - Can

Kalaycıoğlu - Cem Doğan - Gökhan

Dülek

**DERTLİ DİVANİ İLE 30. YIL²³ (14
ADET ŞİİR)**

1.Yorulmak Olmaz

Hakikat yolunda yolcuyum dersin

Can bedende iken yorulmak olmaz

Yol içinde seni sorarlar senden

Keşmekeş didâr'a varılmak olmaz olmaz
canım

Yol içinde seni sorarlar senden

Keşmekeş didâr'a varılmak olmaz olmaz
canım

Masiva'yı özümüzden atalım

Zehri nuş edip bala katalım

Güzel Şah'tan dest-i daman turalım

Sen bana ben sana darılmak olmaz olmaz
canım

Güzel Şah'tan dest-i daman turalım

Sen bana ben sana darılmak olmaz olmaz
canım

Büryânî'yem budur kavlı-i kararım

Özde mevcut olan Hakk'ı ararım

Ariflere kâmillere sorarım

Daha bundan özge sorulmak olmaz
olmaz canım

Ariflere kâmillere sorarım

Daha bundan özge sorulmak olmaz
olmaz canım

**Söz: Âşık Büryânî/Müzik: Dertli
Divani**

2. Pınar Baştan Bulanır

Cümle âlemler bilir ki pınar baştan
bulanır

Yüce dağların başından nice yollar
dolanır

Hakk hukuk bilmeyen kişi padişah olsa
dahi

Tacı tahtı sarayıyla sallanır mı sallanır

Kolay mı devri âlemde aşkla sevgiyle
dolmak

Marifet odur ki Hakkı kendi özünde
bulmak

Ayn'el yakın İl'm'el yakın Hakk'el yakın
deminde

Varlığın sırrına eren yolun yolcusu
olmak

Âşıkların sadıkların ustasına şah dedik

Aşkına narına yanmayan cana ham ervah
dedik

Dertli Divani fakirin yürüdüğü bu yolda

²³ Albüm içinde 3 yeni şiirin metin hâline
yer verilmiştir. Diğer şiirler önceki albümlerde
geçtiği için tekrarına gerek duyulmamıştır.

Aşk1 beyan eden her kim ona eyvallah
dedik

Söz-Müzik: Dertli Divani

3. Bekler Dar Beni

Has bahçede biten bir gül uğruna
Bülbül gibi almış ahu zar beni
Özümü yandırdım aşkın narına
Bab-1 Hakikatte bekler dar beni

Bir dilber sevmişem hublar içinde
Emsali bulunmaz Çin-i Maçın'de
Üryan büryan oldum dört dağ içinde
Üşütmez etraftan yağın kar beni

Bir kerece gelmiş oldum cihana
Bu aşkın elinden ben yana yana
Bir Dertli Divani diyerek bana
Kendine bağladı güzel yar beni

Söz-Müzik: Dertli Divani

4. Urfa Semahı

3. Bölüm / Çark-ı Pervaz

Gece gündüz durmaksızın
Yoluna revan1z senin
Her yerde hazır nazırsın
Sensin mabudu cümleinin

Ezel ebet sensin Gaffar
Varlığın bizim ile var
Gel ihsan eyle güzel yar
Bize gevher-i madenin

Muhammed Ali Nur'undur

Pir Bektaş Veli sırrındır
Bu senin gizli varındır
Gördük didar-1 Cemal'in
Dertli Divanî'ye himmet
N'ola dilber kıl hidayet
Bakidir nur-u velayet
Şahidi Kur'anü'l Mübin.

Nenni de nenni neni

Dost nenni nenni has
nenni nenni

**Söz: 1. ve 2.Bölüm Âşık Veli/ Söz: 3.
Bölüm Dertli Divani Müzik:
Geleneksel / Yöre: Şanhurfa, Kısas-
Sırrın-Akpınar**

TEKLİ ÇALIŞMA

1. Unutma Halkım

İnsan olan silebilir
Gönlünden kini nefreti
Sevgi barış huzur gelir
Alt edince cehaleti
Unutma halkım, sen de not eyle

Hak hukuku bilmeyeni
Yoksul Hakkını yiyeni
İhmale kader diyeni
Unutma halkım, sen de not eyle!

Yolsuzu soysuza katar
Suçu başkasına atar
Vicdan denen teraziyi
Adalet dengede tutar

Unutma halkım, sen de not eyle!

Dertli Divani her anı

Geleceğini çalanı

Bilime karşı olanı

Unutma halkım, sen de not eyle!

Söz-Müzik: Dertli Divani

Bağlamalar: Kutsal Evcimen

Gitar: Sinan Güngör

Stüdyo: Dolu

Video-Grafik: Caner Akbal

EK 4. ORJİNALLİK RAPORU FORMU

**ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU**

**ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI BAŞKANLIĞINA**

18.01.2024

Tez Başlığı: ÂŞİK DERTLİ DİVANİ'NİN TASAVVUF KONULU ŞİİRLERİNDE YAPI VE İZLEK

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 210 sayfalık kısmına ilişkin, 18.12.2024 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 29'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- 2- ☒ Kaynakça hariç
- 3- ☒ Alıntılar hariç
- 4- ☒ 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nde belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

18.01.2024

Adı Soyadı:	Güldane SORAN
Öğrenci No:	22201600004
Ana Bilim Dalı:	TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
Programı:	HALK EDEBİYATI
Statüsü:	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

EK 5. ETİK KURUL MUAFİYET FORMU

ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU

ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

18.01.2024

Tez Başlığı: ÂŞIK DERTLİ DİVANİ’NİN TASAVVUF KONULU ŞİİRLERİNDE YAPI VE İZLEK

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon’dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

18.01.2024

Adı Soyadı:	Güldane SORAN
Öğrenci No:	22201600004
Ana Bilim Dalı:	TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
Programı:	HALK EDEBİYATI
Statüsü:	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

SÖZLÜK

Abat: Mamur, şen.

Ab-ı hayat: Hayat suyu. Ölümsüzlük suyu.

A'dem: İlk an. Aydınlık.

Âdem: İnsan olarak isimlendirilen varlık. İyi, temiz kimse. Dini inanışlara göre dünya üzerindeki ilk insan.

Adû: Düşman.

Ağyar: Yabancı kimseler, başkaları, el.

Ahd: Söz vermek.

Ahd-i(û)Peyman: Erenler Cemi'nde İkrar verme, yemin etme ve hazırda bulunan canları, Hakk'ı şahit tutmak

Ahkâm: Yargılar, hükümler, kurallar.

Ah ü zar: Ağlayıp inleme.

Ahvâl: Haller, durum, vaziyet.

Ahvâl-i vahdet: Varlığın hali, durumu.

Aklîselim: Sağduyu sahibi; doğru, akla uygun yargılar verme yeteneğine sahip olan.

Âmel: İnsanın bilerek veya düşünerek yaptığı iş, hareket ve davranış.

Anasır: 4 nesne,4 unsur (Toprak, su, hava, ateş)

Anı, ana, anları: Onu, ona, onları.

Anın: Onun.

Ar: Utanma.

Arif: Kavrayış, anlayış, sezgisi güçlü kimseler.

Arâm: Yerleşme, karar kılma, eğleşme.

Asel: Bal.

Arş: Gökyüzü. Yedinci ve en üst gök katı! Hakk'ın isim ve sıfatlarının ortaya çıkma, belirme yeri. Yedi kat göklerin en üstü. Bâtini anlamda Vücut-u Âdem'in başının üstü.

Arş kürs binası: Hakk'ın idaresinde olan varlık âlemi. Hakk katı, Hakk Divanı. (Bâtini olarak: Vücut-u Âdem)

Âta: Hakk'a yürümüş olan can.

Avaz: Ses, çığlık.

Azim: Kesin karar vermek.

Azm: Kast. Sağlam ve kat'î karar. Sebat.

Azmetmek: Engelleri aşmaya kararlı olmak.

Azm-i râh: Yola gitmeye karar vermek.

Azminde: Kararında, sebatında anlamına gelir.

Bâb: Kapı.

Bâb-ı aşk: Aşk kapısı.

Bâde: Dolu, dem.

Bâd-ı saba: Doğudan esen, hafif hoş rüzgâr. Sabah rüzgârı.

Bahr: Deniz.

Bâki: Kalıcı, sürekli, ölümsüz.

Balım Sultan: Alevî-Bektaşiliğin kurumlaşmasını sağlayan Horasan kökenli tasavvuf âlimi.

Başının kaytını: Başının derdini, çaresini.

Belâ: Evet.

Bend-i zindan: Hapse atılmak, karanlıkta kalmak.

Behruz: Hızır'ın bir ismi.

Behişt: Cennet.

Berdar: Asılmış, darağacına çekilmiş.

Berzah: Ara yer. Perde. Zahir ve bâtın. Madde ve mana arasındaki sır perdesi.

Beyhude: Boş, yararsız, gereksiz.

Beyt-i mamur: Meleklerin kıblesi. Göklerde meleklerin tavaf ettikleri yer, makam.

Bezm: Meclis.

Bezm-i celi: Açık meclis.

Bezm-i ezel: Varlığın-Hakk'ın ilk toplantısı. "...bütün ruhlar orada birbirlerine şahit tutuldular."

Bezîrgân: Tüccar; alışverişte çok kâr amacı güden kimse anlamına gelir. Alevî-Bektaşî-Kızılbaş inancında, muhabbet erkânında bilgi alış-verişi demektir.

Bi vefa: Vefasız.

Bile: Beraber.

Bilece: Beraberce, beraber, birlikte.

Binâ: Göz.

Bir nokta/Nokta: Her şeyin başlangıcı... Hallâc-ı Mansûr, her şeyin özünün, tüm çizgilerin ana temelinin, bulunamayan gizli tek nokta olduğunu savunur. O nokta ki, Besmele 'deki "b" harfinin altındaki noktadır. Ve o nokta için Hz. Ali, "b'nin altındaki noktayım" diye işaret buyurur.

Burak: Hz. Muhammed'in Miraç'a çıkarken bindiği at. Ruhu Hakk'a götüren aşk anlamındadır.

Câr: Çağrı, imdat, yardım dileme.

Canan: Gönülden sevilmiş olan. Gönül verilmiş olan.

Cehd etmek: Çaba sarf etmek.

Cemad: Taş gibi cansız olan şey

Cemâl: Yüz güzelliği, Zahirî ve Bâtîni güzellik. Hakk'ın lütuf, ihsan ve rıza sıfatlarının karşılığı anlamına gelir.

Cengü cidal: Karşılıklı olarak sözle savaşmak, ikna için mücadele etmek.

Ceng/cenk: Savaş.

Cevlan/Cevelan: Gezinmek, gezme, dolaşma.

Cezbe: Vecd; Tanrısal bir duyuşun etkisiyle kendinden geçme durumu.

Çırak-Çerâğ: Tanrı'nın ışık biçiminde görünüşe taşınması, Hz. Muhammed'in Tanrı'dan gelen ilk ışık olması, ruhun aydınlanmasının sembolü olarak Cem törenlerinde yakılan kandil, mum, lamba ya da çıra.

Cidal: Sözle mücadele, ateşli konuşma.

Cim: Arap alfabesinde "ce" sesini gösteren harfin adı. Geleneksel Arap alfabesinin eski sıralanışıyla (*elif, ba, cim, dal*) ilk dört harfin okunuşuyla "Ebcad" hesabında ve Hurufilik inancında üç sayısının karşılığı. Hiçbir şey bilmeyen kimse! Hiçbir önemi olmayan şey!

Civan: Genç delikanlı manasına gelir.

Cur'a: Tek yudum, bir içimlik, bir yudumluk.

Cuş Etmek: Coşmak, coşup taşmak.

Cür'a: Yudum.

Çü: Gibi.

Çün: Çünkü mademki.

Dalalet: Sapkınlık, doğru yoldan ayrılma

Dâder: Birader, erkek kardeş.

Daman: Etek

Dar-ı Mansur: Alevîlik inancında yer alan 4 dâr duruşundan biridir. Dâr'ağacında asılarak katledilen Hallac-ı Mansur'dan esinlenerek yaratılan bu kavrama göre: Alevi-Bektaşî-Kızılbaş yoluna İkrar veren can, Mansur gibi yol uğruna ölümü göze almış, asılmaya hazır duruma gelmiş demektir. Cem meydanında asılır gibi ellerin yanda sallandırılması bu hali simgeler.

Darüşşifa: Sağlık hizmeti verilen, hastaların yatarak tedavi oldukları kurum.

Define: Toprak altına gömülerek saklanmış para ya da değerli şeyler. Değerli, önemli, az bulunur nitelikte kimse. Bâtını anlamda Hakk'ın âdemde var olan sırrı, cevheri, hazinesi.

Dehr: Uzun zaman, bin yıl.

Dem: An, zaman. İçki, şarap, dolu! Kamil insanların eğitici, öğretici, etkili ve olgun sözleri.

Demadem: An be an, her an.

Dergâh: Bir tarikattan olan kimselerin toplanıp birlikte tapındıkları, törenler düzenledikleri, barındıkları yapı.

Derun: Gönül, ruh, öz manasındadır.

Dest: El

Dest-i deman: El etek tutmak, Pir'e bağlanmak, Hâkk yoluna girmek.

Deyü: Diye.

Dıl: Gönül.

Didar: İnsan yüzü, çehre. Hakk'ın güzelliklerinin tecelli ettiği ve seyredildiği yer. Alevi-Bektaşî-Kızılbaş inancına göre: Cem ve muhabbet erkânında didar görme- Cemâl Cemâle muhabbet etme- İlâhi güzelliği seyretme.

Dilber: Güzel, alımlı.

Dilli Kur'an / Kur'an-ı Natık: Şah-ı Merdan Ali. Konuşan canlı Kur'an. Hakk kelâmı olduğuna inanılan deyişleri söyleyen âşıklar, sadıklar, arifler, kâmiller.

Divâne: Deli, kaçık, bir şeye çok düşkün olan.

Dört huruf/Dört harf/Çar anasır: Hava, ateş, su, toprak.

Dört Kapı Kırk Makam: Alevilikte Yolun, Şeriat-Tarikat-Marifet-Hakikat aşamaları.

Dû Cihan: İki dünya.

Dûr: Uzak, durdurma, mani olma.

Dür: İnci tanesi (Ariflerin her bir sözü.)

Ebsem: Dilsiz, suskun.

Ede gör: Eyle.

Ehli beyt: Hz. Muhammed'in ailesini tarif eden terimdir.

Ehl-i Hak: Hakikat ehli, gerçekçi.

Ehli irfan: İlim/İrfan ehli. Hakk'ı tanıma bilgisine sahip olanlar.

Ehl-i uşşak: Aşk ehli.

Elest demi/ bezmi: Elest anı/ meclisi. Alevi- Bektaşî-Kızılbaş inancında: Tanrı'nın ruhları toplayarak "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye sorduğu ve kabul edenlerin: "belâ (evet)", etmeyenlerin: "lâ (hayır)" yanıtını verdiği an ve yer.

En-el Hakk: "Ben Hakk'ım, Hakk'tan gayrı değilim" anlamlarına gelen tasavvufi terim. Hallac-ı Mansur'un kendini aşarak Tanrı'ya ulaştığını ve Tanrı'nın kendinde tecelli ettiğini göstermek için söylediği "Ben Tanrı'yım" anlamındaki ünlü sözü.

Elif: Arap alfabesinin ilk harfidir. Hurufilik inancında; Ebcet hesabına göre sayısal değerinin bir olmasından esinlenerek Tanrı'nın birliğinin-tekliğinin simgesi. Bâtınlıkta varlığın birliği. Zahirde dosdoğru.

Engûr: Üzüm.

Ente mevt: Ölmeden evvel ölmek. (Kişinin nefsini terbiye etmesi, kötü huy ve alışkanlıklardan arınarak ömür sürmesidir.)

Envêr: Çok parlak, çok güzel.

Erbap: Ehil, becerikli, mahir.

Erkânî-yollu Kur'an: Yolun süreğinin, kuralının işlendiği muhabbet ibadet aşamaları.

Ervah-ı Ezel: İnsanlar yaratılmadan önceki ruhlar âlemi.

Elest-ü hitabı: Allah'ın insanları yaratılışları sırasında onlarla yapılan anlaşmada "*Ben sizin rabbiniz değil miyim*" diye seslenmesi.

Esrar: Sır, sırlar.

Esrar-ı Yekta: Eşi benzeri olmayan sırlar.

Eşik: Kapı boşluğunun alt yanında bulunan alçak basamak anlamındadır. Kapı girişi. Bâtını anlamda, zahir bâtın, madde mana arasındaki sınır. (*Eşikten içeri, eşikten dışarı anlamı taşır.*)

Evlâ: Daha iyi, yeğ.

Eyâ: Ey

Eza: Eziyet, işkence.

Fariğ: Vazgeçmiş, çekilmiş.

Farş eyleme: İtiraf etme, açığa çıkarma, meydana vurmak.

Fâş: Açıklama

Ferda: Yarın, yarınlar.

Ferş: Yeryüzü.

Fevk: Üst, yukarı anlamındadır.

Firdevs Bağı: Cennet bahçesi anlamına gelir.

Firkat: Ayrılık. Dosttan, sevgiliden ayrılmak anlamına gelir.

Gam: Keder, üzüntü.

Garaz: Kin, düşmanlık, Birine karşı güdülen kapalı düşmanlık, Kötülük etme isteği.

Gavvas: Suya dalan, inci arayan dalgıç.

Geda: Fakir.

Gem: Atı durdurabilmek için, ağzına geçirilerek çekilen dizgin.

Genc: Hazine.

Gılman: Cennette hizmet eden bıyığı yeni terlemiş delikanlılar. Cem erkânında hizmet gören erler.

Gizli genc: Gizli hazine. Tanrı, Rab, Allah anlamına gelir.

Girdap: Tehlikeli yer veya durum.

Gönül: Dil, kalp.

Gûşad: Açma, açılma, açılış.

Güft: Söz, kelâm.

Gûş: Kulak, Dinleme, İşitme.

Gürûh-u Naci: Tarikat yolunda Tanrı katına ererek kurtulan topluluk.

Güvâh: Şahit.

Habâb: Suyun üzerindeki hava kabarcıkları.

Hâbib-ullâh: Tanrı'nın sevgilisi (Hz. Muhammed).

Hâk ile yeksan: Yerle beraber.

Hakk'el yakın: Can gözüyle Hakk'ı görme, bilme.

Hâl: Olmuş, olgunlaşmış. Vaziyet, durum.

Hal: Yol erini olgunluğa, ölümsüzlüğe ulaştıran aşama. Kalbe, gönüle doğan feyz.

Har: Diken, gülün diken, yakıcı sıcaklık.

Hâsıl: Husule gelen, ortaya çıkan.

Hâtem: Yüzük.

Havâs: Herkeste bulunmayan birtakım bilgiler, yetenekler. Üstün, seçkin kişiler.

Haydar-ı Kerrar: Döne döne dövüşen, Hz. Ali.

Hazık: İşinin ehli, usta, eli uz.

Hazine-i dil: Tüm dilleri içinde barındıran hazine.

Hazreti Süphan: Tanrıyı övme, tenzih etme.

Hasan Mücteba: Seçilmiş kişi, Hz. Ali'nin oğullarından biri.

Hece: Ağızdan bir defada çıkan ses manasındadır.

Heva: İstek, arzu.

Hıfz: Korumak, belleğinde tutmak, ezberlemek anlamındadır.

Hırs: Sonu gelmez istek, bir şeye aşırı istek duyma.

Hidayet Nuru: Doğru ve Hakk olan yolu gösteren nur, ışık anlamındadır.

Hicran: Ayrılık.

Hikmet: Hakk'a uygun düşen söz, bilinmez şey. Felsefe anlamındadır.

Hilaf: Yanlış, yalan.

Hitab-ı elest: Sohbet Meclisi. Yaratılışın ilk aşaması olarak kabul edilen bu sohbette "Ben sizin rabbiniz değil miyim? (Onlar da) Evet (buna şahit olduk) dediler." (7/A'raf-172)

Hizmet: Kulluk.

Hulk: Huy, Ahlâk, Tabiat.

Hülle don: Cennette giyilecek bir çeşit elbise. Alevi-Bektaşî-Kızılbaş inancında, İkrar-Görgü-Musahip Ceminde; yola İkrar veren, Görgüden geçen ve musahip olanlar, meydandaki canlarla niyazlaşıırken Cemde bulunan canlar onlara donunuz kutlu olsun der. Bunun anlamı Cemde özünü dâr'a çekip rızalık alan canların arınması-paklanması hali.

Hünkâr Hacı Bektaş Veli: Bektaşilik tarikatının kurucusu kabul edilen, Anadolu ereni.

Hürmet: Saygı.

Hüsn: Güzellikle ilgili, güzelliğe özgü. Çok güzel.

Hüsn-ü hâl: Güzellikle olgunlaşıp hem hal olmak. Tanrı'nın nesnel alanda yansıması anlamına gelen evreni gözlemleyerek ulaşılan derin coşku durumu.

Hüsn-ü hayal: Güzel hayal.

Hz. Hüseyin: Hz. Muhammed'in iki torunundan biri.

İhsan: Karşılık beklemeden yapılan yardım, bağış, iyilik etme.

İhvan: Yakın dostlar, yakın arkadaşlar. Aynı tarikattan olan kimseler.

Îlânihâya: Varılabilecek en son yer, makam, mekân, huzur.

İkrar: Saklamayarak açıkça söyleme, bildirme, benimseme, onama, kabul, tasdik. Alevi-Bektaşî-Kızılbaş inancında yolun kurallarına bağlı kalınacağına dair verilen söz ve karar.

İlla: ...’den başka, meğerki aksi halde, ne olursa olsun, mutlaka.

İmaret: Ümran, bayındırlık.

İmlâ: Bir dilin, belli kurallar çerçevesinde yazıya geçirilmesi.

İmam-ı Zeynel: Hz. Hüseyin’in kerbelâ katliamında kurtulan ve soyunun onun üzerinden devam ettiğine inanılan oğlu.

İçtinap etmek: Kaçınmak da denir.

İnayet: Lütuf, ihsan, iyilik

İnci: Bir tür istiridyenin (midyenin) özünde ürettiği değerli küçük sedef-kıymetli taş. Alevi-Bektaşî- Kızılbaş inancında, ariflerin söylediği güzel sözler sözün özü.

İntizar: Birinin gelmesini, bir şeyin olmasını bekleme, gözleme, ilenme, beddua.

İrfan: Bilme, anlama, sezme. Gerçeğe ulaştırıcı güçlü sezîş manasına gelir. Evrenin sırlarını bilme kavrama gücü. Uyarıcıdan (Mürşit) alınan bilgidir. Gönül yoluyla edinilen bilgiye verilen addır.

İrşat: Doğru yolu göstermek, doğru yola getirmek.

İsm-i Azam: Büyük isim, Hakk, Allah.

İzhar: Açıklamak, belirtmek.

Kadem: Ayak.

Kadim İkrar: Ezeli İkrar: Elest-û Bezm’inde verilen söz.

Kaf-û Nun (Kûn) emri: Hakk’ın “ol” demesiyle kâinatın var olması.

Kalender: Derviş.

Kal-ü beli: Ruhlar âleminde “Ben sizin rabbiniz değil miyim” diye Tanrı’nın sorusu.

Kâm almak: Zevk, mutluluk, tat, keyfini çıkarmak.

Kahır: Birini perişan etmek, ezmek, Kendine dert etmek, içlenmek, çok üzülme anlamındadır.

Kamu: Bütün

Kân etmek: Kan dökmek, cinayet işlemek. Alevi- Bektaşî-Kızılbaş İnancında gönül kırmak manasına gelir.

Kâb-ı kavseyn: Miraç'ta beşeriyetin tümüyle yok olma durumunda, adeta bir yayın iki ucu, hatta daha da ötesi, "ev edna" tabiriyle ifade edilen makamda/gönülde rab ile karşılaşma, buluşma.

Kân: Bir şeyin kaynağı, membaı. Hazine.

Kelâm: Söz, söyleyiş biçimi, söyleme, mana ifade eden sözün özü ve doğrusu.

Kelp: Köpek.

Kelp-i rakip: Zarar veren, düşman olan rakip

Kem: Kötü niyetle bakmak

Kerbelâ: Irak'ta bir şehir.

Kemâl: Bilgi ve erdem bakımından olgunluk, yetkinlik, erginlik.

Kemin: Az, çok az, pusu.

Kemter: Aciz, fakir, Hakir.

Kevn-ü mekân: Varlık, evren, kâinat.

Kible gâh: Kiblenin bulunduğu yer. Kible olarak değerlendirilen yer.

Künt-ü Kenz: Tanrı'nın ilk durumu anlamında gizli hazine. Bâtini inancına göre evren, tanrısal sevgi ve aşk nedeniyle; tanrı, künt-ü kenz durumundayken kendi güzelliğini görmek istedi; evreni ve insanı kendi varlığından var etti.

Kıylü kâl: Dedikodu.

Kim: Ki.

Kişver: Ülke, memleket, bölge, civar.

Köşe-i vahdet: Birlik makamı, birliğe erme, Hakk'ı özünde bulma. İçine kapanma.

Köşe-i zindan: Karanlık köşe. Dosttan ayrı yalnız başına kalma.

Kûrret'ül ayn: Göz nuru.

Kutb-u Pir: Alevilikte tarikat başkanı.

Kutb-u İmam: Tasavvufta evrenin manevi yönetiminden sorumlu kişilerin, velilerin başkanı.

Kûy: Köy, sokak, sevgilinin bulunduğu yer.

Küffar: Kâfirler, Müslümanlarca inanmayanlar.

Küllî: Hep, bütün, tüm.

Kürs: Göklerin en üst katında Hakk'ın oturduğu makam, kürsü taht. Batini anlamda Hakk'ın makamı, mihman olduğu, tecelli ettiği İnsan-ı Kâmil'in gönlü.

Küşad: Açma, açılmış.

Kızıl Deli: 14-15 yy.da yaşamış olduğu düşünülen Bektaşî geleneğinin oluşmasında önemli rolü olan kişi. Asıl adı Seyit Ali Sultan'dır.

Lâ: Hayır

Lahma ke lahma: "Eti benim etimdir". /**Demmi ke demmi:** "Kanı benim kanımdır". /**Cismi ke cismi:** "Vücudu benim vücudumdur". /**Ruhi ke ruhi:** "Ruhu benim ruhumdur".

Lâ'l, Lal: Kırmızı renkte billurlaşmış değerli taş.

Labüd: Terki mümkün olmayan, lazım, elzem, zaruri.

Lağ: Şaka, Latife, Hafife alma.

Lâl: Dilsiz, dili tutulmuş, susmuş.

Levh-i Kalem: Üzerine insan kaderinin, olmuş ve olacakların yazılı olduğuna inanılan Tanrısal levhayı; Levh-i Mahfuz'u yazan kalem.

Levlak'e levlak: Tanrı'nın Hz. Muhammed'e, *Levlâk'e levlâk lema Halâktü-l eflâk* (Sen olmasaydın yeri göğü yaratmazdım, var etmezdim) şeklinde hitabı.

Leyle'tel esra: Miraç gecesi.

Lütuf: Önem verilen, sayılan birinden gelen iyilik, yardım, ihsan.

Mahbup: Sevilen. Muhabbet edilen kimse anlamına gelir.

Mahfel: Toplantı yeri, görüşülecek yer.

Mâh-i tabân: Parlak ay, parlayıcı.

Mah-lika: Ay yüzlü; ay kadar güzel olan sevgili.

Mahlûk: Yaratık.

Makbul-i Rahman: Makbul olan rahman. İyilere de kötülere de merhamet eden, acıyan.

Mamur: İmar edilmiş, işlenmiş.

Mana: Anlam, kastedilen şey.

Maya: Öz, Nitelik, Yaradılış anlamına gelir.

Mayası Şit'ten: Kökü Şit Peygambere dayanan. Aleviler kendi soylarının Şit Peygamberden (Güruh-u Naci'den) geldiğine inanırlar.

Maçin: Çin'in güneyi.

Mar: Yılan.

Maşuk: Sevilen, âşık olunan.

Mazhar: Zuhur, ortaya çıkma, belirme. Bir şeye bir duruma ulaşmış olan. Gönül sezgisiyle Tanrısal sırlara ermiş, erişmiş olan.

Men Aref: Kendini ve kendindeki sırrı bilmek. Kendini bilen Hakk'ı da bildi anlamında.

Meracel Bahreyn-i yeltekiyane: İki denizin birleştiği yeri anlatan Furkan suresi, ayet 53. Bâtını anlamda; zahir ve bâtın, madde ve mana âlemi. Kâne: İdi, oldu.

Mercan: Denizin dibinde ağaç gibi gelişen, denizden çıkarıldığında taşlaşan renkli canlı nesne. Bâtını anlamda, muhabbet erkânında, İnsan-ı Kâmillerin kelimeleri-sözleri.

Merdan: Erenler, erler, veliler.

Mest: Kendinden geçmiş, âşık.

Mestane: Sarhoş gibi kendinden geçmişçesine.

Mestur: Örtülü, kapalı, gizli anlamına gelir.

Meşrep: (Yaradılış, huy, karakter) Tarikat yolunda, yol erinin yaşam tarzı, duruşu, tutumu, davranış biçimi.

Meta: Mal, elde bulunan varlık, sermaye. Alevi-Bektaşî-Kızılbaş inancında, manevi-öz varlık.

Mevc: Dalga; mutlak varlığın, birlik denizinin dalgası.

Mey: Şarap, içecek, içki.

Meylelemek: Gönül vermek, eğilmek.

Mezkûr: Anılan, sözü geçen, zikredilen, zikrolunan anlamındadır.

Miftah: Anahtar.

Mihr: Güneş.

Mihman: Misafir, konuk

Mihr-i kan: Güneş gibi, güneşin kaynağı.

Miraç: Yukarıya çıkma, yükselme.

Miraçlama: Hz. Muhammed'in miraç yolculuğunu ve dönüşünde Kırklar Meclisine katılışını anlatan nefes ve deyişler.

Muallâk: Boşlukta asılı olan, asılmış, askıya alınmış.

Musa-yı Kazım: On iki imamdan yedincisi.

Muhannet: Alçak, korkak, namert, yaptığı iyiliği başa kakan.

Mutahhar: Temiz, pak.

Münacat: Yakarma, dilekte bulunma.

Münafık: Arayı bozan, ikiyüzlü, özü sözüne uymayan, karıştırıcı anlamına gelir.

Münevver: Aydınlatılmış, nurlandırılmış.

Münteha: Sona ermiş, sonlanmış olan. Son, uç.

Mürşit: Kılavuz, uyarıcı. Tanrısal sırların çözümünü gösteren, dervişleri eğiten, yönlendiren yol ulusu.

Mürvet: İnsaniyet, iyilik sevme, cömertlik.

Müşkül: Zor, çetin, sorun.

Müttekin: İyice bilen

Müzeyyen: Süslenmiş, bezenmiş.

Naci: Necat bulan, kurtulan.

Nagehan: Ansızın, birdenbire.

Nakıs: Eksik.

Nalan: İnleyen.

Nâr-ı aşk: Aşk ateşi.

Nar-û bad: Anasır-ı Erbaa; Toprak, Su, Hava, Ateş (Hâk, Bad, Ab, Nar) dört elementten biri.

Nebi-yi Zîşan: Şanlı Peygamber, Muhammed.

Nev-civan: Taze, genç, delikanlı.

Nefs: Arzu ve kötü istekler, insan bedeni, bir şeyin kendisi, ceset, kan.

Nice: Nasıl.

Nefha tu min ruhi: Tanrı'nın "Ben size kendi ruhumdan üfledim" Hicr suresi 29. ayetinden bir bölüm.

Nigâh: Bakış.

Nikap: Yüz örtüsü, peçe.

Nik-nâm: Namı iyi olan, ünü iyi olan.

Nizam: Düzen, kural, düzenlenmiş biçim.

Nizamda: Düzende, kuralda.

Nokta: Her şeyin başlangıcı... Hallacı Mansur her şeyin özünün, tüm çizgilerin ana temelini, bulunamayan gizli tek nokta olduğunu savunur. O nokta ki: besmele 'deki "b" harfinin altındaki noktadır ve o nokta için Hz. Ali: "b' nin altındaki noktayım" diye işaret buyurur.

Nokta-i ââmâ: Görünmeyen yer, madde âleminden de önce, evvelin evveli olan o, Hû makamı.

Nur: Aydınlık, parıltı, parlaklık, ışık olup her türlü zulmetin zıddı anlamındadır.

Nur-u Vahid: İnsan, Tanrı, Evren. Hakk, Muhammed, Ali birliğinin ışığı; Tanrının ışığı.

Nuş: İçmek.

Nûş Eyleme: İçmek eylemi.

Nutk-u Rabbani: Rab'ın, Allah'ın nutku, Allah'ın kelamı.

Nümâyan: Görünen, aşikâr olan, belli olan.

Oğul: Erkek evlât anlamındadır. Bilgiye talip olan, yola girmiş yol oğlu. Bir ana arıyla kovandan ayrılan yeni yetişmiş arı topluluğu.

On iki İmam: İslâm Dini'nin şii mezheplerinden on ikicilik itikadındaki imam silsilesine verilen ad.

Öz: Bir kimsenin benliği, kendi manevi varlığı, kendi. Bir şeyin ana ögesi. Maya, nitelik, yaratılış anlamına gelir.

Peder: Baba anlamındadır.

Penegâh: Sığınılacak yer.

Pend: Nasihat.

Pervane: Ateş-ışık etrafında dönen bir tür küçük kelebek. Aslında bir aşk hikâyesi olan şem ve pervane sözcük anlamlarını daha da derinleştirmektedir. Hikâye şöyledir: "Pervane, Şem'e âşıktır. Onun alevine ulaşabilmek arzusundadır. Ancak Pervane için şeme ulaşmak o kadar kolay değildir. Pervane uzun süre Şem'in etrafında döner durur, yavaş yavaş ona yaklaşır; tam aleve ulaşacakken canı yanar ve uzaklaşır. Sonra aynı süreç birkaç defa devam eder. Her seferinde aleve biraz daha yaklaşır, canı yanar ve uzaklaşır. Son seferinde artık dayanamaz ve kanatlarıyla alevi kucaklar ve Şem'in alevi Pervane'yi yakar." Bâtını anlamda ise, Alevi-Bektaşî-Kızılbaş inancında; Cemde, cezbe ile semah dönen canlar Hakk ile Hakk olma arzusunda birer pervanedir. Ateş, ışık etrafında dönen bir tür küçük kelebek. Aslında bir aşk hikâyesi olan "Şem ve Pervane" sözcük anlamlarını daha da derinleştirmektedir.

Pervaz: Uçmak, uçuş, Kanat çırpma

Peyman: Yemin etmek.

Peymane: Büyük kadeh, şarap bardağı.

Pinhan: Gizli.

Puyan: Koşmak, batmak, dalmak anlamına gelir.

Pür: Çok.

Rağbet: İstek, arzu, ilgi, beğenme, itibar.

Râh: Yol.

Rencur: İncinmiş, sıkıntılı, rahatsız, dertli, hasta.

Reva: Yakışır, yerinde, uygun.

Revan: Giden, yürüyen, su gibi akan anlamındadır.

Riyakâr: İkiyüzlü, sahtekâr, özü sözü bir olmayan kimse anlamındadır.

Rizan: Akan, dökülen, saçılan.

Rumuz: Simge, gizli anlamları olan işaretler, sözler.

Ruz-u elest: Elest günü, varlık âleminde önce, ruhlar âlemi.

Ruz-u kıyamet: Mahşer günü, kıyamet koptuktan sonra insanların diriltip hesap için toplandıkları gün, kıyamet günü.

Rüsva: Perişan, rezil.

Sacid: Secde eden, alnını yere koyan.

Sada: Ses.

Saki Kevser: Kevser şarabını sunan, İmam Ali.

Sâki: Dem, dolu, bade sunan.

Saraç: Koşum ve eğer takımları yapan veya satan ya da deri muşambadan bavul çanta imal edip tadilat yapan kimse olarak bilinen.

Sahib-i Mürüvvet: Cömertlik, iyilikseverlik.

Sarı Turna: Turna kuşunun kutsallığından yola çıkarak bağlamaya verilen ad.

Sebat: Sözünden veya kararından dönmemek, bir işi sonuna kadar sürdürmek anlamına gelir.

Secde gâh: Secde edilecek yer.

Sual: Soru

Subhan: Her çeşit hata ve insani vasıfların üstünde olan, Hakk'ın sıfatlarından.

Sel: Sel, şiddetle gelen şey anlamındadır.

Sema-i çark: Gökyüzünün, evrenin hareketliliği.

Ser ta kadem: Baştan ayağa kadar.

Ser: Baş.

Sermest: Sarhoş.

Sermest-ü mahmur: Sarhoşluğun sebep olduğu sersemlik içinde olan, durgun ve baygın bakışlı. Bâtını anlamı: Gerçeği, Hakk'ı görmek; kendinden geçmek anlamındadır.

Server: Baş, başkan, ulu.

Setret-ül Münteha: En son aşama, daha sonrası olmayan durak. Miraç'ta Hz. Muhammed'in vardığı son merhale.

Settar: Hakk'ın isimlerinden, örten.

Sıfat-ı zat: Hakk'ın varlığı, birliği.

Sır: Saklanan, gizli tutulan, bir şeyin iç yüzü, bir nesnenin özü.

Sırrı müphem: Gizli sır.

Sırat: Yol.

Sib: Elma.

Sine: Göğüs.

Sorguç: Bazı kuşların başlarında bulunan uzun tüylere verilen ad. Serpuşların ön tarafına takılan tüy ve mücevher süs.

Söylemegil: Söylemeyiver, söyleme.

Suret: Biçim, görünüş, kılık anlamına gelir. Tanrı'nın dış dünyada ya da insan gönlünde tecellisi, Hakk'ın sureti anlamında insan-ı kâmil. Don anlamlarına da gelmektedir.

Suret-i hâl: Kemâle eren, Hakk ile Hakk olan. İnsan-ı Kâmil olan.

Suret-i Rahman: Zahirî: Hakk, Âdem'i rahman suretinde yarattı. Alevî-Bektaşî-Kızılbaş inancına göre: Âdem-İnsan, Allah'ın / Hakk'ın görünen suretidir.

Sücut: Secde etmek, Secdeye varmak anlamındadır.

Süphan: Her türlü hata ve noksanlıktan uzak olan. Hakk'ın sıfatlarından.

Şah Perde: Bağlama düzeninde üst eşikten itibaren üçüncü perde, baş perde de denilmektedir. Bu düzendeki karar sesi “la” yine bu perde kullanılarak elde edilmektedir. Alt ve orta tele birlikte basıp üst tel boşta kalacak şekilde alt tel “mi” orta ve üst tel “la” sesi vermektedir.

Şah-ı Merdan: Mertlerin Şahı, Hz. Ali'nin bir ismi.

Şahbaz: Yiğit, şanlı

Şahid-i Gaybi: Gaybin şahidi, öte âlemi-mana âlemini bilen.

Şakk'ul Kamer: Hz. Muhammed'in ayı ikiye bölme mucizesi.

Şaddan-ü mesrur: Sevinçli, memnun, sevinmiş muradına ermiş.

Şad-ü handan: Mutlu, neşeli ve güler yüzlü.

Serçeşme: Pir, şeyh, baş.

Serer-nâk: Kıvılcım, kıvılcımlı. Gözün bakmaya tahammül edemeyeceği yakıcı aydınlık, parlaklık. Ateş saçan, kıvılcım saçan anlamına gelir.

Şeb: Gece.

Şefi-i Ümmet: Şefa'at eden, bir suçun bağışlanması için aracılık eden.

Şehinşah: Şahların şahı.

Şem, Şem'a: Mum.

Şems: Güneş.

Şey'en lillah: Allah için, Hakk için bir şey isteme.

Şeytan: Kötü ruhların başı olarak nitelenen insanları aldatarak doğru yoldan uzaklaştırmaya çalışan varlık/ İnsanın içindeki kötü düşünce, niyet.

Şimîr Mervan-ı İlahî: Kerbelâ'da Hz. Hüseyin ve 76 yoldaşını katleden kişilerden biri, lânetlenmiş.

Şîr: Arslan (*Arapça*); Süt (*Farsça*).

Şol: Şu.

Tac-ı devlet: Devlet tacı. Makam. Tasavvufta maddi ve manevi kazanç anlamına gelir.

Tahkik: Bir şeyin doğru olup olmadığını delil ile ispatlamak.

Tathir: Temizlemek.

Tebârek: Hakk mübarek etsin, kutlu olsun anlamında dua.

Tecelli: Gönülde ortaya çıkma, görünme.

Tefekkür: Düşünmek, hatırlamak, ibret almak anlamındadır.

Telli Kur'an: Deyişlere tınısıyla eşlik eden aşîğın ozanın sazı, bağlaması.

Temettü: Kâr etme, kazanma, fayda.

Tevhit: Hakkın bir olduğunu zihin ve kalp yoluyla kabul etmek. Birlik, birleme, Bütün varlık âleminin Tanrı'da bir olduğuna inanma.

Tezyin: Bezeme, süsleme, donatma.

Tımar: Osmanlı İmparatorluğunda belirli görev ve hizmet karşılığı olarak kişilere verilen ve yıllık geliri 1.000 akçe ile 20.000 akçe arasında değişen araziye verilen ad.

Tur: Musa Peygamberin Rab ile konuştuğu dağın adı.

Turap: Toprak.

Ukba: Ahiret, öbür dünya.

Umman: Ulu, büyük, engin deniz, okyanus.

Uçmak: Cennet

Uyuban: Uyarak.

Valide: Ana.

Vahdet: Varlık, birlik manasına gelir.

Vahdet-i Ahed: Hakk'ın birliğinde, varlığında kendini bulmak.

Vahdet sarayı: Varlık âlemi, birliğin makamı, Hakk'ın tecelli ettiği gönül, didar, cem meydanı anlamına gelir.

Vâkıf: Anlayan, bilen.

Veçhullah: Allah'ın yüzü.

Vedduha velleyl: Kuşluk vakti karanlığı ile âlemi kaplayan gece.

Velayet: Velilik, ermişlik

Veş: Gibi

Vird: Zikir, dua.

Visal: Kavuşmak, ulaşmak.

Yade: Hatırlanan, hatırdan kalan, anılan, yabancı kişi, gurbet, sevgili, âşık.

Yetmiş İki Millet: Bütün insanlar/İnsanlık.

Yezdan: Tanrı

Yunmak: Yıkanmak, yıkanıp temizlenmiş, tertemiz olmuş.

Zebane: Alev.

Zelle: Yanılma, yanlış, sürçme.

Zeval: Yok edilme, ortadan kalkma, sona erme, bozulma.

Zî-Keramet: Keramet sahibi

Zulmet: Karanlık.

Zühd-ü riya: kuru ibadet. İkiyüzlü, samimi olmayanların yaptığı ibadet anlamına gelir.

KAYNAKÇA

- Akbıyık, A. (1999). *Şanlıurfa Halk Müziği*. Ankara: Şanlıurfa Valiliği Kültür Yay.
- Akbıyık, A. (2012). *Halk Şiirinde Kısaslı Âşıklar*. Şanlıurfa Kültür Sanat Tarih ve Turizm Dergisi, 42-46.
- Akın, B. (2016). *Zakirlik Geleneğinin Değişen Yaratım ve İcra Ortamı: Zakirlikten Âşıklığa Âşık Niyazi*. Alevilik-Bektaşilik Araştırma Dergisi Yay.
- Akın, B. (2020). *Kopuzdan “ Telli Kuran’a Türklerde Sazın Kültürel Serüveni ve Kutsallığı*. Türk Dünyası İncelemeleri , 135-162.
- Aktaş, A. ve Özkan, A. (2015). *Alevilerde Ölüm, Cenaze, Yas İlgili İnanış ve Ritüeller*. Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi, 17.
- Altınkaynak, E. (2015). *Çobanoğlu Âşıklar Kahvesi Derlemeleri-1 (09-17.01.1997 Kars)*. Ankara: Karadeniz Dergi Yay.
- Altınkaynak, E. (2019). *Anlatımlara-Derlemelere Dayalı Halk Kültürü*. Ankara: Kültür Ajans Yay.
- Artun, E. (2009). *Âşıklık geleneği ve Âşık Edebiyatı* . İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Artun, E. (2011). *Âşık Edebiyatı Metin Tahlilleri*. Adana: Karahan Kitabevi Yayınları.
- Artun, E. (2013). *Dini- Tasavvufi Halk Edebiyatı Metin Tahlilleri*. Adana: Karahan Kitabevi Yay.
- Aslan, E. (2014). *Ahi Örgütlerinden Urfa Sıra Gecesine Uzanan Bir Kültür Geleneği*. Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5-15.
- Atılğan, H. (1992). *Kısaslı Âşıklar*. Özdal Yay.
- Atılğan, H., ve Acet, M. (2001). *Harran’da Bir Türkmen Köyü Kısas*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yay.
- Bahadınlı, Y. (2018). *Anadolu Aleviliği Bâtınlık*. Yazılama Yayınevi.
- Berktaş, M., ve Öztürk, E. (2023, Ocak 10-19). *Erol Güngör Perspektifinden Ahlâk Ve Ahlâkın Toplumsal Önemi*. Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, s. 165-184.
- Çiftlikçi, R. (2017). *Âşık Sıdkı Baba Divanı’nda Devriyeler*. Akra Kültür Sanat Ve Edebiyat Dergisi, 179-198.
- Çubukçu, Asri. "İyâz B. Ganm". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 9 Ağustos 2023. Erişim Adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/iyaz-b-ganm>

- Deniz, Ü. (2010). *Kısa Yöresi Müzisyenlerinin Bölgesel Urfa Sound'undan Elde Ettiği Üslupsal Özellikler*. Alevilik Araştırmaları Dergisi, 35-37.
- (Divani), V. A. (2023, Ağustos 8,9). *Dertli Divani ile Hayatı, Sanatı ve Âşıklık Geleneği Üzerine Bir Söyleşi*. (G. Soran, Röportaj Yapan)
- Diyaroğlu, S. (2005). *Tanrının Gizli Dili/Alevilik Bâtınlık Ezoterizm*. İstanbul: Chiviyazıları Yayınları.
- Erdem, C. (2010). *Alevilik Geleneğinde Bir Âşık: Dertli Divani*. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi , 211-226.
- Erdem, C. (2020). *Âşık Dertli Divani 'de Tasavvufî Tema*. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş-ı Veli Araştırma Dergisi.
- Eyüboğlu, İ. Z. (tarih yok). *Alevilik-Sünnilik- "İslam Düşüncesi*. Hürriyet Yay.
- Güler, S. E. (1997). *Tarih İçinde Şanlıurfa*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- (2011). Güngör, İsmail. *Şanlıurfa İli Kısa Yöresi Cem Formunun Analizi*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Güray, C. (2012). *Vahdet-İ Mevcut 'tan Vahdet-İ Vücuda*. 189.
- Hançerlioğlu, O. (1984-2011). *İslâm İnançları Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi Yay.
- İlhan, A. (1992). *İslam Ansiklopedisi* . 190-194.
- İşitan, İ. (2016). *Kuşadalı İbrahim Halveti'ye Göre Manevi Şahsiyet Gelişimi* (Cilt 5). İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi.
- İvgin, H. (2010). *Kısa Köyünde Bazı Halk Kültürü Değerleri*. Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi: Erişim Adresi: <https://turkoloji.cu.edu.tr/ALK%20EDEBIYATI/19.php>
- Kaplan, M. (1954-1985). *Şiir Tahlilleri 1 (Tanzimat'tan Cumhuriyete kadar)* . İstanbul: Dergâh yay.
- Karahan, A. (1991). *Âşık Edebiyatı*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
- Karasar, N. (1994). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, ilkeler, Teknikler*. Ankara: 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd.
- Kutlu, S. (2006). *Alevilik-Bektaşilik Yazıları*. Ankara Okulu Yayınları.
- Kürkçüoğlu, A. C. (1997). "Şanlıurfa Mimari Eserleri". Şanlıurfa. Seyfi Başkan. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 55-59.
- Mülayim, S. (1997). *Şanlıurfa*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Öngül, A. (2004). *Urfa Tarihi*. Manisa: Emek Matbaası Yay.

- Paydaş, K., ve Ekinçi, A. (2008). *Taş Devrinden Osmanlıya Urfa Tarihi*. Şanlıurfa: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- S. Sabri , K. ve Akbıyık, A. (2002). “*Kıyas Köyü ve Kıyaslı Âşıklar*”. *Şanlıurfa Uygarlığın Doğduğu Şehir*. (s. 362-368). Ankara: Şanlıurfa İl Kültür Eğitim Sanat (ŞURKAV) Yayınları.
- Subaşı, N. (2008). *Sırrı Faş Eylemek*. İstanbul: Ufuk Çizgisi Yay.
- Şahinalp, M. S. (2005). “*Şanlıurfa Şehri’nin Kültürel Fonksiyonu*”. *Marmara Coğrafya Dergisi* , 66-80.
- ŞV, T.C. Şanlıurfa Valiliği. “Tarihçe”. 6 Temmuz 2023, 10 Temmuz 2023. Erişim Adresi: <http://www.sanlıurfa.gov.tr/tarihce>
- ŞV, T.C. Şanlıurfa Valiliği. “Genel Bilgiler”. 11 Temmuz 2023. Erişim Adresi: <http://www.sanlıurfa.gov.tr/genel-bilgiler>
- Taştan, Gülderen.(1992). *Urfa - Kıyas Köyü Semahlarının İncelenmesi*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- TDK, Türk Dil Kurumu. 5 Temmuz 2023. Erişim Adresi : <https://sozluk.gov.tr/>
- TDV, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 7 Temmuz 2023. Erişim Adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/bâtıniyye>
- TEİS, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. 11 Ağustos 2023. Erişim Adresi: <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/dertli-divani-veli-AYKUT>
- TEİS, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. 15 Ağustos 2023. Erişim Adresi: <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/dertli-ibrahim>
- TEİS, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. 21 Ağustos 2023. Erişim Adresi: <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/kul-nesimi-ali>
- TEİS, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. 25 Ağustos 2023. Erişim Adresi: <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/harabi-ahmed-edib>
- TEİS, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. 29 Ağustos 2023. Erişim Adresi: <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/harabi-ahmed-edib>
- Temizkan, M. (2014). *Türk Kültüründe ve Alevî-Bektaşî İnancında Turna*,. Millî Folklor Dergisi, 162.
- Turan, A. N. (2012). *XVI. Yüzyılda Ruha (Urfa) Sancağı*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Türkkol, Fatma Sezgin. “*Kıyaslı Dokuz Âşık ve Şiirleri Üzerine İnceleme*”. *Kıyas Değişleri, Manileri*. 111-332. İstanbul: Kıyas Yayınları Dizisi-6, 1. Baskı. (2007)

- Turan, Ahmet Nezihi. “Şanlıurfa”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 9-10 Eylül 2023. Erişim Adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/sanliurfa#1>
- Uslu, Z. (2019). *Bâtını Dini Yapılanmalarda Döngüsellik*: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Yağcı, F. (2020). *Dertli Divanı'nın Hayatı Sanatı ve Eserlerinin Müzikal Analizi*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Yaman, A. (18-19 Nisan 2009). Türk Siyasi Hayatında Alevilik Gelişmelerine Genel Bir Bakış. “*Tarihten Bugüne Alevilik Sempozyum Bildirileri*” (s. 24-32). Ankara: Cem Vakfı Yayınları.
- Yaman, A. (2014). *Alevilik ve Kızılbaşlığın Gizli Tarihi*. Nokta Kitap Yay.
- Yıldırım, C. (2019). *Bâtını-Alevi Tasavvuf ve Tekke Edebiyatı-Hallacı Mansur'dan Edip Harabi'ye*. Gece Kitaplığı Yay.
- <http://web.deu.edu.tr/ilvas/yayinlarim/batunilik.html>
- http://www.asikremzani.net/makale/Dertli_Divani.html
- http://www.asikremzani.net/makale/Devislerin_dili_02.html
- http://www.asikremzani.net/makale/Devislerin_dili_02.html
- http://www.asikremzani.net/makale/Devislerin_dili_03.html
- http://www.asikremzani.net/makale/Devislerin_dili_04.html
- http://www.asikremzani.net/makale/Devislerin_dili_05.html
- http://www.asikremzani.net/makale/Devislerin_dili_06.html
- http://www.asikremzani.net/makale/Devislerin_dili_07.html
- http://www.asikremzani.net/makale/Devislerin_dili_10.html
- http://www.asikremzani.net/makale/Devislerin_dili_11.html
- http://www.asikremzani.net/makale/Devislerin_dili_12.html
- http://www.asikremzani.net/makale/Devislerin_dili_13.html
- http://www.asikremzani.net/makale/Devislerin_dili_14.html
- http://www.asikremzani.net/makale/Devislerin_dili_16.html
- http://www.asikremzani.net/makale/Devislerin_dili_17.html
- http://www.asikremzani.net/makale/Devislerin_dili_19.html
- http://www.asikremzani.net/makale/Devislerin_dili_20_Edip_Harabi.htmls
- http://www.asikremzani.net/makale/Devislerin_dili_21_Miraclama.html

http://www.asikremzani.net/makale/Devislerin_dili_22.html

http://www.asikremzani.net/makale/Devislerin_dili_22.html

http://www.asikremzani.net/makale/Devislerin_dili_23_Yunus_Emre.html

http://www.asikremzani.net/makale/Devislerin_dili_24_Kaygusuz_Abdal.html

http://www.asikremzani.net/makale/Devislerin_dili_26.html

http://www.asikremzani.net/makale/Devislerin_dili_27Naciye_Baci_Guzide_Ana.html

http://www.asikremzani.net/makale/Devislerin_dili_28.html

http://www.asikremzani.net/makale/Devislerin_dili_29_Asik_Ali_Cemâl.html

http://www.asikremzani.net/makale/Devislerin_dili_29_Asik_Ali_Cemâl.html

http://www.asikremzani.net/makale/Devislerin_dili_31.html

http://www.asikremzani.net/makale/Devislerin_dili_33_Deli_Boran_Mersiye.html

http://www.asikremzani.net/makale/Devislerin_dili_35.html

<https://turuz.com/book/title/Turkiyede+Alevi-Bektashi-Ahi+Ve+Nusayri+Zumreleri-Baha+Seid+Bey-2000-272s>

https://acikbilim.yok.gov.tr/bitstream/handle/20.500.12812/230967/yokAcikBilim_10200146.pdf?sequence=-1&isAllowed=y

http://www.asikremzani.net/makale/Hakk'aYurume_Erkani_Uygulama_Ornekleri.html

<https://antalyatv.com/daim-enel-Hakk-soylerem-nesimi-dertli-divani/>

<https://islamansiklopedisi.org.tr/bâtîniyye>

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Fuz%C3%BBI%C3%AE>

<https://www.ahmedhulusi.org/tr/kitap/hz-muhammedin-acikladigi-allah/nokta-ilmî>

<https://www.cemvakfi.org/pages/inancHizmetleriDetay/115/tevella-ve-teberra-nedir->

<https://www.mehmetizzetaslin.com/?pnun=389&pt=H.%20%C5%9E.%2066.Fatih>

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Güldane SORAN

Doğum Yeri ve Tarihi : - - - - -

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi :Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi-Türkçe Öğretmenliği

Yüksek Lisans Öğrenimi :Ardahan Üniversitesi/ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü/ Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı/Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı (2017-2023).

Bildiği Yabancı Diller :

Bilimsel Faaliyetleri :

İş Deneyimi

Stajlar :

Projeler :

Çalıştığı Kurumlar :

İletişim

E-Posta Adresi : - - - - -

Tarih

Jüri Tarihi : 18.01.2024

